

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ОСОБИСТОСТІ

**Навчально-методичний посібник
для студентів вищих навчальних закладів
спеціальності “соціальний педагог”**

**Київ
Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова
2011**

ББК 74.00в05я73
УДК 37.013.(075.8)
К 56

*Рекомендований Вченою радою
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(протокол № 4 від 25 листопада 2010 року)*

Рецензенти: **В. А. Поліщук**, доктор педагогічних наук, професор;
О. О. Романовський, доктор педагогічних наук, професор.

Ковчина І. М.

К 56 Основи соціально-правового захисту особистості: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності “соціальний педагог” / за заг. ред. докт. філос. наук, проф. А. О. Ярошенко. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 297 с.

Навчально-методичний посібник вміщує основні теоретичні положення соціально-правового захисту особистості в Україні та за рубежом, зокрема дітей, молоді та їх сімей, розкриває технології роботи соціальних педагогів, подає методичні розробки. Також пропонуються проблемні питання для самостійної та індивідуальної роботи студентів, короткий поняттєвий словник, тренінгові вправи, кросворди, рольові ігри.

Автор висловлює глибоку вдячність за подані ідеї щодо змістового наповнення навчально-методичного посібника ректорові, чл.-кор. АН України, проф. В. П. Андрушенку.

Передмова

Від якісної професійної підготовки фахівців освітньої та соціальної сфер залежить ефективність розвитку всієї педагогічної науки, спрямованої на формування нового покоління як неперехідної цінності суспільства. Тому переосмислення окремих напрямів підготовки фахівців в умовах модернізації вищої педагогічної освіти є сучасною потребою розвитку педагогіки. Підготовка майбутніх соціальних педагогів, розробка нових програм їхнього навчання сьогодні суттєво впливають на розвиток нового українського суспільства. Зазначимо, останнім часом з'явилась нова спеціалізація для даного фаху — “соціально-правовий захист населення”.

Соціально-правовий захист населення, соціально-правова підготовка студентів сьогодні виступає одним з важливих напрямів педагогічної освіти і покликана відігравати вагомую роль у правовому, освітньо-виховному і соціально-педагогічному аспектах української держави. Проте якісна визначеність соціально-правової підготовки, її сутність, організація, функціонування, тенденції розвитку залишаються нерозробленими, що утруднює моделювання її розвитку та управління нею.

На сьогодні існує понятійно-смісловое наповнення термінів “соціально-правова діяльність” та “соціально-правовий захист населення”, автором яких є І. М. Ковчина. Ці терміни були виведені у 2008 році у монографічному дослідженні “Підготовка майбутніх соціальних педагогів до соціально-правової роботи”. Науковий аналіз зазначених феноменів має супроводжуватись уточненням та окресленням їх меж як предмета соціально-педагогічної науки, що зроблено у даному навчально-методичному посібнику.

Розкриття закономірностей розвитку соціально-правової підготовки студентів з метою її ефективного управління та прогнозування розвитку стає можливим лише за умови пізнання предмету, мети, функцій соціально-правової освіти в цілому. Системне осмислення соціально-правової діяльності та її підсистеми — соціально-правового захисту населення — є нагальною потребою сучасної науки, оскільки не може бути вивчення окремої частини (предмета) без цілого об'єкта. Тому дослідження соціально-правової підготовки майбутніх соціальних педагогів в умовах університетської освіти повинно здійснюватися на фоні розгляду цілісної системи підготовки студентів.

Сучасний стан знань про соціально-правову підготовку вказує на співіснування досить загальних уявлень про них поряд з вузькоспеціалізованими дослідженнями. Тому однією з головних цілей сучасних пошуків соціальної педагогіки є виокремлення теоретичних та практичних основ системного підходу до підготовки майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності у якості соціально-правових захисників населення.

Перешкодити та подолати стихійність та однобічність у зростанні значної кількості малорозв'язаних фактів окремих напрямів педагогіки, зокрема соціальної, покликані науково обґрунтовані системні дослідження теорії і методики професійної освіти, з якими студенти можуть познайомитись у даному навчально-методичному посібнику. Використання наукових принципів і підходів у теоретичній частині, методичні матеріали до кожного модуля надають можливість прогностичного моделювання підготовки соціальних педагогів в умовах педагогічного університету та модернізації їхнього навчання.

***О. А. Ярошенко,
доктор філософських наук,
директор Інституту соціальної роботи та управління
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова***

Від автора

Сучасна суспільна трансформація України актуалізує соціально-педагогічні дослідження. Проблеми особистості у ХХІ столітті, яке позначене формуванням демократичного суспільства, загострює дискусії щодо визначальних чинників формування в неї соціально-правових знань, умінь і навиків. На сьогодні утворилася суперечлива ситуація: безперечні здобутки розвитку українського суспільства, що законодавчо оформлені, не реалізуються внаслідок слабкої освітньої підготовки дітей та молоді у соціально-правовій сфері; випускники загальноосвітніх шкіл не оволодівають знаннями, необхідними їм для подальшої соціальної взаємодії у суспільстві; випускники педагогічних університетів слабо набувають навичок із основних знань у сфері соціально-правової освіти, внаслідок чого відчують себе невпевненими у подальшій роботі та житті.

Отже, на сьогодні процес всебічної соціально-економічної трансформації, що відбувається в Україні протягом останнього десятиліття, вимагає докорінної модернізації всіх елементів системи освіти. Це стосується передусім вищої педагогічної освіти, оскільки саме вона покликана забезпечити суспільство висококваліфікованими кадрами, які реалізовуватимуть державну політику, спрямовану на розкриття інтелектуального, духовного потенціалу нації, розвиток вітчизняної науки, техніки і культури на рівні світових досягнень.

Необхідними для розвитку держави і суспільства є пошук способів удосконалення знаряддя виробництва, тобто засобів соціально-правової діяльності. Воно, як і держава, виникло завдяки необхідності управляти соціальними процесами. Цим і зумовлюється нагальна потреба у соціально-правовій освіті дітей, підлітків, студентів, загалом молоді, яка сприятиме удосконаленню українського суспільства. Зокрема, соціальне право включає в себе права

людини, права нації, права народу, права об'єднань, права інших груп, права людства. Ці ланки об'єднуються у житті суспільства, допомагають його становленню і розвитку.

Усе це зумовило написання даного навчально-методичного посібника, який буде корисним не тільки для студентів, але й всіх, хто цікавиться соціально-правовим захистом населення.

***І. М. Ковчина,
доктор педагогічних наук, професор, завідувач
кафедри соціально-правового захисту населення
Інституту соціальної роботи та управління
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова***

ЧАСТИНА 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО МОДУЛІВ

Модуль I

Теоретичні основи соціально-правового захисту особистості

- ✓ Загальні аспекти соціально-правового захисту особистості в історії українського суспільства.
- ✓ Основні завдання у діяльності соціального педагога щодо забезпечення соціально-правового захисту особистості.
- ✓ Особливості сприйняття прав дитини у суспільстві.
- ✓ Соціально-правовий захист дітей та молоді за рубежом.

Теоретичні матеріали до модуля I

Тема 1. Загальні основні аспекти соціально-правового захисту особи

Сучасна суспільна трансформація України актуалізує соціально-педагогічні дослідження. Теоретичні засади основ соціально-правового захисту дітей, молоді та їх сімей виокремлюють проблеми особистості у XXI столітті, яке позначене формуванням демократичного суспільства, загостренням дискусій щодо визначальних чинників формування у населення соціально-правових знань, умінь і навиків. На сьогодні утворилася суперечлива ситуація у ракурсі опанування правовими знаннями молоді: безперечні здобутки розвитку українського суспільства, що законодавчо оформлені, не реалізуються внаслідок слабкої освітньої підготовки дітей та молоді у соціально-правовій сфері; випускники загальноосвітніх шкіл не оволодівають необхідними знаннями, потрібними їм для подальшої соціальної взаємодії у суспільстві; студенти-випускники педагогічних університетів мають слабки навички із застосування основних знань у сфері соціально-правової освіти, внаслідок чого відчують себе невпевненими у подальшій роботі та житті.

Отже, на сьогодні процес всебічної соціально-економічної трансформації, що відбувається в Україні протягом останнього десятиліття, вимагає докорінної модернізації всіх елементів системи освіти. Це стосується передусім вищої педагогічної освіти, оскільки саме вона покликана забезпечити суспільство висококваліфікованими

кадрами, які реалізовуватимуть державну політику, спрямовану на розкриття інтелектуального, духовного потенціалу нації, розвиток вітчизняної науки, техніки і культури на рівні світових досягнень. “Головна мета української освіти – створити умови для розвитку і самореалізації кожної особистості, формування покоління, здатного навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства”, – зазначає В. П. Андрущенко [1, с. 27].

Необхідними для розвитку держави і суспільства є пошук способів удосконалення норм права, тобто засобів соціально-правового захисту кожної особи. Правові норми, як і держава, виникли завдяки необхідності управляти соціальними процесами. Цим і зумовлюється нагальна потреба у соціально-правовій просвіті дітей, підлітків, молоді, яка сприятиме удосконаленню українського суспільства. Тому що соціальне право включає в себе права людини, права нації, права народу, права об'єднань, права інших груп, права людства. Ці ланки об'єднуються у житті суспільства, допомагають його становленню і розвитку.

Успішній модернізації системи підготовки педагогічних кадрів, зокрема соціальних педагогів та соціальних працівників, сприятиме врахування результатів навчання соціально-правовому захисту дітей, молоді та їхніх сімей, яке з'ясовує переваги й особливості підготовки фахівців, виявляє можливості доцільного застосування інноваційної практики. Недооцінка важливості підготовки соціальних педагогів з напрямку соціально-правового захисту населення, зокрема дітей та молоді, спричинює серйозні наслідки, безпосередньо пов'язані з обмеженням можливостей спеціалістів у подальшому трудовому житті, що негативно впливає на суспільний розвиток. І головним, пріоритетним напрямом повинна стати первинна професійна підготовка в Україні, яка є справою державної політики, особистісно орієнтовною, безоплатною та обов'язковою для кожного громадянина.

Тому підготовка кадрів із соціальної педагогіки та соціальної роботи та їх навчання соціально-правовому захисту населення через вивчення основ законодавства належить до пріоритетних напрямів вищої освіти.

Значний інтерес у цьому зв'язку становлять методологічні та історичні засади формування у майбутнього соціального педагога правових умінь, які ми детальніше розглянемо нижче.

Методологія вивчення соціально-правового захисту населення

Теоретичні засади дослідження, навчання соціально-правовому захисту населення завжди спираються на вирішення проблем людини, виявляючи співвідношення реального та бажаного у соціальному житті, що здавна турбували людей. Проблеми життєдіяльності та життєздатності людини стоїть у центрі вивчення суспільних наук, є предметом дослідження природничих дисциплін. У ракурсі загальних основних аспектів соціально-правового захисту особи все більшу

актуальність та першочергового значення набувають аналіз та обґрунтування взаємозв'язку співвідношень реального та бажаного, внутрішнього та зовнішнього у сучасну епоху людського розвитку.

Сутність та життєдіяльність людини надзвичайно багатогранна, але головним в її основі є питання про взаємозв'язок внутрішніх та зовнішніх соціальних відносин. В його вирішенні є дві сторони: по-перше, розкриття соціальної обумовленості людини та, по-друге, вивчення зворотної взаємодії соціально-детермінованих зв'язків людини на її суспільну, матеріальну та духовну діяльність, багатоманітні суспільні відносини та функції. Реалізація цих проблем має не тільки наукове, теоретичне значення, але й велике практичне, що дозволяє суспільству більш доцільно використовувати та формувати соціальні можливості людини.

Відомо, що у кожній державі, як і в кожному житті людини є такі періоди, коли їй потрібна допомога іншої людини, групи людей, цілого суспільства. І в цій ситуації особливу роль можуть відіграти як окремі соціальні інститути, так і окремі спеціалісти, серед яких соціальний педагог та соціальний працівник посідають особливе місце. Суспільна потреба у таких фахівцях сьогодні незаперечна.

Водночас потрібно добре усвідомлювати, що лише професійно грамотний спеціаліст може вирішувати ті складні, суперечливі й болючі проблеми, які назріли у молодій державі, що переживає кризовий період свого становлення. Соціальний педагог та працівник повинні зосередити зусилля на проблемах найбільш болючих і тривожних: як допомогти кризовій сім'ї, дітям-сиротам, дітям та молоді, схильними до наркоманії, тютюнопаління, правопорушень, дітям та молоді з особливими потребами; ефективніше допомогти молодому поколінню не лише самореалізуватися, самовдосконалюватися, а й усвідомлювати свою роль у створенні і наповненні творчим змістом того соціуму, в якому їм жити і сьогодні, і завтра [9, с. 5]; населенню репродуктивного віку, яке попало у життєву кризу; пенсіонерам.

Професіонали соціально-правового захисту населення повинні пам'ятати, щог діти та молодь не стикаються гостро з проблемою смислу життя, оскільки вони не відділяють буття від його смислу. Вони здатні сприймати життя як постійне відкриття нового та відкриття самих себе. В основі таких дій, як зазначає Г. І. Волинка, "лежить початковий проект, та далі нередукована основа, до якої можна наблизитися під час аналізу людської особи, що первісно створює вибір самої себе по відношенню до буття. Цей вибір є сама особа, її буття, те рішення суб'єкта, як він буде писати свою історію життя" [2, с. 468]. Тому потрібно їм допомагати засвоїти основні життєві істини. Хоча на сучасному етапі виховання дитини зостається заняттям із достатньо низькою ефективністю, тому що немає ефективних технологій для кожного окремої особи. Але ефективна виховна технологія може бути такою, внаслідок якої потрібно навчити дитину правильно та доцільно використовувати свій вільний час. Виховання повинно включати у себе систему заборон, які не можуть бути порушені – незалежно від того, наскільки великі засоби впливу

вчителів, тобто навчати нормам дорослої поведінки, привчаючи до зібраності [6, с. 58-60].

Призначення соціального педагога полягає у тому, що він персоніфікує соціальне середовище, актуалізує та підтримує найбільш суттєві зв'язки та взаємні відношення, що склалися у суспільстві, у концентрованій та наявній формі. "Освіта – функція життя", – стверджує В. Ш. Терегулов. Завдяки освіті людина дозволяє собі розширити міру соціальності як по горизонталі, так і по вертикалі людського виміру. Вона надає передумови для ідентифікації себе у часі і просторі, умови для діалогу між поколіннями, примноженні та передачі людських здібностей, цінностей та моральних ідеалів, а також, що важливо для нас, правових норм, якими користується людська спільнота протягом багатьох століть [12, с. 277, 286]. І тільки завдяки освіті вдається досягнути гармонії між вродженими та набутими сутностями. Отже, однією із цілей освіти повинно бути навчання тому, що життя є цінністю і нікому не надане право відібрати у іншого цю цінність.

На сьогодні у понятті "професіонал" поєднується особистісний і професійний підходи, щоставить нові вимоги до навчального процесу. У вищому навчальному закладі особистість у даному разі формується під впливом знань і професійних навичок. Особистість професіонала включає в себе такі риси, як висока поінформованість у своїй галузі, сформованість умінь професійного спрямування, здатність правильно застосовувати сформовані знання та уміння, вимогливість до себе, постійне самовдосконалення, відповідальність. З другого боку, спеціаліст, якого випускає вищий навчальний заклад, набуває якісного забарвлення, тобто це не просто людина, яка має сукупність знань, а людина з якісними знаннями, орієнтована на їх постійне збагачення та вдосконалення, відтворення. Професіонал повинен мати соціальну відповідальність за свої дії та вчинки.

Соціальна відповідальність трактується у філософії як міра відповідності дій соціальних суб'єктів (особистостей, соціальних груп, держави) взаємним вимогам, діючим правовим та іншим суспільним нормам, загальним інтересам [16, с. 141]. Тобто на сьогодні необхідно проваджувати систему ранньої профілактики правопорушень серед дітей і підлітків засобами гуманізації сучасної школи [13]. "Людська байдужість – небезпечна й огидна, дитяча ж байдужість – страшна", – зазначав В. О. Сухомлинський [11, с. 192]. Для того, щоб не було байдужих, потрібно правильно змоделювати систему соціальної педагогіки як науки про захист та адаптацію людини у суспільстві. Завданнями її повинні бути – надання реальної допомоги у вихованні волі до життя. Філософія окреслює дане поняття як „соціальний аспект здатності людини цілеспрямовувати діяльність на досягнення суспільно значущої мети, здійснювати саморегуляцію власних психічних та розумових здібностей, своєї поведінки”; створювати умови для соціальної дії, яка є формою або засобом вирішення соціальних проблем і суперечностей, в основі яких лежить сутічка інтересів та потреб

основних соціальних сил суспільства. Важливе значення для такої визначеної соціальної дії має ціннісно-нормативна структура суспільства, яка виступає регулятивним комплексом, що спрямовує її орієнтацію в певних умовах. Ціннісно-нормативна структура суспільства надає соціальні гарантії. Це – матеріальні й юридичні засоби, що забезпечують реалізацію конституційних соціально-економічних прав членів суспільства. До таких прав належать: право на працю, відпочинок, житло, безкоштовну освіту й медичну допомогу, матеріальне забезпечення по старості та в разі втрати працездатності тощо [16, с. 23, 162, 254]. Але найперше невід'ємне право кожної людини, про яке повинні пам'ятати професіонали – спеціалісти соціально-правового захисту населення – є право на життя, право на сім'ю, право на всебічний розвиток та виховання, право на безкоштовне медичне обслуговування, право на повноцінне харчування. І якщо ці права не забезпечені новонародженому зараз, то у майбутньому він потупатиме так само із своїми нащадками.

Соціально-правові заходи невід'ємно пов'язані із діяльністю у системі “людина-людина”, яка є формою активного ставлення людини до оточуючого світу з метою удосконалення. Діяльність має власну форму, в якій поставлена мету, виявлені та діють засоби, є результат процесу. Основною характеристикою діяльності є усвідомленість своїх дій.

Усвідомлена діяльність підвищує соціальні інтереси як окремої людини, так і групи або суспільства, які є реальною причиною, рушійним фактором соціальних дій, які формують мотиви і стимули, ідеї та емоції соціальних суб'єктів – індивідів, соціальних груп, класів. Інтерес, як і потреба, – практичне виявлення соціальної необхідності. Соціальні інтереси більш безпосередньо, ніж потреба, відбивають практичне ставлення людей до умов свого існування і розвитку, є головною визначеністю подій. Соціальний інтерес виступає як об'єктивне ставлення соціального суб'єкта до суспільних умов, яке відтворює спрямованість позиції і поведінки при обранні чи створенні умов для задоволення своїх потреб, для реалізації мети подій.

Потрібно пам'ятати, що соціальні інтереси прямо пов'язані із соціальними інноваціями. Соціальні інновації – цілеспрямоване запровадження в існуючу практику того або іншого нововведення, завдяки якому відбуваються позитивні зміни, досягається необхідний ефект [16, с. 341, 333].

Власне кажучи, завдяки цим чинникам формується соціальна освіта – специфічний вид загальної освіти, яка визначає суть соціального життя людини, суспільні правила й норми її соціальної поведінки. Тобто відбувається соціалізація – процес формування людської особистості на основі навчання та виховання, засвоєння соціальних ролей, суспільного та власного досвіду, що перетворює людину на члена суспільства [16, с. 540].

Отже, соціальна педагогіка та соціальна робота є тими галузями педагогічної науки, які безпосередньо стосуються вивчення комплексних

проблем людини у середовищі. Тому соціальна педагогіка і соціальна робота широко використовують досягнення інших наук про людину: філософії, соціології, психології, правознавства. Спираючись на знання цих наук, соціальна педагогіка та соціальна робота організують та інтегрують їх потенціал у особистісно-середовищному контексті, застосовуючи до свого предмета дослідження.

Філософія є методологічною основою всіх суспільних наук. Зв'язок соціальної педагогіки із філософією полягає у тому, що філософія ставить корінні питання людського буття та виробляє загальну систему поглядів на світ і місце у ньому людини, а соціальна педагогіка та соціальна робота виходять із визначеного погляду на людину та її виховання.

Розгляд теоретичних засад навчання основам соціально-правового захисту дітей та молоді потребує знання психології. Сучасна психологія є однією із наук про соціальні знання та особливості людської психіки, про виявлення її специфіки та залежностей від конкретних умов соціальної ситуації розвитку людини. Використовуючи досягнення соціальної психології, соціальна педагогіка визначає структуру соціальних груп, їх динаміку, розвиток та становлення взаємовідносин між індивідуумами та групами, що дозволяє виявити проблеми, які потребують вирішення у конкретних умовах побуту, діяльності, вільного часу, виховання у конкретному соціокультурному середовищі.

Інтеграція соціальної педагогіки, соціальної роботи та соціології дозволяє поглибити знання про людину та соціум, зрозуміти, як активно вжитися у соціальне середовище, змінюючи його у відповідності із потребами суспільного розвитку, основними напрямками соціального прогресу.

Отже, практична діяльність соціального педагога та соціального працівника повинна бути обґрунтована теоретично та проведена професійно: із діагностикою та аналізом соціальної ситуації, оцінкою функціональних взаємодій, яким піддаються окремі особистості, сім'я або група.

Професійна діяльність соціального педагога та соціального працівника направлена на людину у середовищі, націлена на вирішення всієї сукупності проблем у контексті "особистість та оточуюче середовище", у якій головною є людина, а у центрі уваги професіонала – її проблеми.

Тому незаперечним є взаємозв'язок соціальної педагогіки і соціальної роботи з іншими науками, які допомагають глибше зрозуміти людину, її потреби і проблеми та допомогти найбільш вразливим вийти з гідністю із складних життєвих ситуацій.

На сьогодні людство потребує, насамперед, оздоровчих змін у світосприйнятті та соціалізації життя. Воно повинно коригувати ціннісні структури, виокремлювати особливі домінантні установки, зрозуміти їх глибинну логіку, визначати своє практичне відношення до

несприятливих обставин свого існування, випереджати їх з тим, щоб забезпечити повноцінний розвиток майбутніх поколінь.

Забезпечення соціально-правових умов для повноцінного розвитку дітей та молоді повинно стати сьогодні найважливішим завданням нашого суспільства. Динамічні зміни в життєдіяльності країни, потреба у спеціалістах, які здатні самостійно аналізувати та шукати шляхи розв'язання проблем соціально-економічного розвитку суспільства, зміни характеру праці – все це зумовлює необхідність формування нового комплексу соціальних якостей молодого покоління, головною серед яких є позитивна соціальна активність.

У сприятливих обставин рівноправ'я діти та підлітки отримують більше можливостей для вивчення дорослого світу, тобто відбувається їх соціальний розвиток, який у майбутньому зумовить зміни у суспільстві, що відзначатимуться переходом усіх суспільних відносин до якісно нового стану [16, с. 526].

Дорослі зостаються дорослими і, навчаючись спілкуватися з дитиною, можуть краще пояснити їй специфіку дорослого світосприйняття. Поважаючи права дітей як людської меншості, дорослі отримують шанс розраховувати на взаємну повагу. Допомогти дітям та дорослим навчитись взаємно поважати один одного і є призначенням соціального педагога та соціального працівника як фахівців соціально-правового захисту населення.

Загальні основні аспекти соціально-правового захисту особи вимагають при підготовці фахівців з соціальної педагогіки та соціальної роботи знань теоретичних засад, в основу яких покладено дослідження філософської, психологічної, соціологічної наук про людину, її життєдіяльність в оточуючому середовищі та її поведінку стосовно інших людей.

Питання для самостійної перевірки:

- 1. Назвіть українських учених, що займаються розробкою та вирішенням проблем про людину і її середовище.*
- 2. Обґрунтуйте методологію вивчення соціально-правового захисту населення.*
- 3. Проаналізуйте філософське підґрунтя соціально-правового захисту особи.*

Література:

1. Андрущенко В. П. Національна доктрина розвитку освіти: потреба, принципи, пріоритети. Управління якістю професійної освіти: збірник наукових праць. – Донецьк: ТОВ “Лебідь”, 2001. – 372 с.
2. Вступ до філософії: Історико-філософська пропедевтика: підручник / Г. І. Волинка, В. І. Гусев, І. В. Огородник, Ю. О. Федів; за ред. Г. І. Волинки. – К.: Вища шк., 1999. – 624 с.
3. Гаєвський Б. А. Суспільні науки в сучасних умовах. Питання соціально-політичних наук: Респ. між від. наук. збірник. Вип. 85. Проблеми

- демократії та соціальної справедливості в сучасному світі. – К. : Либідь, 1991. – 85 с.
4. *Головатый Н. Ф.* Социология молодежи : курс лекцій. – К. : МАУП, 1999. – 224 с.
 5. *Гончаренко С. У.* Український педагогічний словник. – Київ : Либідь, 1977. – 376 с.
 6. Педагогика как культура : материалы в помощь студентам заочного отделения, изучающим педагогику и культурологию / автор-составитель Н. Ф. Золотухина. – СПб. : ИВЭСЭП, “Знание”, 2000. – 95 с.
 7. *Пича В. М.* Свободное время: Тенденции и проблемы развития : дис. ... д-ра социол. наук (22.00.02) / Украинский полиграфический ин-т имени И. Федорова. – Львов, 1992. – 353 с.
 8. Правознавство : навч. посібник / А. М. Колодій, І. В. Опришко (керівники авт. кол.), С. Є. Демський та ін. ; за ред В. В. Копейчикова. – 3-е вид., переробл. та допов. – К., Юрінком Інтер, 2000. – 640 с.
 9. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. проф. А. Й. Капської. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.
 10. Соціологія : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. В. Г. Городяненка. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2002. – 560 с.
 11. *Сухомлинський В. О.* Вибрані твори. – В 5-ти т. – Т. 1. – К. : “Рад. школа”, 1976. – 654 с.
 12. *Сухомлинский В. А.* Сердце отдаю детям. Издание второе. – Киев : Издательство “Радянська школа”, 1972. – 243 с.
 13. *Терегулов Ф. Ш.* Материя и ее сознание. – М. : Народное образование, 2002. – 304 с.
 14. *Терещенко В. І.* Система профілактики правопорушень серед дітей і підлітків засобами гуманізації сучасної школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук. 13.00.01 / АПН України. Інститут педагогіки. – К., 1997. – 23 с.
 15. *Трухін І. О., Шпак О. Т.* Психолого-технологічні основи шкільного виховання : навчальний посібник для студентів ВНЗ. – Дрогобич : Вимір, 2003. – 406 с.
 16. *Федірко П. П.* Особливості формування соціальної активності молоді. Питання соціально-політичних наук : респ. міжвід. наук. збірник. – Вип. 85. Проблеми демократії та соціальної справедливості в сучасному світі. – К. : Либідь, 1991. – 85 с.
 17. Філософський словник соціальних термінів. – Х. : “Корвін”, 2002. – 672 с.
 18. *Ярмаченко Н. Д.* Педагогическая деятельность и творческое наследие А. С. Макаренка : кн. для учителя. – К. : Рад. шк., 1989. – 191 с.

Тема 2. Основні завдання у діяльності соціального педагога щодо забезпечення соціально-правового захисту особистості

Розробляючи основи соціально-правового захисту дітей та молоді та визначаючи завдання у діяльності майбутніх соціальних педагогів та

соціальних працівників щодо забезпечення соціально-правового захисту особи, потрібно, насамперед, звернутися до термінології цього нового напрямку професійної освіти.

Вперше в Україні “охоронно-захисний” термін ввела українська учена Л. І. Міщик у 1997 році. Вона визначила предмет даного напрямку, що вивчає особливості організації правового виховання, виховні можливості соціального середовища та оптимальні умови соціалізації особи. Охоронно-захисний напрям є практикою створення системи заходів щодо організації виховання особистості з врахуванням конкретних соціальних умов середовища, їх впливу на педагогічний процес і виконує роль посередника між соціальним середовищем та окремими галузями правової науки. Охоронно-захисний напрям входить до сфери соціальної педагогіки.

Визначенням предмета соціально-педагогічної науки займається М. Б. Євтух, який трактує його як “цілеспрямоване поєднання певних суб’єктивно-особистісних якостей діючого суб’єкта з попередньо встановленими об’єктивно-детермінованими чинниками суспільних умов, у яких діє суб’єкт” [7, с. 13]. М. Б. Євтухом виокремлені основні вимоги, що забезпечують ефективне навчання: мотивація, сприятливий клімат для навчання, набуття позитивних професійних навичок, відчуття зворотного зв’язку за результатами навчання. Тільки за таких умов навчання дасть у майбутньому підвищення продуктивності праці.

Із соціальною педагогікою та соціальною роботою як окремими напрямами педагогічної науки тісно пов’язані інші наукові напрями: політологія, соціологія, філософія, правознавство. Суміжні науки і визначають основні завдання у діяльності соціального педагога та соціального працівника.

Першим завданням соціального педагога повинно бути допомога особам в адаптації до соціального середовища, зокрема правового, які зазнали особистих негараздів в адаптації до життя у суспільстві.

Відомий політолог Н. Ф. Головатий підкреслює, що “життя людини, якщо керуватися високими мірками, набуває сенсу лише тоді, коли вона розвивається, самовдосконалюється і самореалізується” [4, с. 114]. Тобто стати особистістю можна лише за умови постійного навчання (як результату власних зусиль), виховання (як результат впливу інших людей, довколишнього середовища) і самовиховання (свідоме вдосконалення свої особистості). Адже за даними учених, приблизно у 14 років людина починає усвідомлювати свої соціальні зв’язки та своє місце у суспільстві [5, с. 14]. Процес адаптації з цього віку різко підвищується завдяки набуттю життєвих навичок. За визначенням М. Ф. Головатого, “адаптація – взаємодія індивіда з оточуючим середовищем, пристосування до умов існування у новій життєвій ситуації” [5, с. 215]. Кожен мусить не тільки навчитися успішно активно впливати на розвиток суспільства саме завдяки саморозвитку, самовихованню, а й вміти адаптуватися до життя [4, с. 114], до суспільства, до інших людей. Цьому повинні сприяти своєю діяльністю фахівці з соціальної педагогіки та соціальної роботи.

Теоретичне та практичне значення надається проблемі адаптації сучасної людини та її багатоплановій, соціальній детермінованості, що все більш зростають у зв'язку з розвитком суспільства. Ці питання досліджуються багатьма українськими вченими: В. П. Андрущенко [24], Б. А. Гаєвський [3], В. Г. Городяненко [18], К. Е. Тарасов [21].

Соціальна система адаптації людини відрізняється від біологічної складністю змісту та формою, засобами реалізації, напрямками та більш високими темпами розвитку.

Внутрішня соціальна адаптація припускає взаємодію всіх елементів суспільства один до одного, а також взаємозв'язок системи матеріальних та моральних суспільних відносин у країні [21, с. 230].

Соціологи стверджують, що особливе місце у соціальній структурі суспільства займає людина як основний, первинний елемент цієї структури, без якого немає і не може бути ні соціальних дій, ні соціальних відносин. Але особистістю не народжуються, особистістю становляться, тому що невід'ємними характерними рисами особистості є самосвідомість, ціннісні орієнтації, соціальні відносини, визначена автономність по відношенню до суспільства, відповідальність за свої вчинки [19, с. 159]. Саме відповідальності за свої вчинки, свідоме відношення до інших, несприйняття неправомірних моральних цінностей інших людей відрізняє соціалізовану людину від несоціалізованої.

Отже, як стверджує В. Г. Городяненко (соціолог), соціалізація особистості є специфічною формою привласнення нею тих суспільних відносин, що існують в усіх сферах суспільного життя. Він розглядає соціалізацію як сходження від індивідуального до соціального і підкреслює: "завдяки соціалізації людина залучається до соціального життя, одержує і змінює свій соціальний статус і соціальну роль" [18, с. 198].

Спираючись на накопичені суспільством знання, пізнаючи об'єктивні закономірності та сутність явищ зовнішнього світу, людина може пристосовувати до них себе або їх до себе. Це і є соціальний порядок, який, за визначенням П. Бергера та Т. Лукмана "людський продукт або, точніше, неперервне людське виробництво. Він існує лише як продукт людської діяльності" [2, с. 88].

Вивчення наукової теорії соціального розвитку як системного утворення об'єктивно необхідне людині у якості елементу цієї системи. Така необхідність існує у будь-якому суспільстві. Це не вивчення сталої програми, навіть концепції, а свідоме проникнення в сутність суспільних відносин, об'єктивним носієм яких є індивід. І лише в такий спосіб можна зрозуміти цю необхідність, щоб не зводити її до політичної культури, змісту світогляду, засвоєння системи соціальних цінностей тощо.

В історії людства були достатньо різноманітні періоди розвитку, коли посилювалася одноманітність у поясненні сутності і сенсу існування, відбувалися зміни у системі соціальних цінностей. Більше

того, таке посилення – одна з провідних тенденцій світового розвитку. Зараз ця одноманітність пов'язана із загальнолюдськими засадами, які включають певний набір інтересів та уявлень про можливості його реалізації. Це явище визначається Б. А. Гаєвським терміном “соціальна інтеграція” [3, с. 9]. Другим завданням діяльності соціального педагога – є допомога в інтеграції дітям та молоді у сучасному суспільстві.

Рішучі зміни, які відбуваються в усіх сферах нашого життя, зумовлюють необхідність осмислення нових реалій у формуванні молодого покоління України, його поглядів на соціальну інтеграцію, визначення головних факторів, що впливають на становлення світогляду та професійну підготовку, розвиток соціально-творчих, суспільно-позитивних, соціально-правових можливостей дітей та молоді як соціально активних особистостей.

Досліджуючи тенденції розвитку дітей та молоді у навколишньому середовищі, слід враховувати, що формування особистих якостей людини є своєрідним результатом взаємодії об'єктивних і суб'єктивних соціальних факторів. Вплив об'єктивних умов на процес розвитку особистості проявляється в усіх випадках як складне явище, зумовлене багатфакторністю самої суспільної системи. Результати цього впливу залежать від того, наскільки зміни об'єктивних умов здатні забезпечити розвиток соціального потенціалу особи, її інтеграції у соціальне середовище. При цьому вона виступає як суб'єкт діяльності та носій інтересів, потреб, суспільних відносин загалом, що відбивають її соціальну активність [23, с. 57-58]. Інтегрувати у суспільство не можна без знання основних законів, без правомірної поведінки. Соціум приймає тільки високоосвічену особу.

Особистість, як особа, що здатна до соціально-правових ролей, в усі часи виконує важливі соціальні функції, реалізуючи свої власні можливості у процесі життєдіяльності в різних сферах перебудови суспільних відносин. Соціалізованій особі, яка вже є особистістю, притаманний надзвичайно високий розвиток матеріальних і духовних потреб і цінностей, а тому і формування її соціальної активності є складний, суперечливий процес, зумовлений розмаїттям життєвих чинників [23, с. 58], якими визначається соціальний стан кожної людини.

Труднощі соціально-правового формування молодого покоління полягають в тому, що відбувається поєднання навчально-підготовчих та суспільно-виробничих складових, а діти та молодь є і об'єктом, і суб'єктом цих видів суспільно-соціальної діяльності. Опановуючи різні види суспільної діяльності, вони розширюють можливості реалізації своїх внутрішніх потенцій, створюють необхідні передумови для зростання своєї соціальної активності [23, с. 58]. Отже, третім завданням є допомога дітям та молоді у нарощуванні своєї соціально-правової активності у суспільстві.

Умови життєдіяльності дітей та молоді, як відомо, складніші, ніж інших соціальних груп суспільства. Тут і невизначеність власного життєвого шляху, і матеріальна залежність від старших, небагатий життєвий досвід, що часто не дозволяє вірно орієнтуватись в оцінці

складних суспільно-соціальних відносин, та ще ціла низка об'єктивних та суб'єктивних чинників, що створюють своєрідний фон соціальному процесу формування особистих автономних якостей [23, с. 59].

Однією із основних закономірностей суспільної еволюції людини є її поступовий розвиток, набуття особистісної автономії, тобто відносно меншій залежності від безпосереднього впливу соціального оточення, підвищенні ролі внутрішніх чинників мотивації правомірної поведінки. І хоча в кінцевому результаті внутрішній світ людини детермінується суспільним буттям, автономізація свідомості людини істотно впливає на характер соціальної життєдіяльності індивіда [22, с. 16], її всебічний розвиток. Всебічний розвиток особистості, за визначенням В. О. Сухомлинського – це створення індивідуального людського багатства, яке поєднує в собі високі ідейні переконання, моральні якості, естетичні цінності, культуру матеріальних і духовних потреб. Міркувати про всебічний розвиток не можна без винятково важливого застереження: справжній всебічний розвиток – це гармонія того, що людина дає суспільству, і того, що вона одержує, споживає [20, с. 69] через участь у соціальному житті.

У суспільній свідомості процес набуття досвіду соціального життя відбивається у різноманітних теоретичних конструкціях, які створили етичну парадигму індивідуалізму, що найбільш виразно відображається в утилітаризмі, екзистенціалізмі, гуманістичній психології. Зростання цінності індивідуальності людини впливає і на визначення мети соціального виховання, тобто “всебічного розвитку особистості” [22, с. 16]. *Четверте завдання* – допомога у всебічному розвитку людині як особистості.

У філософії під поняттям “особистість” розуміється одночасно і стійка система рис, яка характеризує людину як члена того або іншого суспільства, й сам індивідуальний носій визначених рис. При цьому мається на увазі не його індивідуальна своєрідність, що визначається поняттям “індивідуальність”, а децо, що належить людині; сама людина є особистістю, але у другу чергу. Філософія визначає особистість як носія волі, вільного вибору та відповідальності. Тобто поняття “особистість” у філософській науці використовується у першу чергу для визначення того, як бачать людину інші. У цьому смислі особистість не існує поза суспільством, людина представлена світу як носій тих соціальних ролей, які вона грає та готова грати [6, с. 50-51]. Особистість виступає як реальний регулятор соціальної поведінки. А поведінка людини, у свою чергу, відтворює знання законів. Якщо людина твердо займає свою позицію, має свій погляд на суспільний розвиток, поєднує у собі духовне та матеріальне у гармонійному співвідношенні, то вона буде мало- або безконфліктною для оточуючих.

Виховання людини, здатної до безконфліктної взаємодії з іншими, можливе тільки за умови подібної поведінки членів її сім'ї та педагогів. Ми не маємо завдання розглядати вплив сімейного виховання на подальшу безконфліктну поведінку людини, але розглянемо вплив

педагога. Хоча характер педагогічної праці, що постійно пов'язана з вимогливістю до студентів, начебто істотно суперечить проявам м'якості і поступливості, іншого шляху, крім гуманної поведінки самих педагогів, немає. Твердість і вимогливість – це дуже шановні педагогічні поняття, але на практиці вони легко перетворюються у авторитарність, нестриманість, схильність до покарань. Треба вчитися досягати педагогічної мети іншими шляхами і те, що це важливо, вже доведено досвідом найбільш цивілізованих країн [22, с. 17], досвідом соціально-педагогічної освіти.

Тому, зазначає В. П. Андрущенко, пріоритетами державної політики в розвитку освіти, які мають бути закріплені законодавчо, є: особистісна орієнтація освіти; підготовка нових поколінь до життя і праці; створення рівних можливостей для дітей і молоді в здобутті якісної освіти; формування через освіту здорового способу життя; економічні і педагогічні умови професійної самореалізації педагогічних і управлінських кадрів; запровадження особистісно зорієнтованих технологій та систем навчання і виховання; інтеграція української освіти у міжнародних простір [1, с. 27]. Для реалізації цих завдань повинні бути висунуті нові вимоги до соціального педагога як фахівця.

Здійснюючи соціально-правовий захист населення, а також визначаючи загальні засади сучасної соціально-педагогічної освіти потрібно, перш за все, робити акцент на формування соціальної активності особистості. У сучасній педагогіці та психології на сьогодні змінилися акценти щодо розуміння поняття “активність особистості”. Активність набуває, так би мовити, діалогічного забарвлення, тобто вона вже розглядається не як дія, а як взаємодія. Перед соціально-виховним освітнім процесом постає завдання перейти від формування суб'єкта, що активно втручається в оточуюче середовище (як природне, так і соціальне), не прогножуючи наслідків свого втручання, до суб'єкта, орієнтованого на зміни власної соціальної поведінки та свідомості. Важливим при цьому є розвиток антиципаційних здібностей, що лежать в основі вміння передбачати розвиток подій, і на цьому підґрунті ефективно будувати свої поведінкові стратегії [10, с. 16], тобто проявляти соціальну активність, що є особливо важливим у сучасному світі. Соціальна активність, за визначенням В. П. Андрущенка, – енергійна, посилена діяльність, діяльний стан, діяльна участь у чомусь. Це одна з характерних рис способу життєдіяльності соціального суб'єкта (особистості, соціальної групи, історичної спільності, суспільства), що відображає міру (рівень) спрямованості здібностей, знань, навичок, концентрації вольових, творчих зусиль на реалізацію невідкладних потреб, інтересів, мети, ідеалів завдяки освоєнню, збереженню, руйнуванню існуючих або створенню нових умов, життєво важливих зв'язків з природним і соціальним середовищем, формуванню особистих соціальних якостей [24, с. 31]. Всьому перерахованому особа можна навчитись, якщо буде себе вести правильно, правомірно в оточуючому її середовищі.

Соціальна активність, за визначенням учених кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, “свідома, цілеспрямована діяльність людини, орієнтована як на перетворення об’єктивних соціальних умов, так і на формування соціальних якостей (активної життєвої позиції), характеристика діяльності, відображена міра реалізації і розвитку соціальних потенцій, можливостей людини” [15, с. 12]. Тобто соціальна активність є необхідною умовою всебічного розвитку особистості, індивідуума, елементом прискорення соціального розвитку.

Отже, як бачимо філософське звучання терміну “соціальна активність” і соціально-педагогічне близькі за своїм визначенням. Відмінність полягає у тому, що за соціально-педагогічним поняттям “соціальна активність” може характеризуватися як творчий продуктивний чи нетворчий репродуктивний процес [15, с. 12]. Але все одно це є процес соціально-педагогічний, збагачений життєвим досвідом окремої особистості, її адаптацією до соціального середовища.

Таке ж визначення дається і у енциклопедичному словнику соціальної роботи [16, с. 16].

Навчити дітей та молодь соціальній адаптації до оточуючого середовища вимагає багатовимірність сучасного світу, що передбачає необхідність формування толерантної людини, спроможної сприймати як різноманітність ціннісних змістів соціальних об’єктів (соціальних груп з різними культурними особливостями, окремих суб’єктів спілкування), так і самодостатню логіку існування природного середовища [10, с. 16].

Соціальна адаптація, за визначенням філософської науки, – вид взаємодії окремої особи або соціальної спільності із середовищем, у процесі якої погоджуються вимоги та сподівання її учасників. Це результат процесу їх пристосування до нового соціального оточення. Механізмом соціальної адаптації є зближення ціннісних орієнтацій індивіда та групи, засвоєння ними норм, традицій та звичаїв культурного середовища, освоєння ролевої поведінки в середовищі [24, с. 23].

Адаптація у соціальній педагогіці – це пристосування людини або групи людей до нового соціального середовища, а частково і пристосування до них цього середовища з метою співіснування та взаємодії [15, с. 12].

Адаптація особистості тісно пов’язана із набуттям знань соціально-правового захисту. Якщо діти та молодь будуть навчені основним первинним навичкам щодо своїх соціальних прав та обов’язків, то і соціальна адаптація буде проходити природно. Тобто знання сприяють не тільки розвитку, а й позитивно-емоційному входженню у соціальне середовище, взаємодії з різними групами та індивідами, полегшують пристосування до вимог суспільства, які визначаються соціальними нормами законодавчої бази України.

Отже, соціальний захист – одна з головних умов реальності правового статусу особистості в державі. Він включає комплексний аналіз рівня соціальних та економічних умов життя населення [15, с. 198].

Соціальний захист, за визначенням соціологів, – одна з головних умов реальності правового статусу особистості в державі, яка передбачає конституційні повноваження громадян із захисту своїх прав і свобод. Основні конституційні повноваження громадян України закріплені Декларацією прав і свобод людини і громадянина та Конституцією України.

Система соціального захисту – сукупність заходів, що здійснюються в суспільстві для забезпечення нормальних умов матеріального і духовного життя всіх членів суспільства, насамперед тих, хто не здатний самостійно забезпечити собі такі умови [17, с. 336]. До такої категорії людей входять, насамперед, діти та молодь.

До системи соціального захисту конче необхідно включати поняття соціального права. Таке поняття поки що не визначено юристами, правознавцями, філософами, педагогами.

Соціологи визначають *право соціальне* як галузь права, що регламентує норми соціального захисту людей: сімейного, трудового, житлового законодавства, що регулюють охорону материнства й дитини, прав неповнолітніх, пенсіонерів, інвалідів і забезпечують їх соціальний захист [17, с. 292].

Навчання соціально-правовому захисту населення здійснюється наступним чином: *накопичення через освітній процес законодавчо визначених соціальних норм особистістю та подальше дотримання їх у своїй активній життєдіяльності з метою впровадження у системі соціальної взаємодії як засобу захисту своїх прав та інтересів при обов'язковому дотриманні поведінкових норм* [11].

Соціально-правовий захист особистості невід'ємно пов'язаний із соціальним регулюванням законодавчих норм. У правознавчій науці розрізняють два види соціального регулювання – державне і недержавне. Кожен з цих видів може бути нормативним чи індивідуальним і реалізується соціальними суб'єктами. Це індивіди та їх групи, з яких складається суспільство. Одним із найпоширеніших видів соціальних суб'єктів є соціальні організації – об'єднання людей, що спільно реалізують певні програми, завдання, цілі та працюють на підставі загально визнаних правил і процедур [13, с. 108]. Право забезпечує загальний порядок, що проявляється в суспільній поведінці людей, установ, організацій і держави [14, с. 18].

Сучасна суспільна трансформація України актуалізує соціально-педагогічні дослідження. На сьогодні ми надаємо великого значення в отриманні дітьми та молоді інформативного матеріалу щодо їх соціально-правового захисту. Адже соціальна інформація – сукупність знань, відомостей, даних і повідомлень, які формуються і відтворюються у суспільстві та використовуються індивідами, групами, організаціями, класами, соціальними інститутами для регулювання суспільних відносин, громадських зв'язків, а також взаємин між особами,

суспільством і природою [24, с. 345]. Такий матеріал повинні доносити до молодого покоління соціальні педагоги, яких готують вищі педагогічні заклади України, і у яких повинен викладатися предмет із основ соціально-правового захисту особистості, що є вимогою Міністерства освіти і науки України, але яка не всюди виконується.

Специфічність навчально-виховного процесу у вищій школі полягає в його поєднанні з професійним навчанням. Існують дві протилежні точки зору на те, чому має більш приділятися увага у вищому навчальному закладі: формуванню особистості чи навчання спеціаліста. “Праця такого рівня, зазначає Т. В. Іванова, – може бути здійснена тільки професіоналами високого рівня” [10, с. 17]. На наш погляд, в сучасних умовах розвитку України можна відповісти на це запитання так: вища школа повинна займатися підготовкою професіоналів. Тільки за таких умов наша країна стане високорозвиненою, тобто за умов підготовки висококваліфікованих, ефективних та відповідальних фахівців, які цінуватимуть свою працю і працю інших людей, допомагатимуть дітям та молоді засвоїти певні соціальні правила та норми.

Розглядувані нами основи соціально-правового захисту дітей та молоді, дають підстави для виокремлення завдань соціальними педагогами та соціальними працівниками щодо забезпечення прав кожної особи або людської істоти, якими є допомога особам в адаптації до соціального середовища, зокрема правового, які зазнали особистих негараздів в адаптації до життя у суспільстві, допомога в інтеграції дітям та молоді у сучасному суспільстві, допомога дітям та молоді у нарощуванні своєї соціально-правової активності у суспільстві, допомога у всебічному розвитку людині як особистості.

Питання для самостійної перевірки:

- 1. Дайте філософське вирішення завдань у професії соціального педагога.*
- 2. Назвіть завдання, що потрібно вирішувати при здійсненні соціально-правового захисту населення.*
- 3. Виокреміть проблеми адаптації людини до соціального середовища і поясніть, як можна допомогти у даній проблемі будь-якій особі.*
- 4. Визначте, яким чином здійснюються завдання соціально-правового захисту населення.*

Література:

- 1. Андрущенко В. П. Національна доктрина розвитку освіти: потреба, принципи, пріоритети. Управління якістю професійної освіти: збірник наукових праць. – Донецьк: ТОВ “Лебідь”, 2001. – 372 с.*
- 2. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М.: “Academia-центр” “МЕДИУМ”, 1995. – 323 с.*
- 3. Гаєвський Б. А. Суспільні науки в сучасних умовах. Питання соціально-політичних наук: респ. між від. наук. збірник. – Вип. 85. Проблеми*

- демократії та соціальної справедливості в сучасному світі. – К. : Либідь, 1991. – 85 с.
4. Головатий М. Ф. Навчи себе сам : навч.-метод. розробка. – К. : МАУП, 2002. – 120 с.
 5. Головатий Н. Ф. Соціологія молодіжності : курс лекцій. – К. : МАУП, 1999. – 224 с.
 6. Гусинский Э. Н., Турчанинова Ю. И. Введение в философию образования. – М. : издательская корпорация “Логос”, 2000. – 224 с.
 7. Євтух М. Б., Сердюк О. П. Соціальна педагогіка : підручник. – К. : МАУП, 2002. – 232 с.
 8. Зверева І. Д. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в Україні : дис. ... д-ра пед. наук (13.00.05) / Інститут педагогіки АПН України. – К., 1999. – 451 с.
 9. Иванов В. М. Педагогические условия социализации городских старшеклассников : дис. ... канд. пед. наук (13.00.05) / Луганский гос. педагогический ин-т. – Луганск, 1998. – 217 л.
 10. Іванова Т. В. Методичні аспекти виховного процесу у вищій школі. Проблеми освіти : наук.-метод. зб. / кол. авт. – К. : ІЗМН, 1988. – Вип. 13. – 272 с.
 11. Ковчина І. М. Підготовка соціальних педагогів до соціально-правової роботи. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 345 с.
 12. Оржеховська В. М. Соціально-педагогічні основи профілактики правопорушень важковиховуваних учнів : дис. ... д-ра пед. наук (13.00.01) / АПН України, Інститут педагогіки. – К., 1995. – 440 с.
 13. Правознавство : навч. посібник / А. М. Колодій, І. В. Опришко (керівники авт. кол.), С. Є. Демський та ін. ; за ред. В. В. Копейчикова. – 3-є вид., переробл. та допов. – К., Юрінком Інтер, 2000. – 640 с.
 14. Правознавство / за ред. Михайла Настюка. – 2-ге вид. – Львів : Світ, 1995. – 272 с.
 15. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / за заг. ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. – К., 2000. – 260 с.
 16. Соціальна робота : короткий енциклопедичний словник. – К. : ДЦССМ, 2002. – 536 с. // Соціальна робота. Книга 4.
 17. Соціологія: терміни, поняття, персоналії. Навчальний словник-довідник. / укладачі : В. М. Піча, Ю. В. Піча, Н. М. Хома та ін. ; за заг. ред. В. М. Пічі. – К. : “Каравела”, Львів: “Новий світ-2000”, 2002. – 480 с.
 18. Соціологія : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. В. Г. Городяненка. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2002. – 560 с.
 19. Соціологія : учебное пособие. / общая ред. Э. В. Тадевосяна. – М. : Знание, 1995. – 272 с.
 20. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. – Т. 1. – К. : “Рад. школа”, 1976. – 654 с.
 21. Тарасов К. Е., Черненко Е. К. Социальная детерминированность биологии человека. – М. : Мысль, 1979. – 366 с.

22. Трухін І. О., Шпак О. Т. Психолого-технологічні основи шкільного виховання : навчальний посібник для студентів ВНЗ. – Дрогобич : Вимір, 2003. – 406 с.
23. Федірко П. П. Особливості формування соціальної активності молоді. Питання соціально-політичних наук : Респ. міжвід. наук. збірник. Вип. 85. Проблеми демократії та соціальної справедливості в сучасному світі. – К. : Либідь, 1991. – 85 с.
24. Філософський словник соціальних термінів. – Х. : “Корвін”, 2002. – 672 с.
25. Харченко С. Я. Социально-педагогические основы подготовки учителя к работе с детскими общественными объединениями : дис. ... д-ра пед. наук (13.00.01) / РАО, Институт развития личности. – М., 1993. – 335 с.

Тема 3. Особливості сприйняття прав дитини у суспільстві

Соціально-правовий захист дітей та молоді – достатньо новий напрям не тільки педагогічної науки, а й діяльності суспільства. Тому важливо знати історію розглядуваної проблеми, щоб на основі столітнього досвіду не повторити помилок, зроблених у минулому.

До ХХ століття про права дитини у суспільстві нічого не говорилось. І тільки на початку минулого століття, після Другої світової війни ця проблема почала набувати неперсичного значення. Цьому сприяли певні обставини – після війни багато дітей залишились сиротами або напівсиротами, багато хто став жебраком, втратив не тільки батьків, але і майно разом з місцем проживання, з'явилося багато бездомних дітей. Тому Ліга націй перша підняла питання про права дітей і прийняла у 1924 році Декларацію прав дитини.

З того часу на бездомних дітей та дітей-сиріт звернули увагу у суспільстві, їм почала надаватись певна допомога.

Історія розвитку соціально-правового захисту дітей та молоді

Науковий підхід до проблем соціального виховання одним із перших обґрунтував Гельвецій Клод Андріан (1715–1771) – французький філософ-матеріаліст. Він категорично заперечував вирішальну роль спадковості та природжених ідей, доводив, що виховання робить людину тим, ким вона є. На його думку, за сприятливих соціальних умов виховання може створювати навіть геніїв. К. Гельвецій був прибічником суспільного виховання, яке, будучи організованим державою, може сформувати з дітей патріотів, забезпечивши їх щастя і добробут нації. К. Гельвецій твердив, що мета виховання має полягати в тому, щоб розкрити серце дитини для гуманності, а розум – для правди. Він доводив, що деспотизм є найстрашнішим ворогом суспільного добра, оскільки його наслідком є боягузтво, кволість, жорстокість, розпуста, а формування моральних понять у дітей і молоді – найбільш занедбана ділянка виховання: дитина щодня спостерігає розрив між моральними

настановами і поведінкою дорослих. Дитині, на думку К. Гельвеція, слід прищеплювати правила раціональної моралі, яка виходить з особистого інтересу, погодженого з інтересами суспільства. Він відстоював загальне виховання у школах інтернатного типу, міцну дисципліну, чіткий режим, дух змагання, виступав за виховання громадського діяча. У своїх основних творах “Про розум”, “Про людину, її розумові здібності та її виховання” [5, с.11-12]. К. Гельвецій вказував, що людина взагалі відтворює тільки те, що для неї істинно. На власному прикладі виховання сина він доводив, що “коли я хочу виробити в моєму синові соціальні прикмети, я дам йому товаришів приблизно однакової сили і віку, полишу на них турботу про взаємне виховання, а вчитель наглядав би за ним...” [3, с.367]. Тобто, К. Гельвецій стверджував необхідність зміни соціального оточення для позитивного розвитку дитини і завдяки цьому зміниться соціальне середовище.

Термін “соціальна педагогіка” вперше використав німецький педагог Фрідріх Вільгельм Адольф Дістервег (1790–1866) у 1850 році у своїй роботі “Керівництво для німецьких вчителів”. Він окреслив ним сферу освіти, включаючи до неї “індивідуальну культуру” та “індивідуальну цивілізацію”. Істинне навчання, на його погляд, може бути здійснено не стільки шкільною, скільки спеціальною освітою всього населення [7, с.3]. Тому реалізація ідей соціальної педагогіки та соціальної роботи залежить від професіоналізації вчительської діяльності як організаторської та соціальної, що зважає на специфічні інтереси різних груп населення.

Соціально-педагогічні погляди присутні і у працях видатного російського педагога К. Д. Ушинського (1824–1870). Він обґрунтовував методологію практичного людинознавства, розкривав об’єктивну значущість умов та багатство впливів соціального середовища на освіту та виховання індивіда. Проаналізувавши німецьку, французьку, англійську, американську системи виховання, він дійшов висновку, що виховання – суспільно-соціальне явище і загальної системи соціального виховання для всіх народів не існує, а запозичення виховних систем одним народом в іншого – неможливо [7, с. 6]. Характер кожної людини, вказував К. Д. Ушинський, складається з двох елементів: природного, що корениться в тілесному організмі людини, і духовного, що формується в житті, під впливом виховання і обставин. Обидва ці елементи не залишаються між собою ізольованими (це було б безхарактерністю), але взаємно діють один на одного, і з цієї взаємодії природжених нахилів та набутих у житті переконань і звичок виникає характер [9, с. 93].

Проблемами соціального виховання дітей-сиріт займався Пек Леонард (1855–1937) – відомий чеський педагог-гуманіст, творчість якого зробила помітний внесок у скарбницю теорії і практики освіти. Після закінчення празького учительського інституту він працював педагогом у м. Празі. Глибоко вивчав зміст, форми і методи навчально-виховної роботи у дитячих закладах для дітей-сиріт і педагогічно занедбаних дітей, які згодом використовував у дитячих виховних будинках та притулках. Використовуючи родинну систему виховання, ним створені

кращі заклади інтернаціонального типу. Порівнюючи навчально-виховний процес багатьох дитячих освітніх установ, Л. Пек дійшов висновку про пряму залежність між навчально-виховною роботою з дітьми і матеріальним благополуччям закладу. Він перший зробив порівняльний аналіз роботи установ інтернатного типу у Бремені, Брауншвіцу, Ерерунті, Веймері, Лейпцигу, Марієнгофі та у Драйджанах щодо режиму дня, організації навчання та виховання, взаємозв'язку між шкільною та позашкільною роботою. Л. Пек виступав проти суворих покарань, казарменого стилю роботи, високо цінував товариські стосунки. Він висловив думку про спільне столування педагогічного персоналу і дітей, колективне проведення вільного часу, хоровий спів, фізичне виховання і творчу працю, які розвивають інтелект дитини. Л. Пек вимагав більш широкого застосування гри у виховних закладах, створення приємної атмосфери у колективі. Л. Пек став визначним авторитетом в організації виховних закладів, зокрема, з проблем методики виховання педагогічно занедбаної молоді. Його величезний досвід, підтверджений практичною діяльністю, й сьогодні продовжує збагачувати методичний арсенал навчально-виховних закладів інтернатного типу [5, с. 16-17].

Значення індивідуального розвитку у соціальному становленні дитини досліджував Декролі Овідій (1871–1932) – відомий бельгійський педагог, професор Брюссельського університету. Він присвятив свою педагогічну діяльність вдосконаленню навчального процесу, став автором комплексного методу викладання відомого під назвою “метод центрів інтересу” або “метод Декролі”. Основною педагогічною ідеєю О. Декролі було визнання права дитини на її власний індивідуальний розвиток та навчання, вимога, щоб навчальний матеріал був доступний дитячим потребам та інтересам. Він вважав, що психологія дитини (6-12 років) потребує комплексного сприйняття конкретних речей і явищ, які мають стати центрами всієї навчальної діяльності. О. Декролі вказував на два основних центри: це дитина з усіма її потребами та середовище, яке надає їй можливість задовольнити ці потреби. А завдання педагогів, за твердженням О. Декролі, полягає у створенні програм за центрами інтересів. Так, у школі дитина повинна знайти можливості для налагодження своїх взаємин із соціальним середовищем, до якого відносяться школа, сім'я, суспільство, з тваринами та рослинами. О. Декролі рекомендував проводити все навчання засобами спостереження, асоціації та практичного (абстрактного та конкретного) вираження визначеного матеріалу. Широко у школі О. Декролі використовувались екскурсії, моделювання, ручна праця, малюнок та інші види творчих робіт. Педагог розробив та запропонував ряд дидактичних ігор, які розподілив на серії за зростанням труднощів. Школа, створена О. Декролі, була побудована на основі принципу “свободи дитини”. Її ідеї знайшли відображення у шкільних програмах свого часу, нових прогресивних сучасних методиках [5, с. 16-17].

Проблемами формування особистості у соціальному середовищі з точки зору психічного розвитку людини займався відомий психолог О. М. Леонт'єв (1903–1979). Він довів, що під впливом соціального середовища розвиток, насамперед біологічний, стає історичним та культурним. Взаємодіючи із оточуючим середовищем, людина перебудовує свою поведінку; оволодіває за допомогою спеціальних стимулів поведінкою інших людей та набуває здатності оволодівати і своєю особистою поведінкою. Тобто, на думку О. М. Леонт'єва, психологічний розвиток людини відбувається під впливом соціального середовища, формується вища форма поведінки, яка визначається соціальним середовищем, що оточує особистість [6, с. 477].

Теоретичне узагальнення значущості соціальної ролі школи обґрунтував С. Т. Шацький (1878-1934). Спираючись на науково-практичні засади, він вирішив завдання вивчення впливу соціального середовища на формування світосприйняття у дітей. При цьому враховувалися не тільки фактори середовищного впливу, але й можливості впливу на середовище з метою його поліпшення. Він сформулював цілісну систему поглядів на соціальну роль школи та її взаємодію з оточуючим середовищем, у якій зазначав, що правильно організоване дитяче життя, яке задовольняє потреби самоактуалізації, емоційні переживання, дружні відносини – виступають головною умовою гармонійного розвитку особистості [7, с. 9-10]. При цьому бралось до уваги не тільки середовище та її вплив на дітей, але й можливості впливу на середовище з метою його поліпшення. “Життя будь-якої соціальної групи, писав С. Т. Шацький, – не може обмежуватися тільки діловою її організацією” [10, с. 279]. Практична педагогічна діяльність С. Т. Шацького та його співробітників завжди була пов'язана із вивченням дітей, направлена на виявлення дитячих запитів та потреб з тим, щоб успішно їх задовольнити.

Захистом прав дітей займався Нейл Олександр Сатерленд (1883-1973) – англійський педагог, представник напрямку “нове виховання”. У 1924 році О. Нейл заснував у Великій Британії маленьку школу у Саммеркіллі, яка проіснувала тривалий час без будь-яких змін. У своїх численних працях О. Нейл описав повсякденне життя школи. О. Нейл не був власне вченим або дослідником. Він не розробив якогось методичного, добре продуманого підходу, і ніколи не займався логічним викладом своїх ідей. О. Нейл будував свою теорію відповідно до розвитку розумових дій дитини та її гіпотетичних потреб. На відміну від сучасників, від підходив до проблеми виховання, виходячи з прав, а не потреб, – прав дитини уже з раннього віку жити вільно, без зовнішнього примусу відносно її психічного та соматичного розвитку. Свобода, яку О. Нейл пропонував учням, була спрямована на виховання у душі слугування іншим людям. На його думку, кращим педагогом є сама природа, а роль вчителя зводиться лише до підтримки її повільної, але надійної роботи: через послідовну реалізацію інтересів дитина має прийти до добра. Самоуправління, яке пронизувало все життя колективу школи, виявилось могутнім інструментом розвитку і соціалізації

особистості. Це був один з основних внесків у напрям “нового виховання”. У 60-і роки ХХ ст. було багато дискусій про послідовність педагогічних поглядів О. Нейла. Так, існувала думка, що чисто психологічний підхід до соціально-педагогічних проблем, пасивність педагога, а також відрив школи від зовнішнього світу призведе до обмеженого консерватизму. Але безумовною заслугою О. Нейла є те, що він реабілітував педагога і довів, що навіть у час крайнього індивідуалізму успіх у вихованні і освіті дитини значною мірою залежить від особистості педагога [5, с. 40-41].

Погляди на соціалізацію особистості як науку про людину розвивав Л. С. Виготський (1896–1934), який був за фахом юристом, але завдяки своїй багаторічній праці у вищих навчальних педагогічних закладах, розробив психолого-педагогічну концепцію, в якій тісно пов’язував проблеми виховання та освіти, зокрема соціального виховання. Він вважав, що вихователь повинен домагатися того, щоб реакції людини на зовнішні соціальні впливи були по можливості позитивними [1, с. 66-67]. Л. С. Виготський вважав за необхідне увести у науку поняття, що мало використовуються, при вивченні соціального розвитку дитини. “Ми недостатньо вивчаємо внутрішнє відношення дитини до оточуючих людей, ми не розглядаємо його як активного учасника соціальної ситуації”, – зазначав Л. С. Виготський. Адже суттєва відміна середовища дитини від середовища тварин полягає у тому, що людське середовище є середовищем соціальним, у тому, що дитина є частиною живого середовища, що середовище ніколи не є для дитиною зовнішнім. Якщо дитина істота соціальна, – продовжував Л. С. Виготський, то і її середовище є соціальним середовищем, тобто сама дитина є частиною цього соціального середовища [2, с. 201, 202].

Наукову методику виховної роботи з дитячим колективом створив А. С. Макаренко (1888–1939). Він у своїй практичній роботі поєднав навчання з продуктивною працею, моральним, фізичним і естетичним вихованням, багато зробив для розвитку теорії сімейного виховання [4, с. 199]. А. С. Макаренко рішуче виступав проти традиційної у ті роки тенденції зводити всю виховну роботу тільки до навчального процесу. Він підкреслював, що у більшості випадків перевіряючи навчально-виховні заклади, які звикли “танцювати від школи”, нічого не здатні бачити, окрім шкільних установок, а на все те, що робиться поза класом, не звертається уваги. Тобто на громадське виховання. Тільки дитячий будинок, наповнений здоровим дитинством, що не втратив ласки матері та турботи батька, буде справжнім виховним будинком, тому що у ньому об’єднуються як виховні діячі держави, так і сім’я, і дитячий виробничий, і освітній первинний колектив. Такий дитячий будинок повинен бути виробничою організацією: майбутнє наше дитинство буде надавати суспільству велику продукцію, яка займає дуже важливе місце у загальнодержавному достатку. А. С. Макаренко був упевнений у тому, що “елементи примусу не можуть бути відкинуті у вихованні”, від

правових емоцій відмовитися не можна [11, с. 50, 51-52]. Тобто навчання правовим поглядам дітей та підлітків він вважав за необхідне.

Проблеми теорії й методики виховання дітей у школі й родині, всебічного розвитку особистості, педагогічної майстерності досліджував В. О. Сухомлинський (1918–1970). Він вважав, що процес соціалізації є однією з найважливіших передумов формування виховної сили. “Досвід переконує, писав В. О. Сухомлинський, – що правильна соціалізація ґрунтується на багатстві, ідейній повноцінності емоційного життя. Треба навчити дитину передусім відчувати й переживати. Почуття, переживання – це ніби малесенький магніт, закладений у дитячій істоті, який притягує її до інших людей, робить її чутливішою, сприйнятливою до слів, повчань, ідей, настанов” [8, с. 451].

На сьогодні основи соціально-правового захисту дітей та молоді ще недостатньо розроблені українськими ученими, хоча розроблені завдання, які повинні вирішувати соціальні педагоги та соціальні працівники у своїй повсякденній діяльності та виокремлені історичні аспекти сприйняття прав дитини у суспільстві останнього століття. Це дає нам змогу перейти до вивчення зарубіжного досвіду захисту прав дітей та молоді, про щог йтиметься у наступному параграфі.

Питання для самостійної перевірки:

1. *Визначте, хто вперше підняв питання захисту прав дітей. Назвіть причини такого явища.*
2. *У чому полягає “метод Декролі”.*
3. *Розкрийте концепцію Л. Виготського.*

Література:

1. *Андреева И. Н. Антология по истории и теории социальной педагогики : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М. : Издательский центр “Академия”, 2000. – 176 с.*
2. *Виготский Л. С. Переживание как единицы личности и среды. Психология социальных ситуаций / сост. и общая редакция Н. В. Гришиной. – СПб : Питер, 2001. – 416 с.*
3. *Гельвецій Клод Адріан. Про людину, її розумові здібності та її виховання. / перекл. з французької Валер'яна Підмогильного. – К. : Основи, 1994. – 416 с.*
4. *Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – Київ : Либідь, 1977. – 376 с.*
5. *Короткий енциклопедичний словник зарубіжних педагогічних термінів / за ред. : І. Г. Тараненко, Б. Ф. Мельниченко, Г. В. Степенко. – К. : ІСДО. – 68 с.*
6. *Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. – 4-е изд. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 584 с.*
7. *Платонов Н. М. Основы социальной педагогики : учеб. пос. – СПб : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1997. – 120 с.*

8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. – Т. 1. – К. : “Рад. школа”, 1976. – 654 с.
9. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : в 2-х т. пер. з рос. / редкол. : В. М. Столетов (голова) та інші. – К. : Рад. школа, 1983. – (Пед. б-ка). Т. 1. Теоретичні проблеми педагогіки. / Склав і підгот. до друку Е. Д. Дніпров ; за ред. О. І. Пискунова (відп. ред.) та інших. – 488 с.
10. Шацкій С. Т. Избранные педагогические сочинения : в 2-х т. – Т. 1 / под ред. Н. П. Кузина, М. Н. Скаткина, В. Н. Шацкой. – М. : Педагогика, 1980. – 304 с.
11. Ярмаченко Н. Д. Педагогическая деятельность и творческое наследие А. С. Макаренко : кн. для учителя. – К. : Рад. шк., 1989. – 191 с.

Тема 4. Соціально-правовий захист дітей та молоді за рубежом

Вивчення основ соціально-правового захисту дітей та молоді потребують переосмислення кращого зарубіжного досвіду діяльності різноманітних організацій та підготовки фахівців даного напрямку. І в Україні, і в зарубіжних країнах спочатку розробляються теоретичні засади соціально-правового захисту населення, потім вони втілюються у практику роботи. Розглянемо деякі з цих аспектів.

Багато проблем, що мають місце у соціально-правовому захисті населення збігається із загальними проблемами педагогічної освіти. Водночас у різних країнах є свої усталені традиції щодо такої діяльності тв підготовки до неї соціальних педагогів та соціальних працівників.

Згідно з ідеєю у США у 30-х роках “загального добробуту”, у Західній Європі у 40-х роках визнавалися права кожної людини на певний мінімум гідного існування, а держава перетворювалася на гаранта реалізації цих прав. Проте дуже швидко стало зрозумілим, що для втілення подібної ідеї в життя необхідних законів і відповідних матеріальних ресурсів замало. Потрібна була система індивідуальної допомоги населенню, яке за тих чи інших причин не вписувалося в сучасне суспільство, виявилось “за бортом”. Урядові закони і державні асигнування на соціальні потреби повинні були знайти конкретного адресата, бути тонко підігнаними під попити конкретних людей, а іноді й радикально переглянуті відповідно до тогочасних вимог.

На наш погляд, кожна система має свої специфічні особливості, які можуть бути цікавими для розуміння та переосмислення. Але метою будь-якої з них є простий опис та констатація характерних ознак тієї чи іншої системи соціально-правового захисту населення. Насамперед нас цікавить, які є найкорисніші надбання у галузі соціально-правової діяльності, що їх можна використати у побудові вітчизняної системи захисту та гарантій прав і свобод дітей та молоді.

Ми виділили низку організаційних та педагогічних моментів, за якими маємо намір аналізувати зарубіжні системи соціально-правового захисту населення.

Найперше – пріоритетні напрями.

У країнах – членах ЄС з 1991 року пріоритетним напрямком є робота з молоддю та підлітками. Його суть у поглибленні підготовки соціальних педагогів; він включає в себе організацію діяльності з проведення досліджень, семінарів та поїздок з метою навчання, обмін досвідом та інформацією між майбутніми соціальними педагогами, поглиблення зв'язків між інститутами та органами, які зайняті початковою та поглибленою підготовкою соціальних педагогів.

По-друге, підготовка спеціалістів.

Класифікацію системи підготовки соціальних педагогів у країнах-членах ЄС можна зробити на підставі загальних ознак, притаманні всім. Це:

1) підготовка через курси, що використовують принцип неповного навчального дня (від 6 тижнів до 6 місяців – короткий або середній термін);

2) курси, що працюють та націлені на підготовку молодих осіб у віці від 15 до 25 років, які хочуть брати участь у різних молодіжних заходах;

3) здобута на курсах кваліфікація, не відкриває шлях до працевлаштування та для подальшого професійного навчання;

4) в процесі навчання на курсах вивчаються суспільні дисципліни, психологія, групова динаміка, методика роботи з підлітками, основи соціального законодавства певної країни, а також здійснюється розробка, реалізація та оцінка молодіжних проектів;

5) теоретична підготовка комбінується з практичною, яка виконується під наглядом досвідченого, професійного соціального педагога, і займає значну частину часу в програмі навчання (від 40 до 60% загального часу).

Розглядаючи коротко тенденції підготовки соціальних педагогів у країнах-членах ЄС, зазначимо, що:

– у Бельгії соціальних педагогів готують університети. Це є професійна освіта, яка підтверджується дипломом;

– Данія готує соціальних педагогів опосередковано, через участь студентів у соціально-педагогічних семінарах. Дипломи не визначені державою, видається професійний сертифікат;

– Німеччина. Соціальних педагогів готують в університетах упродовж 4 років з 10–30-відсотковим практичним навчанням і з правом вибору роботи. Після університету можна продовжити освіту і здобути ступінь доктора;

– в університетах Іспанії курс навчання розраховано на 250 годин. Після його прослуховування видається сертифікат 1, 2 та 3 рівнів;

– у Франції навчання забезпечується асоціаціями та організаціями, які визнані державою, а диплом присвоюється Міністерством молоді та спорту;

- у Греції професійне навчання університетського рівня орієнтується на соціальні служби та консультаційні центри. Сертифікати, які присвоює Генеральний секретаріат молоді, не є загальноновизнаними;

- в Італії є два університети – один державний та один приватний, що пропонують програми професійного навчання соціальних педагогів. Після закінчення випускники отримують дипломи державного зразка;

- в Ірландії професія на державному рівні не регулюється. Навчання забезпечується асоціаціями. Нині тільки Національний університет Ірландії організовує курси підготовки соціальних педагогів, які розраховані на два роки навчання. Після їх закінчення видається диплом, що визнається у Великобританії Британською Радою з освіти;

- у Королівстві Люксембург навчання проводиться протягом першого, другого років (базове) та третього (спеціалізоване) в Національному департаменті молоді. За результатами навчання видається Сертифікат, що визнається тільки Національною молодіжною службою;

- у Нідерландах фінансує підготовку соціального педагога Міністерство освіти. Спеціалістів готують в університетах та інститутах середнього та продовженого терміну навчання. Після закінчення видається сертифікат;

- у Португалії система навчання розвинута порівняно недавно. Міністерство освіти, Міністерство праці та соціального благополуччя підтримують професійні заклади. В університетах видається диплом ліцензіата, який є проміжним між бакалавратом та магістратурою;

- Велика Британія. Соціальних педагогів готують в університетах, після закінчення навчання видається диплом ліцензіата. Навчання триває від 1 до 2 років як теоретичне та з 40-відсотковою практичною роботою.

Отже, у більшості країн-членів ЄС зараз згруповані різні системи навчання і більш чітко виокремлено навчання соціального педагога. Першочерговим завданням є узгодженість у розробці методів та змісту навчання.

На наш погляд, підготовка соціальних педагогів за рубежом має окремі недоліки: від соціальних педагогів країни вимагають достатньо високого рівня професійної кваліфікації, але, разом з тим, не завжди пропонується постійна робота.

Зазначимо, що перші соціальні працівники з'явилися у США у 1889 році. Вони допомагали переселенцям, що не знали мови, не мали житла і роботи. У провідних країнах світу давно існує мережа підготовки фахівців із соціальної педагогіки або соціальної роботи. Таблиця містить відомості про поглиблену підготовку фахівців цієї спеціальності саме у США: після школи, навчаючись 2 роки, слухачі отримують диплом "А" ("associat"), потім – диплом бакалавра ("В" – через два роки), магістерський – на 4 або 5 році поглибленого навчання, який надає

право займати керівну посаду, через 8 років від початку навчання можна отримати диплом доктора (див. табл.).

Але не у всіх країнах так добре розвинене навчання означених спеціалістів. Нами зведено у таблицю лише провідні в економічному відношенні країни світу, де видається диплом бакалавра, магістра та доктора.

Все це можна розглядати як додаткове свідчення того, що професія соціального педагога належить до порівняно молодих (винятком є США та Англія з їх столітнім досвідом підготовки соціального працівника). Отже, до групи занять, які можна розглядати серед індикаторів високого рівня суспільного піклування про ту частину населення, яка потребує особливої уваги, кваліфікованої підтримки і постійної допомоги.

Таблиця підготовки фахівців соціальної педагогіки або соціальної роботи у розвинених країнах світу

Австрія	В	М	D*
Англія	В	М	D
Ізраїль	В	М	D
Канада	В	М	D
США	А	В	М D
Японія	В		М D

D* – поглиблене навчання на ступінь доктора наук.

Розпочнемо з першої позиції визначеної нами – системи набору бажаючих навчатися для роботи у галузі соціальної діяльності.

Серед систем підготовки спеціалістів для соціальної сфери, які ми обрали для розгляду, найбільш подібна до української, французька, але, зрозуміло, що вона має свої особливості. В Україні вступити на навчання можна зразу після отримання атестату про загальну середню освіту.

Найважливішою умовою доступу до підготовки працівників соціальної сфери у Франції є наявність визначених особистісних якостей, мотивації, життєвого досвіду, що виявляються на спеціальному іспиті, і наявність повної середньої освіти, що підтверджується дипломом бакалавра відповідного профілю чи еквівалентним йому дипломом професійної освіти. Підготовка більш високого рівня припускає також дво- або трирічний досвід професійної діяльності з обов'язковою

атестацією. Усе це спрямовано на захист сфери соціальної роботи від професійної некомпетентності, яка дорого обходиться суспільству.

У Франції старші класи середньої школи (ліцей) є профільованими і ведуть до отримання різних типів атестатів про середню освіту – бакалаврату. Лише успішне складання двоступеневого іспиту на бакалавра дає можливість продовжити навчання у вищій школі.

У Франції викладачі курсів соціальної педагогіки/роботи чи соціокультурної анімації намагаються крім своїх викладацьких годин обов'язково мати соціально-педагогічну практику, тобто не припиняти роботу у галузі соціального виховання. Навчальні заклади це лише заохочують, тому що зацікавлені, щоб курси не були відірвані від практики.

У Франції не прагнуть вдаватися до ранньої спеціалізації, надаючи перевагу профілюванню, диференціації і глибокій загальноосвітній підготовці. Спостерігається тенденція поступового розширення і поглиблення загальноосвітньої підготовки як основи подальшої спеціалізації. Тому зміст програм підготовки соціальних працівників у Франції включає варіативну частину, що охоплює основи наук, широкі галузі знань, загальні методики і тому подібне, і факультативні компоненти, які конкретизують різні аспекти підготовки, що становлять основу для практики, проведення стажувань, тренінгів, розв'язання реальних проблем, діяльності в конкретних ситуаціях.

У Франції, подібно до України, підготовка соціальних педагогів/працівників побудована за принципом чергування теоретичного навчання в навчальному закладі з періодами цільової практики, стажуванням у різних соціальних службах, установах, організаціях. Причому важливо відзначити, що і та, і інша підготовка проводяться за єдиною навчальною програмою й оцінюються за чітко визначеними критеріями.

Крім тристороннього договору, особливість організації практики майбутніх соціальних педагогів/працівників полягає у тому, що це не тільки безпосередня діяльність студента, але й обговорення перебігу роботи, оцінка індивідуального успіху кожного студента в якісному і кількісному відношеннях. Тобто важливе місце відводиться супервізії, причому супервізорами виступають по черзі і викладач, що керує практикою, і наставник, який є співробітником соціальної агенції.

У Німеччині на сьогодні існує певний перелік професій спеціаліста сфери соціальної діяльності, який включає: психотерапевт з дитячих та юнацьких проблем, дипломований педагог; помічниця з ведення домашнього господарства у селі; консультант із сімейних питань; вихователь, помічник із сімейного побуту; помічниця у вихованні дітей; вихователь дитячого будинку; організатор дозвілля дітей та молоді; відповідальний працівник за роботу з молоддю на місцях; працівник із справ дітей та юнацтва; консультант з питань реабілітації; соціальний педагог; соціальний працівник у справах іноземців. Тобто, можна

побачити, що ФРН є однією із найрозвинених європейських соціальних держав.

У 1908 році з ініціативи Шведського товариства бідноти була розпочата підготовка соціальних менеджерів для будинків престарілих та дитячих будинків. У 30-ті роки це товариство було перейменоване у Шведське товариство соціального догляду. З таких курсів розпочалася підготовки спеціалістів із соціального догляду та соціальної педагогіки при вищих соціальних курсах, що фінансувалися на рівні губерній.

Навчальні програми із соціальної діяльності існують у шести шведських містах (Гетеборг, Лунд, Стокгольм, Умер, Еребру, Естерсунд). Спочатку школи мали академічний статус, а з 1964 року дістали статус університетів. Повна навчальна програма триває 3–3,5 роки залежно від періоду практики. Спеціаліст, який отримав диплом бакалавра із соціальної діяльності називається соціономом.

Навчання студентів розпочинається з основного навчального курсу, який включає знання із таких предметів: соціальна структура та соціальна політика, право, насамперед, соціальне, політичні науки, психологія та методи соціальної роботи. Студенти, які не мають досвіду роботи з клієнтами, повинні проходити практику протягом двох семестрів і під наглядом інструкторів.

Особливою жорсткістю вирізняється система відбору студентів та слухачів система підготовки соціальних працівників у Швейцарії. Характерною ознакою Швейцарії є те, що студентами шкіл соціальної роботи стають люди більш зрілого віку. Так, дослідження вікового рівня студентів шкіл соціальної роботи у німецькомовній частини Швейцарії показало, що близько 60% усіх студентів старше 30 років, близько 17% – старше 40 років. Лише 10% з них мають вік від 21 до 25 років. Що стосується співвідношення статей, то, за даними Асоціації шкіл соціальної роботи, воно приблизно однакове.

Критерій, за яким відбирають студентів для шкіл соціальної роботи, – “особиста зрілість”. Зрілість як якість особистості багато в чому пов’язана з віком і життєвим досвідом. І саме через критерій “зрілість” навчитися приходять дорослі люди. Добір у школи соціальної роботи досить вимогливий, нерідко його проходять не більш 50% з числа бажаючих вступити.

Таким чином, студенти шкіл соціальної роботи у Швейцарії – це зрілі і мотивовані до навчання люди. Їхня мотивація змінити кар’єру не зв’язана з матеріальними питаннями, а лише з бажанням “бути соціальним працівником”.

У 1983 році Асоціацією шкіл соціальної роботи Швейцарії були опубліковані вимоги щодо вступу до шкіл. По-перше, студенти не повинні бути молодше 20 років (для вечірнього відділення – не молодше 22 років). Вони повинні мати закінчений 12-річний курс навчання в школі, добре знати одну з іноземних мов, володіти певними уміннями, необхідними для роботи в офісі (особливо, друкувати) і мати не менш річного стажу роботи у суміжній галузі.

Деякі школи висувають додаткові вимоги, наприклад, про закінчення курсів з основ соціальної роботи, про практичний стаж в галузі соціальної роботи чи більш високий віковий ценз. Тенденція підвищення різних вимог до абітурієнтів не малою мірою пов'язана із зростанням престижу професії.

Крім вимог, що їх ставить кожна школа, існує ще система добору. В Асоціації не передбачена спеціальна процедура добору, звичайно у ході співбесіди стає зрозуміло, чи підходить кандидат за своїми особистими якостями до роботи в соціальній службі, чи ні. Додатково використовуються психологічні і мовні тести, що виявляють наявність навичок роботи в групі тощо. Швейцарська система добору досить жорстка і складна. Існує величезна кількість "статей", "пунктів", за якими людина може не пройти відбір. У країні превалує думка, що добір слід проводити "до", а не в процесі і тим більше не після закінчення підготовки.

Викладацький склад шкіл соціальної роботи Швейцарії становлять представники різних спеціальностей, включаючи, звичайно, і соціальну роботу. Викладачі, що обіймають постійні посади, ведуть всі основні предмети соціальної роботи. Викладачі-ад'юнкти ведуть такі предмети, як медицина, філософія, психіатрія, спеціальні уміння в соціальній роботі тощо. Кількість залучених викладачів у школах соціальної роботи може бути різною. Викладачі соціальної роботи, як правило, не мають університетських ступенів, зате усі вони мають великий професійний досвід. Для досвідчених соціальних працівників Асоціація регулярно організовує курси підготовки для одержання права викладання соціальної роботи в коледжі.

Отже викладання соціально-педагогічних дисциплін суттєво відрізняється від інших курсів, воно спонукає до постійного поновлення матеріалу відповідно з мінливими умовами соціально-педагогічної діяльності. А це в свою чергу ставить нові вимоги до викладача.

До переліку предметів, що вивчаються в школах соціальної роботи Швейцарії входять такі: психологія, педагогіка, соціологія, право, антропологія, економіка, соціальна політика, соціальні проблеми, філософія, етика, теологія, аспекти медицини, психіатрії тощо; соціальна робота з окремими клієнтами, родиною, групою, проекти в соціальній роботі; суспільні взаємини в соціальній роботі й ін.

Серйозно та відповідально до організації практики ставляться у Швейцарії. Тут студент, що здобуває спеціальність "соціальний працівник" повинен практикуватися як мінімум у двох напрямках соціальної роботи. Одне з місць проходження практики треба відвідувати не менш 6 місяців. Якщо школа пропонує більше двох місць для практики, то в одному з них студент повинен практикуватися не менш 5 місяців. Принаймні, на одному з місць йому має допомагати соціальний працівник з науковим ступенем. Кожна школа несе відповідальність за підготовку і добір таких наставників.

Докторська програма у галузі наукових досліджень включає у себе вивчення поведінкових аспектів та теорії соціальної науки, методи емпіричних досліджень, теорію та методи розвитку соціальної діяльності. Як правило, на підготовку докторської дисертації відводиться чотири роки.

Умовно проміжним варіантом у питанні підготовки майбутніх соціальних педагогів можна назвати саме Швейцарську модель.

У Норвегії функціонує вища школа соціальної роботи у місті Осло. У тих, хто навчається, розвивають таку необхідну якість, як уміння мобілізувати ресурси окремої особистості. Адже добродійний вплив соціального працівника може зняти напругу, попередити трагедію, активно підтримати молоду людину. Студентів навчають чітких, аргументованих суджень, давати вичерпну інформацію про роботу місцевої влади, знати про повсякденні соціальні та особисті проблеми клієнтів, враховувати їх у впровадженні державної соціальної політики. Основою професіоналізму є мистецтво спілкування. Воно необхідне під час бесід, коли виявляються потреби та проблеми клієнта, оцінюються можливості агентства у їх вирішенні, воно стає інструментом вирішення проблем і конфліктів, допомагаючи заспокоїти людину, переконати її в чомусь. Студентів навчають побачити в клієнті особистість, побачити його позитивні якості, підтримати потенціал, повірити в можливості виконувати конструктивні дії. Оскільки студенти повинні навчатися поважати клієнтів, цінувати їх участь в діалозі, то одним із засобів навчання є створення різноманітних життєвих ситуацій в аудиторії. У цих ситуаціях, студенти, які володіють знаннями з права, психології, соціальної політики мають показати своє вміння – використати ці знання у навчальних ситуаціях, що імітують реальне життя. Студенти навчаються надавати клієнтам важливу інформацію про різноманітні соціальні служби, інструктувати з приводу того, як юридично правильно подати заяву, використати своє право. Існують у навчальному курсі спеціальні завдання та тренінги, що допомагають розвивати співчуття, бажання виявити себе у ролі посередника у конфлікті, підвести клієнта до прийняття оптимального рішення. Викладачі створюють студентам таке середовище, у якому б вони почували себе впевнено. Їх навчають уміння слухати інших, подавати себе так, щоб у клієнта виникло бажання співпрацювати. Розроблена ціла методика із налагодження стосунків з незнайомою людиною. Тут навчають бачити світ очима іншого. У цьому закладі приділяється величезна увага практиці, бо вважають її необхідною у підготовці повноцінного спеціаліста. Теорія базується на вивченні різноманітних ситуацій, що показують усю складність майбутньої роботи.

Сучасний професійно підготовлений педагог у Польщі – це теоретик і практик, здатний застосовувати на основі теорії практичні стратегії, тобто методи розв'язання проблем. Він є основною ланкою у профілактичній діяльності системи соціальної допомоги.

Діяльність соціальних педагогів здійснюється згідно із Законом “Про суспільну допомогу”, прийнятим 17 січня 1991 року.

Освіта соціальних педагогів здійснюється у Польщі трьома шляхами: дворічні школи на базі загальної середньої освіти; п'ятирічна підготовка соціальних педагогів і соціальних працівників у педагогічних академіях; курси підвищення кваліфікації.

Навчання соціальних педагогів здійснюється за трьома напрямками: ресоціалізаційна педагогіка – спеціалісти, що працюють з сім'ями, у яких є засуджені неповнолітні, у в'язницях, соціально небезпечному середовищі; реабілітаційна педагогіка готує до роботи з дітьми та молоддю, які мають психічні чи фізичні вади; педагогіка спорту і здоров'я, основна мета якої – створення умов для спортивного і здорового виховання.

Ідея соціальної освіти у навчальних закладах реалізується через університетську освіту, яка надає спеціальні знання із базових професійних предметів. Крім того студенти повинні пройти практику у спеціальних закладах – реабілітаційних, ресоціалізаційних, виховних, у лікарнях, судах, поліції. Такий спосіб підготовки сприяє тому, що у майбутньому вони зможуть самостійно вирішувати проблеми виховання, допомагати дітям та молоді з вадами, сім'ям з певними патологіями, тим, кому загрожує алкоголізм та наркоманія. Студенти зможуть залучати своїх клієнтів до спорту та здорового способу життя.

Методика добору на курси соціальної роботи у Великій Британії стабільна. Вона має на меті перевірити не тільки академічні знання кандидата, а і його придатність для практичної діяльності у цій сфері. Звичайно заповнюється досить велика за обсягом форма (письмова заява) з коротким есе, в якому обґрунтовується бажання стати соціальним працівником. Кандидати, що пройшли цей етап, проходять інтенсивну співбесіду, при чому до складу інтерв'юерів звичайно входить соціальний працівник з місцевого агентства. Крім індивідуальних інтерв'ю, на деяких курсах потрібно взяти участь у групових дискусіях; внесок у дискусію оцінюється тими, хто веде прийом. Щорічно бажаючих вступити на курси соціальної роботи набагато більше, ніж місць, причому не спостерігається тенденції до зниження популярності професії соціального працівника.

Штат будь-яких курсів соціальної роботи Великої Британії включає кваліфікованих і досвідчених соціальних працівників, що ведуть практичні заняття, здійснюють індивідуальне наставництво і встановлюють зв'язок з базами проходження студентами практики. У штаті можуть бути вчені з галузі соціальних наук, що не є кваліфікованими соціальними працівниками. У соціальній підготовці штатними педагогами, як правило, призначають переважно кваліфікованих і досвідчених соціальних працівників.

У Великій Британії не здійснюється обов'язкова підготовка викладачів для вищої школи (на відміну від шкільних учителів); але деякі викладачі соціальної роботи мають можливість підготуватися до своєї діяльності на спеціальних педкурсах, організованих Національним інститутом соціальної роботи, у Лондоні і ряді університетів.

Більшість навчальних закладів можуть не тільки наймати штатних працівників на повні і неповні ставки, а і залучати соціальних працівників для читання лекцій і проведення семінарів із спеціальних предметів. Важливо, щоб на курсі читалися дисципліни, пов'язані з практичною діяльністю, що високо цінують студенти.

На відміну від Франції, у Великій Британії спеціалізація студентів відбувається ще до початку навчання. Вищі навчальні заклади самі визначають основні напрями спеціалізації, а абітурієнти враховують це при виборі місця навчання. У навчальних теоретичних курсах, що вивчають студенти, обрані спеціалізації обов'язково враховуються.

У практиці навчальних закладів у Великій Британії є різні варіанти спеціалізації: за групами клієнтів – пристарілі, діти, люди з різними відхиленнями (розумовими чи психічними); за теоріями, що їх використовує соціальний працівник у своїй діяльності, наприклад феміністська теорія, теорія криз, теорія поведінки, психодинамічна теорія пізнання, когнітивна теорія тощо; за місцем проведення роботи – у школах, лікарнях, у будинках для пристарілих, у місцях ізоляції і т.д. Частка загальноосвітніх предметів у навчальних планах зведена до мінімуму, натомість велика увага приділяється курсам, що сприяють особистісному розвитку студента. Часто між навчальним закладом та агенцією, де студенти проходять практику немає відпрацьованих механізмів взаємодії, як це можна спостерігати на прикладі тристоронньої угоди між студентом, викладачем та соціальною агенцією. До того ж одним з чинників, що впливає на невисокий рівень практичної підготовки майбутніх фахівців соціально-виховної діяльності, є недостатній розвиток баз для проходження студентами практики. Лише останнім часом мережа соціально-педагогічних агенцій стала розвиватися більш активно.

Навчання в секторі соціального захисту у Фінляндії почалося з програми одержання ступеня бакалавра гуманітарних наук у 1940-і роки. Пізніше в університетах було введено програму магістра. Впродовж багатьох років навчання соціальної роботи посідало особливе місце в системі освіти. В наш час нові ступені, здобутті після навчання соціальної роботи, дають більше можливостей для набуття фаху, аніж попередні програми, зважаючи на те, що з тією самою освітою випускник може працювати в різних напрямках соціального забезпечення.

Існують різні рівні навчання соціальній роботі. Розглянемо їх детальніше. Навчання з програми нижчого (базового) рівня навчання дає сертифікат у галузі соціальних послуг в охороні здоров'я. Воно триває 100 навчальних тижнів, 80 з яких призначені для загального базового навчання (50 – фахове, 30 – обрані предмети) і 20 для гуманітарного циклу. Цей рівень дає фах, що дозволяє надавати соціальну й медичну допомогу вдома. Початкові вимоги полягають в наявності обов'язкової шкільної освіти. Структура і мета базового рівня були визначені на державному рівні. Навчальні плани кожна школа складає самостійно, але з урахуванням вимог державних структур і

визначених цілей. Наприклад, провідними темами у фаховій освіті є: надання підтримки розвитку особистості, головні аспекти догляду та реабілітації.

Навчання на рівні вищого коледжу триває 140 навчальних тижнів. Тут можна спеціалізуватися з різних фахів, зокрема: викладач, соціальний консультант із соціального забезпечення ментально недостатніх людей. Щоб вступити до закладу такого типу, студент повинен мати нижчий ступінь на рівні коледжу або закінчити вищу школу. Освіту в галузі надання соціальних послуг та послуг з охорони здоров'я виділено окремо. У 2000 році навчання в цьому коледжі піднялось до рівня політехнічного (неуніверситетського).

Загальна мета реформи на рівні політехнічних закладів полягає в створенні неуніверситетського сектора, що має більшу практичну і фахову орієнтацію, тобто в галузі соціального захисту його метою є надання студентам навичок, необхідних для розв'язання соціальних завдань, що потребують спеціальних знань, а також здібностей щодо впровадження новацій в галузі соціального захисту.

Підґрунтям професійного навчання в галузі соціальних послуг є вивчення соціології і теорії поведінки (біхевіоризм). Багато уваги також приділяють розвитку творчого мислення і набуттю практичних знань. Програма навчання дає також студентам основи для науково-дослідницької роботи і для подальшого навчання на університетському рівні. У сфері соціального забезпечення можна виділити такі предмети: фінська, англійська, шведська мови, мова знаків, уміння спілкуватися, обробка даних, інформаційні технології, фізичне виховання, практичне навчання у повсякденному житті (25% часу), опікування, соціологія, педагогіка, психологія, охорона здоров'я, гуманітарні науки.

Існуюча система випробувань для набуття університетського рівня (магістр гуманітарних наук) дає можливість абітурієнтові вступати до університету. Кожний факультет проводить відбір студентів за правилами, встановленими Міністерством освіти, що передбачає іспит принаймні з одного предмета, наприклад: соціальна політика, соціальна психологія, соціологія або соціальна педагогіка.

Для тих студентів, котрі хочуть спеціалізуватися з соціальної роботи існує спеціальна навчальна програма, що включає теоретичні й практичні компоненти. Практичне навчання (4-5 місяців) затверджується й контролюється університетом. Навчальний план визначається на кожному факультеті, а йому відповідає структура навчання.

Далі наводимо структуру програми навчання з соціальної політики на здобуття ступеня магістра гуманітарних наук в університеті Йоеенсуу, що розрахована на 160 навчальних тижнів.

1. Соціальна політика:

- історія соціальної політики, засадничі концепції соціальної політики, соціально-політична структура (17 навчальних тижнів);

- основи теорії людини, суспільства й держави, їх місце в політичній структурі і проблемах на мікро-, мезо- та макрорівнях (24 навчальні тижні);

- практика соціальної політики (40 навчальних тижнів).

2. Соціальна робота:

- засади соціальної роботи (5 навчальних тижнів);

- методи соціальної роботи (5 навчальних тижнів);

- практичні аспекти соціальної роботи (12 навчальних тижнів);

- проблеми соціальної роботи (8 навчальних тижнів).

3. Інші блоки (50 навчальних тижнів) – загальноосвітні, що включають, наприклад мову, статистику, етику тощо.

На 90% соціальних працівників використовують у соціальному секторі, оскільки Міністерство соціального захисту й охорони здоров'я рекомендує мати одного соціального працівника університетського рівня на 2000 мешканців. У муніципалітетах вони відповідають:

- за соціальну роботу з дітьми, сім'ями, старими, непрацездатними, хворими на алкоголізм тощо;

- за соціальне забезпечення населення в конкретному регіоні.

Є два моменти, на які слід звернути увагу майбутнього соціального працівника: по-перше, що ця професія потребує ширше коло знань, аніж це прийнято традиційно; по-друге, вона передбачає володіння досить широким колом умінь і знань. Соціальний працівник на рівні магістра гуманітарних наук повинен:

- бути фахово мотивованим;

- бути висококваліфікованим;

- мати добре розвинені сучасні мовні навички;

- бути здатним до сприйняття новацій і створення нових можливостей;

- поєднувати в собі спеціальні знання із соціальної політики й соціальної роботи;

- створювати на високому рівні ноу-хау на основі практичного досвіду;

- чітко усвідомлювати соціальні потреби, виходячи з інтеграційних процесів в Європі й світі.

Що стосується США, то тут навчальні програми орієнтовані на підготовку соціальних працівників "широкого профілю". Однак це не означає, що студенти проходять ґрунтовну загальноосвітню підготовку, частка не спеціалізованих предметів у навчальних програмах зростає в залежності від рівня підготовки. Магістранти одержують серйознішу загальноосвітню підготовку ніж студенти, що навчаються у коледжах і технічних школах, де майбутні соціальні працівники вивчають такі предмети: "мова жестів", "соціальна допомога дітям", "адміністрування в корекційних закладах", "алкоголь і наркотики", "інтервенції в родині", "соціальні служби для молоді", "робота з психічно хворими" та ін.

У США під час практичної роботи кожен студент повинен мати супервізора, що буде відслідковувати роботу студента в одному з

агентств. У середньому 2–3 дні на тиждень студент проводить на практиці.

Багато американських вузів вимагає дворічну практику роботи в соціальних службах як волонтера (добровольця, тобто без оплати) перед вступом до вузу. Вважається, що така робота дає можливість людині визначитися, чи справді вона хоче працювати у сфері соціальної роботи, чи володіє вона для цього необхідними навичками.

У Канаді вже у 20–30-х роках ХХ ст. у ряді університетів було відкрито факультети або школи соціальної роботи, у яких першоосновою становили соціологічні програми (університети МакГіл та Торонто). Нині навчання проводиться у 26 університетах. Працівники соціальної сфери, які закінчили університет з дипломом бакалавра або магістра, одержують статус професіонала. Вони можуть працювати в урядових закладах, приватних неприбуткових компаніях або самостійно. Крім того, випускники університетів можуть бути радниками. Працівники соціальної сфери допомагають людям, які мають соціальні, економічні, психологічні та інші проблеми.

Навчання на перших курсах дає змогу здобути базові знання, що стосуються загальної практики роботи у соціальній сфері: навчають працювати консультантами в окремих громадян або сім'ї, з різними групами населення. Практикум – невід'ємна складова навчальної програми: студент повинен працювати у соціальному закладі під наглядом досвідченого професіонала. Студенти не отримують заробітну платню, оскільки їхня праця розглядається як частина навчального курсу, де вони вивчають дисципліни, які відіграватимуть важливу роль у формуванні їхньої професійної компетенції. Багато хто з них намагаються підвищити свій професійний рівень, отримуючи диплом магістра, що підтверджує глибокі знання в конкретній галузі соціальної діяльності з клієнтами і є спеціалізованим ступенем. Студенти, які мають диплом магістра, повинні пройти додаткове навчання протягом 6–10 тижнів та додаткову практику.

У Чилі перші школи з підготовки фахівців для роботи у соціальній сфері були відкриті 1925 року. Вони готували фахівців до роботи з вирішення проблем бідняків.

На сучасному етапі розвитку суспільства у Чилі фахівці із соціальної діяльності вирішують проблеми у молодіжних організаціях, у департаментах благополуччя, а також у сфері захисту прав людини. У муніципалітетах вони надають послуги найбільш вразливим прошаркам населення; у молодіжних організаціях розробляють програми освіти та реабілітації молодих людей, що входять до груп ризику або перебувають у конфлікті із судовою системою. У закладах охорони здоров'я організуються команди, що відповідають за реалізацію програми материнства та дитинства, а також по роботі з хронічно хворими або алкоголіками.

У Чилі відкрито 17 шкіл, які готують спеціалістів на рівні бакалавра, у них навчається близько 2300 студентів. Після випуску вони

братимуть участь переважно у вирішенні трьох проблем: зміцненні демократії; досягненні соціальної справедливості у суспільстві; інтеграції національної культури.

Отже, як, бачимо, що практична підготовка є пріоритетом в усіх розглянутих нами системах підготовки спеціалістів із соціальної роботи у зарубіжних країнах. Це один з тих позитивних моментів зарубіжної освіти у галузі соціального виховання, на який варто звернути особливу увагу, оскільки у нас практична підготовка дещо хибує.

Для нашого дослідження важливим є досвід підготовки до соціально-правової діяльності в Ізраїлі. Розглянемо процес підготовки соціальних працівників у цій країні.

Роль соціального працівника в Ізраїлі багатогранна. Держава приділяє належну увагу навчанню цієї спеціальності, адже той, хто оволодів нею, має допомагати людям. До роботи готують студентів на рівні бакалаврів та магістрів у Школі соціальних працівників. Соціальні працівники несуть громадську та професійну відповідальність за допомогу потерпілим з різних причин, сприяють їм у подоланні різноманітних життєвих труднощів, допомагають виявити їхній особистий потенціал.

Навчання у Школі соціальних працівників поєднує теоретичні заняття та практичну роботу на місцях. Школа намагається зв'язати принципи та норми соціальної роботи з сучасними науковими знаннями, які здобуваються у ході дослідної роботи на місцях та в науковому закладі. Особлива увага приділяється використанню комп'ютерів.

Підготовка керівників для громадських центрів – на додаток до загальноприйнятої програми у рамках занять на перший ступінь (бакалавра) – проводиться за програмою підготовки керівників справами для громадських центрів. На заняттях за цією програмою спеціально готують студентів до роботи з групами та організаціями на рівні общини, а також майбутніх керівників справами громадських центрів (районними будинками культури, організаціями взаємодопомоги тощо).

Заняття, що дають право одержати перший ступінь, тривають три роки. Всі студенти, підготовлені за загальною програмою, а також за програмою підготовки керівників справами для громадських центрів, одержують ступінь бакалавра із соціальної роботи (B.S.W).

Випускники працюють у різноманітних державних та громадських закладах: дитячих, юнацьких відділах громадської допомоги, лікарнях, психіатричних закладах, консультаціях з питань шлюбу та сім'ї, на промислових підприємствах, службах абсорбції нових репатріантів.

Структура занять виглядає так. Звичайна програма – програма першого курсу – складається зі вступних предметів групи суспільних наук та біхевіористики (вивчення поведінки людини залежно від її психологічного стану), предметів дослідницького характеру та вступних предметів основної спеціалізації соціального працівника. На другому та третьому курсах програма приділяє основну увагу предметам професійного характеру, які включають теоретичні та практичні заняття

з соціальної роботи, дослідження в цій галузі та вивчення системи соціальних служб, а також факультативні предмети за різноманітними темами. Крім того, на третьому курсі студенту надається можливість сконцентруватися на предметах, що безпосередньо стосуються соціальної роботи з окремими індивідами та сім'ями, або соціальної роботи в общинах.

Практичні заняття, що включені в програму другого та третього курсів, дають можливість студентам безпосередньо ознайомитися з видами соціальних служб під індивідуальним керівництвом викладачів та поєднують академічні заняття з практикою соціальної роботи.

За програмою підготовки керівників у справах для громадських центрів заняття починаються вже на першому курсі й тривають три роки. Частина програми є загальною для всіх студентів Школи, а частина – специфічна, тільки для студентів програми з підготовки керівників.

Студенти, які зацікавлені навчатися за програмою підготовки керівників, повинні звернутися у письмовій формі до секретаріату в справах студентів Школи соціальних працівників.

Бакалаври інших спеціальностей, що мають намір одержати ступінь магістра із соціальної роботи, можуть навчатися за скороченою дворічною програмою. Вона складається з вибраних курсів програми на ступінь бакалавра з соціальної роботи та необхідних додаткових курсів, які студент не вивчав за іншою спеціальністю. Крім того, програма включає обов'язкову дворічну професійну підготовку.

Програма другого ступеня (магістра) надає спеціалістам з соціальної роботи можливість вивчити новітні методи, які допоможуть їм в майбутньому поглибити теоретичні й практичні знання, дадуть можливість узяти участь у розробці нових методів у практичній роботі та керівництві службами соціальної допомоги, правильно оцінювати продуктивність цих служб, сприяти поліпшенню соціальної роботи та підвищенню її ефективності. Програма призначена для розширення інтелекту, розвитку систематичного аналітичного мислення з метою розуміння та визначення суспільних проблем і шляхів впливу соціального працівника на середовище клієнта. Програма надає студентам можливість ефективно використовувати особистий досвід для вирішення соціальних проблем. Крім того, програма готує студентів до викладацької та дослідницької роботи, роботи у системі розвитку соціальних служб, планування та керівництва системою соціального забезпечення. Мета програми другого ступеня – навчити студентів методів розвитку і прогресу професії соціального робітника з тим, щоб він міг виконувати завдання, що постають перед соціальними працівниками і службами соціального забезпечення Ізраїлю.

Розглянемо структуру занять.

У Школі можливі програми спеціалізації на ступінь магістра з соціальної роботи. Перша – дослідницька. Її мета – набуття знань та навичок дослідження практичних аспектів соціальної роботи,

соціальних служб та служб громадської допомоги. Друга – програма підвищення рівня в галузі практичної соціальної роботи та керівництва. Завданням програми є розширення теоретичної та емпіричної бази знань соціального працівника для того, щоб надати йому засоби, які дадуть можливість використати особистий досвід для вирішення практичних проблем в інструкторській роботі взагалі, в роботі з тими, хто звертається по допомогу.

Заняття направлені на поглиблення розуміння та удосконалення способів вияву потреб населення, на розробку систематичного планування професійної діяльності, оцінки її ефективності та виправлення недоліків у роботі. Програма дає змогу студентові навчитися виявляти певні ознаки, характерні для соціальної служби відповідно до запитів різних верств населення.

Третя програма – програма підготовки керівників справами для громадських центрів. Завданням програми є підготовка слухачів до роботи у керівництві програмами соціальної допомоги, службах соціального забезпечення та організаціях, що працюють в цій галузі. У рамках програми пропонуються два напрями:

- теорії та дослідження інституцій, де основна увага приділяється вивченню організаційних теорій, які необхідно впроваджувати у роботу служби соціального забезпечення;

- дослідження виокремлених аспектів у діяльності цих організацій: практичного керівництва, де особлива увага приділяється підготовці адміністративних працівників системи соціального забезпечення, які глибоко володіють теоретичними знаннями, що підкріплюються досвідом управління.

Всі ці програми готують майбутніх професійних керівників, здатних поєднати сучасні наукові досягнення з практичними навичками і тим самим сприяти підвищенню рівня якості обслуговування населення, що має життєві проблеми.

Студент може навчатися не більше п'яти років, навіть за дворічною програмою. В термін навчання входить робота над дипломним дослідженням та складання випускного іспиту.

І ще одна цікава програма. Це програма підготовки керівників справами та керівних працівників для громадських центрів імені д-ра Йосефа Шварца, яка поділяється на дві групи:

- програма підготовки керівників справами та керівних працівників для громадських центрів;

- програма управління та розробки програм для дітей дошкільного віку.

Нашого дослідження стосується перша Програма, яка освоюється на базі Школи соціальних працівників та Школи педагогіки і призначена для підготовки висококваліфікованих кадрів керівних працівників районних громадських центрів. Заняття тривають протягом одного навчального року, після закінчення якого студенти отримують диплом про завершення програми. Завданням програми підготовки

керівників справами для громадських центрів є підготовка висококваліфікованих кадрів для керівництва цими організаціями.

У Гонконгу поки ще не існує розвиненої системи спеціальної підготовки майбутніх педагогів-наставників і системи їх атестації як, наприклад у Великій Британії. Студентською практикою у Гонконгу зазвичай керують вузівські викладачі, які мають задовольняти такі вимоги: мати ступінь бакалавра соціальної роботи і не менше трьох років практичного досвіду після закінчення вищого навчального закладу. Ці мінімальні вимоги мають забезпечити відповідний рівень кваліфікації викладачів практики.

У Гонконгу усвідомили, що досвідчений практик не обов'язково стане виконувати функції педагога-наставника. Практична підготовка не зводиться до простої передачі досвіду спеціаліста новачку. Керівник практики повинен враховувати індивідуальні особливості студентів; використовувати різні способи впливу; вміти побудувати з ними довірливі відносини; створити умови для творчого пошуку й експериментування; повинен водночас підтримувати і тактовно спрямовувати своїх учнів, залишаючи їм свободу вибору та право на власну думку, а також допомагати їм критично оцінювати свій досвід і узагальнювати здобуті знання.

У 1990 році факультет прикладних соціальних досліджень політехнічного університету Гонконгу організував курс підвищення кваліфікації для соціальних працівників, що мають досвід практичної роботи, під назвою "Супервізія і професійний розвиток". Слухачів готували до виконання обов'язків супервізорів в агенціях соціальної роботи і до діяльності педагогами-наставниками на робочих місцях. З 1991 курс був трансформований в один із модулів програми післядипломної освіти, і тепер є невід'ємною складовою програми магістерської підготовки на факультеті.

Всі слухачі курсів підготовки педагогів-наставників мали спеціальну освіту і не менше трьох років практичного досвіду. Свідоцтво про закінчення курсів підвищення кваліфікації чи магістерський ступінь не є для досвідченого соціального працівника обов'язковою умовою для переведення його на більш високу посаду або на посаду керівника практики. Основним мотивом добровільного навчання слухачів було прагнення професійного зростання. Оскільки в студентські роки всі слухачі проходили польову практику в установах соціальної роботи виник ряд труднощів у їх підготовці до ролі педагога-наставника: часом їх власний досвід практикантів і спеціалістів заважав їм оволодівати навичками викладання – вони ставилися до студентів як до клієнтів, не відчуваючи різниці між ситуацією роботи з клієнтами і ситуацією допомоги своїм менш досвідченим колегам чи студентам практикантам. Траплялись випадки, коли деякі слухачі перебували в полоні особистого досвіду і спогадів, пов'язаних з власною польовою практикою в університеті, тому їх підготовка мала чисто практичний характер.

У Гонконзі курс практичної підготовки становить половину модуля під назвою “Супервізія і професійний розвиток” проводять у літній семестр і триває він три місяці – з червня по серпень. За цей час учасники курсу повинні відвідати п’ять лекцій по 2,5 годин кожна, взяти участь у чотирьох семінарах і одному практичному занятті. На останньому занятті розглядаються проблеми керівництва літньою польовою практикою студентів факультету соціальної роботи, в межах якої слухачі курсів повинні провести дві групові консультації і не менше трьох індивідуальних.

Модуль “Супервізія і професійний розвиток” охоплює такі лекції:

1. Вступна лекція: поняття професійного розвитку.
2. Функції супервізії: навчальна, адміністративна і підтримуюча (модель Кадушина адаптована до місцевих умов).
3. Процес супервізії: аналіз навчальних потреб і запитів студентів; укладання зі студентами контракту (угоди); управління діяльністю студентів і її оцінка.
4. Моделі і методи супервізії: класична, корекційна, терапевтична, підтримки, діалогу, практична; індивідуальні, групові, спільні і послідовні методи.
5. Інтеграція теорії і практики: особливості теорії та практики, співвідношення між цими двома елементами, способи їх інтеграції.

Слухачі мають можливість обирати теми семінарських занять. Вони опрацьовують обрану тему, роблять за нею повідомлення, беруть участь у обговоренні доповідей своїх колег. Після закінчення циклу всі слухачі повинні здати письмові роботи.

У програму підготовки педагогів-наставників входив своєрідний “практикум всередині практики”, під час якого слухачі, з одного боку, виконували роль керівників студентської практики, а з другого – самі мали консультанта в особі викладача курсів удосконалення. Кожен слухач одержав не менше трьох індивідуальних консультацій з питань, пов’язаних з проходженням практики.

Проводились також групові консультації. Вони були різними за змістом, але головна їх мета завжди полягала в обміні досвідом між слухачами в умовах спілкування в малій групі. Слухачам радили фіксувати хід розгляду конкретних випадків зі своїми підопічними (з дозволу студентів) на магнітну стрічку. Цей запис ставав матеріалом для обговорення на групових консультаціях. Обговорювались також питання особистих і професійних цінностей педагога-наставника і студента-практиканта, можливості порозуміння у дискусійних питаннях, тактика поведінки супервізора тощо. Учасники обговорення ділились думками про те, як саме треба поводитись у подібних випадках педагогу-наставнику, щоб тактично керувати своїми підопічними.

Більшість гонконзьких студентів відділень соціальної роботи високо оцінюють досвід, здобутий на практиці, яка відчиняє двері в реальний світ професії. В навчальному закладі наголошується на засвоєнні достатньо чіткої системи знань через відповідні види навчальної діяльності: читання, осмислення, обговорення,

спостереження, вирішення проблемних ситуацій, моделювання тощо. Прийшовши на практику, студенти починають використовувати здобуті знання в реальних контактах з клієнтами. Водночас активно засвоюються професійні цінності, відпрацьовуються професійні навички, відбувається інтеграція теорії і практики. Тому польова практика становить не абиякий інтерес.

Закінчивши практику всі слухачі зобов'язані подати звітну документацію, яка використовувалась при оцінюванні їхньої діяльності. Комплект містив договір (контракт) про проведення практики, план роботи педагога-наставника, відзив про результати практики підопічного студента, самооцінку власної діяльності педагога як керівника практики.

Отже, у Гонконзькому курсі відносно мало уваги приділяється питанням встановлення і підтримки контактів з агенціями, де студенти проходять практику. Частково це зумовлюється тим, що викладачі курсу цілком взяли цю справу на себе й усе заздалегідь добре організували. Тому проблеми такого роду одразу не кидались у вічі, хоча організація тісної співпраці навчальних закладів і практичних агенцій надзвичайно важлива і в плані ефективного навчання студентів, і в плані професійного зростання практичних соціальних працівників.

Такі курси були зорієнтовані на слухачів, які вже були досвідченими спеціалістами, володіли базовими вміннями працювати з людьми тощо. Проте викладачі постійно стежили за діями своїх підопічних, відзначаючи їхні сильні та слабкі сторони. У деяких випадках вони допомагали слухачам у відпрацюванні елементарних умінь. Інтенсивність і нетривалість курсів, на жаль, не завжди давали можливість зайнятися цим достатньо ґрунтовно.

Соціальні працівники проводять різноманітну роботу як на індивідуальному, так і на груповому рівні, що забезпечується індивідуальними вміннями, тренінгами, особливостями соціуму.

Соціальна робота в Гонконгу здійснюється таким чином, що її основною ознакою є соціальний розвиток. Соціальна освіта має забезпечувати таку орієнтацію, за якої потреби більшості розглядалися б у першу чергу.

У розробці програми підготовки педагогів-наставників для Гонконгу, як власне і для Китаю, провідна роль належить трьом теоретичним концепціям: теорії навчання дорослих Ноулза, концепції Роджерса про навчання цілісної особистості і теорії Кольба про навчання на досвіді.

Кожна нова тема викладається у формі лекції. Після першої лекції поступово застосовуються інші форми навчання: демонстрація, обговорення в малій групі, навчальна практика. Таким чином, адаптувавшись до середовища, слухачі переходили до інших способів навчання у реальних чи наближених до них ситуаціях.

Закінчивши курси, їх учасники оцінюють роботу і досягнуті результати, відзначаючи зростання своєї професійної майстерності та

компетентності. Курс допоміг їм збагнути важливість польової практики як форми навчання соціальної роботи. Вони також усвідомили необхідність хорошої методичної організації цього специфічного виду діяльності. Участь у практичних заняттях спочатку викликала почуття незручності і деяку скутість, але слухачі погодились, що саме тут вони багато чого навчилися, усвідомивши особливості супервізорства. Цьому допомогли модульні вправи, що ставили їх на місце студента. Це дало можливість по-новому подивитись на себе у ролі наставника, глибше зрозуміти сутність практичного компоненту навчання і різноманітних підходів до його організації.

Перша школа соціальної роботи була відкрита в Індії у 1936 році в м. Бомбеї. Раніше, у 20-х рр. ХХ ст. великі соціальні програми на місцевому рівні почали реалізовуватись у трьох індійських штатах – Мадрасі, Пенджабі і Бенгалії.

Пов'язана з індустріалізацією бідність населення породжувала такі соціальні проблеми, як проституція, наркоманія, алкоголізм, азартні ігри, високий рівень захворюваності і смертності. Тому перша школа соціальної роботи сформувалася з метою практичної діяльності по боротьбі із бідністю. Друга школа соціальної роботи була створена у 1946 році – Асоціація молодих християнок – і увійшла до складу Делійського університету. Її завдання полягало у наданні допомоги жертвам масових безпорядків та найбіднішим прошаркам суспільства, вся робота провадилася анонімно. Згодом школа організувала міський центр соціальної роботи (пізніше він перетворився на Центр допомоги дітям) та сільський жіночий центр. Обидва центри працюють і сьогодні.

Із здобуттям незалежності Індії (15.08.1947 р.), діяльність із соціального захисту і соціального обслуговування населення була визнана офіційно. Вона була підкріплена Статтею 38 Конституції, згідно з якою держава має “всіляко сприяти підвищенню благоустрою народу, забезпечуючи і захищаючи такий соціальний порядок, за якого в усіх сферах життя країни панує економічна, політична і соціальна справедливість”. Згідно з 46 статтею Конституції уряд кожного штату несе відповідальність за підтримку найбільш слабких категорій суспільства.

З 1956 р. в кожному штаті створено управління соціального захисту. До заходів соціального захисту увійшли такі види підтримки:

- навчання і професійна підготовка;
- допомога в пошуках роботи чи організація індивідуальної трудової діяльності;
- забезпечення людей з вадами розвитку необхідними засобами та допоміжними пристроями;
- організація дозвілля і культурних заходів.

Передбачались також різноманітні стимули, пріоритети, знижки, пільги тощо. В цілому в Індії у період з 1946 по 1965 роки акцентується увага на соціальному захисті, допомозі постраждалим та клінічній роботі. Такий перехід характерний, зокрема, для Делійської школи

соціальної роботи. З 1969 р. вона включається в роботу по організації національних молодіжних програм і проводить їх до 1987 року.

У середині 80-х років Делійський університет виділив кошти на розробку проектів соціального розвитку. До цієї роботи було залучено Центр допомоги дітям та сільський жіночий центр. Делійська школа обрала курс на впровадження в життя інтегративної моделі соціальної роботи. Так, замість двох різних курсів у Делійських школах соціальної роботи, що присвячувались роботі з індивідуальними клієнтами і групами, було введено інтегративний курс під назвою “Робота з інвалідами та групами”.

Отже, ми намагалися висвітлити основні моделі підготовки соціальних педагогів, виходячи з історично набутого досвіду в різних країнах та відпрацьованих десятиліттями моделей навчання й освіти у цій галузі. Зважаючи на суперечливі процеси і тенденції, які залежать від рівня розвитку тієї чи іншої країни, можна вказати головну закономірність – залежність мети, змісту, форм та методів соціально-педагогічної діяльності від соціально-економічного становища в суспільстві, соціальної політики та спрямованості на вирішення проблем поліпшення добробуту населення. Ця закономірність безпосередньо відбивається і на змісті моделей підготовки фахівців у цій галузі соціальної освіти, їх готовності вирішувати проблеми. Узагальнюючи досвід соціально-правового захисту населення у зарубіжних країнах, ми частково застосовуємо його у практиці підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників до соціально-правового захисту населення: намагалися більше часу відводити на практичні, тобто польові, заняття, для зустрічей з клієнтами, для розуміння майбутніх проблем, з якими доведеться стикатися фахівцям.

Питання для самостійної перевірки:

- 1. Проаналізуйте систему підготовки фахівців у країнах-членах ЄС.*
- 2. Як діє система набору фахівців у зарубіжних країнах?*
- 3. Проаналізуйте програми підготовки фахівців до соціальної діяльності у зарубіжних країнах.*

Література:

- 1. Ковчина І. М. Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних педагогів до соціально-правової діяльності: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04. Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. –К. – 383 с.*

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО МОДУЛЯ І

ЗАКОН УКРАЇНИ Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю (Витяг)

Цей Закон визначає організаційні і правові засади соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю.

Розділ І ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

У цьому Законі нижченаведені терміни вживаються в такому значенні:

- менеджмент у соціальній роботі з сім'ями, дітьми та молоддю – управління системою соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, спрямоване на реалізацію її завдань та пошук оптимальних шляхів їх вирішення;

- оцінка потреб – процес збору, узагальнення та аналізу соціальними працівниками інформації щодо стану та життєвих обставин об'єкта соціальних послуг з метою визначення видів та обсягів послуг, їх впливу на процес подолання складних життєвих обставин;

- соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю – діяльність уповноважених органів, підприємств, організацій та установ, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, а також фахівців з соціальної роботи та волонтерів, яка спрямована на соціальну підтримку сімей, дітей та молоді, забезпечення їхніх прав і свобод, поліпшення якості життєдіяльності, задоволення інтересів та потреб;

- соціальне інспектування – система заходів, спрямованих на виявлення, здійснення аналізу, нагляду за умовами життєдіяльності сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, моральним, фізичним і психічним станом дітей та молоді, оцінку їх потреб, контроль за дотриманням державних стандартів і нормативів у сфері соціальної роботи;

- соціальне обслуговування сімей, дітей та молоді – система соціальних заходів, спрямованих на сприяння, підтримку і надання послуг сім'ям, дітям та молоді з метою подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримку соціального статусу та повноцінної життєдіяльності;

- соціальна профілактика – вид соціальної роботи, спрямованої на запобігання складним життєвим обставинам сімей, дітей та молоді, аморальній, протиправній поведінці в сім'ях, серед дітей та молоді, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та

молоді і запобігання такому впливу та поширенню соціально небезпечних хвороб серед дітей та молоді;

- соціальна реабілітація – вид соціальної роботи, спрямованої на відновлення основних соціальних функцій, психологічного, фізичного, морального здоров'я, соціального статусу сімей, дітей та молоді;

- соціальний супровід – вид соціальної роботи, спрямованої на здійснення соціальних опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу;

- супервізія – вид діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, спрямований на забезпечення належної якості соціальної роботи, запобігання професійним ризикам шляхом навчання соціальних працівників, наставництва та професійної підтримки на робочому місці;

- фахівець із соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю – особа, яка має спеціальну освіту відповідно до вимог центрального органу виконавчої влади у справах сімей, дітей та молоді і здійснює соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю.

Стаття 3. Суб'єкти соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю
Суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є:

- уповноважені органи, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю;

- фахівці з соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

- об'єднання громадян, благодійні, релігійні організації;

- юридичні та фізичні особи, які надають соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді;

- волонтери у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю.

До уповноважених органів належать:

- органи виконавчої влади;

- органи місцевого самоврядування;

- центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та їх спеціалізовані формування;

- служби у справах дітей.

Стаття 4. Об'єкти соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю
Об'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є:

- сім'ї, діти, молодь;

- професійні та інші колективи;

- соціальні групи, щодо яких здійснюється соціальна робота.

Стаття 5. Основні принципи здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю ґрунтується на загально визнаних гуманістичних, демократичних та правових засадах.

Основними принципами здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є:

- додержання і захист прав людини;
- адресність та індивідуальний підхід;
- доступність та відкритість;
- добровільність вибору в отриманні чи відмові від отримання соціальних послуг;
- гуманність;
- комплексність;
- максимальна ефективність використання бюджетних та позабюджетних коштів суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
- законність;
- соціальна справедливість;
- забезпечення конфіденційності суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, дотримання ними стандартів якості, відповідальності за дотримання етичних і правових норм.

Стаття 6. Сфери та рівні здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Сферами здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є: громадська; економічна; освітня; виховна; культурна; оздоровча.

Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю, державне управління та контроль у цій сфері здійснюються на місцевому, регіональному, державному рівнях.

Розділ II

ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ

Стаття 7. Основні напрями державної політики у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю.

Основними напрямками державної політики у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є:

- визначення правових засад соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
- розроблення та реалізація загальнодержавних, регіональних програм соціальної підтримки сімей, дітей та молоді, соціального становлення молоді та інших програм стосовно сімей, дітей та молоді;
- організація та здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, надання їм соціальних послуг;
- здійснення менеджменту у соціальній роботі з сім'ями, дітьми та молоддю;
- забезпечення дотримання мінімальних соціальних стандартів здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

- створення сприятливих умов для функціонування і зміцнення сім'ї;
- сприяння відповідальному ставленню батьків до створення умов, необхідних для всебічного розвитку та виховання дітей;
- розвиток різних форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- утвердження здорового способу життя в сімейному, дитячому та молодіжному середовищі;
- здійснення соціально-профілактичної роботи, реабілітаційних заходів щодо відновлення соціальних функцій, психологічного і фізичного стану дітей та молоді, які зазнали жорстокості та насильства, залучалися до найгірших форм дитячої праці, соціальна підтримка ВІЛ-інфікованих дітей, молоді та членів їхніх сімей;
- інтеграція в суспільство дітей та молоді з функціональними обмеженнями;
- сприяння громадським організаціям, іншим об'єднанням громадян, фізичним особам у реалізації ними власних соціально значущих ініціатив і проектів у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю в порядку, визначеному законодавством;
- розвиток та підтримка волонтерського руху у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
- здійснення кадрового, науково-методичного, фінансового, матеріально-технічного, інформаційного забезпечення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
- встановлення та зміцнення зв'язків з соціальними службами за кордоном, інтеграція в міжнародну систему соціальної роботи.

Стаття 8. Соціальне обслуговування сімей, дітей та молоді.

Соціальне обслуговування сімей, дітей та молоді здійснюється в порядку, визначеному законодавством, шляхом надання комплексу соціальних послуг сім'ям, дітям та молоді, що передбачає:

- надання психологічних послуг з проведення психодіагностики, психологічної корекції, психологічної реабілітації, надання методичних порад;
- формування здорового способу життя, збереження здоров'я сімей, дітей та молоді;
- інформування з питань працевлаштування та сприяння в цьому;
- соціальну адаптацію, соціальний супровід дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- задоволення матеріальних потреб сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, згідно із законодавством;
- захист прав та інтересів осіб, посередництво у представництві інтересів сімей, дітей та молоді;
- виявлення, підтримка талановитих дітей та молоді;
- поширення просвітницьких та культурно-освітніх знань, об'єктивної інформації про види соціальних послуг, формування відповідального ставлення суспільства до соціальних проблем.

Стаття 9. Соціальна профілактика серед сімей, дітей та молоді

Соціальна профілактика в сімейному, дитячому та молодіжному середовищі передбачає здійснення:

- комплексних заходів, спрямованих на запобігання сімейному неблагополуччю, соціальному сирітству, насильству в сім'ї та жорстокому поводженню з дітьми, найгіршим формам дитячої праці;
- системного обліку і догляду за дітьми та молоддю, які виявили схильність до асоціальної поведінки;
- інформаційно-просвітницької, пропагандистської роботи в сім'ях, серед дітей та молоді за місцем проживання, навчання або роботи, спрямованої на формування в особистості стандартів позитивної поведінки, здорового способу життя.

Стаття 10. Соціальна реабілітація сімей, дітей та молоді

Соціальна реабілітація дітей та молоді передбачає здійснення:

- навчально-виховної реабілітації у загальноосвітніх школах-інтернатах для дітей та молоді, які потребують соціальної допомоги; у спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах) для дітей та молоді, які потребують корекції фізичного та розумового розвитку; у загальноосвітніх санаторних школах (школах-інтернатах) для дітей, які потребують тривалого лікування;
- соціально-лікувальної та психологічної реабілітації у відповідних закладах охорони здоров'я дітей та молоді, які зазнали жорстокості, насильства, а також які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС;
- фізичної реабілітації дітей та молоді з фізичними, розумовими вадами у спеціалізованих фізкультурно-оздоровчих закладах (клубах, центрах тощо);
- медико-соціальної реабілітації дітей, які зловживають алкоголем, наркотиками і які за станом здоров'я не можуть бути направлені до шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації;
- соціально-освітньої реабілітації в школах соціальної реабілітації та професійних училищах соціальної реабілітації дітей, які скоїли правопорушення.

Соціальна реабілітація передбачає також працевлаштування, надання соціально-медичних, психолого-педагогічних, юридичних, інформаційних та інших видів соціальних послуг дітям, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк, та молоді, яка відбувала покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк.

Соціальна реабілітація спрямовується на оптимізацію і коригування ставлення дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, до сім'ї та суспільства, виховання в них навичок до самообслуговування та самостійного проживання.

Стаття 11. Соціальне інспектування у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Соціальне інспектування здійснюється з метою виявлення, обліку, здійснення аналізу та оцінки потреб сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, контролю за умовами життєдіяльності, моральним, психічним і фізичним станом дітей та молоді, забезпеченням захисту їх прав, свобод і законних інтересів, дотриманням державних стандартів і нормативів у сфері соціальної роботи.

Соціальне інспектування здійснюється центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Порядок та умови здійснення соціального інспектування визначаються центральним органом виконавчої влади з питань сім'ї, дітей та молоді.

За результатами соціального інспектування центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді:

- за необхідності звертаються до органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також підприємств, установ, організацій усіх форм власності;

- порушують перед відповідними органами клопотання про застосування передбачених законодавством санкцій до підприємств, установ та організацій усіх форм власності, громадян, накладення дисциплінарних та адміністративних стягнень на посадових осіб у разі порушення ними законодавства стосовно сімей, дітей та молоді;

- повідомляють про випадки вчинення насильства в сім'ї або загрозу його вчинення службу у справах дітей, органи опіки і піклування, кримінальну міліцію у справах дітей.

Стаття 12. Завдання суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Завданнями суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є:

- участь у виконанні загальнодержавних, регіональних та інших програм соціальної підтримки сімей, дітей та молоді;

- надання різноманітних соціальних послуг, соціально-медичної, психолого-педагогічної, правової, інформаційної, матеріальної та інших видів соціальної допомоги, консультування дітей та молоді;

- здійснення соціально-профілактичної роботи серед дітей та молоді, реалізація системи заходів щодо запобігання негативним явищам та їх подолання;

- розроблення та здійснення реабілітаційних заходів щодо відновлення соціальних функцій, морального, психічного і фізичного стану дітей та молоді, пристосування їх до безпечних соціальних та інших умов життєдіяльності, а також надання допомоги сім'ям, дітям та молоді, які потрапили у складні життєві обставини;

- впровадження державних соціальних стандартів і нормативів, нових форм, методів проведення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

– здійснення міжнародного співробітництва, вивчення і поширення передового міжнародного досвіду з питань соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

– здійснення інших повноважень у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю відповідно до законодавства.

Стаття 14. Права та обов'язки фахівця з соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Права та обов'язки фахівця з соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю визначаються центральним органом виконавчої влади з питань сім'ї, дітей та молоді.

Стаття 15. Підстави для зміни або припинення надання соціальних послуг сім'ям, дітям та молоді

Підставами для зміни або припинення надання соціальних послуг сім'ям, дітям та молоді визнаються:

- досягнення дітьми 18 років та молодими громадянами 35 років;
- добровільна відмова від отримання відповідного виду соціальних послуг, якщо ця відмова або її наслідки не порушують прав і свобод інших осіб та не становлять загрози життю особи, яка відмовляється від отримання відповідного виду соціальних послуг;
- припинення наявності підстав для надання соціальних послуг;
- інші обставини, встановлені законом.

Розділ V ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України

Л. КУЧМА

м. Київ, 21 червня 2001 року N 2558-III

ЗАКОН УКРАЇНИ Про охорону дитинства

Цей Закон визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток встановлює основні засади державної політики у цій сфері.

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

- дитина - особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше;

- дитинство - період розвитку людини до досягнення повноліття;

- охорона дитинства - система державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини та захисту її прав;

- дитина-сирота - дитина, в якій померли чи загинули батьки;

- діти, позбавлені батьківського піклування, - діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також підкинуті діти, діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовились батьки, та безпритульні діти;

- безпритульні діти - діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання;

- дитина-інвалід - дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту;

- дитина-біженець - дитина, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань; (Абзац дев'ятий статті 1 в редакції Закону № 177-IV (177-15) від 26.09.2002)

- неповна сім'я - сім'я, що складається з матері або батька і дитини (дітей);

- багатодітна сім'я - сім'я, що складається з батьків (або одного з батьків) і трьох та більше дітей;

- прийомна сім'я - сім'я, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від 1 до 4 дітей на виховання та спільне проживання;

- дитячий будинок сімейного типу - окрема сім'я, яка створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, які беруть на виховання та спільне проживання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;

- контакт з дитиною - реалізація матір'ю, батьком, іншими членами сім'ї та родичами, у тому числі тими, з якими дитина не проживає, права на спілкування з дитиною, побачення зазначених осіб з дитиною, а також надання їм інформації про дитину або дитині про таких осіб, якщо це не суперечить інтересам дитини. {Статтю 1 доповнено абзацом чотирнадцятим згідно із Законом № 1397-VI (1397-17) від 21.05.2009}

Стаття 2. Законодавство про охорону дитинства та його завдання

Законодавство про охорону дитинства ґрунтується на Конституції України (254к/96-ВР), Конвенції ООН про права дитини (995_021), міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і складається з цього Закону, а також інших нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у цій сфері.

Завданням законодавства про охорону дитинства є розширення соціально-правових гарантій дітей, забезпечення фізичного, інтелектуального, культурного розвитку молодого покоління, створення соціально-економічних і правових інститутів з метою захисту прав та законних інтересів дитини в Україні.

Стаття 3. Основні принципи охорони дитинства

Всі діти на території України, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я та народження дітей і їх батьків (чи осіб, які їх замінюють) або будь-яких інших обставин, мають рівні права і свободи, визначені цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

У порядку, встановленому законодавством, держава гарантує всім дітям рівний доступ до безоплатної юридичної допомоги, необхідної для забезпечення захисту їх прав.

Стаття 4. Система заходів щодо охорони дитинства

Система заходів щодо охорони дитинства в Україні включає:

- визначення основних правових, економічних, організаційних, культурних та соціальних засад щодо охорони дитинства, удосконалення законодавства про правовий і соціальний захист дітей, приведення його у відповідність з міжнародними правовими нормами у цій сфері;

- забезпечення належних умов для охорони здоров'я, навчання, виховання, фізичного, психічного, соціального, духовного та інтелектуального розвитку дітей, їх соціально-психологічної адаптації та активної життєдіяльності, зростання в сімейному оточенні в атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободи та рівності;

- проведення державної політики, спрямованої на реалізацію цільових програм з охорони дитинства, надання дітям пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі виховання, навчання, підготовки до трудової діяльності, заохочення наукових досліджень з актуальних проблем дитинства;

- встановлення відповідальності юридичних і фізичних осіб (посадових осіб і громадян) за порушення прав і законних інтересів дитини, заподіяння їй шкоди.

Стаття 5. Організація охорони дитинства

Основні засади охорони дитинства та державну політику у цій сфері визначає Верховна Рада України шляхом затвердження відповідних загальнодержавних програм.

Проведення державної політики щодо охорони дитинства, розробку і здійснення цільових загальнодержавних програм соціального захисту та поліпшення становища дітей, координацію діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади у цій сфері забезпечує Кабінет Міністрів України. Щорічно Кабінет Міністрів України звітує Верховній Раді України про стан демографічної ситуації в Україні, становище дітей та тенденції його змін у ході впроваджених соціально-економічних перетворень.

Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до їх компетенції, визначеної законом, забезпечують:

- проведення державної політики у сфері охорони дитинства, розроблення і здійснення галузевих та регіональних програм поліпшення становища дітей, вирішення інших питань у цій сфері;

- розвиток мережі навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, соціального захисту, а також позашкільних навчальних закладів, діяльність яких спрямована на організацію дозвілля, відпочинку і оздоровлення дітей, зміцнення їх матеріально-технічної бази;

- вирішення питань щодо встановлення опіки і піклування, створення інших передбачених законодавством умов для виховання дітей, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування, а також для захисту особистих і майнових прав та інтересів дітей;

- організацію безкоштовного харчування учнів 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів, а також дітей-сиріт, дітей з неповних та багатодітних сімей у професійно-технічних навчальних закладах; (Дію абзацу п'ятого частини третьої статті 5 зупинено на 2003 рік (щодо забезпечення безкоштовним харчуванням учнів 1-3 класів загальноосвітніх навчальних закладів, крім дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей із малозабезпечених сімей) згідно із Законом № 380-IV (380-15 від 26.12.2002; дію абзацу п'ятого частини третьої статті 5 зупинено на 2004 рік щодо забезпечення безкоштовним харчуванням учнів 1-3 класів загальноосвітніх навчальних

закладів, крім дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей із малозабезпечених сімей згідно із Законом № 1344-IV (1344-15) від 27.11.2003; із змінами, внесеними згідно із Законом № 2505-IV (2505-15) від 25.03.2005);

- організацію пільгового проїзду міським пасажирським транспортом (крім таксі), автомобільним транспортом загального користування (крім таксі) в сільській місцевості учнів загальноосвітніх навчальних закладів, а також дітей-сиріт, дітей з неповних та багатодітних сімей, що навчаються в професійно-технічних навчальних закладах;

- вирішення питань про надання пільг та державної допомоги дітям та сім'ям з дітьми відповідно до законодавства;

- контроль за дотриманням в ігрових залах, комп'ютерних клубах, відеотеках, дискотеках, інших розважальних закладах та громадських місцях правопорядку та етичних норм стосовно дітей; (Частина третю статті 5 доповнено абзацом згідно із Законом № 2304-IV (2304-15) від 11.01.2005);

- вжиття інших заходів щодо охорони дитинства, віднесених до їх компетенції законодавством України.

Інші органи виконавчої влади в межах своїх повноважень:

- подають Кабінету Міністрів України пропозиції щодо вдосконалення положень законодавства, які стосуються забезпечення захисту прав дітей;

- подають висновки до проектів законодавчих актів із зазначених питань;

- надають засобам масової інформації, громадськості та особам чи органам, які займаються вирішенням питань захисту дітей, загальну інформацію про забезпечення захисту прав дітей.

{Частина четверта статті 5 в редакції Закону N 1397-VI (1397-17) від 21.05.2009}

У порядку, встановленому законодавством, трудові колективи, благодійні та інші громадські організації, фізичні особи можуть брати участь у забезпеченні реалізації заходів з охорони дитинства, поліпшення становища дітей, створення розвиненої системи патронату дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, підтримки батьків або осіб, які їх замінюють, заходів, спрямованих на забезпечення відповідних умов для виховання, освіти, всебічного гармонійного культурного і фізичного розвитку дитини.

Держава сприяє трудовим колективам, громадським та благодійним організаціям, іншим об'єднанням громадян та фізичним особам у їх діяльності, спрямованій на поліпшення становища дітей, охорону їх прав та інтересів, заохочує розвиток усіх форм благодійності, патронату і спонсорства щодо дітей шляхом надання податкових, інвестиційних, митних, кредитних та тарифних пільг у порядку, встановленому законами України.

Розділ II ПРАВА ТА СВОБОДИ ДИТИНИ

Стаття 6. Право на життя та охорону здоров'я

Кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я.

Держава гарантує дитині право на охорону здоров'я, безоплатну кваліфіковану медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я, сприяє створенню безпечних умов для життя і здорового розвитку дитини, раціонального харчування, формуванню навичок здорового способу життя.

З цією метою держава вживає заходів щодо:

- зниження рівня смертності немовлят і дитячої смертності;
- забезпечення надання необхідної медичної допомоги всім дітям;
- боротьби з хворобами і недоїданням, у тому числі шляхом надання дітям доступу до достатньої кількості якісних харчових продуктів та чистої питної води;
- створення безпечних і здорових умов праці;
- надання матерям належних послуг з охорони здоров'я у допологовий і післяпологовий періоди;
- забезпечення всіх прошарків суспільства, зокрема батьків і дітей, інформацією щодо охорони здоров'я і здорового харчування дітей, переваг грудного вигодовування, гігієни, санітарних умов проживання дітей та запобігання нещасним випадкам;
- розвитку просвітницької роботи, послуг у галузі планування сім'ї та охорони репродуктивного здоров'я;
- пільгового забезпечення дітей ліками та харчуванням у порядку, встановленому законодавством.

Стаття 7. Право на ім'я та громадянство

Кожна дитина з моменту народження має право на ім'я та громадянство. Місце і порядок реєстрації народження дитини визначаються сімейним законодавством, реєстрацію актів цивільного стану, а підстави і порядок набуття та зміни громадянства визначаються Законом України "Про громадянство України" (2235-14), іншими нормативно-правовими актами.

(Стаття 7 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1410-IV (1410-15) від 03.02.2004)

Стаття 8. Право на достатній життєвий рівень

Кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку.

Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини, відповідно до законів України.

Стаття 9. Право дитини на вільне висловлення думки та отримання інформації

Кожна дитина має право на вільне висловлювання особистої думки, формування власних поглядів, розвиток власної суспільної активності, отримання інформації, що відповідає її віку. Це право включає свободу розшукувати, одержувати, використовувати, поширювати та зберігати інформацію в усній, письмовій чи іншій формі, за допомогою творів мистецтва, літератури, засобів масової інформації, засобів зв'язку (комп'ютерної, телефонної мережі тощо) чи інших засобів на вибір дитини. Їй забезпечується доступ до інформації та матеріалів з різних національних і міжнародних джерел, особливо тих, які сприяють здоровому фізичному і психічному розвитку, соціальному, духовному та моральному благополуччю.

Діти мають право звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, засобів масової інформації та їх посадових осіб із зауваженнями та пропозиціями стосовно їхньої діяльності, заявами та клопотаннями щодо реалізації своїх прав і законних інтересів та скаргами про їх порушення.

З метою реалізації цього права держава сприяє:

- поширенню засобами масової інформації матеріалів, корисних для розвитку дитини;

- виданню та розповсюдженню дитячої літератури та підручників шляхом створення пільгових умов для їх видання;

- міжнародному співробітництву у сфері обміну та поширення інформації та матеріалів, що надходять із різних національних і міжнародних джерел;

- діяльності засобів масової інформації, спрямованій на задоволення мовних потреб дітей, у тому числі тих, які належать до національних меншин.

Здійснення прав дитини на вільне висловлювання думки та отримання інформації може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету та неупередженості правосуддя.

Стаття 10. Право на захист від усіх форм насильства

Кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини.

Держава здійснює захист дитини від:

- усіх форм фізичного і психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють;

- втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин;
- залучення до екстремістських релігійних психокультових угруповань та течій, використання її для створення та розповсюдження порнографічних матеріалів, примушування до проституції, жебрацтва, бродяжництва, втягнення до азартних ігор тощо.

Держава через органи опіки і піклування, служби у справах неповнолітніх, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у порядку, встановленому законодавством, надає дитині та особам, які піклуються про неї, необхідну допомогу у запобіганні та виявленні випадків жорстокого поводження з дитиною, передачі інформації про ці випадки для розгляду до відповідних уповноважених законом органів для проведення розслідування і вжиття заходів щодо припинення насильства. (Частина третя статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законами № 3109-III (3109-14) від 07.03.2002, № 2353-IV (2353-15) від 18.01.2005).

Дитина вправі особисто звернутися до органу опіки та піклування, служби у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, інших уповноважених органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів. (Частина четверта статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законами № 3109-III (3109-14) від 07.03.2002, № 2353-IV (2353-15) від 18.01.2005).

Розголошення чи публікація будь-якої інформації про дитину, що може заподіяти їй шкоду, без згоди законного представника дитини забороняється.

Процедура розгляду скарг дітей на порушення їх прав і свобод, жорстоке поводження, насильство і знущання над ними в сім'ї та поза її межами встановлюється законодавством.

Розділ III **ДИТИНА І СІМ'Я**

Стаття 11. Дитина і сім'я.

Сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього.

Кожна дитина має право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та на піклування батьків.

Батько і мати мають рівні права та обов'язки щодо своїх дітей. Предметом основної турботи та основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів своєї дитини.

Стаття 12. Права, обов'язки та відповідальність батьків за виховання та розвиток дитини.

Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання,

навчання і розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці.

Виховання дитини має спрямовуватися на розвиток її особистості, поваги до прав, свобод людини і громадянина, мови, національних історичних і культурних цінностей українського та інших народів, підготовку дитини до свідомого життя у суспільстві в дусі взаєморозуміння, миру, милосердя, забезпечення рівноправності всіх членів суспільства, злагоди та дружби між народами, етнічними, національними, релігійними групами.

Держава надає батькам або особам, які їх замінюють, допомогу у виконанні ними своїх обов'язків щодо виховання дітей, захищає права сім'ї, сприяє розвитку мережі дитячих закладів.

Позбавлення батьківських прав або відібрання дитини у батьків без позбавлення їх цих прав не звільняє батьків від обов'язку утримувати дітей.

Порядок і розміри відшкодування витрат на перебування дитини в будинку дитини, дитячому будинку, дитячому будинку-інтернаті, школі-інтернаті, дитячому будинку сімейного типу, прийомній сім'ї, іншому закладі для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлюються законодавством України.

Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за порушення прав і обмеження законних інтересів дитини на охорону здоров'я, фізичний і духовний розвиток, навчання, невиконання та ухилення від виконання батьківських обов'язків відповідно до закону.

У разі відмови від надання дитині необхідної медичної допомоги, якщо це загрожує її здоров'ю, батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність згідно з законом. Медичні працівники у разі критичного стану здоров'я дитини, який потребує термінового медичного втручання, зобов'язані попередити батьків або осіб, які їх замінюють, про відповідальність за залишення дитини в небезпеці.

Стаття 13. Державна допомога сім'ям з дітьми

З метою створення належних матеріальних умов для виховання дітей у сім'ях держава надає батькам або особам, які їх замінюють, соціальну допомогу, передбачену Законом України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" (2811-12) та іншими законами України.

Сім'ям з дітьми у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України, надаються пільгові довгострокові кредити на придбання житла, предметів довгострокового користування та житлове будівництво.

Багатодітним сім'ям надаються такі пільги:

1) 50-відсоткова знижка плати за користування житлом (квартирна плата) в межах норм, передбачених чинним законодавством (21 кв. метр загальної площі житла на кожного члена сім'ї, який постійно проживає в жиллому приміщенні (будинку), та додатково 10,5 кв. метра на сім'ю);

2) 50-відсоткова знижка плати за користування комунальними послугами (газопостачання, електропостачання та інші послуги) та вартості скрапленого балонного газу для побутових потреб у межах норм, визначених законодавством.

Площа житла, на яку надається знижка при розрахунках плати за опалення, становить 21 кв. метр опалюваної площі на кожного члена сім'ї, який постійно проживає в жиллому приміщенні (будинку), та додатково 10,5 кв. метра на сім'ю;

3) 50-відсоткова знижка вартості палива, у тому числі рідкого, в межах норм, визначених законодавством, у разі якщо відповідні будинки не мають центрального опалення;

4) позачергове встановлення квартирних телефонів. Абонентна плата за користування квартирним телефоном встановлюється у розмірі 50 відсотків від затверджених тарифів.

{Статтю 13 доповнено частиною третьою згідно із Законом № 1343-VI (1343-17) від 19.05.2009 }

Пільги щодо плати за користування житлом (квартирної плати), комунальними послугами та вартості палива, передбачені пунктами 1-3 частини третьої цієї статті, надаються багатодітним сім'ям незалежно від виду житла та форми власності на нього.

{Статтю 13 доповнено частиною четвертою згідно із Законом N 1343-VI (1343-17) від 19.05.2009 }

Дітям з багатодітних сімей надаються такі пільги:

1) безоплатне одержання ліків за рецептами лікарів;

2) щорічне медичне обстеження і диспансеризація в державних та комунальних закладах охорони здоров'я із залученням необхідних спеціалістів, а також компенсація витрат на зубопротезування;

3) першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах, аптеках та першочергова госпіталізація;

4) безоплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту (крім таксі), автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських і міжміських маршрутів, у тому числі внутрірайонних, внутрі- та міжобласних незалежно від відстані та місця проживання;

5) безоплатне одержання послуг з оздоровлення та відпочинку відповідно до Закону України "Про оздоровлення та відпочинок дітей" (375-17).

{Статтю 13 доповнено частиною п'ятою згідно із Законом № 1343-VI (1343-17) від 19.05.2009 }

Батькам і дітям з багатодітних сімей видаються відповідні посвідчення. Зразок посвідчення (209а-2010-п), порядок виготовлення і видачі посвідчень (209-2010-п) встановлюються Кабінетом Міністрів України.

{Статтю 13 доповнено частиною шостою згідно із Законом № 1343-VI (1343-17) від 19.05.2009 }

Стаття 14. Розлучення дитини з сім'єю

Діти та батьки не повинні розлучатися всупереч їх волі, за винятком випадків, коли таке розлучення необхідне в інтересах дитини і цього вимагає рішення суду, що набрало законної сили.

Під час вчинення дій, пов'язаних з розлученням дитини з одним або обома батьками, а також інших дій, що стосуються дитини, в порядку, встановленому законом, судом заслуховується думка та побажання дитини.

Стаття 15. Право дитини на контакт з батьками, які проживають окремо

{Назва статті 15 в редакції Закону № 1397-VI (1397-17) від 21.05.2009}

Дитина, яка проживає окремо від батьків або одного з них, має право на підтримання з ними регулярних особистих стосунків і прямих контактів.

Батьки, які проживають окремо від дитини, зобов'язані брати участь у її вихованні і мають право спілкуватися з нею, якщо судом визнано, що таке спілкування не перешкоджатиме нормальному вихованню дитини.

У разі коли батьки не можуть дійти згоди щодо участі одного з батьків, який проживає окремо, у вихованні дитини, порядок такої участі визначається органами опіки та піклування за участю батьків виходячи з інтересів дитини. Рішення органів опіки та піклування з цих питань можуть бути оскаржені до суду у порядку, встановленому законом.

Дитина має право на отримання інформації про відсутніх батьків, якщо це не завдає шкоди її психічному і фізичному здоров'ю.

Стаття 16. Право дитини на контакт з батьками, іншими членами сім'ї та родичами, які проживають у різних державах

{Назва статті 16 в редакції Закону № 1397-VI (1397-17) від 21.05.2009}

Дитина, батьки якої проживають у різних державах, має право на регулярні особисті стосунки і прямі контакти з обома батьками. Дитина та її батьки для возз'єднання сім'ї мають право на вільний в'їзд в Україну та виїзд з України у порядку, встановленому законом.

Батьки, інші члени сім'ї та родичі, зокрема ті, які проживають у різних державах, не повинні перешкоджати одне одному реалізувати право дитини на контакт з ними, зобов'язані гарантувати повернення дитини до місця її постійного проживання після реалізації нею права на контакт, не допускати неправомірної зміни її місця проживання.

{Статтю 16 доповнено частиною другою згідно із Законом N 1397-VI (1397-17) від 21.05.2009}

Стаття 16-1. Заходи і гарантії забезпечення виконання рішення суду про реалізацію права дитини на контакт

Заходи і гарантії забезпечення виконання рішення суду про реалізацію права дитини на контакт визначаються судом у кожному конкретному випадку.

Такими заходами і гарантіями є:

- зобов'язання особи, яка контактує з дитиною, оплачувати витрати, пов'язані з переїздом та проживанням дитини, а також, у разі потреби, – будь-якої іншої особи, яка супроводжує дитину, повідомляти особі, з якою проживає дитина, про місце перебування дитини під час реалізації нею права на контакт, з'являтися особисто разом з дитиною до органу опіки та піклування з періодичністю, визначеною судом;

- заборона зміни місця перебування дитини під час реалізації нею права на контакт;

- реалізація права на контакт з дитиною на території іноземної держави за умови подання органу опіки та піклування за місцем проживання дитини документа, що підтверджує визнання рішення суду України про контакт з дитиною на території іншої держави;

- інші заходи, передбачені законом.

{Закон доповнено статтею 16-1 згідно із Законом № 1397-VI (1397-17) від 21.05.2009}

Стаття 17. Право дитини на майно

Кожна дитина, в тому числі й усиновлена, має право на одержання в установленому законом порядку в спадщину майна і грошових коштів батьків чи одного з них у разі їх смерті або визнання їх за рішенням суду померлими незалежно від місця проживання. Дитина, батьки якої позбавлені батьківських прав, не втрачає права на успадкування їх майна.

У разі визнання батьків або одного з них рішенням суду безвісно відсутніми дитина має право на утримання за рахунок їх коштів і майна.

Батьки або особи, які їх замінюють, не мають права без дозволу органів опіки і піклування укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню або спеціальній реєстрації, відмовлятися від належних дитині майнових прав, здійснювати розподіл, обмін, відчуження житла, зобов'язуватися від імені дитини порукою, видавати письмові зобов'язання.

Суд у разі позбавлення батьків батьківських прав або відібрання дитини без позбавлення батьківських прав одночасно накладає заборону на відчуження майна та житла дітей, про що повідомляє нотаріуса за місцем знаходження майна та житла. {Частина четверта статті 17 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2435-VI (2435-17) від 06.07.2010}.

Інші майнові права дитини та порядок їх захисту встановлюються законами України.

Стаття 18. Право дитини на житло

Держава забезпечує право дитини на проживання в таких санітарно-гігієнічних та побутових умовах, що не завдають шкоди її фізичному та розумовому розвитку.

Діти – члени сім'ї наймача або власника жилого приміщення мають право користуватися займаним приміщенням нарівні з власником або наймачем.

Органи опіки та піклування зобов'язані здійснювати контроль за додержанням батьками або особами, які їх замінюють, майнових та житлових прав дітей при відчуженні жилих приміщень та купівлі нового житла.

Розділ IV ДИТИНА І СУСПІЛЬСТВО

Стаття 19. Право на освіту

Кожна дитина має право на освіту.

Держава гарантує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; надання державних стипендій та пільг учням і студентам цих закладів у порядку, встановленому законодавством України.

Держава забезпечує право на вибір навчального закладу і навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах.

Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування організовують облік дітей дошкільного та шкільного віку для виконання вимог щодо навчання дітей у загальноосвітніх навчальних закладах.

Учні державних професійно-технічних навчальних закладів, студенти вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації з числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, перебувають на повному утриманні держави. Порядок повного державного утримання та забезпечення учнів державних професійно-технічних навчальних закладів безоплатним харчуванням і стипендією встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування (за винятком тих, які мають вади фізичного та розумового розвитку і не можуть навчатися в загальних навчальних закладах), навчаються в загальноосвітніх школах.

Для дітей-інвалідів та інвалідів з дитинства, які потребують опіки і стороннього догляду, органи управління освітою, за згодою батьків дітей або осіб, які їх замінюють, забезпечують навчання в загальноосвітніх та спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах за відповідними навчальними програмами, у тому числі і в домашніх умовах.

{Статтю 19 доповнено частиною згідно із Законом № 2414-IV (2414-15) від 03.02.2005}

Діти-інваліди та інваліди з дитинства, які перебувають у реабілітаційних закладах, закладах та установах системи охорони здоров'я, системи праці та соціального захисту населення, мають право на здобуття освіти за індивідуальними навчальними програмами, які узгоджуються з індивідуальними програмами реабілітації дітей-інвалідів та інвалідів з дитинства.

{Статтю 19 доповнено частиною згідно із Законом № 2414-IV (2414-15) від 03.02.2005}

Держава забезпечує пільгові умови для вступу до державних та комунальних професійно-технічних, вищих навчальних закладів дітям-інвалідам, дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, та іншим категоріям дітей, які потребують соціального захисту, у тому числі дітям з багатодітних сімей, у складі яких є п'ятеро і більше дітей, за умови наявності у них достатнього рівня підготовки.

{Частина дев'ята статті 19 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1343-VI (1343-17) від 19.05.2009}

Діти з багатодітних сімей, у складі яких є п'ятеро і більше дітей, а також особи віком від 18 до 23 років із таких сімей звільнюються від плати за навчання у вищих навчальних закладах державної та комунальної форми власності усіх рівнів акредитації за умови, що певний освітньо-кваліфікаційний рівень вони здобувають вперше.

{Статтю 19 доповнено частиною згідно із Законом № 1343-VI (1343-17) від 19.05.2009}

Норми навантаження у навчальних програмах та планах навчальних закладів повинні визначатися з урахуванням віку та стану здоров'я дітей. Контроль за дотриманням цих норм у порядку, встановленому законодавством, забезпечують органи управління освітою та органи охорони здоров'я.

У порядку, встановленому законодавством, держава забезпечує підтримку та заохочення особливо обдарованих дітей шляхом направлення їх на навчання до провідних вітчизняних та іноземних навчальних закладів і встановлення спеціальних стипендій.

Стаття 20. Залучення дитини до національної та світової культури

З метою сприяння соціальному, духовному, моральному благополуччю, всебічному здоровому розвитку дитини держава забезпечує їй безкоштовний доступ до національних духовних та історичних цінностей, досягнень світової культури шляхом надання можливості користування бібліотечними фондами, виставковими залами, музеями тощо. З цією метою створюється мережа спеціальних дитячих закладів культури, закладів позашкільної освіти, діяльність яких спрямовується на сприяння розвитку індивідуальної та колективної творчості дітей.

Розробка навчальних програм, що застосовуються в навчальних закладах, повинна базуватися на найкращих здобутках людства у сфері культури, засадах моралі та добра, національних духовних традиціях.

Держава сприяє випуску і забезпеченню доступності кіно- та відеофільмів, теле- і радіопередач, виданню друкованих засобів масової інформації, розрахованих на дитячу та молодіжну аудиторію, а також поширенню іншої корисної для культурного розвитку дітей інформації.

Забороняється пропагування у засобах масової інформації культу насильства і жорстокості, розповсюдження порнографії та інформації, що зневажає людську гідність і завдає шкоди моральному благополуччю дитини.

Стаття 21. Дитина і праця

Порядок застосування праці дітей визначається законодавством України про працю.

Вік, з якого допускається прийняття дитини на роботу, становить 16 років. Діти, які досягли 15-річного віку, можуть прийматися на роботу, що не завдає шкоди їх здоров'ю і навчанню, за згодою одного з батьків або особи, яка замінює батьків.

Для дітей, молодших 16 років, тривалість робочого часу обмежується відповідно до потреб їх розвитку та професійної підготовки. Час, витрачений дитиною за згодою власника або уповноваженого ним органу на професійну підготовку в межах встановленого законодавством робочого часу, зараховується як робочий час.

Забороняється залучення дітей до найгірших форм дитячої праці, участі у важких роботах і роботах з шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах та до праці понад встановлений законодавством скорочений робочий час. (Частина четверта статті 21 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2414-IV (2414-15) від 03.02.2005)

До найгірших форм дитячої праці належать:

- усі форми рабства або практика, подібна до рабства, зокрема, продаж дітей та торгівля ними, боргова залежність, а також примусова чи обов'язкова праця, включаючи примусове чи обов'язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах;

- використання, вербування або пропонування дитини для зайняття проституцією, виробництва порнографічної продукції чи порнографічних вистав;

- використання, вербування або пропонування дитини для незаконної діяльності;

- робота, яка за своїм характером чи умовами, в яких вона виконується, може завдати шкоди фізичному або психічному здоров'ю дитини.

(Статтю 21 доповнено частиною згідно із Законом № 2414-IV (2414-15) від 03.02.2005)

Діти приймаються на роботу лише після попереднього медичного огляду за наявності письмового медичного висновку про відсутність протипоказань для участі у трудовій діяльності та в подальшому до

досягнення 21 року щорічно підлягають обов'язковим профілактичним медичним оглядам.

Участь у трудовій діяльності дітей-інвалідів та дітей з вадами фізичного та розумового розвитку забезпечується шляхом створення відповідної мережі робочих місць.

З метою захисту своїх трудових прав діти, які працюють, можуть створювати професійні спілки або вступати до існуючих професійних спілок у порядку, встановленому законодавством України.

Державний контроль і нагляд за додержанням трудових прав дитини забезпечується в порядку, встановленому законодавством України.

Стаття 22. Право на зайняття підприємницькою діяльністю

Діти, які досягли 16-річного віку, мають право займатися підприємницькою діяльністю, можуть бути членами колективного сільськогосподарського підприємства та членами селянського (фермерського) господарства в порядку, встановленому законом.

Стаття 23. Право на об'єднання в дитячі та молодіжні організації

Діти мають право на об'єднання в самостійні дитячі та молодіжні громадські організації за умови, що їх діяльність не суперечить Конституції України (254к/96-ВР) та законам України, не порушує громадський порядок і безпеку держави, права і свободи інших осіб, не шкодить моралі та здоров'ю дітей та інших громадян.

Дитячі громадські організації можуть створювати свої об'єднання, встановлювати контакти з дитячими громадськими організаціями інших країн, вступати до міжнародних дитячих об'єднань.

Створення дитячих організацій політичного та релігійного спрямування забороняється.

Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування надають допомогу дитячим організаціям та об'єднанням, сприяють їх роботі.

Розділ V

ДИТИНА В НЕСПРИЯТЛИВИХ УМОВАХ ТА ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

Стаття 24. Утримання і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та безпритульних дітей.

Утримання і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, забезпечує держава.

Безпритульні діти в порядку, встановленому законом, тимчасово розміщуються у притулках для неповнолітніх служб у справах неповнолітніх, у яких створюються належні житлово-побутові умови та умови, спрямовані на забезпечення їх соціальної адаптації та підготовку до повернення у рідні сім'ї або передачі під опіку і піклування, надається правова, психологічна, медична та інша допомога таким дітям.

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, повинні бути передані під опіку чи піклування, на усиновлення або влаштовані на виховання в сім'ї громадян (прийомні сім'ї), в будинки дитини, дитячі будинки, школи-інтернати, дитячі будинки сімейного типу на повне державне утримання. Вихованцям таких закладів створюються необхідні умови для їх всебічного і гармонійного розвитку, підготовки до самостійного життя та праці.

Посадові особи органів державної влади та органів місцевого самоврядування, працівники Міністерства внутрішніх справ України, працівники органів соціального захисту населення, житлово-експлуатаційних організацій, навчальних закладів, громадяни та інші особи, яким стало відомо про факт залишення дитини без опіки (піклування) батьків, зобов'язані негайно повідомити про це органи опіки та піклування за місцем знаходження дитини.

Усиновлення допускається виключно в інтересах дитини України відповідно до закону.

Усиновлення (удочеріння) є оформлена спеціальним юридичним актом (рішенням суду) передача на виховання в сім'ю неповнолітньої дитини на правах сина чи дочки.

Усиновлення дитини, яка є громадянином України, іноземними громадянами провадиться, якщо були вичерпані всі можливості щодо передачі під опіку, піклування, на усиновлення чи виховання в сім'ї громадян України.

Усиновлення дитини, яка є громадянином України, не може здійснюватися іноземцем, який не перебуває в шлюбі, за винятком, коли іноземець є родичем дитини. {Статтю 24 доповнено частиною згідно із Законом № 257-VI (257-17) від 10.04.2008}

Переважне право серед інших іноземних громадян на усиновлення дитини, яка є громадянином України, мають іноземні громадяни країн, які уклали міжнародні договори з Україною про усиновлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Порядок передачі дітей на усиновлення, а також здійснення контролю за умовами їх проживання і виховання в сім'ях усиновителів встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Посередницька, комерційна діяльність щодо усиновлення дітей, передання їх під опіку, піклування чи на виховання в сім'ї громадян України, іноземців або осіб без громадянства забороняється. (Частина десята статті 24 в редакції Закону № 2414-IV (2414-15) від 03.02.2005).

Порядок створення, реорганізації та ліквідації навчально-виховних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, передачі дітей на виховання та спільне проживання в прийомні сім'ї або дитячі будинки сімейного типу, а також положення про них затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Декларація ООН про права дитини

Принцип 1. Дитині повинні належати всі зазначені в цій Декларації права. Ці права мають визнаватися за всіма дітьми без будь-яких

винятків і без відмінностей чи дискримінацій за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження або іншої обставини, що стосується самої дитини чи її сім'ї.

Принцип 2. Дитині законом або іншими засобами повинен бути забезпечений спеціальний захист і надані можливості та сприятливі умови, які дозволили б їй розвиватися фізично, розумово, морально, духовно та у соціальному відношенні здоровим і нормальним шляхом і в умовах свободи та гідності. При виданні з цією метою законів головним міркуванням має бути найкраще забезпечення інтересів дитини.

Принцип 3. Дитині має належати від її народження право на ім'я і громадянство.

Принцип 4. Дитина повинна користуватися благами соціального забезпечення. Їй має належати право на здорове зростання і розвиток; з цією метою спеціальні догляд і охорона повинні бути забезпечені як їй, так і її матері, включно з належним допологовим і післяпологовим доглядом. Дитині має належати право на відповідне харчування, житло, розваги і медичне обслуговування.

Принцип 5. Дитині, яка є неповноцінною у фізичному, психічному або соціальному відношенні, повинні забезпечуватися спеціальні режим, освіта і піклування, необхідні з огляду на її особливий стан.

Принцип 6. Дитина для повного і гармонійного розвитку її особи потребує любові і розуміння. Вона повинна, якщо це можливо, зростати під опікою і відповідальністю своїх батьків і, в усякому разі, в атмосфері любові і моральної та матеріальної забезпеченості; малолітню дитину не слід, крім тих випадків, коли є виняткові обставини, розлучати зі своєю матір'ю. На суспільстві і на органах публічної влади повинен лежати обов'язок здійснювати особливе піклування про дітей, що не мають сім'ї, і про дітей, що не мають достатніх засобів для існування. Бажано, щоб багатодітним сім'ям надавалась державна або інша допомога на утримання дітей.

Принцип 7. Дитина має право на здобуття освіти, яка має бути безкоштовною і обов'язковою, в усякому разі на початкових стадіях. Їй має даватися освіта, яка сприяла б її загальному культурному розвитку і завдяки якій вона могла б на основі рівності можливостей розвинути свої здібності і особисте мислення, а також усвідомлення моральної і соціальної відповідальності, і стати корисним членом суспільства.

Якнайкраще забезпечення інтересів дитини має бути керівним принципом для тих, хто відповідає за її освіту і навчання; ця відповідальність лежить насамперед на її батьках.

Принцип 8. Дитина повинна за всіх обставин бути серед тих, хто першими одержують захист і допомогу.

Принцип 9. Дитина повинна бути захищена від усіх форм недбалого ставлення, жорстокості і експлуатації. Вона не повинна бути об'єктом торгівлі в будь-якій формі. Дитину не слід приймати на роботу до досягнення належного вікового мінімуму; їй ні в якому разі не

повинні доручатися чи дозволятися роботи або заняття, які були б шкідливі для її здоров'я чи освіти або перешкоджали її фізичному, розумовому чи моральному розвитку.

Принцип 10. Дитина має бути захищена від практики, яка може заохочувати расову, релігійну або будь-яку іншу форму дискримінації. Вона повинна виховуватися в душі взаєморозуміння, терпимості, дружби між народами, миру і загального братерства, а також у повному усвідомленні, що її енергія та здібності мають бути присвячені служінню на користь інших людей.

КОНВЕНЦІЯ ООН ПРО ПРАВА ДИТИНИ (витяг)

(Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-ХІІ (789-12) від 27.02.91)

Дата підписання Україною: 21 лютого 1990 р.

Набуття чинності для України: 27 вересня 1991 р.

Преамбула

Держави-учасниці цієї Конвенції,

вважаючи, що згідно з принципами, проголошеними в Статуті Організації Об'єднаних Націй, визнання властивої гідності, рівних і невід'ємних прав усіх членів суспільства є основою забезпечення свободи, справедливості і миру на землі,

беручи до уваги, що народи Об'єднаних Націй підтвердили в Статуті свою віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи та сповнені рішучості сприяти соціальному прогресові і поліпшенню умов життя при більшій свободі,

визнаючи, що Організація Об'єднаних Націй у Загальній декларації прав людини та в Міжнародних пактах про права людини проголосила і погодилась з тим, що кожна людина має володіти всіма зазначеними у них правами і свободами без якої б то не було різниці за такими ознаками, як раса, колір шкіри, стать, релігія, політичні або інші переконання, національне або соціальне походження, майновий стан, народження або інші обставини,

нагадуючи, що Організація Об'єднаних Націй в Загальній декларації прав людини проголосила, що діти мають право на особливе піклування і допомогу,

впевнені в тому, що сім'я як основному осередку суспільства і природному середовищу для зростання і благополуччя всіх її членів і особливо дітей мають бути надані необхідні захист і сприяння, з тим щоб вона могла повністю покласти на себе зобов'язання в рамках суспільства,

визнаючи, що дитині для повного і гармонійного розвитку її особи необхідно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові і розуміння,

вважаючи, що дитина має бути повністю підготовлена до самостійного життя в суспільстві та вихована в дусі ідеалів, проголошених у Статуті Організації Об'єднаних Націй, і особливо в дусі миру, гідності, терпимості, свободи, рівності і солідарності,

беручи до уваги, що необхідність у такому особливому захисті дитини була передбачена в Женевській декларації прав дитини 1924 року і Декларації прав дитини, прийнятій Генеральною Асамблеєю 20 листопада 1959 року, та визнана в Загальній декларації прав людини, в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (зокрема, в статтях 23 і 24), в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (зокрема, в статті 10), а також у статутах і відповідних документах спеціалізованих установ і міжнародних організацій, що займаються питаннями благополуччя дітей,

беручи до уваги, що, як зазначено в Декларації прав дитини, "дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження",

посилаючись на положення Декларації про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання та їх всиновленні, на національному і міжнародних рівнях, Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх ("Пекінські правила") та Декларації про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів,

визнаючи, що в усіх країнах світу є діти, які живуть у виключно тяжких умовах, і що такі діти потребують особливої уваги,

враховуючи належним чином важливість традицій і культурних цінностей кожного народу для захисту і гармонійного розвитку дитини,

визнаючи важливість міжнародного співробітництва для поліпшення умов життя дітей в кожній країні, зокрема в країнах, що розвиваються,

погодилися про нижченаведене:

Частина I

Стаття 1

Для цілей цієї Конвенції дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше.

Стаття 2

1. Держави-учасниці поважають і забезпечують всі права, передбачені цією Конвенцією, за кожною дитиною, яка перебуває в межах їх юрисдикції, без будь-якої дискримінації незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів або яких-небудь інших обставин.

2. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації або покарання на підставі статусу, діяльності, висловлюваних поглядів чи переконань дитини, батьків дитини, законних опікунів чи інших членів сім'ї.

Стаття 3

1. В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

2. Держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів.

3. Держави-учасниці забезпечують, щоб установи, служби і органи, відповідальні за піклування про дітей або їх захист, відповідали нормам, встановленим компетентними органами, зокрема, в галузі безпеки й охорони здоров'я та з точки зору численності і придатності їх персоналу, а також компетентного нагляду.

Стаття 5

Держави-учасниці поважають відповідальність, права і обов'язки батьків і у відповідних випадках членів розширеної сім'ї чи общини, як це передбачено місцевим звичаєм, опікунів чи інших осіб, що за законом відповідають за дитину, належним чином управляти і керувати дитиною щодо здійснення визнаних цією Конвенцією прав і робити це згідно зі здібностями дитини, що розвиваються.

Стаття 6

1. Держави-учасниці визнають, що кожна дитина має невід'ємне право на життя.

2. Держави-учасниці забезпечують у максимально можливій мірі виживання і здоровий розвиток дитини.

Стаття 7

1. Дитина має бути зареєстрована зразу ж після народження і з моменту народження має право на ім'я і набуття громадянства, а також, наскільки це можливо, право знати своїх батьків і право на їх піклування.

Стаття 8

1. Держави-учасниці зобов'язуються поважати право дитини на збереження індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки, як передбачається законом, не допускаючи протизаконного втручання.

Стаття 9

1. Держави-учасниці забезпечують те, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їх бажанню, за винятком випадків, коли компетентні органи згідно з судовим рішенням, визначають відповідно до застосовуваного закону і процедур, що таке розлучення необхідне в якнайкращих інтересах дитини. Таке визначення може бути необхідним у тому чи іншому випадку, наприклад, коли батьки жорстоко поведуться з дитиною або не піклуються про неї, або коли батьки проживають роздільно і необхідно прийняти рішення щодо місця проживання дитини.

3. Держави-учасниці поважають право дитини, яка розлучається з одним чи обома батьками, підтримувати на регулярній основі особисті відносини і прямі контакти з обома батьками, за винятком випадків, коли це суперечить найкращим інтересам дитини.

Стаття 10

2. Дитина, батьки якої проживають у різних державах, має право підтримувати на регулярній основі, за виключенням особливих обставин, особисті відносини і прямі контакти з обома батьками. З цією метою і відповідно до зобов'язання Держав-учасниць за пунктом 2 статті 9 Держави-учасниці поважають право дитини та її батьків залишати будь-яку країну, включаючи власну, і повертатися в свою країну. Щодо права залишати будь-яку країну діють лише такі обмеження, які встановлені законом і необхідні для охорони державної безпеки, громадського порядку (*order public*), здоров'я чи моралі населення або прав і свобод інших осіб і сумісні з визнаними в цій Конвенції іншими правами.

Стаття 11

1. Держави-учасниці вживають заходів для боротьби з незаконним переміщенням і неповерненням дітей із-за кордону.

2. З цією метою Держави-учасниці сприяють укладанню двосторонніх або багатосторонніх угод чи приєднуються до чинних угод.

Стаття 12

1. Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю.

Стаття 13

1. Дитина має право вільно висловлювати свої думки; це право включає свободу шукати, одержувати і передавати інформацію та ідеї будь-якого роду незалежно від кордонів в усній, письмовій чи друкованій формі, у формі творів мистецтва чи за допомогою інших засобів на вибір дитини.

2. Здійснення цього права може зазнавати деяких обмежень, проте ними можуть бути лише ті обмеження, які передбачені законом і необхідні:

- a) для поваги прав і репутації інших осіб; або
- b) для охорони державної безпеки, громадського порядку (order public), або здоров'я, або моралі населення.

Стаття 14

1. Держави-учасниці поважають право дитини на свободу думки, совісті та релігії.

2. Держави-учасниці поважають права та обов'язки батьків і у відповідних випадках законних опікунів керувати дитиною в здійсненні її права методом, що відповідає здібностям дитини, які розвиваються.

3. Свобода дотримуватися своєї релігії або віри може зазнавати лише таких обмежень, які встановлені законом і необхідні для охорони державної безпеки, громадського порядку, моралі та здоров'я населення або захисту основних прав і свобод інших осіб.

Стаття 16

1. Жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність.

2. Дитина має право на захист закону від такого втручання або посягання.

Стаття 17

Держави-учасниці визнають важливу роль засобів масової інформації і забезпечують, щоб дитина мала доступ до інформації і матеріалів із різних національних і міжнародних джерел, особливо до таких інформації і матеріалів, які спрямовані на сприяння соціальному, духовному і моральному благополуччю, а також здоровому фізичному і психічному розвитку дитини. З цією метою Держави-учасниці:

a) сприяють засобам масової інформації у поширенні інформації і матеріалів, корисних для дитини в соціальному і культурному відношеннях та в дусі статті 29;

b) сприяють міжнародному співробітництву в галузі підготовки, обміну та поширення такої інформації і матеріалів, що надходять із різних культурних, національних і міжнародних джерел;

c) приймають видання і розповсюдження дитячої літератури;

d) сприяють засобам масової інформації у приділенні особливої уваги мовним потребам дитини, яка належить до якої-небудь групи меншостей або до корінного населення;

e) сприяють розробці належних принципів захисту дитини від інформації і матеріалів, що завдають шкоди її благополуччю, враховуючи положення статей 13 і 18.

Стаття 18

1. Держави-учасниці докладають всіх можливих зусиль до того, щоб забезпечити визнання принципу загальної та однакової відповідальності обох батьків за виховання і розвиток дитини. Батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини. Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування.

Стаття 19

1. Держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалою і брутального поведіння та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину.

Стаття 20

1. Дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення або яка в її власних якнайкращих інтересах не може залишатися в такому оточенні, має право на особливий захист і допомогу, що надаються державою.

2. Держави-учасниці відповідно до своїх національних законів забезпечують зміну догляду за дитиною.

3. Такий догляд може включати, зокрема, передачу на виховання "кафала", за ісламським правом, усиновлення або, за необхідності, направлення до відповідних установ по догляду за дітьми. Під час розгляду варіантів зміни необхідно належним чином враховувати бажаність наступництва виховання дитини, її етнічне походження, релігійну і культурну належність і рідну мову.

Стаття 21

Держави-учасниці, які визнають і/чи дозволяють існування системи усиновлення, забезпечують, щоб найкращі інтереси дитини враховувалися в першочерговому порядку, і вони:

а) забезпечують, щоб усиновлення дитини дозволяли лише компетентні власті, які визначають згідно з застосовуваними законом і процедурами та на підставі всієї інформації, що має відношення до справи і достовірна, що усиновлення допустимо з огляду на статус дитини щодо батьків, родичів і законних опікунів і що, якщо потрібно, зацікавлені особи дали свою усвідомлену згоду на усиновлення на підставі такої консультації, яка може бути необхідною;

б) визначають, що усиновлення в іншій країні може розглядатися як альтернативний спосіб догляду за дитиною, якщо дитина не може бути передана на виховання або в сім'ю, яка могла б забезпечити її виховання або усиновлення, і якщо забезпечення якогось придатного догляду в країні походження дитини є неможливим;

c) забезпечують, щоб у випадку усиновлення дитини в іншій країні застосовувалися такі самі гарантії і норми, які застосовуються щодо усиновлення всередині країни;

d) вживають всіх необхідних заходів з метою забезпечення того, щоб у випадку усиновлення в іншій країні влаштування дитини не призводило до одержання невинуватених фінансових вигод, пов'язаних з цією особою;

e) сприяють у необхідних випадках досягненню цілей цієї статті шляхом укладення двосторонніх і багатосторонніх домовленостей або угод та намагаються на цій підставі забезпечити, щоб влаштування дитини в іншій країні здійснювали компетентні власті чи органи.

Стаття 24

1. Держави-учасниці визнають право дитини на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я та засобами лікування хвороб і відновлення здоров'я. Держави-учасниці намагаються забезпечити, щоб жодна дитина не була позбавлена свого права на доступ до подібних послуг системи охорони здоров'я.

2. Держави-учасниці домагаються повного здійснення цього права, зокрема, вживають заходів щодо:

a) зниження рівня смертності немовлят і дитячої смертності;

b) забезпечення надання необхідної медичної допомоги та охорони здоров'я всіх дітей з приділенням першочергової уваги розвитку первинної медико-санітарної допомоги;

c) боротьби з хворобами і недоїданням, у тому числі в межах первинної медико-санітарної допомоги, шляхом, поряд з іншим, застосування легкодоступної технології та надання достатньої кількості поживного продовольства та чистої питної води, беручи до уваги небезпеку і ризик забруднення навколишнього середовища;

d) надання матерям належних послуг по охороні здоров'я у допологовий і післяпологовий періоди;

e) забезпечення інформацією всіх прошарків суспільства, зокрема батьків і дітей, щодо здоров'я і харчування дітей, переваги грудного годування, гігієни, санітарії середовища перебування дитини і запобігання нещасним випадкам, а також доступу до освіти та підтримки у використанні цих знань;

i) розвитку просвітницької роботи та послуг у галузі профілактичної медичної допомоги та планування розміру сім'ї.

3. Держави-учасниці вживають будь-яких ефективних і необхідних заходів з метою скасування традиційної практики, що негативно впливає на здоров'я дітей.

4. Держави-учасниці зобов'язані сприяти міжнародному співробітництву і розвивати його з метою поступового досягнення повного здійснення права, яке визнається в цій статті. В зв'язку з цим особлива увага має приділятися потребам країн, що розвиваються.

Стаття 27

1. Держави-учасниці визнають право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини.

2. Батько (-ки) або інші особи, які виховують дитину, несуть основну відповідальність за забезпечення в межах своїх здібностей і фінансових можливостей умов життя, необхідних для розвитку дитини.

3. Держави-учасниці відповідно до національних умов і в межах своїх можливостей вживають необхідних заходів щодо надання допомоги батькам та іншим особам, які виховують дітей, у здійсненні цього права і у випадку необхідності надають матеріальну допомогу і підтримують програми, особливо щодо забезпечення дитини харчуванням, одягом і житлом.

4. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів щодо забезпечення відновлення утримання дитини батьками або іншими особами, які відповідають за дитину як всередині Держави-учасниці, так і за кордоном. Зокрема, якщо особа, яка несе фінансову відповідальність за дитину, і дитина проживають в різних державах, Держави-учасниці сприяють приєднанню до міжнародних угод або укладенню таких угод, а також досягненню інших відповідних домовленостей.

Стаття 28

1. Держави-учасниці визнають право дитини на освіту, і з метою поступового досягнення здійснення цього права на підставі рівних можливостей вони, зокрема:

а) вводять безплатну й обов'язкову початкову освіту;

б) сприяють розвиткові різних форм середньої освіти, як загальної, так і професійної, забезпечують її доступність для всіх дітей та вживають таких заходів, як введення безплатної освіти та надання у випадку необхідності фінансової допомоги;

в) забезпечують доступність вищої освіти для всіх на підставі здібностей кожного за допомогою всіх необхідних засобів;

г) забезпечують доступність інформації і матеріалів у галузі освіти й професійної підготовки для всіх дітей;

д) вживають заходів для сприяння регулярному відвіданню шкіл і зниженню кількості учнів, які залишили школу.

2. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів, щоб шкільна дисципліна була забезпечена методами, що ґрунтуються на повазі до людської гідності дитини та відповідно до цієї Конвенції.

Стаття 29

1. Держави-учасниці погоджуються щодо того, що освіта дитини має бути спрямована на:

а) розвиток особи, талантів, розумових і фізичних здібностей дитини в найповнішому обсязі;

б) виховання поваги до прав людини та основних свобод, а також принципів, проголошених у Статуті Організації Об'єднаних Націй;

с) виховання поваги до батьків дитини, її культурної самобутності, мови і національних цінностей країни, в якій дитина проживає, країни її походження та до цивілізацій, відмінних від її власної;

д) підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві в дусі розуміння, миру, терпимості, рівноправності чоловіків і жінок та дружби між усіма народами, етнічними, національними і релігійними групами, а також особами з корінного населення;

е) виховання поваги до навколишньої природи.

Стаття 30

У таких державах, де існують етнічні, релігійні або мовні меншості чи особи з числа корінного населення, дитині, яка належить до таких меншостей чи корінного населення, не може бути відмовлено в праві спільно з іншими членами її групи користуватися своєю культурою, сповідати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою.

Стаття 31

1. Держави-учасниці визнають право дитини на відпочинок і дозвілля, право брати участь в іграх і розважальних заходах, що відповідають її віку, та вільно брати участь у культурному житті та займатися мистецтвом.

2. Держави-учасниці поважають і заохочують право дитини на всебічну участь у культурному і творчому житті та сприяють наданню їй відповідних і рівних можливостей для культурної і творчої діяльності, дозвілля і відпочинку.

Стаття 32

1. Держави-учасниці визнають право дитини на захист від економічної експлуатації та від виконання будь-якої роботи, яка може являти небезпеку для здоров'я, бути перешкодою в одержанні нею освіти чи завдавати шкоди її здоров'ю, фізичному, розумовому, духовному, моральному та соціальному розвитку.

2. Держави-учасниці вживають законодавчі, адміністративні і соціальні заходи, а також заходи в галузі освіти, з тим щоб забезпечити здійснення цієї статті. З цією метою, керуючись відповідними положеннями інших міжнародних документів, Держави-учасниці, зокрема:

а) встановлюють мінімальний вік для прийому на роботу;

б) визначають необхідні вимоги щодо тривалості робочого дня й умови праці;

с) передбачають відповідні види покарань або інші санкції для забезпечення ефективного здійснення цієї статті.

Стаття 33

Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів, включаючи законодавчі, адміністративні та соціальні, а також заходи в галузі освіти, з тим щоб захистити дітей від незаконного зловживання наркотичними засобами та психотропними речовинами, як вони визначені у

відповідних міжнародних договорах, та не допускати залучення дітей до протизаконного виробництва таких речовин і торгівлі ними.

Стаття 36

Держави-учасниці захищають дитину від усіх форм експлуатації, що завдають шкоди будь-якому аспекту добробуту дитини.

Стаття 39

Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження, покарання чи збройних конфліктів. Таке відновлення і реінтеграція мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу і гідність дитини.

Стаття 40

1. Держави-учасниці визнають право кожної дитини, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство, звинувачується або визнається винною в його порушенні, на таке поводження, що сприяє розвиткові у дитини почуття гідності і значущості, зміцнює в ній повагу до прав людини й основних свобод інших та при якому враховуються вік дитини і бажаність сприяння її реінтеграції та виконання нею корисної ролі в суспільстві.

2. З цією метою і беручи до уваги відповідні положення міжнародних документів, Держави-учасниці, зокрема, забезпечують, щоб:

а) жодна дитина не вважалася порушником кримінального законодавства, не була звинувачена та визнана винною в його порушенні через дію чи бездіяльність, які не були заборонені національним і міжнародним правом на час їх здійснення;

б) кожна дитина, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство чи звинувачується в його порушенні, мала принаймні такі гарантії:

i) презумпцію невинності, поки її вина не буде доведена згідно із законом;

ii) негайне і безпосереднє інформування її про звинувачення проти неї, а у випадку необхідності, через її батьків чи законних опікунів, та одержання правової й іншої необхідної допомоги при підготовці та здійсненні свого захисту;

iii) невідкладне прийняття рішення з розглядуваного питання компетентним, незалежним і безстороннім органом чи судовим органом у ході справедливого слухання згідно із законом у присутності адвоката чи іншої відповідної особи і, якщо це не вважається таким, що суперечить найкращим інтересам дитини, зокрема, з урахуванням її віку чи становища її батьків або законних опікунів;

iv) свобода від примусу щодо даваних свідчень чи визнання вини; вивчення показань свідків звинувачення або самостійно, або за

допомогою інших осіб та забезпечення рівноправної участі свідків захисту та вивчення їх свідчень;

v) якщо вважається, що дитина порушила кримінальне законодавство, повторний розгляд вищим компетентним, незалежним і безстороннім органом чи судовим органом згідно із законом відповідного рішення та будь-яких вжитих у цьому зв'язку заходів;

vi) безплатна допомога перекладача, якщо дитина не розуміє використовуваної мови чи не розмовляє нею;

vii) повна повага її особистого життя на всіх стадіях розгляду.

3. Держави-учасниці прагнуть сприяти створенню законів, процедур, органів і установ, що мають безпосереднє відношення до дітей, які, як вважається, порушили кримінальне законодавство, звинувачуються чи визнаються винними в його порушенні, і зокрема:

a) встановленню мінімального віку, нижче якого діти вважаються нездатними порушити кримінальне законодавство;

b) у випадку необхідності і бажаності вжиттю заходів щодо поводження з такими дітьми без використання судового розгляду за умов повного додержання прав людини і правових гарантій.

4. Необхідна наявність таких різних заходів, як догляд, положення про опіку і нагляд, консультативні послуги, призначення випробного строку виховання, програми навчання і професійної підготовки, та інших форм догляду, що замінюють догляд в установах, з метою забезпечення такого поводження з дитиною, яке забезпечувало б її добробут і відповідало її становищу та характеру злочину.

Частина II

Стаття 42

Держави-учасниці зобов'язані, використовуючи належні та дійові засоби, широко інформувати про принципи і положення Конвенції як дорослих, так і дітей.

Частина III

Стаття 46

Ця Конвенція відкрита для підписання її всіма державами.

Модуль II

Характеристика соціально-правової діяльності соціального педагога

- ✓ Основні законодавчі акти, що захищають права та інтереси дітей, понятійний апарат соціально-правового захисту особистості
- ✓ Соціально-правові особливості дії освітньої законодавчої бази
- ✓ Соціально-правовий захист законних інтересів різних категорій дітей

Теоретичні матеріали до модуля II

Тема 5. Основні законодавчі акти, що захищають права та інтереси дітей, понятійний апарат соціально-правового захисту особистості

Традиційно в поняття “захист” у значній мірі вкладали правовий зміст. Так, захист об’єднував у собі два види правової діяльності – навчання правам і обов’язкам, які вважаються у юридичній науці антиподами, але такими, що не можуть існувати один без одного. У педагогічній науці, зокрема соціальній педагогіці та соціальній роботі об’єкт і методи вивчення захисту населення і соціально-правової діяльності співпадають, тому соціально-правовий захист населення можливо і потрібно розглядати, як “поняття юридичної і педагогічної наук”, точніше, як інтегроване поняття. Розвиваючи думку про те, що підготовка до соціально-правового захисту населення охоплює багато галузей наукового пізнання, ми розуміємо під ним навчання студентів комплексу дисциплін, які відрізняються за змістом і методикою дослідження, але які у своїй сукупності дозволяють увести до наукового використання саме таке словосполучення. У 2008 році у дисертаційному дослідженні “Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних педагогів до соціально-правової діяльності” було дано уточнене визначення поняття “соціально-правовий захист населення”: *соціально-педагогічна система захисту прав та інтересів різних категорій населення з урахуванням індивідуального, вікового, етнонаціонального, соціального і професійного досвіду на основі законів, норм, правил і традицій людської спільноти.*

Таким чином, у сучасній педагогічній науці представляємо, насамперед, практичне значення терміну соціально-правовий захист населення, яким повинен володіти фахівець – соціальний педагог та соціальний працівник із спеціалізацією соціально-правовий захист населення. Він включає у себе декілька компонентів – вивчення людини як особистості, підтримку населення різних категорій, діяльність

майбутніх спеціалістів в освітній та позанавчальній сферах, володіння культурою спілкування у різних професійних та життєвих ситуаціях тощо. Вивчення інформації про соціально-правовий захист населення передбачає опанування суміжними дисциплінами – педагогікою, правознавством, юридичними дисциплінами, психологією, статистикою, демографією, ораторським мистецтвом, сценарною роботою, режисерською діяльністю. На сьогодні в освітянській сфері обов'язковим є закріплення правового спрямування педагогічних дисциплін, розуміючи соціально-правовий захист населення як всебічне вивчення майбутніми соціальними педагогами та працівниками основ правознавства, яке здійснюється на науковій основі і в інтересах прав всіх категорій населення.

Слід зауважити, що поширене в минулому визначення *захисту* “як право обвинуваченого або підозрюваного захищатися від обвинувачення за допомогою заяв чи клопотань, використання законних прав та іншими дозволеними способами, а також на будь-якій стадії процесу вимагати присутності захисника; підтримка дисципліни доступу, що виключає несанкціоноване отримання інформації” [2, с. 216] є вірним тільки з точки зору юристів і правознавців (адвоката, прокурора, правозахисника, судді та ін.), для яких він є визначенням їхньої функції. Для педагогів, зокрема соціальних педагогів та соціальних працівників, таке тлумачення є вузьким, тому що не відтворює всіх його функціональних можливостей у процесі праці. Для педагогів захисник має більше повноважень і функцій. На сьогоднішній день соціально-правовий захист населення здійснюється у значно ширшому об'ємі і охоплює ті категорії населення, які, як правило, не мають змоги звертатися до юристів або правозахисників. Це так звані кризові групи населення – діти і дорослі з обмеженими можливостями; малозабезпечене населення; жінки, чоловіки, що перебувають під вартою або в тюрмі і мають малолітніх чи неповнолітніх дітей; неповнолітні вагітні і породіллі та їхні сім'ї; люди без постійного місця проживання; діти-сироти всіх категорій; пенсіонери всіх категорій. І саме захист таких людей визначається педагогічно-правовим імперативом, який притаманний саме майбутнім соціальним педагогам та соціальним працівникам, без співчуття, без розуму і душі, без морального веління і почуття обов'язку яких не може виконуватись соціальне забезпечення населення. Почуття обов'язку, емоції, загальноприйняті норми поведінки, що реалізуються у формі традицій, стереотипи повсякденного мислення, найбільш стабільні форми масової поведінки, що виникають спочатку у найбільш престижних групах населення закладають у студентів викладачі вищих навчальних закладів при підготовці до майбутньої професії.

На сьогодні педагогічна проблема соціально-правового захисту населення включає правову соціалізацію та десоціалізацію, під час якої формується правовиконавча поведінка особи. У більшості випадків населення керується не діючою правовою нормою, а своїми уявленнями про неї. Але у соціалізованій особистості різниця між дійсною нормою та

уявленнями про неї, як правило, незначні. Правова соціалізація населення уявляється нам як включення його у ціннісно-нормативну систему особи цінностей, що охороняються правом, оволодіння населення правомірними способами поведінки, формування почуття соціальної та правової відповідальності. Найвище завдання спеціаліста соціально-правового захисту населення – навчання та допомога населення до звичної право виконавчої поведінки як стійкої особливості високоморальної особи. При цьому норми права виконуються не завдяки почуттю страху, і не завдяки почуттю солідарності з правом, а виходячи з моральної потреби здійснювати тільки правомірні дії – жити достойно. У нашому суспільстві на сьогодні відчувається та проявляється недооцінка цінності права, так званий правовий негативізм, безвідповідальне, легкодумне відношення до вимог закону, в активному неприйнятті норм права.

Тому так необхідні професії соціального педагога та соціального працівника, які достатньо нові у порівнянні з професією вчителя-предметника. Зумовлені вони потребою одних людей у захисті іншими людьми, що має глибоку драматичну основу – втрата близьких або рідних, невміння пристосуватися до інших умов життя, ніж ті, до яких звик із дитинства, форс-мажорні обставини, не підвладні людини (пожежа, повінь, смерть тощо).

Донедавна у зазначених професіях не було розмежування за напрямками, спеціалізаціями. Фахівці виконували всі функції, що покладалися на них. Але з розвитком суспільства постало нове завдання: підготувати фахівця, який би до основної професії володів би ще одним прикладним умінням – соціально-правовим захистом населення.

Розмежовуючи соціально-правовий захист населення з соціальним захистом, потрібно вказати на те, що для сучасного українського суспільства, всієї нації головним є допомога тим, хто не зміг справитися з кризовими явищами у 90-роках ХХ століття і увійшов у нову країну без освіти, без домітки, без грошей, без роботи, без близьких та рідних, з педагогічними, психологічними та правовими комплексами особистого життя. Відповідно до даного підходу, ми розглядаємо соціально-правовий захист як тривимірну систему, яка складається з трьох взаємопов'язаних складових – соціального, педагогічного і правового, зв'язки між якими проявляються спеціалізованою ланкою “людина-освіта-право”.

Ми розуміємо під соціально-правовим захистом населення всебічну допомогу кожній людині і громадянину, який усвідомлює не лише свої права, а й обов'язки. Зауважимо, що й самі люди, які освоюють правову та освітню інформацію про свої права й обов'язки для отримання підтримки, а іноді і засобів для існування не тільки через систему забезпечення життя в процесі навчання, а й, що не менш важливо, через механізми взаємодії один з одним, повинні намагатися дотримуватись усталених правових норм у суспільстві.

Розвиваючи вищевикладені думки, слід більш глибоко розкрити складові поняття соціально-правового захисту населення. Так, *першою складовою* є людина – вивчення її взаємозв'язків, оточуючого середовища, її соціального статусу, правової спрямованості з науковою, навчальною, виховною і практичною метою. Провідним об'єктом вивчення соціального становища людини виступає її реєстрація (прописка), тобто місце проживання, яке зафіксовано документально і свідчить про наявність у клієнта “даху над головою”, можливостей оплати свого помешкання, наявності осіб, які проживають разом або по сусідству. У педагогіці не існує терміну “клієнт”, він притаманний юристам і означає “особу, права і свободи якої адвокат захищає або чий законні інтереси він представляє, або котрій безпосередньо надає правову допомогу в інших формах, передбачених чинним законодавством” [6, с. 193].

Авторський колектив Ужгородського національного університету під керівництвом І. В. Козубовської та І. І. Миговича у своєму “Понятійно-термінологічному словнику з соціальної роботи” трактує “людину” так: “істота, яка втілює вищий ступінь розвитку життя, суб'єкт суспільно-історичної діяльності. Людина як суб'єкт і продукт трудової діяльності в суспільстві є системою, в якій фізичне і психічне генетично зумовлене і життєво сформоване, природне і соціальне утворюють нерозривну єдність” [3, с. 75]. У сучасній психологічній науці людина трактується як “людина-оператор”, що пов'язано з новими інформаційними технологіями, розвитком техніки, розширенням та удосконаленням технічних систем. У “Сучасному психологічному словнику” за ред. Б. Г. Мещерякова та В. П. Зінченко немає визначення “людини”, але є „людина-оператор”, яке тлумачиться наступним чином: “людина, яка здійснює трудову діяльність, основу якої складає взаємодія з предметом праці, машиною і зовнішнім оточенням завдяки посередництву інформаційної моделі та органів управління [4, с. 451]. Таке тлумачення найбільш сприйнятливим для сучасності, оскільки розвиток Інтернет-мережі призвів до нових психічних захворювань, якими також займаються і юристи, власне якими у недалекому майбутньому будуть займатися соціальні педагоги та працівники, оскільки швидко поширюється серед неповнолітніх, а й інколи серед дорослих Інтернет-залежність.

Але для нашого дослідження важливим здається все ж таки термін населення, оскільки до населення України входять як її громадяни, так і іноземні громадяни і особи без громадянства. Тому термін населення використовується у нашому словосполученні.

Зазначимо, що термін “населення” ми не знайшли у юридичних словниках, але є визначення поняття “народ”, яке найбільш близьке до потрібного нам: “народ – 1) все населення даної держави; 2) термін, що застосовується для визначення різноманітних форм етнічних спільностей людей (плем'я, народність, нація); 3) соціальна спільність, що на різних етапах історичного розвитку охоплювала класи і соціальні групи, які об'єктивно були здатні брати участь у вирішенні завдань, пов'язаних із забезпечення прогресивного розвитку суспільства” [6,

с. 247]. Виникає питання до юристів: а як бути з тими, хто не здатен “брати участь у вирішенні завдань” з різних причин? Нам видається некоректним таке тлумачення з кількох причин: по-перше, є люди, які за своїми фізичними і психічними вадами не здатні “брати участь”, по-друге, є такі соціальні групи, як малозабезпечені громадяни, які із суб’єктивних причин не здатні “брати участь”, по-третє, що означає словосполучення “були здатні” в минулому часі, чому були і чому не є здатними брати участь у вирішенні завдань, пов’язаних із розвитком суспільства.

Тому звернемося до науковців – соціальних працівників, які визначають поняття “населення” наступним чином: 1. Сукупність людей, що проживають на певній території в даний період часу. 2. Народонаселення; сукупність людей, які проживають на Землі в цілому або на певній її частині (країні, групі країн), і безперервно відновлюється шляхом відтворення. 3. Сукупність людей, що проживає в межах даної держави і підпадає під її юрисдикцію. До складу Населення входять громадяни даної країни, іноземці, які проживають в ній тривалий час, особи без громадянства (апатриди) і особи з подвійним і більше громадянством (біпатриди) [3, с. 82]. На наш погляд таке визначення найбільш точно відповідає інтересам кожної людини, кожної особистості тому, що особа, яка звертатиметься до соціального педагога або соціального працівника, насамперед підпадає під юрисдикцію нашої країни як держави. Відомо, що кожна особа або її представник має змогу звертатися з письмовою заявою до Президента, тільки Президент підписує Указ про надання громадянства або вихід з нього. Отже, головною складовою соціально-правового захисту населення є людина. Людина входить до складу населення і є ядром формування оточуючого середовища, є ядром формування суспільства, людина зтиповує організацію соціального і правового життя держави, є носієм як негативних інтересів, так і позитивних потреб.

Другою важливою складовою соціально-правового захисту населення є освіта. Ми не знайшли цього терміна в юридичних словниках. Тому звернемося до філософів і педагогів. Найбільш точно, на наш погляд, цей термін відтворено авторським колективом під керівництвом В. П. Андрущенка. Освіта – духовне обличчя людини, яке складається під впливом моральних, духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола, а також процес виховання, самовиховання, впливу. шліфування, тобто процес формування обличчя людини. При цьому головним є не обсяг знань, а поєднання останніх з особистісними якостями, вміння самостійно розпоряджатися своїми знаннями. За визначенням, ухваленим ХХ сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО, під освітою розуміють процес і наслідок удосконалення здібностей і поведінки особистості, при якому вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання. В освіті завжди є як формальний аспект, тобто духовна діяльність або духовна здатність, так і матеріальний аспект, тобто зміст освіти. Значення, в якому поняття освіта вживають

зараз, усталилося наприкінці XVIII ст., особливо під впливом І. Гете, І. Песталоцці та неогуманістів. Воно означало тоді загальний духовний процес формування людини на противагу виховним методам прихильників просвітителів. З цього часу поняття набуло ширшого значення. Зазвичай, говорять про загальну освіту, яка дається у школі, і про спеціальну освіту, наприклад, наукову, технічну, музичну. Спеціальні і професійні знання можна розглядати як освітні в справжньому значенні цього слова тільки в тому випадку, коли вони пов'язані з загальною освітою. В демократичному суспільстві освіта виступає як захист проти сил, що "знеособлюють" людину, постає питання життя як окремих людей, так і для всього суспільства в цілому [5, с. 317]. Як бачимо, освіта трактується як *захист*, тобто освічена особа може протистояти будь-якому негативу, що особливо важливим є для підготовки студентів до майбутньої професії. Якщо студент буде озброєний сформованими знаннями, він зможе якісно їх передавати іншим людям, які не змогли їх отримати з тих чи інших причин.

Авторський колектив під керівництвом І. В. Козубовської та І. І. Миговича вирізняє ще один вид освіти – соціальну освіту і наголошує, що це є одним з напрямів професійної освіти для підготовки соціальних працівників [3, с. 92]. Ми погоджуємося з їхньою думкою, що професіонал – соціальний педагог та соціальний працівник повинен бути соціабельним, тобто товариським, здатним або схильним до налагодження зв'язків з іншими людьми [3, с. 129]. Бути інтелектуально соціабельним – необхідна умова професіонала. Тому що просто соціабельним може бути і людина без вищої освіти. Так, вона може мати енциклопедичні знання, бути самоосвіченою, але така особа не зможе їх передати іншій людині. Передавати власні знання іншим, застосовуючи різні освітні методики, може навчити лише викладач вищого навчального закладу.

Під поняттям "освіта", ми вважаємо, слід розуміти навчальний процес, який відбувається безперервно і який є досить складним у своїх проявах. Тією чи іншою мірою він охоплює велику кількість аспектів розвитку різноманітних дисциплін, визначених Міністерством освіти і науки України, і необхідних саме для певної спеціальності, незалежно від того, кого готує вищий навчальний заклад, соціального педагога або працівника, юриста, викладача-предметника. У ньому переплітаються і взаємодіють тенденції суспільного розвитку держави, в основі яких лежать не тільки міцні, усталені елементи набуття спеціальної інформації, але й такі, що вже увійшли в історію або зароджуються. Тому другою структурною складовою соціально-правового захисту населення є освіта як процес, яка вивчає, як законодавство країни, так і життя людини у всіх його проявах та різних історичних періодах. Розглядаючи освіту у такий спосіб, ми формуємо у студентів не тільки фахові знання, але і надлишкові знання, які можуть знадобитися йому через десяток років, зважаючи на широкий спектр життєдіяльності сучасної людини. Тут завдання освіти полягає у тому, щоб шляхом виділення окремих

інформативних елементів на певний навчальний момент зафіксувати об'єктивний процес формування соціально-правових знань.

Третьою складовою є право. Звертаючись до юридичного словника за редакцією В. Г. Гончаренка знаходимо його тлумачення: "Система наявних у даному суспільстві правових доктрин і цінностей та сформована на цій основі система загальнообов'язкових правил поведінки, встановлених або санкціонованих державою...Право є принциповим показником становища особи в суспільстві й державі та у зв'язку з цим визначальним критерієм оцінки рівня демократії даної держави". Загальновідомо, наскільки людина володіє правовими знаннями, настільки вона вільно почуває себе у суспільстві. І не потрібно доказів того, що правопорушники володіють знаннями кримінального та адміністративного кодексів, але все одно попадають за ґрати. Вважаємо, що ці люди володіють тільки тими знаннями, які потрібні їм саме у поточній ситуації їхнього життя і не володіють іншою інформацією – де і як навчатися та потім знайти достойну роботу. Це свідчить про поєднання правових та освітніх знань. Отже ми повернулися до тріади – "людина-освіта-право" і вона замкнула коло поняття соціально-правовий захист населення.

Для повноти наукового викладу термінологічних понять вважаємо за необхідне звернутися до супутніх. Такими є "особа", "інформація", "правосвідомість". Кожен з них доповнює основне: особа доповнює поняття людина, інформація – освіта, правосвідомість – право.

Тлумачення терміну "особа" знаходимо і у юридичному, і у психологічному, і у педагогічному словниках. В юриспруденції особою визначається людина, особистість; суб'єкт громадянських правовідносин [2, с. 306]. Вирізняють особу фізичну та особу юридичну, дієздатну особу та недієздатну. Майбутній фахівець соціально-правового захисту населення повинен знати різницю, тому що від такої інформації залежить правильність надання певної консультації.

Для нашого дослідження найбільш близьким є визначення особи як особистості, подане у короткому енциклопедичному словнику соціальної роботи, виданому під керівництвом В. П. Андрущенко. Авторський колектив тлумачить цей термін як стійку систему соціально значимих рис, що характеризують індивіда, продукт індивідуального і суспільного розвитку. Індивід стає особистістю у процесі його соціалізації, освоєння ним соціальних функцій, ролей, включення в соціальні відносини. Те, що на перший погляд здається „природними” якостями людини, наприклад, риси характеру, насправді є закріпленням в особистості суспільних вимог до її поведінки. Суб'єктивно для самого індивіда особистість виступає як "Я-концепція", інтегративний механізм самовираження і самореалізації, система принципів поведінки і самооцінок. Особистість має багаторівневу організацію. Вищий і провідний рівень психічної організації особистості – її мотиваційно-потребова сфера, тобто спрямованість, її ставлення до суспільства, окремих людей, до себе та своїх суспільних і трудових обов'язків. Але

для особистості істотною є не тільки її позиція, але й здатність до реалізації своїх відносин. Це залежить від рівня розвитку діяльнісних можливостей людини, її здібностей, знань і умінь, її емоційно-вольових і інтелектуальних якостей. У становленні індивіда як особистості важливим є процеси особистісної ідентифікації, тобто формування у індивіда співвіднесеності себе з іншими людьми та людським суспільством у цілому – і персоналізації, усвідомлення індивідом необхідності певної представленості своєї особи у життєдіяльності інших людей, особистісної самореалізації в даній соціальній спільності. Особистість – джерело соціального життя, її реальний носій, діяч, елемент соціального життя. Особистістю є людина, що усвідомлено зараховує себе до цієї чи іншої спільності, усвідомлює групові інтереси, осмислено включається в життя соціальних спільнот, суспільства в цілому. Особистість здатна до соціальної відповідальності, тобто можливості передбачати наслідки своєї діяльності, вчинку стосовно суспільства, соціального оточення. Особистість як суб'єкт соціальних відносин разом з тим має автономність, визначеною ступенем незалежності від суспільства. Особиста незалежність припускає наявність в особистості самосвідомості, здатності до самоаналізу, самооцінки, самоконтролю. Самосвідомість особистості визначає життєву позицію, принципи поведінки, засновані на світоглядних установах, соціальних цінностях, ідеалах і моральних нормах. Особистість роз'яснює диспозиційна теорія саморегуляції соціальної поведінки, яка дозволяє встановити зв'язок між соціальною і психологічною поведінкою. Диспозиції поділяють на вищі і нижчі: вищі регулюють загальну спрямованість поведінки, містять у собі концепцію життя і ціннісні орієнтири, вони відповідають найважливішим потребам особистості, забезпечуючи гармонію із суспільством; нижчі пов'язані з поведінкою у конкретних сферах діяльності, вони визначають вчинки в типових ситуаціях. Розвиток особистості – постійне розширення її можливостей, зростання її потреб. Рівень розвитку особистості визначається характерними для неї відносинами [5, с. 320]. Ми вважаємо важливим виокремлення відповідної готовності будь-якої дієздатної особи до визначеної поведінки, а також вивчення та виконання правил перебування у певному суспільстві. Людина повинна уміти діяти відповідно до обставин, що склалися навколо неї, тобто соціально пристосовуватися, уміти оцінити ці обставини (як негативні, так і позитивні), уміти самовиразитися та захиститися.

Супутнім поняттям освіти є інформація. Інформація – це нові відомості про навколишній світ. Інформація є одним із загальних понять. Оскільки ми уже згадували про людину-оператора, то доповнимо ці відомості власними поясненнями. Ми вважаємо, що інформація посідає у системі цінностей людини визначне місце. Навіть для тих, хто не отримав жодної освіти, включаючи і початкову, інформація все одно займає одне із пріоритетних місць у житті. Особа завжди намагається, особливо у дитинстві, пізнати нове, шукати ще незнайомі враження, емоції. Все це нагадує нам комп'ютерну систему,

яка своїм розумом обробляє, запам'ятовує та відкладає у "мозкові файли" інформацію, що може знадобитися людині у майбутньому. Передача правильної або неправильної інформації залежить від особистих якостей людини. Тобто, якщо індивіда з дитинства навчили правильній поведінці, то у дорослому віці така особа буде автоматично виконувати такі установки, не задумуючись над ними. І навпаки: якщо перший досвід дитинства або юності приніс прикрі враження, індивід вирішує, що краще поступати неправильно, прикриваючи свою поведінку антиінформаційним блюзнірством.

Ми вважаємо, що повинні розглянути таких два поняття як соціальний захист та правовий захист, виявити в них спільне та відмінне.

Термін "соціальний захист" в юриспруденції сьогодні тотожний соціальному забезпеченню. Це є система забезпечення та обслуговування престарілих та непрацездатних громадян, а також сімей, де є діти. В Україні система соціального захисту включає пенсії, допомоги працюючим під час тимчасової непрацездатності, у зв'язку з вагітністю й пологами та ін., багатодітним і самотнім матерям, малозабезпеченим сім'ям, у яких є діти; утримання й забезпечення престарілих та інвалідів у будинках-інтернатах, протезування; професійне навчання та працевлаштування інвалідів; пільги інвалідам та багатодітним матерям [6, с. 378].

Соціальний захист – комплекс державних заходів, що направлені на загальну допомогу окремим соціальним групам [2, с. 220].

На наш погляд, таке визначення дещо звужує сучасний захист населення. Тут потрібно додати, що до системи соціального захисту підпадають громадяни, які не в змозі заробити для себе самостійно достатніх засобів для існування та задоволення першочергових потреб.

Термін правовий захист достатньо відомий і полягає у юридичному захисті фізичних та юридичних осіб, а також допомогу дієздатному та недієздатному населенню у забезпеченні своїх прав та виконанні обов'язків.

Тобто, правовий захист дещо ширше поняття, ніж соціальний захист, який є складовою правового. Він захищає стандартизовані соціальні вимоги до поведінки людей у соціальному середовищі, які сформовані соціальною структурою даного суспільства, його уявлень про добро та зло, це засіб соціальної інтеграції, умова функціонування суспільства, основна сфера соціалізації особистості.

Таким чином, соціально-правовий захист населення – це унікальне суспільне явище, в основі якого знаходиться безперервний процес пізнання і передачі знань про людину, освіту і право, про вплив правознавства на індивіда, на його соціальне середовище, на життя в ньому. Це здійснюють фахівці соціально-правового захисту населення – соціальні педагоги та соціальні працівники. Вони вчать сучасних студентів інтегрованої системи загальних уявлень людини про світ, інших людей та про себе, вчать жити у реальній схемі зкоординованого

простору і часу, вчать системі соціально сформованих й суспільно важливих значень.

З точки зору загальної педагогіки соціально-правовий захист населення є інтегрованим науковим напрямом, який спрямований на пізнання соціальних правил поведінки у суспільстві з метою їх суспільного відродження і пошуку шляхів перспективного соціально-правового розвитку на основі врахування вимог модернізації освіти.

З метою актуалізації соціально-правових передумов перспективного розвитку соціальної педагогіки та соціальної роботи як наук, стає доцільним використання освітньо-наукового аспекту: знання юриспруденції, знання про людину, про освіту необхідні для розуміння сучасного суспільства, сучасної молоді, причому новий світовий інформаційний розвиток дозволяє глибше пізнати не тільки самих себе, а й оточуюче середовище, взяти від нього найкорисніше, відбутися інтелектуально кожному громадянину України.

Обґрунтування поняттєвого апарату соціально-правового захисту населення в українській педагогіці дає можливість виявити як спрямованість нового напрямку теорії і методики професійної освіти відповідно до сучасної освіти України, так і її характер відповідно до специфіки конкретної людини.

Виявляючи зв'язки соціально-правового захисту населення з якісно різнорідними складовими сучасного суспільства, в якому і по відношенню до якого воно діє, тип підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників доцільно конкретизувати за соціальними, правовими та освітніми аспектами.

Відповідно послідовний розгляд понятійного апарату та його ситуативного співвідношення уможливує виведення головних функціональних орієнтирів фахівця соціально-правового захисту населення як чинника розвитку нового українського суспільства, зокрема її педагогічної освіти.

Питання для самостійної перевірки:

1. Дайте визначення терміну "соціально-правовий захист населення".
2. Окресліть педагогічну проблему соціально-правового захисту населення.
3. Визначте складові соціально-правового захисту населення.

Література:

1. Ковчина І. М. Підготовка соціальних педагогів до соціально-правової роботи : монографія. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 373 с.
2. Новый юридический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – М. : Институт новой экономики, 2006. – 1088 с.
3. Понятійно-термінологічний словник соціальної роботи / уклад. І. В. Козубовська, І. І. Мигович, В. В. Сагарда та ін. / заг. ред.

- І. В. Козубовської, І. І. Миговича. – Ужгород: УжНУ, Видавництво “Мистецька лінія”, 2001. – 152 с.
4. Современный психологический словарь / сост. и общ. ред. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – М.: АСТ; СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2007. – 490, [6] с.
 5. Соціальна робота: короткий енциклопедичний словник. – К.: ДЦССМ, 2002. – 536 с. // Соціальна робота. Книга 4. – 535 с. – С. 317.
 6. Юридичний словник. / за редакцією В. Г. Гончаренка. – Ю.: К.: “ФОРУМ”. – 2005. – 473 с.

Тема 6. Соціально-правові особливості дії освітньої законодавчої бази

Для розбудови правової держави та громадянського суспільства в Україні важливим є формування нового, вищого рівня правосвідомості та правової освіти населення. Великого значення набувають вивчення законодавчої бази організації соціально-правового захисту дітей та молоді, їх правове виховання і правова освіта.

Процеси модернізації сучасного суспільства певною мірою зумовлюють зміни світогляду особистості, її духовних орієнтирів, якщо починають домінувати тенденції негативного впливу, відчувається дисбаланс життєтворчих складників, особливо почуттів і розуму, утверджується жорсткий тип особистості. Все це призводить до необхідності вивчення суб'єктивних правових аспектів соціального життя як окремої особистості, так і суспільства в цілому.

Просування сходинками статусу у процесі реалізації потреб, головна особливість дорослого періоду соціалізації полягає в тому, що особистість не тільки інтеріоризує систему існуючих регламентів (зовнішніх соціальних настанов), а й коригує старі та створює нові регламенти на всіх рівнях соціальної ієрархії (від ситуативних рішень, численних інструкцій і постанов до законодавства держави і піддержавних структур). Реалізуючи свої програми життєдіяльності щодо задоволення матеріальних і духовних потреб, люди тим самим творять суспільство, удосконалюючи його соціальні інституції [25, с. 132]. Отже, без глибоких знань соціального права, складових чинників освітнього законодавства еволюційний розвиток нашого суспільства не відбудеться.

З погляду на дестабілізуючі фактори (розшарування за грошовим принципом, затримка різноманітних виплат населенню та їх низька собівартість, поява бродяжництва, збільшення кількості дітей-сиріт та ін.) саме базисні соціально-правові цінності суспільства мають стати перешкодою на шляху руйнівних процесів. Сучасне українське суспільство створює умови для розкриття особистих якостей дітей та молоді, формуванню їх освітньо-виховних інтересів і смаків, особистісної самореалізації. Залучення підростаючого покоління до вивчення

соціально-правових норм законодавчої бази України є гарантом на шляху деструктивних чинників сучасного розвитку соціально-демократичного суспільства.

Соціальна держава – це держава, в якій громадянам забезпечується гідне людини життя в царині їхніх матеріальних статків і соціального захисту в цілому. Кінцевою метою соціальної держави є досягнення соціальної демократії, що полягає в реалізації влади народу і забезпеченні людині та громадянинові всіх прав, свобод і законних інтересів та виконання всіма суб'єктами права їхніх обов'язків, гарантування всім людям рівних умов вільного розвитку і розвитку кожної окремої особистості. Соціальна держава зобов'язує особистість брати участі у вирішенні загальних завдань і досягає дедалі більших успіхів у сфері соціального забезпечення свого народу [6, с. 19-20].

Соціально-педагогічне забезпечення захисту прав дітей та молоді в Україні здійснюється шляхом прийняття законів та нормативних актів, що регулюють таку діяльність як у цілому, так і окремі її напрямки й питання. Система соціально-педагогічного захисту прав дітей та молоді в освіті включає в себе норми, які визначені Конституцією України, міжнародними угодами, які підписала і ратифікувала Україна, Законами “Про охорону дитинства”, “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про професійно-технічну освіту”, “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”, іншими законодавчими документами та постановами.

Особливої актуальності соціально-правова освіта набуває з огляду на прийняття Верховною Радою України 28 червня 1996 року нової Конституції та, відповідно до неї, багатьох законів України. Адже прийняттям Конституції завершився багаторічний складний напружений конституційний процес в Україні. Та головне нині вбачається в тому, щоб Конституція увійшла в наше життя як справжній і дійовий Основний Закон держави, забезпечувала соціально-правовий фундамент для подальшого розвитку українського суспільства. В Україні діє принцип зверхності права (правового закону). Найвища юридична сила належить Конституції України, норми якої мають пряму дію. Решта нормативно-правових актів не повинні суперечити Конституції України. Реальний характер законності має місце тоді, коли вимоги закону не тільки проголошуються, а й впроваджуються в життя. Незаперечність закону в соціальній практиці характеризується тим, що ніхто не може скасувати закон, окрім органу, який його прийняв [18, с. 125] і гарантував його виконання. Загальні гарантії – економічні, політичні, ідеологічні, соціальні, моральні та інші засоби та умови, за яких функціонує правова система і підтримується відповідний правопорядок [18, с. 128].

Соціально-демократична держава забезпечує орієнтацію на дотримання прав людини і громадянина, забезпечує охорону здоров'я, матеріальний та інший соціальний захист нормальних умов існування людини; організацію освіти, виховання тощо [18, с. 40]. Законом України “Про загальну середню освіту” Статтею 21 гарантується соціальний захист учнів: “Учням (вихованцям) загальноосвітніх навчальних закладів

може подаватися додатково соціальна і матеріальна допомога за рахунок коштів центральних органів виконавчої влади та місцевих бюджетів, коштів юридичних і фізичних осіб України та громадян, які проживають за її межами, а також коштів фонду загальнообов'язкового навчання та за рахунок інших надходжень. Учні (вихованці) загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності мають право на пільговий проїзд міським та приміським пасажирським транспортом у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Учні (вихованці) загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості забезпечуються транспортом до місця навчання і додому безоплатно" [10].

Підвищення рівня соціально-правових знань у дітей та молоді України, їх правосвідомості та правової культури можливе лише за повсякденного, професійно організованого правового виховання, здійснюваного з використанням усіх його форм, у тому числі й за допомогою найновішої науково обґрунтованої педагогічної науки. Цьому сприяє Закон України "Про загальну середню освіту", Стаття 3 якого визначає, що "Загальна середня освіта – цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, результатом якого є інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності" [10].

Підготовчий період до повноцінного й активного входження дітей та молоді в соціальні інституції суспільства закінчується на певних рівнях статусу в кожній із них. Правосуб'єктність індивіда істотною мірою офіційно визначається отриманням паспорта громадянина, а це означає, що вся його діяльність підпорядковується законодавству країни і що він несе повну відповідальність за свої дії та вчинки. Із цього моменту молода людина стає повноцінним суб'єктом правової діяльності в суспільстві. Водночас вікова межа включення індивіда в суспільні стосунки у сфері кожної соціальної інституції досить умовна й варіюється в широких межах [25, с. 132], починаючи від народження дитини.

Під час повсякденної реалізації стратегічних напрямків загальної програми життєдіяльності особистість повинна постійно приймати рішення на кожному проміжному етапі, мотивуючи правову й моральну аргументацію своїх дій у досягненні проміжних цілей [25, с. 133], насамперед у взаємодії в середніх загальноосвітніх школах, професійних училищах, в інститутах та університетах.

У процесі регулювання суспільних відносин уся сукупність соціальних норм взаємодіє. У вимогах різних соціальних норм містяться однопорядкові, аналогічні положення. Тоді такі норми доповнюють одна одну і в такий спосіб сприяють повнішому і швидшому досягненню соціалізації особистості.

Право особистості на соціальний захист є однією з гарантій зміцнення законності. Чинне законодавство України передбачає право дітей та молоді на захист свого життя, здоров'я, честі й гідності, особистої свободи та майна. Закономірно, що це відповідальне завдання покладається державою, насамперед на вчителя – соціального педагога. Тому головна увага має бути зосереджена на підготовці нового покоління педагогічних працівників, підвищення їх загальної культури, професійної кваліфікації та соціального статусу до рівня, що відповідає їх ролі в суспільстві.

На даний час дослідження ефективності використання засобів соціально-правової роботи в розвитку особистості відсутні. Не розроблені мета, зміст, методика проведення навчальних занять з учнями у цьому напрямку. Програми і методичні розробки, тренінги з даної дисципліни не розроблені, предмети із соціального правозахисту дітей та молоді не спрямовані на масове охоплення дітей у позанавчальний час. Законом України “Про загальну середню освіту” (Статтею 38) визначено повноваження загальноосвітнього навчального закладу, який: “забезпечує єдність навчання і виховання; охороняє життя і здоров'я учнів (вихованців), педагогічних, інших працівників загальноосвітнього навчального закладу; формує в учнів (вихованців) засади здорового способу життя, гігієнічні навички” [10], а також індивідуальні і групові заняття, здійснює регулювання і корекцію взаємозв'язків дитини із соціальним середовищем, сприяє розкриттю індивідуальних здібностей молоді.

Освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями [7].

Сукупність базових соціально-правових цінностей відбиває специфіку стосунків між людьми, значення цих цінностей для життєвизначення й цілепокладання, координації усієї сфери соціокультурної поведінки особистості однозначно позитивне.

Ми вважаємо, що оптимальною є наступна система базових соціально-правових цінностей: життя як головна цінність особистості, справедливість як здатність до соціального взаєморозуміння, совість як морально-правова норма суспільства, повага до людської гідності як соціально-правова норма. Зазначені цінності враховані у законодавчій базі України, але не всі зацікавлені у вихованні підростаючого покоління впроваджують їх у навчально-виховний процес, тобто не забезпечують набуття цих норм.

На сучасному етапі суспільство потребує інтелектуально і фізично розвиненої особистості. Отже, необхідно, вважаємо, сприяти розвитку

особистісних якостей засобами правової роботи. Виходячи з цього, ми вбачаємо своє завдання в пошуку тієї відповідної позиції, яка б забезпечувала можливість по-новому використовувати знання із права, поєднувати соціальний і правовий аспекти у системі засобів розвитку особистісних якостей, починаючи із шкільного віку.

Оскільки труднощі розвитку дитини у переважній більшості мають загальнонабутий характер і зумовлені негативним впливом вроджених та сімейних факторів (іноді непомітних, прихованих), стратегічне завдання організації соціально-правового захисту дітей та молоді полягає в якнайшвидшому виявленні контингенту дітей, які потребують соціальної допомоги та реабілітації, які найважче адаптуються до школи, середовища і потребують особливої уваги з боку соціального педагога, який повинен здійснювати соціально-педагогічний патронаж у системі освіти: “Соціально-педагогічний патронаж у системі освіти сприяє взаємодії закладів освіти, сім’ї і суспільства у вихованні дітей, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам, особам, які їх замінюють. Педагогічний патронаж здійснюється соціальними педагогами та соціальними працівниками. Але за своїм статусом тільки соціальні педагоги належать до педагогічних працівників”, – вказується у Законі про освіту [7]. Разом з тим, зрозумілими постають вимоги щодо залучення батьків до спільної діяльності: забезпечення в сім’ї поваги до індивідуальності дитини, допомога у пошуку шляхів вирішення складних ситуацій; забезпечення та збереження емоційного комфорту; рефлексивний аналіз батьками власних методів соціально-правового виховання, системи заборон, покарань, заохочень та ін.

Зусилля соціальних працівників повинні спрямовуватися на активізацію внутрішніх сил підростаючої людини та їх свідоме самовдосконалення, на сприяння органічному поєднанню внутрішніх і зовнішніх факторів розвитку особистості, що ґрунтуються на різних площинах, нашаровуючись одна на одну, формують цілеспрямований комплексний підхід до соціального розвитку особистості [15, с. 10], якому в першу чергу повинна сприяти система загальної середньої освіти (Стаття 4): “Систему загальної середньої освіти становлять: загальноосвітні навчальні заклади всіх типів і форм власності, у тому числі для громадян, які потребують соціальної допомоги та соціальної реабілітації, навчально-виробничі комбінати, позашкільні заклади, науково-методичні установи та органи управління системою загальної середньої освіти, а також професійно-технічні та вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації, що надають повну загальну середню освіту” [10].

Оптимальним засобом організації соціально-правового захисту дітей та молоді в освіті є турбота про малозахисних, тобто осмислення необхідності допомоги на рівні держави. Цим займаються заклади освіти для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації: “Для дітей, які не мають необхідних умов для виховання і навчання в сім’ї, створюються загальноосвітні школи-інтернати (Стаття 37) [7]. З

урахуванням того, що формування позитивних чинників соціального захисту прав дітей та молоді впливає на спрямованість особистості, доцільно створити належні умови для розвитку неформальних стосунків, в яких би яскраво виявлялися особистісні симпатії та інтереси, взаємоповага та дружні зв'язки [15, с. 11].

Діти-сироти залишаються однією з найбільш соціально занедбаних і найменш захищених спільнот нашої країни, а сирітське середовище акумулює в собі найскладніші проблеми соціального становлення особистості чоловіка та жінки. Звуженість соціального оточення в інтернатних закладах, брак соціально-адекватних моделей статево-рольової поведінки, недостатня психолого-педагогічна підготовленість вихователів до роботи з дітьми створюють несприятливі умови для розвитку у них психологічної готовності до самостійного життя та створення сім'ї [14, с. 1]. “Для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, створюються школи-інтернати, дитячі будинки, в тому числі сімейного типу, з повним державним утриманням” [7]. Актуальність проблеми виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, визнання Урядом України доцільності функціонування дитячих будинків сімейного типу як сімейної форми опіки, необхідність розгляду комплексного підходу до соціального виховання, організації соціально-правового захисту дітей є надзвичайно високою.

Усталена в Україні система державної опіки над дітьми-сиротами та дітьми, які залишилися без батьківського піклування, структурована таким чином, щоб дитина була доглянута державними установами від часу свого народження до набуття повноліття, завданням яких є утримання, виховання, надання професійних навичок: “Для дітей, які потребують тривалого лікування, створюються дошкільні заклади освіти, загальноосвітні санаторні школи-інтернати, дитячі будинки. Навчальні заняття з такими дітьми проводяться також у лікарнях, санаторіях, вдома” [7].

Значна частина вихованців інтернату уявляють своє сімейне щастя, не замислюючись над шляхами його побудови. При цьому образи майбутнього орієнтовані на результат, який не ґрунтується на оцінці об'єктивних і суб'єктивних ресурсів, які для нього знадобляться. Так, високий рівень соціальних домагань не підкріплюється адекватно високими професійними та освітніми спрямуваннями, а у сфері пристосування по службі і матеріального благополуччя він переважно носить неадекватний, ідеалізований характер [14, с. 8].

Засобами досягнення життєвих цілей у вихованців інтернатних закладів повинні виступати ті інструментальні цінності, які в першу чергу виражають позицію людини в системі інтерперсональних зв'язків: вихованість, чесність, акуратність, ефективність у справах [14, с. 8], повага до оточуючих, до законів України. Адже Статтею 43 гарантується соціальний захист дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків: “Держава гарантує дітям-сиротам і дітям, які залишилися без піклування батьків, переважне право на зарахування до професійно-

технічних навчальних закладів. Діти-сироти і діти, які залишилися без піклування батьків, під час навчання перебувають на повному утриманні держави і забезпечуються цільовим фінансуванням витрат на їх утримання, умови яких визначаються Кабінетом Міністрів України. Випускникам професійно-технічних навчальних закладів – дітям-сиротам і дітям, які залишилися без піклування батьків, подається державна матеріальна допомога за нормативами, що встановлюються Кабінетом Міністрів України. Держава гарантує випускникам професійно-технічних навчальних закладів – дітям-сиротам і дітям, які залишилися без піклування батьків працевлаштування за набутою професією та забезпечення житлом згідно із законодавством” [9].

У розвитку національної освіти і виховання України організація соціального правового захисту дітей та молоді в освіті спрямована на формування всебічно розвиненої особистості, на відтворення і трансляцію соціальної життєдіяльності в усій різноманітності вітчизняних та світових зразків. Специфіка формування соціально-правових цінностей полягає інтенсивному навчанні та вихованні особистості, зростання всіх її соціально-правових чинників, що може відбутися тільки завдяки енергійній діяльності, розвитку самосвідомості, зацікавленості всіх оточуючих та задіяних фахівців у соціальний правовий педагогічний процес. Державою аргументовано визначені відповідальність за порушення законодавства про загальну середню освіту: “1. Посадові особи і громадяни, винні у порушенні законодавства про загальну середню освіту, несуть відповідальність у порядку, встановленому законами України. 2. Шкода, заподіяна учнями (вихованцями) загальноосвітньому навчальному закладу, відшкодовується відповідно до законодавства України” (Стаття 47) [10], що сприяє підвищенню рівня підготовки учнів-вихованців до входження у доросле життя.

У Законі “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” [11] зазначено, що серед основних принципів соціальної політики є повага до загальнолюдських цінностей, прав людини і народів України, безпосередня участь молоді у культурному житті, відповідальність держави за створення умов для самореалізації кожної особистості. У контексті цих положень особливої гостроти набувають питання соціально-правового розвитку молодих інвалідів. Йдеться не тільки про спеціальне навчання і виховання людей з психофізичними обмеженнями, а й про нормалізацію їх життєдіяльності, реконструкцію соціального оточення, самоактуалізацію та активізацію процесу комунікації з ровесниками – не інвалідами, створення умов для творчого просування до соціуму [15, с. 1]: “Для осіб, які мають вади у фізичному чи розумовому розвитку і не можуть навчатися в масових закладах освіти, створюються спеціальні загальноосвітні школи-інтернати, школи, дитячі будинки, дошкільні та інші заклади освіти з утриманням за рахунок держави” [7].

Для задоволення освітніх потреб країни, розвитку в учнів позитивних природних нахилів і здібностей, забезпечення їх соціальної реабілітації та захисту можуть створюватися різні типи навчально-виховних закладів [19].

Учні, які не встигають протягом двох років навчання у школі першого ступеня, підлягають обстеженню медико-психолого-педагогічною комісією. За її висновками такі учнів, як правило, продовжують навчання у спеціальних навчально-виховних закладах. За бажанням батьків (осіб, які їх замінюють) їх навчання може провадитись у класах вирівнювання знань (групах здоров'я) або індивідуально [19].

Мета спеціальної школи-інтернату – розвиток і формування особистості, забезпечення соціально-психологічної реабілітації і трудової адаптації учня, виховання в цього загальнолюдських цінностей, громадянської позиції [20].

Постановою Кабінету Міністрів України № 38 від 20 січня 1997 р. встановлено, що до платних послуг, які можуть надаватися державними навчальними закладами, відносяться послуги у сфері охорони здоров'я та дошкільного виховання, фізичної культури і спорту, туризму та екскурсій, а також утримання дітей у дошкільних та інтернатних навчальних закладах [16, с. 305-306].

Основним завдання сучасного суспільства є формування працьовитих, чесних і розумних дітей. А це потребує від батьків, держави виконання відповідних функцій щодо фізичного, розумового та суспільно-морального розвитку підростаючого покоління. Зокрема, Законом України “Про професійно-технічну освіту” Статтею 42 забезпечується соціальний захист інвалідів: “Держава гарантує інвалідам професійно-технічну освіту на рівні, що відповідає їх здібностям і можливостям. За інших рівних умов інваліди мають переважне право на зарахування до професійно-технічних навчальних закладів. Професійна підготовка або перепідготовка інвалідів здійснюється з урахуванням медичних показань і протипоказань для наступної трудової діяльності. Обрання форм і методів професійної підготовки проводиться згідно з висновками спеціалістів медико-соціальної експертної комісії. У професійному навчанні інвалідів поряд із традиційними допускається застосування альтернативних форм навчання. Пенсія і стипендія виплачується інвалідам у період навчання в повному розмірі. Працевлаштування випускників із числа інвалідів здійснюється згідно із законодавством” [9].

В Україні відбуваються стрімкі зміни в структурі професійно-технічної освіти, обумовлені незворотними процесами перерозподілу потреб ринку праці. Все це актуалізує проблему професійної адаптації та закріплення молодих робітників на виробництві: “Громадяни, які потребують соціальної допомоги та реабілітації, а також громадяни, які навчаються окремим професіям за переліком, визначеним Кабінетом Міністрів України, можуть отримувати професію, не маючи базової загальної середньої освіти” (Стаття 40) [7].

Розвиток суспільства потребує здорових та енергійних людей, отожд одним із найважливіших завдань є відродження українського менталітету, формування гармонійної особистості громадянина України. Основну роль у цьому відіграють середні навчальні заклади, в умовах яких закладається підґрунтя для формування особистості. Очевидно, що заняття із соціально-правової роботи повинні посідати належне місце в навчально-виховному процесі, водночас з іншими загальноосвітніми дисциплінами, зважаючи на особливість їх викладання.

Найважливішим завданням сучасної вищої школи є підготовка компетентного, гнучкого, конкурентноспроможного спеціаліста, який здатний досягати визначених цілей в різних соціокультурних ситуаціях. Успішність у досягненні поставлених цілей залежить від рівня адаптаційної мобільності особистості, стійкого інтересу до інтелектуальної діяльності, прагнення до поповнення знань, емоційного лідерства, контактності, відкритості у спілкуванні, вміння встановлювати ділові стосунки, стресовостійкості в широкому розумінні [13, с. 7] залежить від забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання, праці та виховання [7], які повинні забезпечувати зацікавлені особи.

Негативний вплив сучасних соціально-економічних факторів зумовлює стійку тенденцію до зростання проявів невірноваженості особистості дитини в умовах її шкільної адаптації. Важливою складовою психологічного здоров'я особистості є соціальний інтерес. У дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання і навчання, знижено соціальний інтерес, що є ґрунтом для відставання у розвитку. Про них потурбувалася держава: "Для дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання, створюються загальноосвітні школи і професійно-технічні училища соціальної реабілітації" [7].

Відсутність інформаційних, методичних, наукових засад для організації соціально-правового захисту дітей та молоді, для визначення особливостей розвитку та виховання кожної дитини, специфіки стосунків підлітків, зорієнтованих на усвідомлення й засвоєння загальнолюдських цінностей, а звідси й стилю життя, характеру поведінки, моральних імперативів, окреслює коло питань, що потребують свого вирішення у практиці взаємодії школи та позашкільних установ.

При зниженні соціального інтересу можливі різні варіанти життєвого стилю особистості, які повинні модулюватися рівнем домагань і мотивацією досягнення. У них виявляється незадоволена потреба в залежності, яка викликає інтерес до оточуючих, і знижений соціальний інтерес, що формує внутрішню конфліктну особистісну структуру.

Разом з тим, як переконає теорія і практика виховання дітей та молоді, проблема підготовки школярів до адекватного втілення відповідних соціальних ролей може бути успішно вирішеною лише за

умов диференційованого підходу до організації соціально-правового захисту дітей та молоді, формування у них соціально-правових знань.

При втіленні програм життєдіяльності особистість просувається сходинками статусу у відповідних соціальних інституціях, що потребує освоєння нових нормативів, законів, регламентів. Це означає, що відбувається подальша соціалізація особистості. Крім того, особистість не тільки засвоює певні регульовальні положення правового й морального походження, а й приймає участь у вдосконаленні та творенні законодавства, тих чи інших нормативних положень різних організацій і соціальних структур.

Розбудова незалежної України потребує змін в структурі системи освіти з метою відтворення інтелектуального потенціалу народу. Помітно зростає потреба суспільства в людях, які вміють нестандартно мислити, можуть вносити нову якість в соціальне і економічне життя країни, в культуру народу. Молодій державі потрібні енергійні, талановиті люди, які можуть ставити і творчо розв'язувати не лише поточні завдання, а й такі, що відносяться до майбутнього. Розв'язати ці питання покликана система освіти, яка повинна забезпечити фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку, здобуття громадянами освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їх покликань, інтересів і здібностей, удосконалення наукової та професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації (Стаття 42) [7].

За таких умов серед головних завдань освітніх закладів на даному етапі розвитку суспільства висувається завдання розвитку здібностей особистості, її творчого становлення, потреби у навчанні і умінні самоудосконалюватися. Освітні заклади повинні створювати сприятливі умови для самовираження особистості в різних видах діяльності, розкритті її нахилів, здібностей і обдарованостей. Адже держава створює всі умови громадянам України для реалізації їх права на здобуття освіти.

Особливе значення надається підвищенню рівня динамічного здоров'я, психофізичних можливостей дітей та молоді, від яких у майбутньому залежать професійна працездатність, надійність та довголіття. Ці якості особистості традиційно формуються і вдосконалюються засобами фізичного виховання. Законом про освіту у Статті 51 закріплені наступні права вихованців, учнів, студентів: "1. Вихованці, учні, студенти відповідно мають гарантоване державою право на: користування навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою базою закладу освіти; доступ до інформації в усіх галузях знань; безпечні і нешкідливі умови навчання та праці; забезпечення стипендіями, гуртожитками, інтернатами у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України; трудову діяльність у встановленому порядку в позаурочний час; користування послугами закладів охорони здоров'я, засобами лікування, профілактики захворювань та зміцнення здоров'я; захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, від дій педагогічних, інших працівників, які порушують права або принижують

їх честь і гідність” [7]. У цьому зв'язку в останній час значно активізувалися дослідження, присвячені інтенсифікації психофізичної підготовки до життєдіяльності та праці, особливо в країнах, що прискорюють прогрес свого суспільства, до яких належить Україна [5, с. 1].

Сутність суб'єктності кожної особистості насамперед визначається свободою прийняття рішень і відповідальністю за їх результати. Формально суб'єктність може змінюватись від абсолютної свободи в прийнятті рішень до абсолютної залежності від рішень іншого суб'єкта. Суб'єктність особистості зумовлюється її включенням в технологію певної соціальної системи. Це означає, що кожна соціалізована людина долучена до системи соціальних інституцій, і її діяльність регламентована їх нормативними документами. Під ступенем регламентації діяльності особистості цими документами розуміється ступінь суб'єктності особистості [25, с. 137].

Поняття та явище правосуб'єктності досконало розроблені у правознавстві, правові питання якого стосуються соціальних суб'єктів усіх рівнів – громадянина, фірми, громадської організації, сім'ї, держави тощо. За визначенням, суб'єкт права – це фізична чи юридична особа, яка за законом має права та юридичні обов'язки, тобто наділена правосуб'єктністю [26, с. 358]. Суб'єкт права є елементом усіх соціальних інституцій з притаманною кожній з них специфікою. Визначаючи громадянина суб'єктом права, держава визначає його правовий статус, який характеризує становище суб'єкта щодо держави, її органів, інших осіб [25, с. 138]. Суб'єкт використовує законодавчу базу України для організації соціально-правового захисту дітей та молоді.

Необхідно вказати і на матеріальні збитки, яких зазнає держава, авансуючи професійну підготовку тієї частини молоді, яка після закінчення навчання не буде працювати за набутим в училищі фахом, щоб зрозуміти важливість вирішення проблеми соціально-правового захисту у сфері професійної адаптації випускників профтехучилищ, до яких потрібно залучати соціального педагога. Результати соціологічних досліджень свідчать, що незважаючи на непросту ситуацію на ринку праці, майже кожний третій робітник на виробництві на початку своєї трудової діяльності прагне до зміни професії [2, с. 1]. Ніхто з випускників профтехучилищ не задумується про використанні державою на їх навчання кошти. Адже Статтею 52 Закону про освіту в обов'язки вихованців, учнів, студентів входить: “додержання законодавства, моральних, етичних норм; систематичне та глибоке оволодіння знаннями, практичними навичками, професійною майстерністю, підвищення загального культурного рівня; додержання статуту, правил внутрішнього розпорядку” [7].

Держава турбується не тільки про навчальний процес, а й надає певну матеріальну допомогу учням та студентам, що закріплено у Статті 53 Закону про освіту: “Вихованцям, учням, студентам може надаватися додатково соціальна і матеріальна допомога за рахунок місцевих

бюджетів, міністерств і відомств, підприємств, установ, організацій, коштів громадян, юридичних і фізичних осіб за межами України, благодійних організацій, а також інших надходжень” [7]. Також Законом “Про освіту” забороняється “відволікання учнів, студентів за рахунок навчального часу на роботу і здійснення заходів, не пов’язаних з процесом навчання” [7].

Одна з причин матеріальних збитків держави від плинності кадрів пов’язана з тим, що робота з молоддю в школі, профтехучилищі, на виробництві здійснюється без належного наукового аналізу процесу її професійної адаптації [2, с. 1], не зорієнтована на набуття соціально-правових знань.

Організацією соціально-правового захисту цієї категорії учнів повинен займатися соціальний педагог, посада якого не передбачена у штатному розкладі професійно-технічних училищ, на якого б покладалась обов’язки професійної адаптації та підвищення кваліфікації молодих робітників, а також „організація та здійснення контролю за дотриманням законів та інших нормативно-правових актів щодо соціального захисту працівників, учнів, слухачів професійно-технічних навчальних закладів” (Стаття 7) [9]. На жаль, на сьогодні відсутній диференційований підхід до оцінки якості підготовки молодих робітників, не виправдана різноманітність і недостатня обґрунтованість необхідних для цього показників, труднощі в їх інтерпретації з позицій теорії навчання, не втілюється у життя законодавча база організації соціально-правового захисту. Стаття 22 “Основні повноваження та напрями діяльності професійно-технічного навчального закладу” визначає, що “До основних повноважень та напрямів діяльності професійно-технічного навчального закладу належать: організація харчування, матеріальне забезпечення та побутове обслуговування учнів; здійснення професійного навчання незайнятого населення: забезпечення заходів з охорони праці учнів, слухачів, працівників; забезпечення якості професійного навчання та виховання учнів” [9]. Зміст поняття “соціально-правовий захист” означає ще й свідомий комплексний вплив на особистість з метою її виховання, зумовлений його цілями, які включають і права дітей та молоді. У Статті 37 закріплені права учня, слухача професійно-технічного навчального закладу: “Учень, слухач професійно-технічного навчального закладу, крім прав, передбачених Законом України “Про освіту”, мають право на: безоплатне користування навчально-виробничою, культурно-спортивною, побутовою, оздоровчою базами навчального закладу; матеріальну допомогу; безоплатне медичне обслуговування, користування засобами лікування, профілактики захворювань та зміцнення здоров’я; щотижневий відпочинок і канікули протягом навчального року та після його закінчення; безоплатне оволодіння професією у разі хвороби, яка не дає змоги продовжити навчання за обраною професією” [9].

Соціально-правовий захист охоплює певну систему поглядів на різні аспекти соціалізації дітей та молоді, зокрема: планову організацію

виховання, яка стимулює розвиток моральних якостей особистості; фізичний розвиток як фундамент загального розвитку, індивідуальні та групові контакти у соціальній групі, особливості впливу педагогічного персоналу, сім'ї, школи, друзів.

Неабияке значення у соціально-правовому захисті особистості має взаємозв'язок і взаємодія колективу вихованців та педагогічного персоналу у закладах освіти. Державою гарантується соціальний захист учня, слухача та випускника професійно-технічного навчального закладу (Стаття 38): "Час навчання у професійно-технічному навчальному закладі зараховується до трудового стажу учня, слухача, у тому числі в безперервний і в стаж роботи за спеціальністю, що дає право на пільги, встановлені для відповідної категорії працівників, якщо перерва між днем закінчення навчання і днем зарахування на роботу за набутою професією не перевищує трьох місяців" [9]. Проблема адаптації та професійного становлення молодих робітників на виробництві є надто важлива, тому їй приділяється належна увага в багатьох дослідженнях. Початок трудової діяльності людини всебічно вивчають економісти, соціологи, соціальні психологи, педагоги. Проблема професійної адаптації молоді має складний комплексний характер. Її вирішення пов'язано із забезпеченням належної підготовки робітничих кадрів шляхом регламентації вимог до професійно-технічної освіти і вдосконалення системи контролю за діяльністю професійно-технічних навчальних закладів, зі створенням гнучкої системи профорієнтаційної роботи в суспільстві, а також з покращенням умов праці та побуту молоді на виробництві, з матеріальним стимулюванням результатів їх виробничої діяльності [2, с. 2].

Усе це дає підстави вважати, що проблема організації соціально-правового захисту молоді є однією з актуальніших проблем теорії та методики соціально-педагогічної освіти, яка вимагає теоретичного дослідження, розробки та перевірки належної освітньої системи, спроможної сприяти стабільному процесу професійної адаптації молоді людини і звести до мінімуму незворотні наслідки від розчарувань невдало обраною професією чи умовами праці на виробництві [2, с. 2], що забезпечується навчально-виробничою практикою. Для цього „на час виробничого навчання, практики учням і студентам забезпечуються робочі місця, безпечні та нешкідливі умови праці" [7].

Проблема адаптації людини до різноманітних факторів навколишнього та внутрішнього середовища справедливо вважається однією з найактуальніших проблем багатьох галузей знань. Викликано це тим, що внаслідок бурхливого розвитку світової цивілізації з кожним роком в прогресуючій кількості збільшуються різноманітні стресові фактори, які ставлять високі вимоги до пристосувальних можливостей людини. Це визначає необхідність всебічного вивчення адаптації з метою свідомого керування цим процесом при вирішенні таких суспільно важливих проблем, як соціальний захист особистості. Тому

держава турбується про особливий соціальний захист учнів, слухачів професійно-технічних навчальних закладів. Першочергове “право на особливий соціальний захист в галузі професійно-технічної освіти мають інваліди, діти-сироти, діти, які залишились без піклування батьків, та учні, слухачі, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС” (Стаття 41) [9].

Виховання духовних основ як домінуючих і вирішальних у розвитку ціннісної системи особистості актуалізується саме у підлітковому віці. Молоді люди потребують особистісно-зорієнтованого виховання, що забезпечить випереджаюче формування ціннісних орієнтацій, спрямованих на утвердження культури, імперативу поведінки, її адекватної самооцінки, почуття власної гідності, засвоєння відповідних правових і моральних норм суспільства, чому повинна сприяти законодавча база організації соціально-правового захисту дітей та молоді в освіті.

Одним із важливих напрямів діяльності школи, сім'ї, позашкільних закладів є виховання у підростаючого покоління соціально-правових навиків, усвідомлення власної соціальної цінності, засвоєння відповідних соціальних ролей. Це вимагає розвитку законодавчої бази соціально-правового захисту дітей та молоді в освіті, навчання регулюванню своєї життєдіяльності, потреб, звичок відповідно до моральних норм суспільства, а також громадянського відношення до національного законодавства українського суспільства. Для цього при загальноосвітніх закладах “утворюються фонди загального обов'язкового навчання для надання матеріальної допомоги учням, їх оздоровлення, проведення культурних заходів, інших передбачених законодавством витрат. Фонди загального обов'язкового навчання утворюються за рахунок коштів місцевих бюджетів у розмірі не меншому трьох відсотків витрат на утримання шкіл, а також залучення коштів підприємств, установ, організацій, інших джерел” [7].

Ціннісні орієнтації – це вибіркова, відносно стійка система спрямованості потреб та інтересів особистості на сприймання, засвоєння і реалізацію соціальних цінностей, що постає як особливий, значущий компонент духовного світу особистості. Процес правоосвіти дітей та молоді повинен розглядатися з позицій активного педагогічного впливу на становлення чи зміну їх ціннісних орієнтацій, на позитивну результативність. Тому Стаття 54 визначає специфіку кадрового забезпечення сфери освіти: “Педагогічною діяльністю можуть займатися особи з високими моральними якостями, які мають відповідну освіту, професійно-практичну підготовку, фізичний стан яких дозволяє виконувати службові обов'язки” [7].

Будь-який соціальний суб'єкт (формальне чи неформальне утворення) уособлюється особистістю (членами й керівниками різних рангів); її суб'єктивність визначається статусом. Нормативна база правознавства в термінології – це формалізоване нормативне ціннісне соціальне середовище, яким є суспільство. Сукупність правових нормативних цінностей доповнюється власне моральними

нормативними цінностями, включаючи звички та традиції, вироблені багатовіковою культурою того чи іншого народу. Ці нормативні цінності стосуються сфери свідомості людини. Загальна картина цінностей має бути доповнена ще чуттєвими нормами, тобто нормами естетичного світу, пов'язаними зі спектром художніх, музичних, смакових, нюхальних, тактильних тощо норм і зразків. Якщо людину розглядати як структуру, складовими якої є інтелектуальна, чуттєво-естетична й фізична сфери, то гармонійне входження її в ціннісне середовище потребує від неї засвоєння спектра інтелектуальних, естетичних і фізичних норм [25, с. 139].

Аналіз професійної діяльності соціальних педагогів свідчить про те, що вони не завжди підготовлені до роботи у напрямку соціально-правового захисту дітей та молоді: додержуються, як правило, авторитарного стилю керівництва навчально-виховним процесом, не володіють методиками виявлення сфер інтересів учнів, не враховують особливості виховання дітей, не сприяють індивідуально-особистісному розвитку кожної дитини. Це значною мірою зумовлено тим, що професійно-педагогічні знання, які набувають майбутні соціальні педагоги у закладах вищої освіти, не враховують проблему підготовки до роботи з дітьми та молоддю усіх категорій. Зазначимо також, що майбутні соціальні педагоги недостатньо усвідомлюють значення провідних ідей і тенденції передової педагогічної науки і практики, і не завжди знають шляхи застосування соціально-педагогічної теорії на практиці. Внаслідок цього звернення нами до проблеми підготовки соціального педагога до соціально-правової роботи має певну актуальність.

Матеріали досліджень процесу організації соціально-правового захисту молодих робітників, їх адаптації та питань ефективності праці ще недостатньо використовуються для розробки практичних рекомендацій щодо підвищення якості підготовки випускників профтехучилищ, удосконалення змісту навчання і організації навчально-виховного процесу [2, с. 2]. Адже подальша доля випускників профтехучилищ різна. І у стінах такого навчального закладу необхідно сприяти забезпеченню захисту їх соціальних прав: "П'ятдесят відсотків заробітної плати, нарахованої за час виробничого навчання і виробничої практики учням професійно-технічних навчальних закладів, які отримують стипендію і харчування, може бути направлено на рахунок навчального закладу для здійснення його статутної діяльності, зміцнення навчально-матеріальної бази, на соціальний захист учнів, проведення культурно-масової і фізкультурно-спортивної роботи" (Стаття 50) [9].

Одним із важливих напрямків роботи соціального педагога є закріплення у свідомості дітей та молоді їх прав та обов'язків, зокрема права на фізичне виховання. Управління процесом фізичного виховання повинно здійснюватися через соціально-педагогічний контроль за фізичним станом школярів. Нормативною базою шкільних програм з

фізичного виховання є Державні тести і нормативи фізичної підготовленості, які не задовольняють вимог практики і відповідно до завдань Цільової комплексної фізичної програми “Фізичне виховання – здоров’я нації” потребують удосконалення [22, с. 1]. У цьому аспекті потрібен розвиток закладів фізичного виховання, який гарантується законодавчою базою в освіті: “П’ятдесят відсотків заробітку за виробниче навчання і практику учнів професійно-технічних училищ, які отримують стипендію і харчування за рахунок держави, може бути направлено на рахунок закладу освіти для зміцнення навчально-матеріальної бази, на соціальний захист учнів, проведення культурно-масової і фізкультурно-спортивної роботи” [7]. Фізичне виховання у середніх закладах освіти є обов’язковим спеціально організованим процесом протягом навчання, який вирішує не лише освітні, а й оздоровчі завдання. Однак його недосконала організаційна й методична основа, наявність застарілих засад авторитаризму й консерватизму, відсутність свободи вибору змісту занять є причиною низької мотивації школярів до уроків фізичної культури і занять фізичними вправами у вільний час [22, с. 1].

Виховуючи особистість, ми вирішуємо проблему формування в ній як загальнолюдських, так і специфічних рис, норм, правил поведінки, що характеризують особистісну індивідуальність. При цьому акцент робиться не на перевазі одних над іншими, а на специфічних аспектах їх комплексного функціонування.

У сучасній освітній практиці морально-ціннісні орієнтації є об’єктом виховання і цілеспрямованого впливу. Аналіз наукових джерел дозволяє дійти висновку, що підлітковий вік є найсприятливішим для формування морально-ціннісних орієнтацій. Адже від того, як на цьому віковому етапі будуть сформовані соціально-правові ціннісні орієнтації підлітка, багато в чому залежить спрямованість його життєвих установок, потреб, інтересів, мотивів. Все це актуалізує розробку морально-правових ціннісних орієнтацій у особистості як складової цілісної педагогічної програми.

Виховна функція сучасної української сім’ї зберігає домінуюче становище. У ній знаходять своє відображення і виявляють свій вплив на неї усі інші функції української родини: репродуктивна, економічна, комунікативна і рекреативна. Виховний процес у сучасній українській сім’ї повинен характеризуватися значно ближчими стосунками між батьками і дітьми та більш професійним підходом. “Держава надає батькам і особам, які їх замінюють, допомогу у виконанні ними своїх обов’язків, захищає права сім’ї” [7].

Принцип провідної ролі і значення сімейного виховання в процесі становлення особистості, особливості практичної взаємодії сім’ї та школи з метою впровадження найефективніших і найоптимальніших його елементів у соціально-правових виховних роботах на сьогодні є незаперечним. Стаття 59 встановлює відповідальність батьків за розвиток дитини наступним чином: “1. Виховання в сім’ї є першоосновою розвитку дитини як особистості. 2. На кожного з батьків покладається однакова

відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини. 3. Батьки та особи, які їх замінюють, зобов'язані: постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей; поважати гідність дитини, виховувати працелюбність, почуття доброти, милосердя, шанобливе ставлення до державної і рідної мови, сім'ї, старших за віком, до народних традицій та звичаїв; виховувати повагу до національних, історичних, культурних цінностей українського та інших народів, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання та навколишнього природного середовища, любов до своєї країни; сприяти здобуттю дітьми освіти у закладах освіти або забезпечувати повноцінну домашню освіту відповідно до вимог щодо її змісту, рівня та обсягу; виховувати повагу до законів, основних свобод людини" [7].

Держава крок за роком створює концепцію сім'ї, яка закріплюється в законі і набуває більш чіткого тлумачення. Різноманітні шляхи пристосування до нових умов та вимог складного індустріального та урбанізованого суспільства привели до певної стандартизації форм та ознак родинних верств населення, що дає підставу говорити про їх єдиний тип у сучасній Україні із значно ширшим колом функцій.

Для українського суспільства сім'я є основою виховання та навчання підростаючого покоління. Незмінним є кредо народної педагогіки про добрі подружні стосунки, взаємна любов і повага, що створюють найсприятливіші умови для виховання.

Органічно поєднуючи загальнолюдські принципи з національними особливостями, в Україні вироблено самобутню, тільки нам властиву систему сімейного виховання. Її мета, зміст, завдання і принципи відповідають матеріальній і духовній культурі українського суспільства, яке перш за все вимагає від своїх членів особистої енергії та ініціативи, пов'язані з особливостями формування самобутнього українського характеру і відповідно відображені у стилі життя і традиціях родинного виховання. Закон про освіту у Статті 60 розкриваються права батьків: "Батьки або особи, які їх замінюють, мають право: вибирати заклад освіти для неповнолітніх дітей; обирати і бути обраними до органів громадського самоврядування закладів освіти; звертатися до державних органів управління освітою з питань навчання, виховання дітей; захищати у відповідних державних органах і суді законні інтереси своїх дітей" [7].

Ми вважаємо, що недостатніми є координація діяльності шкіл і позашкільних закладів, їх інформаційні зв'язки, а також обмеженість інформаційного банку даних про об'єкт соціально-педагогічного впливу. Все це позбавляє виховний процес належної ґрунтовності. Відсутність конкретної педагогічної мети і завдань як у роботі окремої ланки системи, так і в цілісній, спільній програмі процесу формування соціально-правових орієнтацій у особистості призводить до порушення послідовності структурних компонентів системи взаємодії школи та позашкільних закладів. Фрагментарне використання можливостей

кожної ланки у спільній діяльності школи і позашкільних закладів та малоефективність їх самореалізації нівелюють виховний вплив на особистість.

Діяльність середнього загальноосвітнього навчально-виховного закладу будується на принципах гуманізму, демократизму, незалежності від політичних, громадських і релігійних об'єднань, взаємозв'язку розумового, морального, фізичного і естетичного виховання [19, с. 100-101].

Закон України "Про загальну середню освіту" визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку системи загальної середньої освіти, що сприяє вільному розвитку людської особистості, формує цінності правового демократичного суспільства в Україні [10], Стаття 2 окреслює основні завдання законодавства України про загальну середню освіту: "Основними завданнями законодавства України про загальну середню освіту є: забезпечення права громадян на доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти; забезпечення нормативно-правової бази щодо обов'язковості повної загальної середньої освіти; визначення прав та обов'язків учасників навчально-виховного процесу, встановлення відповідальності за порушення законодавства про загальну середню освіту" [10].

Сутність дійсно гуманістичного ставлення до формування особистості дитини закладена в положенні про її активність як рівноправного суб'єкта виховання. Взаємоповага і довіра, гуманне ставлення до дитини, що виключають застосування антипедагогічних методів впливу – основні принципи української системи освіти та виховання. Стаття 3 проголошує: „Загальна середня освіта спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання та виховання, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання, на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави” [10].

Ефективне виконання сім'єю виховної функції в сучасних умовах значною мірою зумовлюється її стосунками з суспільством, насамперед школою. Сьогодні переосмислюються форми співпраці батьків і вчителів у напрямку налагодження тісного партнерства. Ефективність навчання і виховання дітей у школі свідчить про необхідність перенесення досвіду з сім'ї в школу і налагодження зв'язку між навчанням дитини в родинному колі і освітньому закладі. Стаття 29 "Права та обов'язки батьків або осіб, які їх змінюють": "Батьки або особи, які їх змінюють, мають право: вибирати навчальні заклади та форми навчання для неповнолітніх дітей; приймати рішення щодо участі дитини в інноваційній діяльності загальноосвітнього навчального закладу; захищати законні інтереси дітей" [10].

Суспільство висуває батькам або особам, які їх замінюють, певні вимоги: "1. Батьки повинні виконувати функції вихователів: сумлінно і

відповідально, чемно, лагідно, розуміти дитину, бути скромними і привітними, справедливими і розсудливими, порядними, неупередженими. 2. Батьки або особи, які їх замінюють, зобов'язані: забезпечувати умови для здобуття дитиною повної загальної середньої освіти за будь-якою формою; постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей; поважати гідність дитини, виховувати працелюбність, почуття доброти, милосердя, шанобливе ставлення до сім'ї, старших за віком, державної і рідної мови, до народних традицій і звичаїв" [10].

Підготовка дітей та молоді до суспільного життя здійснюється у процесі спеціально організованої і цілеспрямованої роботи, яку покликані здійснювати органи управління системою загальної середньої освіти. На них покладається не тільки спеціально організована і цілеспрямована методична робота з батьками та вчителями, а й "забезпечення соціального захисту, охорони життя, здоров'я та захисту прав педагогічних працівників, психологів, бібліотекарів, інших спеціалістів, які беруть участь у навчально-виховному процесі, учнів (вихованців) загальноосвітніх навчальних закладів", які є основними завданнями органів управління системою загальної середньої освіти (Стаття 36) [10].

Важливим чинником піднесення рівня соціального захисту прав дітей та молоді на сучасному етапі є підвищення педагогічно-правової культури батьків шляхом розробки і впровадження спеціальних програм їх освіти. Методична та практична цінність такої програми полягає у збагаченні батьків педагогічною теорією, ознайомленні їх з усім спектром законодавчої бази щодо організації соціально-правового захисту дітей та молоді в освіті, наданням більш широких можливостей для самовиховання і саморозвитку. Стаття 47 Закону України "Про загальну середню освіту" визначає відповідальність за порушення законодавства про загальну середню освіту: "Злісне ухиляння батьків від виконання обов'язків щодо здобуття їх неповнолітніми дітьми повної загальної середньої освіти може бути підставою для позбавлення їх батьківських прав" [10]. Соціально-правове осмислення і впровадження форм, методів, принципів сімейного виховання в Україні може стати важливим чинником дальшого вдосконалення всієї системи виховання й освіти у нашій державі в період її національного відродження і розбудови.

Соціальна педагогіка розглядається як відповідальна професійна діяльність, яка допомагає індивідам та групам зрозуміти ускладнення особистісного, соціального та виховного характеру, які несприятливо впливають на неї, допомагають вирішити їх: "Педагогічні та наукові працівники навчально-виховних закладів повинні захищати дітей, молодь від будь-яких форм фізичного або психічного насильства, іншим шкідливим звичкам" [23, с. 90].

Спроможність самотійно приймати рішення, самовизначатися та самореалізуватися в надзвичайно строкатому, аморфному й нестійкому соціальному середовищі, бути здатною на відповідальні, часто нестандартні вчинки, мати своє власне обличчя, тобто стиль, що виступає інтегральним показником самотності особистості й ознакою її індивідуальної цілісності та є запорукою людського самоздійснення в найскладніших соціальних обставинах – ось ті вимоги, які висуває сьогодення перед освітою в умовах демократизації та реформування сучасного українського суспільства.

Проблема біженців для України є порівняно нова, але останнім часом вона стає все більш актуальною. “Держава вживає всіх можливих заходів для забезпечення захисту на території України прав дітей-біженців та догляду за ними. Держави через органи опіки і піклування за місцем перебування дитини сприяє розшуку її батьків, інших членів сім’ї чи родичів, наданню матеріальної, медичної та іншої допомоги, а в разі потреби її влаштуванню до закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, закладів охорони здоров’я тощо. У разі, коли батьки чи родичі дитини не знайдені, їй надаються відповідно до законодавства України права дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування” вказується у Статті 31 “Захист дітей-біженців” Закону “Про охорону дитинства” [18]. Вирішення проблем дітей-біженців не може обмежуватись лише присвоєнням їм соціально-правового статусу. Необхідно забезпечити по-перше, соціально-економічні права, у тому числі участь у різних пілотних проектах. Проблема інтеграції та адаптації у нове суспільство є дуже важливою як для самих дітей та їх сімей, так і для держави зразу ж після визнання іноземця біженцем і є найскладнішою на початковому етапі його життя у новій країні [17, с. 179]. Стаття 22 Конвенції ООН про права дитини зобов’язує “Держави-сторони вживають необхідних заходів, щоб забезпечити дитині, яка бажає отримати статус біженця, або яка вважається біженцем, відповідно до застосовуваних міжнародним або внутрішнім правом процедур, як тій, що супроводжуються, так і тій, що не супроводжується її батьками або будь-якою іншою особою, належний захист і гуманітарну допомогу в користуванні застосовуваними правами” [3, с. 25-26].

Сьогодні реальні умови життя потребують соціального управління мікросоціумом, з’являється потреба об’єднати зусилля фахівців одного профілю, залучити до організації соціально-правового захисту дітей та молоді в освіті спеціально підготовлених до цього соціальних педагогів. Соціалізуючи можливості позашкільних закладів, наприклад, як оздоровчий заклад з цілодобовим перебуванням дітей, саме з позиції необхідності виявлення особливостей виховання школярів, виступає реальним механізмом удосконалення особистості, котра формується [21, с. 7]. “Дитячий оздоровчий заклад створюється з метою реалізації права кожної дитини на повноцінний відпочинок і оздоровлення, зміцнення здоров’я, задоволення інтересів і духовних запитів відповідно до індивідуальних потреб дітей шкільного віку” [24, с. 434-435]. На жаль,

особистісна роль молодих людей у підтримці та зміцненні свого здоров'я практично зведена до мінімуму. Поступово формується зовсім необґрунтована впевненість у тому, що здоров'я гарантоване само по собі молодим віком, що будь-які навантаження, грубі порушення харчування, режиму праці, відпочинку, стрес, гіподинамія, інші фактори ризику спроможний самотійно подолати молодий організм [1, с. 4].

Підготовка студентів – соціальних педагогів у вищому навчальному закладі передбачає не тільки озброєння визначеним об'ємом знань, але і формування в них визначених навичок організації соціально-правового захисту дітей та молоді, різнобічного самовдосконалення і спілкування. Ось чому перехід до нових технологій навчання соціально-правозахисним знанням повинен одночасно супроводжуватися наповненням гуманітарним початком усіх дисциплін, досліджуваних у вищому закладі. Системний підхід є засобом взаємозв'язку гуманізації й гуманітаризації вищої освіти, створення необхідних умов для всебічного і вільного розвитку особистості студента, його базової і професійної культури через поглиблення індивідуалізації навчання і виховання у вищій школі, творчу взаємодію суб'єктів педагогічного процесу [12, с. 9]. Законом про освіту, зокрема Статтею 56 встановлені обов'язки педагогічних та науково-педагогічних працівників: "Педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов'язані: забезпечувати умови для засвоєння вихованцями, учнями, студентами навчальних програм на рівні обов'язкових вимог щодо змісту, рівня та обсягу освіти, сприяти розвитку здібностей дітей, учнів, студентів; настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до принципів загальнолюдської моралі, правди, справедливості, відданості, патріотизму, гуманізму, доброти, стриманості, працелюбства, поміркованості, інших добродійностей; виховувати у дітей та молоді повагу до батьків, жінки, старших за віком, народних традицій та звичаїв, національних, історичних, культурних цінностей України, її державного і соціального устрою, дбайливе ставлення до історико-культурного та природного середовища країни; готувати учнів та студентів до свідомого життя в дусі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами; додержуватись педагогічної етики, моралі, поважати гідність дитини, учня, студента; захищати дітей, молодь від будь-яких форм фізичного або психічного насильства, запобігати вживанню ними алкоголю, наркотиків, іншим шкідливим звичкам", – вказується у Законі про освіту [7].

Сучасний етап життя суспільства характеризується соціальними, економічними, духовними змінами, що пов'язані з утвердженням державності і суверенітету України. В умовах демократизації, духовно-інтелектуального відродження українського народу, зростання культурно-просвітницької активності мас, реформування освіти, росту національної самосвідомості суспільства активізується проблема організації соціально-правового захисту дітей та молоді в освіті, переосмислення соціального виховання та правового захисту особистості.

Суспільства, які реформуються та готуються до нових стартових можливостей, опираються головним чином на співробітництво з дітьми та молоддю, організують і використовують свої життєві ресурси, порушуючи статичний хід соціального розвитку. Тому особлива функція дітей та молоді полягає в тому, що вона є резервом, який виступає на передній план, коли в цьому є нагальна потреба.

Діти та молодь не повністю включені у соціальний порядок, і, як результат, дивляться на суспільство якби ззовні. Ось чому вони є зачинателем будь-яких змін в соціумі та наділені духом радикалізму. Вони не прогресивні, не консервативні за своєю природою, вони є резервом, який готовий до будь-якого починання.

Отже, потреба в теоретичних розробках, які б дозволяли аналізувати динаміку взаємодії соціального суб'єкта та елементів соціального середовища, особливо відчутною стає в наші дні в умовах пошуку причин неефективності проведення соціально-політичного, економічного реформування, руйнування традиційно сталих організаційних утворень, систем.

В умовах технічної революції, ринкової економіки активізуються технократичні тенденції, виникає технічна цивілізація, нівелюється культура особистості, що дегуманізує суспільство, заперечує правовиховне начало в багатьох сферах людського життя.

Як свідчить педагогічна практика, проблема формування соціально-правовиховних знань майбутніх соціальних педагогів досі не знайшла глибокого і всебічного вивчення, хоча її наукове та практичне значення є незаперечним.

Діяльність соціального педагога у сучасних умовах направлена на вирішення таких глобальних проблем, як: боротьба з бідністю та безробіттям, укріплення здоров'я нації; підвищення загальноосвітнього рівня всіх громадян та особливо підростаючого покоління; професійна підготовка та надання стартових можливостей для активної участі дітей та молоді у трудовому процесі суспільства; надання державної підтримки та допомоги всім категоріям дітей та молоді, які її потребують; турбота про сім'ю як основну ланку суспільства, як провідного фактора процесу первинної соціалізації; профілактика та корекція поведінки дітей та молоді.

В Україні існує певна законодавча база щодо організації захисту прав дітей та молоді (Конституція України, міжнародні угоди, які підписала і ратифікувала Україна, Закони "Про охорону дитинства", "Про освіту", "Про професійно-технічну освіту", "Про загальну середню освіту", "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні"), але очевидним є факт, що необхідно доопрацювати її до комплексного забезпечення діяльності всіх ланок соціальної педагогіки, у яку невід'ємною складовою входить організація соціально-правового захисту дітей та молоді.

Складний та неодноманітний процес економічних реформ в Україні викликав зріст безробіття, появу біженців та безпритульних дітей, збільшення кількості іммігрантів, виникнення антисоціальних

груп. Це викликало потребу у збільшенні кількості соціальних служб, посиленні їх роботи та забезпеченні кваліфікованими кадрами, зокрема соціальними педагогами, які володіють основами соціально-правового захисту дітей та молоді.

Сучасний розвиток України, перехід від однієї соціальної системи до другої не може відбуватися без суттєвих дисфункцій. У цьому зв'язку набуває особливої актуальності та необхідності розгляд теоретичних та методологічних засад забезпечення в цій системі у майбутнього соціального педагога правових умінь. Такий підхід зумовлюється, по-перше, необхідністю обґрунтування процесу соціально-правовиховної роботи в сучасній соціальній педагогіці, який поки не знайшов глибокого та всебічного вивчення і обговорення. По-друге, дослідження основних напрямків соціально-педагогічної діяльності в українському суспільстві дозволяє повніше та конкретніше представити пріоритетні сфери розвитку нового покоління молодих українців в період глобальної перебудови суспільства. При цьому слід відмітити багатоваріантність включення молоді до життєдіяльності у суспільство та її недостатню підготовку до змін, які відбуваються в соціальній системі. Характер організації соціально-правового захисту дітей та молоді в значній мірі допоможе здійснити цю функцію та визначатиме зміст та форми участі соціальних педагогів у суспільних змінах.

Соціальна педагогіка являє собою специфічний вид професійної діяльності, призначенням якої є забезпечення посередництва між особистістю, соціальним середовищем та державою, що не може відбуватися без вивчення основ законодавства України.

Система соціальної педагогіки в Україні має багатофункціональну структуру, основу якої складають професійні дії спеціаліста, що направлені на соціальний захист прав дітей та молоді як найвищої цінності суспільства, на укріплення їх фізичного, психічного та морального здоров'я, на різносторонній розвиток особистості.

Для будь-якого розвитку етапу суспільства характерна своєрідність загальних та особливих соціальних процесів, що визначають специфіку протиріч, які лежать в основі виникаючих проблем. Сучасна епоха соціальних перетворень оголила деякі з цих протиріч, але разом з тим створила нові проблеми, які вимагають нагального вирішення. В умовах соціальних потрясінь, трансформації суспільних відносин зростає науковий та практичний інтерес до проблем соціалізації дітей та молоді, оскільки саме вони в більшій мірі, ніж інші покоління, орієнтуються на прогрес.

Власне молодь в силу її менш слабкого зв'язку із соціальним досвідом попередніх поколінь вдається стати однією із домінуючих інноваційних соціальних сил, які забезпечують процес трансформації соціальних структур суспільства – перш за все економічної, політичної, духовної, які невід'ємною частиною входять до соціальної сфери інтересів суспільства.

Сьогодні відбуваються суттєві зміни соціального середовища, в результаті чого властивості суб'єкта повинні відповідати реаліям часу. Суб'єкт повинен змінитись сам. Зі змінами самого суб'єкта здійснюється перехід на новий, більш вищий рівень соціалізації. В цьому випадку змінюється його соціальне середовище, якому повинні сприяти основні засади соціальної педагогіки через забезпечення у майбутніх фахівців правових умінь, що, у свою чергу, сприятиме трансформації якостей суб'єкта у позитивному напрямку розвитку.

Модернізована система соціальної освіти, складовою якої є соціальна педагогіка, має забезпечити формування всебічно розвиненої і гармонійної особистості – патріота і громадянина України, чітко зорієнтованої в сучасних реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовленої до життя і праці у XXI столітті; формування у дітей і молоді цілісного наукового світобачення, світорозуміння і світосприйняття, наукової картини світу, сучасного наукового світогляду, здібностей і навичок самостійного наукового пізнання і толерантного ставлення до наукових знань; виховання здорового способу життя, розвиток дитячого і юнацького спорту; формування трудової і моральної життєтворчої мотивації, активно громадянської і професійної позиції; навчання основним принципам побудови професійної кар'єри і навичкам поведінки в сім'ї, колективі і суспільстві, в системі соціальних відносин і, особливо, на ринку праці; організацію навчально-виховного процесу з урахуванням найновіших досягнень науки, педагогічної теорії, соціальної практики; академічну мобільність вчителів і викладачів, учнів і студентів; розвиток у дітей і молоді творчих здібностей, підтримку обдарованих дітей і молоді, формування навичок самоосвіти і самореалізації особистості; підтримку професійного і наукового зростання педагогічних кадрів, їх соціальний захист; підготовку людей високої освіченості і культури, висококваліфікованих спеціалістів, здатних до творчої праці, професійного зростання, мобільності в освоєнні і впровадженні новітніх наукоємких і інформаційних технологій; формування високої гуманістичної культури особистості, здатності протидіяти негативним соціокультурним впливам і бездуховності [27, с. 27].

Такі властивості зумовлюються загальносоціальними явищами і характеризуються певною свободою та соціальною обґрунтованістю поведінки людей, тобто відповідними можливостями суб'єктів суспільного життя, що об'єктивно зумовлені розвитком суспільства, мають бути загальними і рівними для всіх суб'єктів. Тобто соціальне право набуває загальнолюдських рис, воно поділяється на права людини; права об'єднань, груп, верств; права нації, народу; права людства, які можуть бути окремими напрямками у розробці досліджень із соціальної педагогіки та соціальної роботи.

На динаміку зміни соціально-політичних орієнтацій дітей та молоді в сучасній Україні впливає не тільки формування ринкових відносин, а й різке підвищення зубожіння основної маси населення. Посилена увага повинна приділятися дітям-сиротам всіх категорій,

безпритульним дітям, біженцям та мігрантам, малолітнім матерям, сім'ям військовослужбовців. Завдання соціального педагога полягає у підтримці та позитивному настрої їх бачити оптимістично перспективи власного самоутвердження в суспільстві за умов нинішньої скрути. В той же час свідомість цієї категорії сучасного молодого покоління характеризується відсутністю у них ідеалістичних поглядів на життя.

Фахівець – соціальний педагог та соціальний працівник – основне завдання своєї діяльності повинен вбачати у тлумаченні правових норм і насамперед усього закону, який слід розуміти не що інше, як загальнообов'язкове роз'яснення змісту правової норми. Іншими словами, це таке роз'яснення змісту правової норми, що має юридичне значення і яким повинні керуватися усі органи та особи, котрі застосовують законну норму.

Тому соціальний педагог зобов'язаний сприяти успішному соціальному регулюванню – процесу упорядкування поведінки соціальних суб'єктів через надання їм прав на певні дії, покладання обов'язків, установлення заборон, застосування заохочення та примусу.

Чисельність факторів впливу на особистість, що визначена сьогодні негативними тенденціями, які впливають на розвиток соціально-педагогічних інновацій, аналіз щодо їх якісних і кількісних рис обмежений. Як наслідок, з'явилась велика кількість педагогічних підходів до вивчення особистості як нового соціального типу людини, що поглиблює відмінності в розумінні механізмів їх використання, дозволяє зробити невтішний висновок: існуючі педагогічні підходи не можуть виступати базою теоретичних пояснень соціальних процесів, які відбуваються в соціальних групах; розроблені моделі, навіть достатньо технологічні, не сприяють ефективному вихованню підростаючого покоління.

Соціальна педагогіка не має своєї кінцевої мети. Вона сприяє соціальній державі досягнути соціальної демократії, що полягає в реалізації забезпечення особистості всіх прав, свобод і законних інтересів та виконання всіма суб'єктами права їхніх обов'язків; гарантування всім рівних умов вільного розвитку та розвитку кожної окремої особистості. Соціальний педагог повинен зобов'язати індивіда брати участь у вирішенні загальних завдань; бути регулятором суспільного життя; намагатися досягти дедалі більших успіхів у сфері соціального забезпечення свого народу; допомогти здійснити чимало інших демократичних перетворень у своїй країні.

Тому очевидно, що необхідно доопрацювати наявну законодавчу базу до комплексного забезпечення соціально-педагогічної діяльності соціальних педагогів та соціальних працівників щодо впровадження соціального захисту дітей та молоді таким чином, щоб вона забезпечила еволюційний перехід до нових форм і методів здійснення державної політики, і враховувала б необхідність широкої інтеграції нашої країни у міжнародну діяльність з питань соціально-правової роботи.

Таким чином, на сьогодні виникла потреба у нових наукових дослідженнях теоретичних та методологічних засад забезпечення у майбутнього соціального педагога та соціального працівника правових умінь, що сприятиме професійній підготовці студентів педагогічних університетів до соціально-правової діяльності у сучасній Україні.

Питання для самотійної перевірки:

1. *Визначте, що є кінцевою метою соціальної держави.*
2. *Перерахуйте, якими документами забезпечується соціально-правовий захист населення.*
3. *Назвіть закон, яким закріплені права учнів, студентів, вихованців та визначте їх.*

Література:

1. *Вакулєнко О. В. Здоровий спосіб життя як соціально-педагогічна умова становлення особистості у підлітковому віці: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Київ, 2001. – 261 с.*
2. *Давидович В. О. Професійна адаптація випускників профтехучилищ на виробництві: автореферат дис. канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. – Тернопіль, 2003. – 20 с.*
3. *Дитинство в Україні: права, гарантії, захист (збірник документів): Частина 1. – К.: АТ “Видавництво “Столиця”, 1998. – 248 с.*
4. *Дитинство в Україні: права, гарантії, захист (збірник документів): Частина I. I. – К.: АТ “Видавництво “Столиця”, 1998. – 292 с.*
5. *Домашенко А. В. Організаційно-педагогічні засади системи фізичного виховання студентської молоді України. Автореферат дис...канд. пед. наук: 24.00.02 – фізична культура, фізичне виховання різних груп населення. – Львів, 2003, – 20 с.*
6. *Забарний Г. Г., Каложний Р. А., Шкарлуна В. К. Основи держави і права: навчальний посібник. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2002. – 3-е вид. доп. та перероб. – 384 с.*
7. *Закон України “Про освіту” від 23 березня 1996 р. Вісник Верховної Ради України. 1996. – № 21. – ст. 84.*
8. *Закон України “Про охорону дитинства” від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. – № 30. – ст. 142.*
9. *Закон України “Про професійно-технічну освіту” № 103/98-ВР від 10.02.1998 Відомості Верховної Ради, 1998, – № 32, ст. 215.*
10. *Закон України “Про загальну середню освіту” № 651-XIV від 13.05.1999 р. Відомості Верховної Ради, 1999. – № 28, ст. 230.*
11. *Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” (нова редакція) від 23 березня 2000 р. № 1613-III. Офіційний вісник України. 2000. – № 16. – ст. 662.*
12. *Картавих О. В. Аксиологічні основи формування загальної культури студентів вищих технічних навчальних закладів: автореферат дис. ...*

- канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Харків, 2002. – 17 с.
13. *Кіяшко О. О.* Інноваційні педагогічні технології підготовки молодших спеціалістів у вищих навчальних закладах 1-П рівнів акредитації: автореферат дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. – Луганськ, 2001. – 20 с.
 14. *Кізь О. Б.* Формування психологічної готовності вихованців інтернатних закладів до створення сім'ї: автореферат дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Київ, 2003. – 20 с.
 15. *Молчан О. І.* Соціально-культурна реабілітація інвалідів юнацького віку в умовах дозвілля: автореферат дис. ... канд. пед. наук: 13.00.06 – теорія, методика та організація культурно-просвітницької діяльності. – К., 2003. – 20 с.
 16. Науково-практичний коментар: Закон України “Про вищу освіту” / за загальною редакцією В. Г. Кременя: М-во освіти і науки України. – К.: СДМ-Студіо, 2002. – 323 с.
 17. *Ольхович О. В.* Становище біженців в Україні та шляхи їх соціальної інтеграції. Соціально-правовий захист молоді: збірник наукових статей / заг. ред. І. В. Козубовська, В. М. Великий. – Ужгород, 2002. – 319 с.
 18. Правознавство: навч. посібник / А. М. Колодій, І. В. Опришко (керівники авт. кол.), С. Є. Демський та ін.; за ред. В. В. Копейчикова – 3-е вид., переробл. та допов. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 640 с.
 19. Положення про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 1993 року № 660. Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1999. – № 9: Законодавство України про загальну середню освіту. – К.: Юрінком, 1999. – 448 с. – С. 100-101.
 20. Положення про спеціальну загальноосвітню школу-інтернат (школу, клас) України для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку. Затверджено наказом Міністерства освіти України від 13 травня 1993 р. № 136. Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1999. – № 9: Законодавство України про загальну середню освіту. – К.: Юрінком, 1999. – 448 с. – С. 162.
 21. *Пундик Л. Є.* Підготовка майбутніх соціальних педагогів до виховної діяльності в умовах оздоровчого табору: автореферат дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Київ, 2000. – 17 с.
 22. *Суворова Т. І.* Система контролю фізичного стану дівчат 11-17 років у процесі фізичного виховання: автореферат дис. ... канд. пед. наук: 24.00.02 – фізична культура, фізичне виховання різних груп населення. – Львів, 2003. – 20 с.
 23. Типові правила внутрішнього розпорядку для працівників державних навчально-виховних закладів України. Затверджено наказом Міністерства освіти України від 20 грудня 1993 р. № 455. Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1999. – № 9: Законодавство України про загальну середню освіту. – К.: Юрінком, 1999. – 448 с. – С. 90.

24. Тимчасове положення про дитячий оздоровчий заклад / М. В. Васильчик, М. К. Медвідь, Л. С. Сачков / збірник нормативних документів з безпеки життєдіяльності. – К. : Фенікс, 2000. – 896 с. – С. 434-435.
25. Циба В. Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз) : навч. посіб. – К. : МАУП, 2000. – 152 с.
26. Юридический энциклопедический словарь. – М., 1984. – С. 358.
27. Андрущенко В. П. Національна доктрина розвитку освіти: потреба, принципи, пріоритети. Управління якістю професійної освіти : збірник наукових праць. – Донецьк, ТОВ “Лебідь” – 2001. – 372 с. – С. 27.

Тема 7. Соціально-правовий захист законних інтересів різних категорій дітей

Здійснювана у нашій країні реформа соціального захисту вносить багато нового у сферу правового регулювання соціального забезпечення населення. По суті, будується нова соціальна система соціального захисту, яка отримала своє законодавче обґрунтування в Основному Законі України – Конституції, зокрема у Статті 46 закріплено право громадян на соціальний захист [13]. За своїм змістом ця стаття включає у себе “соціальне забезпечення”, тобто “соціальний захист” – більш широке поняття. І у юридичній науці, і у педагогічній поняття “соціальний захист” та “захист дитинства” поки що не визначені.

Захист дитинства є одним із стратегічних загальнонаціональних пріоритетів державної політики багатьох країн світу. Термін „соціальний захист” відноситься до функції держави, що означає турботу про матеріальне забезпечення непрацездатних громадян, тобто дітей, інвалідів, людей похилого віку. Для здійснення цієї функції організований спеціальний орган державної виконавчої влади – Міністерство праці та соціальної політики України. Його статус визначений Указом Президента України від 30 серпня 2000 р. [29, с. 7, 10].

Система соціального захисту дітей включає різні заходи, що проводяться у школі, у позашкільних закладах, роботу із сім'єю та громадськістю. Основним результатом цієї діяльності повинно стати формування соціальної захищеності дітей, їх стійкого психічного стану, що включає у себе впевненість у їх успішному майбутньому професійному самовизначенні, а також ефективну соціалізацію. Соціально-педагогічна діяльність сприяє включенню дітей та молоді у соціальні відносини, у систему безперервної освіти.

Соціально-педагогічний захист дитинства здійснює попередження педагогічного травматизму, навчання без невдач, другорічників, оскільки вони мають найбільш уразливий психічний стан, що пригнічує життєдіяльність. Соціальний захист такого плану має профілактичний та терапевтичний характер [18, с. 177].

Соціально-педагогічна захищеність дітей формується шляхом диференціації індивідуальних планів розвитку особистості, навчальних завдань, освіти. У результаті цього вони набувають достатні знання для

реалізації їх професійних намірів, пізнавальних інтересів [18, с. 176]. Потрібно виходити із загального припущення про те, що ніяке нормативне соціальне мислення не буде можливим до тих пір, доки у нас не складеться стійке уявлення про індивідуальні цілі, тобто про тип людини, до якого повинні прагнути і на підставі якого можна зробити висновки про адекватність будь-якого суспільства. “Удосконалене суспільство, а отже і безпосередня мета будь-якого суспільства, яке прагне удосконалити себе, передбачає самоактуалізацію всіх індивідів, або деяку норму чи мету, що наближується до цього ідеалу”, – зазначав А. Маслоу [14, с. 206].

Слід зазначити, що найпродуктивніше життєвий досвід засвоюється у дитячому та юнацькому віці, і недооцінка цього періоду в подальшому не компенсується. У роки юності відбуваються істотні зміни у житті підлітків, а отже змінюється і прагнення особистості, удосконалюються форми її реалізації. Підліток чітко усвідомлює себе неповторною, не схожою на інших особистістю, з власним світом думок, почуттів і переживань, з власними поглядами та оцінками. Безперечно, проблема ще більше загострюється, коли йдеться про соціальну адаптацію, підготовку до самостійного життя [5, с. 5].

Всі діти мріють про своє майбутнє, розробляють в уяві плани гарного, порядного, добродійного життя у злагоді та любові, мріють про своїх батьків. Проблеми таких дітей потрібні тільки державі. І держава повинна дати дітям щасливі миті, хвилини, дні, здійснити їх мрії, як тільки вони потраплять у доросле життя.

На сьогодні соціально-педагогічний захист у школі проводиться вчителями, вихователями, соціальними педагогами, психологами, які виступають від імені органів соціальної роботи, підприємств громадськості та суспільства. Суспільство повинно створити позитивні умови для розвитку та захисту прав всіх дітей.

Кожне суспільство має регулювати відносини між людьми, здійснювати охорону і захист таких відносин. Таке регулювання і охорона суспільних відносин здійснюється за допомогою соціальних норм. У соціальній державі система таких правових норм посідає провідне місце.

Соціальна держава – це держава, в якій дітям забезпечується гідне життя в царині їхніх матеріальних статків і соціального захисту в цілому: гарантується особиста свобода; в суспільстві культивується і забезпечується цивілізованими засобами соціальна злагода, мирне вирішення протиріч, які виникають чи можуть виникнути [26, с. 58].

Говорячи про Україну як соціальну державу, слід взяти до уваги її орієнтацію на здійснення широкомасштабної та ефективної соціальної політики, що діставала б вияв у реальному забезпеченні захисту прав дитини, створенні доступних систем освіти, охорони здоров'я і соціального благополуччя, належній підтримці малозабезпечених сімей із дітьми.

Кожна дитина повинна навчитись бути успішною. Це поняття має своє індивідуальне значення. Адже людина, проявляючи себе в житті, вважає, що успішність – це досягнення поставленої мети, що була головною, і успіх потрібно зберігати будь за що.

Захистити і зберегти дитинство, здорове психічно і фізично, – це не тільки моральний імператив, а й потенційна передумова стійкого економічного та соціального розвитку країни. Причини, через які діти залишаються без батьківського піклування та виховання, досить різні, але наслідок один – дитина позбавляється конституційного права на сімейне виховання та батьківське піклування.

Забезпечити оптимальні умови життєдіяльності дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, безпритульних дітей, дітей-інвалідів, дітей із багатодітних сімей та прийомних сімей, дітей, які знаходяться у будинках сімейного типу, дітей-біженців, малолітніх матерів, дітей із сімей військовослужбовців – завдання закладів освіти, системи соціально-виховних інститутів держави. Це завдання мають вирішувати соціальні педагоги, які діють у різних напрямках у своїй соціально-педагогічній діяльності в українському суспільстві.

Дану проблему в Україні досліджують Р. Х. Вайнола [1], О. В. Безпалько [5], В. М. Великий [16], І. В. Козубовська [16], О. В. Ольхович [16], С. Ю. Пащенко [19], І. М. Сирота [29], І. М. Трубавіна [32].

Система Міністерства освіти і науки України, окрім дошкільних і шкільних закладів освіти, має інтернатні установи для дітей, які визнані такими, що можуть навчатися. Таких шкіл-інтернатів нараховується 391, близько 61,2 тис. дітей живуть, навчаються і виховуються у цих закладах [3, с. 187].

Традиційним для української культури є етичне, гуманне, милосердне і толерантне ставлення до дітей та молоді, які потребують особливої уваги внаслідок інвалідності або відхилень у фізичному чи розумовому розвитку. На жаль, в Україні історично склалася ситуація, за якої ця категорія дітей і молоді протягом довготривалого часу залишалася соціально незахищеною, і, навіть, певною мірою ізольованою від соціуму, а відкрите обговорення проблем стосовно інвалідності було непопулярним у суспільстві. Перебуваючи в умовах інтернатного закладу або на вихованні у сім'ї, діти-інваліди та їх сім'ї позбавлені можливості вести повноцінний спосіб життя. Часто ці діти виявляються не підготовленими до життя у відкритому середовищі, яке аж ніяк не відповідає їхнім особливим потребам, зокрема у створенні безбар'єрної інфраструктури, забезпеченні без перешкод доступу до інформації та комунікації [30, с. 206].

У структурі Міністерства праці та соціальної політики України нараховується 58 будинків-інтернатів для дітей, де наразі перебуває 8 тис. дітей з функціональними обмеженнями [3, с. 187].

Народитися, або стати “не таким, як треба” – завжди велике нещастя для дитини. Про людей з обмеженими можливостями часто говорять не як про рівноправних членів суспільства, а як про баласт чи

тягар. Власне кажучи, навіть саме слово “інвалід”, яке зазвичай вживають до цієї соціальної групи, має образливе значення, адже походить від англійського *invalid* – такий, що не має сили, неповноцінний. Саме тому рекомендується використовувати термін “дитина з обмеженими можливостями”, як це робиться у всьому цивілізованому світі. Ратифікуючи Конвенцію ООН про права дитини, держави-учасниці беруть на себе зобов’язання виявляти особливу турботу про дітей з обмеженими можливостями та забезпечувати їм людські умови, за яких діти ростимуть з почуттям власної гідності, впевненості у собі та можливістю брати участь у житті суспільства [24, с. 33].

Сучасний соціальний захист інвалідів з боку держави полягає у наданні грошової допомоги, засобів пересування, протезування, організації і прийняття інформації, пристосованого житла, у встановленні опіки або стороннього догляду, а також пристосуванні забудови населених пунктів, громадського транспорту, засобів комунікації і зв’язку до особливостей інвалідів [9, с. 64].

На жаль, сьогодні в українському суспільстві фактично практикується сегрегація щодо інвалідів, а її наслідком є нетолерантне ставлення більшості громадян до них. У контексті цього постає необхідність не тільки адаптувати дитину-інваліда до соціуму, але й змінити відношення людей до неї. Адже на сьогодні в Україні нараховується кілька десятків тисяч дітей з різними видами фізичних та психічних обмежень. І суспільство, яке претендує на високий рівень гуманності та цивілізованості, не може відвернутися від своїх дітей. Посередником у цьому довгому та нелегкому процесі природно має стати соціальний педагог. Це повністю відповідає його професійному спрямуванню [19, с. 101].

Закон України “Про охорону дитинства” від 26 квітня 2001 року № 2402-III визначає таку категорію дітей, як: “Дитина-інвалід – дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту [11].

Інвалідність у дітей різко обмежує можливість включення дитини в адекватні її віку виховні і педагогічні процеси. Це значне обмеження життєдіяльності, що призводить до соціальної дезадаптації, тому дитина-інвалід має особливі потреби у розвитку психофізичних можливостей, доступі до об’єктів соціального оточення і засобів комунікації, соціалізації та самореалізації [19, с. 106].

Життя дитини-інваліда проходить в умовах депривації. Соціальна ситуація її розвитку відрізняється від способу життя та виховання здорової дитини. Така дитина, незалежно від наявності у неї обмежень, які свідчать про інвалідність, має бути включена у сферу комунікації, гри з однолітками. Однак оточуючі часто ухиляються від спілкування з інвалідами. Виникає ситуація неузгодженості об’єктивної необхідності здійснення нормальної життєдіяльності дитини з неможливістю її

повноцінної реалізації. Соціальна депривація поглиблюється за рахунок тривалого перебування хворої дитини в інтернатних закладах, де обмежений соціальний досвід і спілкування здійснюється тільки між такими ж дітьми-інвалідами. За таких обставин у них затримується розвиток соціальних та комунікативних навичок, формується недостатньо адекватна уява про навколишній світ [19, с. 106]. Виходячи з цього, очевидна необхідність інтеграції людей з обмеженими можливостями в суспільство через створення їм умов для максимальної самореалізації.

Соціальні педагоги можуть і повинні допомагати дітям з обмеженими можливостями стати рівноправними людьми, долаючи необізнаність суспільства стосовно дітей-інвалідів, яка призводить до дискримінації останніх. Сьогодні в Україні нараховується понад 2,5 млн. інвалідів. Майже 156 дітей з кожних 10000 – це діти з обмеженими можливостями. На сьогодні є гострою необхідність вивчення соціального та юридичного статусу дітей з обмеженими можливостями, зокрема: причини, які заважають їх рівноправності з іншими дітьми – відсутність відповідних законів чи упередженість населення; вплив ступеню інвалідності на ставлення до них суспільства, а отже можливості адаптації до соціального середовища як способу життя; пристосованість соціального середовища (будівель, транспорту, шляхів та інших громадських місць) для користування ними такими дітьми [24, с. 33]. Діяльність держави щодо інваліда повинна виявлятися у створенні правових, економічних, політичних, соціально-побутових і соціально-психологічних умов для задоволення їх потреб у відновленні здоров'я, матеріальному забезпеченні, посильній трудовій та громадській діяльності [9, с. 63].

Провідним компонентом роботи соціального педагога з даною категорією дітей є формування індивідуальності, її соціалізація з урахуванням потенційних можливостей і потреб кожної дитини. Побудова взаємозв'язків дитини із мікро- і макросередовищем, розвиток її збережених психофізичних можливостей здійснюється шляхом розширення сфери спілкування, організації дозвілля, творчої ігрової діяльності, допомоги у самообслуговуванні і пересуванні, забезпеченні ліками і продуктами харчування, організації оздоровлення. З цією метою соціальний педагог повинен запроваджувати такі організаційні форми роботи, як клуби спілкування, творчі лабораторії, недільні школи для дітей, котрі не навчаються у державних закладах, реабілітаційні центри, ігротеки, літні реабілітаційні школи, гуртки з декоративно-прикладної, художньої та літературної творчості, дитячі журнали, виїзні консультації у школах-інтернатах, конкурси і фестивалі художньої творчості, виставки творчості, свята до пам'ятних дат, благодійні естафети, телемарафони й інші благодійні акції, відвідування закладів культури і спортивних заходів, екскурсії, бібліотечне обслуговування тощо [30, с. 207].

Соціальна активність юнаків і дівчат, у яких встановлено інвалідність, стимулюється, в першу чергу, задоволенням їх соціальних

потреб у спілкування, суспільно-корисній праці, реалізації різноманітних соціальних проектів [30, с. 208].

На нашу думку, на сьогодні постала необхідність виокремити роботу з різними групами дітей-інвалідів. Для дітей – інвалідів з дитинства – існують медичні категорії першої, другої і третьої групи; є діти-інваліди з фізичними вадами, але збереженим розумовим розвитком, а є – без збереженого розумового розвитку. До всіх цих категорій дітей у своїй роботі соціальному педагогові потрібно підходити по-різному: діти-інваліди третьої та другої групи тільки із фізичними вадами можуть навчатися у загальних освітніх закладах, до них потрібен індивідуальний підхід тільки в психологічному плані, тобто така дитина має психологічні особливості і може не вважати себе інвалідом (наприклад, діти із вродженим вивихом тазостегнового суглобу, які тільки трохи прихромують); діти-інваліди першої групи із збереженим розумовим розвитком не можуть самостійно пересуватися, але можуть поєднувати навчання у школі і вдома, вони мають брати участь у групових культурно-масових заходах, що буде корисно і для них, і для їх сімей, і для школярів, які виховуватимуться у співчутті та співучасті; діти-інваліди із вадами розвитку, звісно, потребують окремого піклування і не можуть навчатися у загальній школі. Ці позиції повинні бути закріплені законодавчо. Соціальний педагог обов'язково повинен враховувати всі вказані особливості життєвого розвитку таких дітей.

Є певна закономірність: всебічний розвиток дітей тісно пов'язаний з умовами, в яких вони ростуть. Упевненість дитини у собі і своєму майбутньому, її самоусвідомлення значною мірою залежать від можливості жити безпечним і гідним життям.

За даними Державного комітету статистики на кінець 2001 року у дитячих будинках системи Міносвіти перебувало 4689 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, будинках дитини МОЗ – 3159, будинках-інтернатах Мінпраці – 3065 осіб; у школах-інтернатах усіх типів 64576 осіб (у тому числі у школах-інтернатах для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, навчалось 11592 особи), у професійно-технічних навчальних закладах – 9803, у технікумах, училищах, коледжах – 2797 осіб [12, с. 81].

Одним із головних напрямків соціально-педагогічної діяльності фахівців в українському суспільстві є робота з дітьми-сиротами різних категорій.

В Україні склалася така ситуація, за якої функції служб допомоги дітям-сиротам та дітям, які залишилися без батьківського піклування, розподіляються між установами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення. Відповідно до Статті 6 Закону України від 5 лютого 1993 року № 2998 “Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні” [27] на соціальні служби для молоді, у яких працює соціальний педагог покладено функцію соціальної опіки дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування [30, с. 213].

Дитина-сирота – дитина, в якій померли чи загинули батьки; діти, позбавлені батьківського піклування – діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав; є діти, яких відібрали у батьків без позбавлення батьківських прав; є такі, у яких визнано батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошено їх померлими; є батьки, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі або перебувають під вартою на час слідства, розшукуються органами внутрішніх справ, що пов'язано з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження; є діти, у яких сирітство пов'язано з тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки; існують і підкинуті діти та діти, батьки яких невідомі; діти, від яких відмовились батьки; безпритульні діти [11].

Основною формою соціальної допомоги таким категоріям дітей є соціальний патронаж – система заходів щодо підтримки умов, достатніх для забезпечення їх життєдіяльності з метою подолання життєвих труднощів, збереження та підвищення їх соціального статусу [30, с. 215]. Отже, соціальний педагог своїм головним завданням повинен вбачати інтеграцію у суспільство всіх дітей-сиріт, яке полягає у створенні сприятливих умов для поліпшення їхнього становища, нормалізації життя, всебічного розвитку, інтелектуального і творчого потенціалу [30, с. 213].

Оскільки у вихованців інтернатних закладів формується уявлення альтернативного вибору ставлення до педагогів, дорослих загалом – або любов, або ненависть, то їм потрібно допомогти подолати труднощі, пов'язані із засвоєнням нових соціальних ролей та умов життя. Дуже важливо допомогти вихованцям інтернатів усвідомити себе як приналежну до певної статі особу, сформувати у них установку щодо гендерної поведінки, навички партнерського спілкування між дівчатами і хлопцями. Не можна залишити поза увагою уявлення дітей про дружбу і кохання. Діти, які виховуються в державних закладах від народження, практично позбавлені можливості спостерігати і брати безпосередню участь у сімейно-побутових стосунках. Однак цінність сім'ї для них надзвичайно висока. Вихованці шкіл-інтернатів в основному мріють повернутися у сім'ю або створити власну, але обов'язково щасливу. Така потреба у створенні сім'ї повинна бути забезпечена певними знаннями і навичками щодо особливостей сімейно-шлюбних стосунків, розподілу сімейних обов'язків, культури, сексуальної поведінки. Значною перешкодою в адаптації колишніх вихованців шкіл-інтернатів до самостійного життя є відсутність позитивних прикладів життєвого досвіду з вирішення проблем матеріального характеру. Крім того, у дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, часто формуються споживацькі стереотипи. Така позиція провокує пасивність, чи, навпаки, відчуття безвиході, паніку. Оскільки матеріальне становище переважної більшості колишніх вихованців шкіл-інтернатів, розмір та структура їхніх доходів і витрат залишаються на дуже низькому рівні, потребуються додаткові заходи, створення спеціальних умов для

надбання навичок сімейної економіки ще під час перебування у закладах. Культура споживання не належить до природжених вмій. Інша справа – наявність чи відсутність належних умов, де б зазначені вміння могли формуватися, коригуватися [5, с. 15-16].

Сьогодні в Україні нараховується 103 тис. дітей без батьківського піклування [7, с. 13]. Закон України “Про загальну середню освіту” № 651-XIV від 13.05.1999 р. у Статті 21 забезпечується соціальний захист таких дітей-сиріт: вихованці шкіл-інтернатів усіх типів з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, перебувають на повному державному утриманні. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які навчаються в інших загальноосвітніх навчальних закладах, забезпечуються харчуванням, одягом та всіма необхідними для їх життєдіяльності послугами [10]. Але невизначеність окремих нормативних положень щодо державних структур, покликаних забезпечувати захист прав та інтересів дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, ускладнює реалізацію заходів щодо соціально-правового захисту дітей цієї категорії [6, с. 24-25].

Рівень знання вихованцями інтернатних закладів власних прав, закріплених законодавчо, не є високим. Як правило, обізнаність дітей із цим питанням обмежується лише поверховим інформуванням. Лише кожен третій з опитаних випускників (33%) не уявляє власного статусу, чи визначений він, чи є потреба в оформленні необхідних документів [31, с. 40]. Стаття 22 “Охорона та зміцнення здоров’я учнів (вихованців)” утверджує: Загальноосвітній навчальний заклад забезпечує безпечні, нешкідливі умови навчання, режим роботи, умови для фізичного розвитку та зміцнення здоров’я, [10]. Вихованці старших класів мало обізнані із юридичними питаннями стосовно визначення власного статусу. Цей аспект потребує осмислення з боку працівників інтернатних установ, зважаючи на те, що дитина, яка не має опікунів, після закінчення інтернату залишається напризволяще з власними проблемами і повинна бути поінформованою щодо документів та пільг, гарантованих державою для таких категорій дітей [4, с. 43].

На сьогодні в українському законодавстві не виокремлюють дітей-сиріт та дітей – соціальних сиріт, а також не розмежовуються діти, які навчаються у загальноосвітніх школах і живуть у родичів або прийомних батьків, і діти, які навчаються у школах-інтернатах. Ми впевнені: соціальний педагог повинен мати знання щодо різниці у підході до виховно-адаптуючих процесів цих категорій дітей. Як правило, діти що зростають при піклуванні дорослих, більш захищені, вони можуть навіть і не знати про опікунство. Діти ж, що навчаються і виховуються в інтернатних закладах, не захищені і соціально, і матеріально, по закінченні навчального закладу більшість з них мають великі труднощі щодо адаптування до навколишнього середовища, їм важко знайти роботу, ні з ким поділитися вдома і радістю, і невдачами, ні з ким порадитись; деяка частина з них потрапляє у несприятливі обставини після отримання квартири; частіше за все вони одружуються або

виходять заміж лише для того, щоб мати хоч якусь опору у своєму житті. І добре, якщо на шляху попадеться порядна, добра, любляча людина, яка сприйматиме її такою, яка вона є, підставить своє плече на життєвому шляху.

За роки трансформації суспільства виникли істотні проблеми з післяінтернатним влаштуванням дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Практично зруйновано систему влаштування такої дитини після навчання та отримання фаху, як правило, робітничої професії.

Першочерговим завданням, яке ставить перед собою держава щодо влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, є розвиток нових ефективних форм виховання таких дітей: дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей. Вперше завдання по створенню та поширенню в Україні прийомних сімей було поставлено в Національній програмі "Діти України" і повторювалось в усіх державних програмах та заходах, спрямованих на вирішення проблем соціального сирітства в Україні [15].

Історично визначеною формою влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на виховання у сім'ю є встановлення над ними опіки (піклування), що передбачає виховання таких неповнолітніх дітей, а також захист їх особистих і майнових прав та інтересів. Опіка встановлюється над дітьми, які не досягли 15 років, піклування – над дітьми, віком від 15 до 18 років. Опікуни, як правило, вибираються із осіб, близьких підопічному, що передбачає збереження між дитиною і опікуном родинних зв'язків [6, с. 24-25].

Прийомна сім'я – сім'я, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від 1 до 4 дітей на виховання та спільне проживання [11].

Проблемним залишається питання забезпечення належного контролю за утриманням і вихованням усиновлених дітей і надання їм необхідної допомоги з боку органів опіки і піклування. Викликано це, в першу чергу, нестачею кадрів, зокрема спеціалістів з питань захисту дитинства. За статистичними даними Міністерства і науки України, 447 відділів освіти укомплектовані такими спеціалістами, а у 291 – вони відсутні [6, с. 22].

Окремого дослідження вимагають питання соціального розвитку дітей-сиріт, які потребують корекції як фізичного, так і розумового розвитку. Законом України "Про загальну середню освіту" № 651-XIV від 13.05.1999 р. Статтею 21 передбачено соціальний захист таких учнів-вихованців: Утримання вихованців, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, у спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах) здійснюється за рахунок держави [10].

На наш погляд, велику роботу соціальний педагог повинен проводити з батьками, організовувати консультації психолога, юриста; вказати, де є навчальні або позанавчальні заклади, до яких можна записати таку дитину, навіть на короткий термін, для розширення спілкування.

Якщо така дитина не має родичів або піклувальників, за нею обов'язково повинно бути закріплено хоча б два соціальні-педагоги – піклувальники: один із загальною соціально-педагогічною освітою, другий – спеціаліст у галузі захисту прав дітей та молоді. Такий розподіл обов'язків, на наш погляд, був би дуже доречним, оскільки дитина дуже прив'язується до тих людей, з якими часто спілкується, яких часто бачить, довіряє їм, тому навіть звільнення з різних причин одного з них з роботи не буде травмуючим психологічним процесом для такої дитини. Соціальні педагоги – піклувальники – могли б вести таку дитину по життю до 28 років, передаючи потім свої повноваження соціальним працівникам. Держава передбачає у Законі України “Про загальну середню освіту”, Статтею 21 соціальний захист учнів-вихованців: “Діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, працевлаштовуються або продовжують навчання згідно з одержаною освітою у порядку, встановленому законодавством України” – вказується у Статті 21 “Соціальний захист учнів (вихованців)” [10].

Вивчення проблем становлення і формування особистості в інтернатних закладах свідчить про несприятливий психічний розвиток дітей в закритих установах. У першу чергу, це пов'язано із своєрідною системою спілкування дорослих з дітьми; частою зміною дорослих; звуженням оточуючого простору; відсутністю диференційованого підходу до дітей тощо. Соціалізація дітей-сиріт ускладнюється особливостями стану їх здоров'я та розвитку. Діти, які виховуються в інтернатних закладах, відрізняються від дітей, які виховуються в сім'ях [20, с. 5-6]. Результати опитування вихованців шкіл-інтернатів свідчать, що при переміщенні із одного інтернатного закладу до іншого вони досить часто переживають психологічний стрес. 35 відсотків опитаних дітей неодноразово переводилися із одного інтернату до іншого, а 3 відсотки взагалі не пам'ятають у скількох таких закладах вони перебували. Таке переміщення, на думку дітей, є важким, залишається в пам'яті страшним спогадом. Перейти до іншого закладу, навіть якщо він і кращий, відмовилися 92 відсотки опитаних [20, с. 26].

Ще одним важливим напрямком соціально-педагогічної діяльності фахівців в українському суспільстві є профілактика та захист прав і законних інтересів “дітей вулиці”.

Поширення бездоглядності та бродяжництва серед дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, є наслідком погіршення матеріальних умов утримання неповнолітніх в інтернатних закладах, відсутності належних психолого-педагогічних умов виховання, педагогічної занедбаності, внутрішніх конфліктів між педагогами та вихованцями. Крім того, обстеження сімей опікунів свідчить, що значна їх кількість – це дідуся або бабусі у досить похилому віці, які не можуть повною мірою займатися вихованням дітей, іноді зловживають спиртними напоями, ведуть асоціальний спосіб життя. Також впливає на

поширення зазначених негативних явищ затримка з виплатою державної допомоги, пенсій [6, с. 63].

Причиною бродяжництва понад 50 відсотків вихованців назвали конфлікт у сім'ї, школі, з однолітками. Значна кількість з них не бажає надавати правдиву інформацію, що свідчить про страх перед батьками або дорослими особами. Певна категорія дорослих осіб, серед них є і батьки, змушують дітей жебракувати, їх дії мають чітко визначені організованість і скерованість [66, с. 4].

Безпритульні діти – діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання [11]. На сьогодні в Україні функціонує 89 притулків для неповнолітніх [6, с. 9].

Вихованці притулків – це переважно діти з кризових сімей, чий батьки не мають змоги або не бажають займатися їх виховання, або ж це вихованці інтернатних закладів, які опинилися під пікою держави через несприятливі умови у родині. За свідченням директорів притулків, діти, які багато разів потрапляють до їхнього закладу, становлять 30-50 відсотків від загальної кількості вихованців. З одного боку ця статистика свідчить про недосконалість роботи з влаштуванням долі дитини, з іншого – про недосконалість законодавства та правил опіки і піклування [6, с. 66-67]. Такі вихованці потребують тривалої роботи, що неможливо здійснити в умовах притулку, а спеціальних установ (реабілітаційних центрів) для такої категорії дітей не існує [6, с. 69]. Керівники притулків для неповнолітніх як серйозну проблему зазначають відсутність спеціально підготовлених кадрів для організації різнопрофільної роботи з дітьми та сім'ями [6, с. 66].

Усиновлення і опіка в Україні є традиційними формами утримання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, але поряд з ними з'являються нові форми сімейного виховання, викликані соціальними потребами гуманістичного виховання, необхідністю максимального врахування інтересів дитини, яка втратила сімейне оточення, забезпечення оптимальних умов її життєдіяльності. Однією з таких форм сімейного влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в нашій державі є дитячий будинок сімейного типу, що являє собою окрему сім'ю, яка створюється за бажанням подружжя або однієї особи, котра не перебуває у шлюбі. Така сім'я бере на виховання і спільне проживання не менше п'яти дітей-сиріт чи дітей, позбавлених батьківського піклування [6, с. 50].

Завдяки реалізації Державним комітетом України у справах сім'ї та молоді національних, державних та міжгалузевих програм в Україні функціонують 112 дитячих будинків сімейного типу та 48 прийомних сімей, в яких утримується і виховується 1159 дітей, 520 служб соціальної підтримки сім'ї "Родинний дім" [7, с. 9].

Дитячий будинок сімейного типу – це сім'я і водночас первинний дитячий колектив, який налічує не більше 10 дітей. Саме тому у ньому є більші можливості для виховання, соціалізації і розвитку дітей, ніж в інших державних формах опіки. Він здійснює сімейно-суспільне

виховання і поєднує у собі виховний потенціал сім'ї і дитячого колективу. Особливостями дитячого будинку сімейного типу є те, що його окремі вихованці пов'язані між собою кровними стосунками, які у поєднанні з подружніми стосунками батьків і батьківсько-дитячими стосунками створюють в уяві вихованців позитивну модель сімейного життя. Дитячий же колектив створює позитивну модель стосунків з однолітками, умови для соціалізації дітей в мікросередовищі. Особливостями є також те, що він розвивається як сім'я і як дитячий колектив [32, с. 58]. "Дитячий будинок сімейного типу – окрема сім'я, яка створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, які беруть на виховання та спільне проживання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування" [11]. Основне завдання дітей у дитячому будинку сімейного типу – самореалізація, основне завдання батьків – підтримка обраної моделі сімейного життя, розвиток кожного вихованця у відповідності з його потребами, нахилами, збереження подружніх почуттів, турбота про життя і здоров'я всіх членів родини, розв'язання поточних проблем життєдіяльності колективу [32, с. 60].

У дитячому будинку сімейного типу формування особистості дитини відбувається в природних умовах, вплив батьків-вихователів на світогляд і самоусвідомлення дитини домінує. Під впливом сімейного оточення у дитини формуються морально-етичні ідеали і смаки, норми поведінки, трудові навички, ціннісні орієнтації, тобто усі ті якості, які характеризують особу, індивідуальність. На становлення особистості дитини впливають стосунки між батьками, між батьками і дітьми, іншими членами родини, ставлення батьків до праці, їх участь у суспільному житті, інтереси, ціннісні орієнтири, загальний культурний рівень тощо [20, с. 66-67]. Аналіз соціального впливу сім'ї на особистість показує, що на 40% людей в їхньому житті впливала сім'я, на 30% – засоби масової інформації, на 20% – школа, на 10% – вулиця [2, с. 274].

Процес адаптації дітей, які тривалий час перебували в критичних, негативних умовах, є довгим і складним. Справа в тому, що у таких дітей на постійну занедбаність виробляється відповідна реакція: апатія, втеча, цілковите покладання тільки на себе тощо. Подолання негативних звичок, залучення дитини до дитячого колективу є дуже важким і відповідальним процесом [20, с. 77].

Десять років діяльності дитячих будинків сімейного типу дають змогу визначити основні проблеми функціонування цієї форми опіки дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, що потребують нагального вирішення: визначення соціального статусу батьків-вихователів; розроблення механізму оформлення пенсійного стажу та пенсії батькам-вихователям; розширення законодавчої бази щодо соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які досягли повноліття з метою адаптації їх до дорослого життя; розроблення методики підбору та передачі дітей для виховання в дитячих будинках сімейного типу; створення постійно діючого семінару

для батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу, що створило б можливість для розв'язання таких проблем, як юридична і правова поінформованість батьків-вихователів, обмін досвідом роботи, отримання кваліфікованих консультацій соціальних педагогів, медиків, психологів [6, с. 57-58].

Спосіб життя – це біосоціальна категорія, що інтегрує уявлення про певний тип життєдіяльності, побуту, форми задоволення матеріальних та духовних потреб, правил індивідуальної та громадської поведінки. Говорячи про спосіб життя, варто пам'ятати, що хоча він значною мірою обумовлений соціально-економічними умовами, водночас багато в чому залежить від мотивів діяльності конкретної людини, від особливостей її стану здоров'я, психіки та функціональних можливостей організму. Цим зокрема пояснюється реальна різноманітність варіантів способу життя різних людей одного суспільства [28, с. 7]. Спосіб життя людини визначають три критерії: рівень життя, якість життя та стиль життя.

На сьогодні в Україні не виокремлюється та не досліджується питання про рівність і дискримінацію дітей. Рівні права для всіх дітей – ось основоположний принцип Конвенції ООН про права дитини (зокрема ст. 2, 22, 23, 27-30), який поширюється на іммігрантів, біженців та осіб, які добиваються політичного притулку, такою ж мірою, як і на законних корінних мешканців країни [8]. Проте майже у кожній країні діти щодня стають жертвами злочинів, насильства, бідності – і все на ґрунті дискримінації за расовими, етнічними та релігійними ознаками. Скрізь існує величезний розрив між багатими і бідними, що, знову ж, ставить дітей у нерівноправне становище. Діти голодують, не мають домашнього вогнища, не можуть отримати освіти. Соціальний педагог повинен викривати офіційну дискримінацію, відсутність рівноправності в освіті, умовах життя, охороні здоров'я, інших галузях. На жаль, все ще поширена думка в областях і районах, що продажем опіатів займаються тільки цигани – навіть, якщо це інколи і відповідає дійсності, то національність продавців ніяк не впливає на проблему наркотиків, а у столиці існує думка, що наркотичні речовини перепродують тільки вихідці із Близького Сходу, що також не відповідає дійсності, і свідчить про расову дискримінацію. Всі факти дискримінації потрібно перевіряти у самих дітей та їхніх рідних, не забуваючи при цьому нагадувати їм про право дитини на самовизначення. Інколи дитина говорить, що вона українка чи українець, хоча достеменно відомо, що обоє її батьки іншої національності, це значить, що дитина відчуває себе україркою чи україрцем і потрібно поважати право дитини на самовизначення. У даному плані соціальний педагог має співпрацювати із засобами масової інформації, надаючи матеріал про тих, хто просить притулку, про інвалідів, іммігрантів, бідняків, біженців та інші групи населення, які знаходяться у меншості [24, с. 35].

Ефективні оперативні підходи до роботи з дітьми та підлітками у надзвичайних ситуаціях ґрунтуються на уявленнях про дитинство та їх розвиток. Оскільки діти та підлітки розвиваються згідно із соціальними

відношеннями, найбільшого успіху можна досягти допомагаючи тим, хто забезпечує первинну турботу про дітей, укріплюючи сталі соціальні структури. Для ефективного захисту дітей-біженців необхідно, у першу чергу, визнати права, що мають всі діти та, у свою чергу, вони є невід'ємною частиною політики держави, причому держава, яка прийняла таких дітей, є відповідальною за захист прав по відношенню до всіх, включаючи і дітей-біженців [25, с. 498-500; 21, с. 520-521; 23, с. 522; 22, с. 522-524].

Це ще один напрямок соціально-педагогічної діяльності фахівців в українському суспільстві, який потребує окремого дослідження та підготовки спеціалістів.

Згідно з мандатом Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, біженцями є особи, що вимушені залишити країни свого походження або проживання внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань через свою расу, релігію, національність, політичні переконання або належність до певної соціальної групи, та які не бажають або не можуть повернутися до своєї країни [33, с. 1]. На початку 1996 року була запроваджена процедура визначення статусу біженця. З того часу приблизно 7690 заявників звернулися за статусом біженця в Україні. Майже 4000 з них отримали статус біженця, з яких 2697, включаючи 715 дітей, фактично знаходилися в країні (станом на 1 січня 2000 року). Більшість біженців походять з Афганістану – 80%, 30% біженців проживають у Києві та області, 30% – у Одесі та області, решта – у Львові, Харкові, Хмельницькому та інших регіонах. Щорічно приймальний центр УВКБ ООН приймає більше 18000 звернень. Протягом 2002 року дві з половиною тисяч шукачів притулку та біженців, серед яких 1102 дітей, отримали фінансову та матеріальну допомогу [33, с. 2].

Дитина-біженець – дитина-іноземець (іноземний громадянин чи особа без громадянства), якій у порядку та на підставах, визначених Законом України “Про біженців”, надано статус біженця [11]. У березні 1999 року у Києві було відкрито Соціальний центр УВКБ ООН для біженців. Центр пропонує кваліфіковане юридичне та психологічне консультування, освітні програми для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, художню та музичну студію, бібліотеку, рукоділля, спортивні секції, курси української та російської мов [33, с. 3].

На сьогодні постає питання підготовки соціальних педагогів до роботи з такою категорією дітей, як біженці. В Україні немає традиційності такої роботи, недостатня робота недержавних організацій у наданні допомоги, виявляються проблеми з реєстрацією та податками недержавних організацій, що виявляють бажання працювати з дітьми-біженцями, виникає необхідність у додаткових професійних організаціях або професіоналізації недержавних закладів, які надають допомогу, співпраця у галузі охорони здоров'я, психологічна підтримка, соціально-педагогічна підтримка, підтримка у проведенні культурних заходів та ін.

Основна мета політики інтеграції біженців полягає у встановленні взаємовідносин між біженцями та приймаючим суспільством. Головна роль при цьому відводиться самовизначенню та самодостатності мігрантів-біженців, а також діям, направленим на їх підтримку з боку суспільства та держави [16, с. 179].

Людська гідність біженця – це розуміння самоцінності людини, невід'ємності його прав на позитивні умови життя. Вимушена міграція ставить особистість у принижені умови, доводить до стану нужденності та безправ'я. Це необхідно враховувати при проведенні певної педагогічно-правовиховної роботи [18, с. 267].

В основі інтеграційної політики роботи з іммігрантами, біженцями лежать такі елементи: справедлива та ефективна процедура встановлення статусу біженця, стратегічний підхід та розподіл відповідальності, консультації та нові форми партнерства, забезпечення мінімального рівня надання послуг, оцінка і моніторинг, залучення біженців до життя суспільства. Поступово біженці повинні самі оволодівати процесом інтеграції і самостійно виходити на рівень державних і недержавних організацій, що беруть участь у розробці політики щодо біженців [16, с. 179-180].

Соціальний педагог повинен брати участь у питання професійної орієнтації батьків дітей-біженців, допомагати влаштувати дитину у дитячий садок, школу, роз'яснити, де знаходяться установи, до яких можна звернутися по допомогу.

Проблема біженців потребує комплексного вирішення за участю різних відомств державного та регіонального рівня. На даний момент особливо важливим є надання конкретної допомоги людині, що можливо лише за умови функціонування мережі територіальних закладів, які враховують ситуацію на місцях та її особливості. Нагальною потребою є утворення розвинутої системи спеціалізованих закладів, які проводять роботу з біженцями [16, с. 181].

Адже для біженців є дуже важливою не тільки і не стільки свобода пересування та вибір місця проживання, скільки державно правова захищеність, реінтеграція та адаптація, для чого потребується реалізація права на соціальне обслуговування, працевлаштування, освіти дітей, медичну, психологічну, правову допомогу [17, с. 258].

На сьогодні є всезростаюча потреба у розширенні мережі місцевих міграційних служб, соціальних служб та інших відомств, які б допомагали та підтримували біженців. Вирішення цієї проблеми вимагає наявності відповідно підготовлених соціальних працівників. Оскільки вирішення проблем біженців не може обійтись лише окресленням якогось окремого аспекту, соціальний педагог повинен бути багатогранною особистістю, виконувати одночасно функції правника, психотерапевта, вихователя, вчителя, лікаря [16, с. 181-182].

Соціальне оточення кожної дитини – це певна система соціальних зв'язків, яка впливає на формування особистості, самопочуття, поведінкові орієнтації, систему цінностей, життєві плани. Сім'я є найбільш впливовим елементом структури соціального оточення

неповнолітнього. Знання того, як дитина сприймає своє соціальне оточення, якими є її соціальні погляди, якими чинниками визначається її соціальне самопочуття, дозволяє краще розуміти поведінку та шляхи впливу на процес виховання, допомагає визначити потреби у соціальній підтримці, проблеми повсякденного життя. На сьогодні п'ята частина дітей виховується без рідного батька, 5 відсотків – без рідної матері, 13 відсотків дітей зазначили, що не бачаться зі своїм батьком [31, с. 47]. Неповна сім'я – сім'я, що складається з матері або батька і дитини (дітей) [11]. На сьогодні в Україні нараховується 2 млн. неповних сімей [7, с. 13]. Виховання дитини у неповній сім'ї відбувається у більш важких умовах. Тому дуже розумно поступає той із батьків, який один виховує дитину, коли осмислює, розуміє ситуацію та шукає правильні шляхи для визначення перепон, щоб запобігти труднощам. У даний час в Україні ніхто не супроводжує такі сім'ї.

Це є ще одним напрямком соціально-педагогічної діяльності фахівців в українському суспільстві.

Проблема багатодітних сімей постала сьогодні особливо гостро. Це обумовлено, з одного боку, суперечливими реаліями сьогодення, а з іншого – підвищенням вимог до соціально-педагогічної роботи в державі [1, с. 21]. Багатодітна сім'я – сім'я, що складається з батьків (або одного з батьків) і трьох та більше дітей [11]. В Україні нараховується 321,4 тис. сімей із трьома дітьми, 79,3 тис. сімей із чотирма дітьми, 44,6 тис. – із п'ятьма та більше дітей [7, с. 13]. Соціальну підтримку здійснюють в Україні спеціалісти центрів ССМ. Але доречно було б залучити до такої роботи соціальних педагогів, які мають знання з педагогіки, захисту дитинства та материнства і практичної психології. В ідеалі багатодітну сім'ю повинні супроводжувати два спеціалісти – соціальний педагог, який займається проблемами дітей, та соціальний працівник, який вирішує проблеми батьків.

На сьогодні майже не проводиться робота соціальних педагогів із неповнолітніми матерями, яка повинна включати індивідуальне та групове педагогічне, медичне і психологічне консультування. Неповнолітні вагітні потребують соціального патронажу, який дозволить знизити кількість дітей, від яких відмовилися, покращити психічне та фізичне здоров'я таких матерів [1, с. 106].

Окремим напрямком роботи соціального педагога повинен стати супровід дітей військовослужбовців. У таких сім'ях безліч проблем, які виникають внаслідок частих переїздів за місцем служби батька; зміною шкіл, як мінімум 5-7; низькою можливістю працевлаштування матері, у випадку, якщо сім'я проживає не в місті обласного значення. Цей напрямок діяльності соціального педагога потребує окремого дослідження.

Демократизм в Україні передбачає створення найсприятливіших умов для широкої та реальної участі дітей в освітньо-виховному просторі, забезпечення багатоманітності духовного, морального та культурного життя тощо.

На сьогодні основними напрямками соціально-педагогічної діяльності фахівців в українському суспільстві є супровід, патронаж та соціально-правовий захист дітей-сиріт, як біологічних, так і соціальних, дітей-інвалідів різних категорій, дітей із багатодітних та неповних сімей, дітей-біженців, малолітніх матерів, дітей із сімей військовослужбовців.

В Україні створено мережу закладів соціального захисту для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. До таких закладів належать будинки дитини, дитячі будинки, школи-інтернати різних типів, дитячі будинки сімейного типу, притулки для неповнолітніх. Але у цих закладах, як правило, немає соціального педагога – фахівця із соціально-правового захисту дитинства.

Значна кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, перебуває на вихованнях у сім'ях, які їх усиновили або взяли під опіку.

Дослідження життєдіяльності сімейної форми виховання переконують, що ця форма реабілітації та соціалізації дітей є найпрогресивнішою. Однак подальший розвиток таких форм виховання та утримання сиріт залежить від того, наскільки держава та суспільство зможуть пом'якшити вплив нестабільності та економічної кризи на ці сім'ї, допомогти їм виконувати виховні функції.

На сьогодні в Україні відсутні механізми соціального патронажу та соціальної реабілітації молодих людей з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, кількість яких в Україні з року в рік зростає. Необхідно переглянути законодавчу базу щодо соціального захисту молодих людей із числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, з метою створення оптимальних умов для адаптації їх до дорослого життя.

Розв'язання проблеми поширення безпритульності та бездоглядності в Україні потребує розроблення та впровадження цілісної схеми соціального захисту та допомоги "дітям вулиці" – від першого контакту з дитиною, яка опинилася у скрутному становищі на вулиці, до її остаточної соціалізації та психологічної адаптації і реабілітації. Здійснити це можливо шляхом вжиття заходів із забезпечення повноцінного функціонування притулків відповідно до потреб регіонів; створення кризових центрів для дітей, які опинилися у скрутному становищі; створення реабілітаційних центрів для дітей із соціально дезадаптованою поведінкою.

Окремої роботи соціальних педагогів потребують діти із сімей біженців та іммігрантів.

На сьогодні ще не вирішено питання із патронажем соціального педагога малолітніх вагітних дівчат та неповнолітніх породіль.

Заслуговують на увагу сім'ї військовослужбовців із дітьми шкільного віку, які також потребують соціальної підтримки, реабілітації та допомоги соціально-педагогічних служб та інституцій.

Вагомим є питання соціального захисту прав дітей, матері яких знаходяться у в'язницях. Тільки діти до 3-х років перебувають у виховних закладах при жіночих в'язницях, де відбувають покарання їхні

мами. Після трьох років вони переводяться до інтернатів. У даний час ця сфера соціалізації дитини не досліджена.

Питання для самостійної перевірки:

1. Дайте визначення соціальній державі.
2. Визначте, якими категоріями населення займається соціальний педагог у ракурсі соціально-правового захисту.
3. Проаналізуйте, які кризові групи дітей не охоплені соціальною роботою, і обґрунтуйте – чому.

Література:

1. Вайнола Р. Х., Пінчук І. М., Толстоухова С. В. Соціальна робота з підлітками та молоддю: Інформ.-аналіт. звіт за 2000 рік / за заг. ред. С. В. Толстоухової. – К.: УДЦССМ, 2001. – 146 с.
2. Василькова Ю. В., Василькова Т. А. Соціальна педагогіка: курс лекцій: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – 2-е изд., стереотип. – М.: Издательский центр “Академия”, 2001. – 440 с.
3. Введення у соціальну роботу: навчальний посібник. – К.: Фенікс, 2001. – 288 с.
4. Вихованці інтернатів про себе і своє життя / О. М. Балакірева (кер. авт. кол.), О. О. Яременко, Н. П. Дудар та ін. – К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2000. – Кн. 1. – 134 с. – (Сер. “На порозі самостійного життя”; у 4 кн.).
5. Вчимося жити самостійно: навч.-метод. посіб. для роботи з учнями випускних класів інтернатних закладів / Ж. В. Петрочко, О. В. Безпалько, О. М. Денисюк та ін. – К.: Державний ін-т проблем сім’ї та молоді, 2002. – 203 с.
6. Державна доповідь “Про становище дітей в Україні (за підсумками 1999 року): Соціальний захист дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування”. – Український ін-т соціальних досліджень, 2000. – 138 с.
7. Державний комітет України у справах сім’ї та молоді. – Київ, 2002, – 21 с.
8. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист (збірник документів): Частина 1. – К., АТ “Видавництво “Столиця”, 1998. – 248 с.
9. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист (збірник документів): Частина II. – К., АТ “Видавництво “Столиця”, 1998. – 292 с.
10. Закон України “Про загальну середню освіту” № 651-XIV від 13.05.1999 р. (Відомості Верховної Ради, 1999, № 28, ст. 230).
11. Закон України “Про охорону дитинства” від 26 квітня 2001 року № 2402-III / Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.
12. Захист і забезпечення дотримання житлових та майнових прав дітей: тематична Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2001 року. – К.: Державний ін-т проблем сім’ї та молоді, 2002. – 160 с.
13. Конституція України: Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України, 1996. – № 30. – Ст. 141.

14. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / пер. с англ. – М. : Смысл, 1999. – 425 с.
15. Національна програма “Дати України”. Затверджена Указом Президента України від 18 січня 1996 року № 63. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист (збірник документів) : Частина 1. – К. : АТ Видавництво “Столиця”, 1998. – 248 с. – С. 69-88.
16. Ольхович О. В. Становище біженців в Україні та шляхи їх соціальної інтеграції. Соціально-правовий захист молоді: Збірник наукових статей / заг. ред. І. В. Козубовська, В. М. Великий. – Ужгород, 2002. – 319 с.
17. Основы социальной работы : учебник / отв. ред. П. Д. Павленок. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 368 с.
18. Основы социальной работы : учебник / отв. ред. П. Д. Павленок. – 2-е изд. испр. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 395 с.
19. Пащенко С. Ю. Підготовка соціального педагога до соціалізації дітей-інвалідів в умовах літнього оздоровчого табору. Наука і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – К. : Логос, 2003. – Том XXXVI. – 310 с. – С. 101-109.
20. Пеша І. В. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (проблеми реформування). – К. : Логос, 2000. – 87 с.
21. Положення про прийом іноземців та осіб без громадянства на навчання до вищих навчальних закладів. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 1998 року № 1238 (Витяг). Законодавство України про пільги. Пільги. Переваги. Гарантії. Компенсації: Зб. норм. актів / Упоряд. Я.М. Гутарін. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 560 с. – С. 520.
22. Порядок надання біженцям грошової допомоги та пенсії. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 липня 1998 року № 1016 (Витяг). Законодавство України про пільги. Пільги. Переваги. Гарантії. Компенсації: Зб. норм. актів / упоряд. Я. М. Гутарін. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 560 с. – С. 522-524.
23. Порядок надання медичної допомоги іноземним громадянам. Роз'яснення Державного центру зайнятості Міністерства праці та соціальної політики України від 11 листопада 1997 року № ДЦ-11-1616. Законодавство України про пільги. Пільги. Переваги. Гарантії. Компенсації : зб. норм. актів / упоряд. Я. М. Гутарін. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 560 с. – С. 522.
24. Права дитини : посібник для журналістів. – К. : Представництво ЮНІСЕФ в Україні. – 2002. – 116 с.
25. Правила в'їзду іноземців в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 1995 року № 1074 (Витяг). Законодавство України про пільги. Пільги. Переваги. Гарантії. Компенсації : зб. норм. актів / упоряд. Я. М. Гутарін. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 560 с. – С. 498-500.
26. Правознавство : навч. посібник / А. М. Колодій, І. В. Опришко (керівники авт. кол.), С. Є. Демський та ін.; за ред В. В. Копейчикова – 3-е вид., переробл. та допов. – К., Юрінком Інтер, 2000. – 640 с.
27. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні. Закон України від 5 лютого 1993 року № 2998-ХП (Витяг). Законодавство

- України про пільги. Пільги. Переваги. Гарантії. Компенсації: Зб. норм. актів / уряд. Я. М. Гутарін. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 560 с. – С. 417-422.
28. Роль засобів масової інформації та інших джерел у формуванні здорового способу життя молоді / О. Яременко, О. Балакірева, Н. Бутенко, О. Вакуленко та ін. – К. : Український ін-т соціальних досліджень, 2000. – 111 с.
29. *Сирота І. М.* Право соціального забезпечення в Україні : учебник. изд. третье, переработанное и дополненное. – Х. : “Одиссей”, 2002. – 384 с.
30. Соціальна педагогіка : навчальний посібник / за ред. А. Й. Капської. – К., 2000. – 264 с.
31. Соціальне оточення та самопочуття підлітків / О. Балакірева (кер. авт. кол.), О. Артюх, О. Петрунько, О. Яременко. – К. : Державний ін-т сім'ї та молоді, 2002. – Вип. 1. – 51 с. – (серія: Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді. у 3 вип.).
32. *Трубавіна І. М.* Завдання соціально-педагогічного супроводу дитячих будинків сімейного типу. Соціальна робота в Україні на початку ХХІ століття: проблеми теорії і практики: матеріали доповідей на Міжнародній науково-практичній конференції 29-31 жовтня 2002 року. Частина II. – К., 2002. – 316 с.
33. Цілі та завдання УВКБ ООН в Україні. gk: c:\pi\gkhrjn.ua.dok.

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО МОДУЛЯ II

КОДЕКС ЗАКОНІВ ПРО ПРАЦЮ (Витяг)

Стаття 201. Організація виробничого навчання

Для професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників, особливо молоді, власник або уповноважений ним орган організує індивідуальне, бригадне, курсове та інше виробниче навчання за рахунок підприємства, організації, установи.

Стаття 202. Створення необхідних умов для поєднання роботи з навчанням

Працівникам, які проходять виробниче навчання або навчаються в навчальних закладах без відриву від виробництва, власник або уповноважений ним орган повинен створювати необхідні умови для поєднання роботи з навчанням.

Стаття 203. Заохочення працівників, які поєднують роботу з навчанням

При підвищенні кваліфікаційних розрядів або при просуванні по роботі повинні враховуватись успішне проходження працівниками виробничого навчання, загальноосвітня і професійна підготовка, та успішне проходження працівниками навчання в навчальних закладах.

Стаття 208. Пільги для працівників, які навчаються в середніх і професійно-технічних навчальних закладах

Для працівників, які навчаються без відриву від виробництва в середніх і професійно-технічних навчальних закладах, встановлюється скорочений робочий тиждень або скорочена тривалість щоденної роботи із збереженням заробітної плати у встановленому порядку; їм надаються також і інші пільги.

Стаття 212. Час надання щорічних відпусток працівникам, які навчаються в навчальних закладах

Працівникам, які навчаються в навчальних закладах без відриву від виробництва, щорічні відпустки за їх бажанням приєднуються до часу проведення настановних занять, виконання лабораторних робіт, складання заліків та іспитів, часу підготовки і захисту дипломного проекту та інших робіт, передбачених навчальною програмою.

Працівникам, які навчаються в середніх загальноосвітніх вечірніх (змінних) школах, класах, групах з очною, заочною формами навчання при загальноосвітніх школах, щорічні відпустки за їх бажанням

надаються з таким розрахунком, щоб вони могли бути використані до початку навчання в цих закладах.

Працівникам, які успішно навчаються в навчальних закладах без відриву від виробництва та бажають приєднати відпустку до часу проведення настановних занять, виконання лабораторних робіт, складання заліків та іспитів, часу підготовки і захисту дипломного проекту та інших робіт, передбачених навчальною програмою, щорічні відпустки повної тривалості за перший рік роботи надаються до настання шестимісячного терміну безперервної роботи на даному підприємстві, в установі, організації.

Стаття 213. Додаткова відпустка у зв'язку з навчанням у професійно-технічних навчальних закладах

Працівникам, які успішно навчаються на вечірніх відділеннях професійно-технічних навчальних закладів, надається додаткова оплачувана відпустка для підготовки та складання іспитів загальною тривалістю 35 календарних днів протягом навчального року.

Стаття 214. Відпустки без збереження заробітної плати працівникам, допущеним до вступних іспитів у вищі навчальні заклади

Працівникам, допущеним до вступних іспитів у вищі навчальні заклади, надається відпустка без збереження заробітної плати тривалістю 15 календарних днів без урахування часу, необхідного для проїзду до місцезнаходження навчального закладу та назад.

Працівникам, які навчаються без відриву від виробництва на підготовчих відділеннях при вищих навчальних закладах, у період навчального року надається, за їх бажанням, один вільний від роботи день на тиждень без збереження заробітної плати. Для складання випускних іспитів їм надається додаткова відпустка на умовах, передбачених частиною першою цієї статті.

Стаття 215. Пільги працівникам, які навчаються у вищих навчальних закладах.

Працівникам, які навчаються у вищих навчальних закладах з вечірньою та заочною формами навчання, надаються додаткові відпустки у зв'язку з навчанням, а також інші пільги, передбачені законодавством.

Стаття 216. Додаткова відпустка у зв'язку з навчанням у вищих навчальних закладах, навчальних закладах післядипломної освіти та аспірантурі

Працівникам, які успішно навчаються без відриву від виробництва у вищих навчальних закладах з вечірньою та заочною формами навчання, надаються додаткові оплачувані відпустки:

1) на період настановних занять, виконання лабораторних робіт, складання заліків та іспитів для тих, хто навчається на першому та другому курсах у вищих навчальних закладах:

- першого та другого рівнів акредитації з вечірньою формою навчання – 10 календарних днів,

- третього та четвертого рівнів акредитації з вечірньою формою навчання – 20 календарних днів,

- незалежно від рівня акредитації з заочною формою навчання – 30 календарних днів;

2) на період настановних занять, виконання лабораторних робіт, складання заліків та іспитів для тих, хто навчається на третьому і наступних курсах у вищих навчальних закладах:

- першого та другого рівнів акредитації з вечірньою формою навчання – 20 календарних днів,

- третього та четвертого рівнів акредитації з вечірньою формою навчання – 30 календарних днів,

- незалежно від рівня акредитації з заочною формою навчання – 40 календарних днів;

- на період складання державних іспитів у вищих навчальних закладах незалежно від рівня акредитації – 30 календарних днів;

- на період підготовки та захисту дипломного проекту (роботи) студентам, які навчаються у вищих навчальних закладах з вечірньою та заочною формами навчання першого та другого рівнів акредитації, – два місяці, а у вищих навчальних закладах третього і четвертого рівнів акредитації – чотири місяці.

Тривалість додаткових оплачуваних відпусток працівникам, які здобувають другу (наступну) вищу освіту за заочною (вечірньою) формою навчання у навчальних закладах післядипломної освіти та вищих навчальних закладах, що мають у своєму підпорядкуванні підрозділи післядипломної освіти, визначається як для осіб, які навчаються на третьому і наступних курсах вищого навчального закладу відповідного рівня акредитації.

Працівникам, допущеним до складання вступних іспитів в аспірантуру з відривом або без відриву від виробництва, для підготовки та складання іспитів надається один раз на рік додаткова оплачувана відпустка з розрахунку 10 календарних днів на кожний іспит.

Працівникам, які навчаються без відриву від виробництва в аспірантурі та успішно виконують індивідуальний план підготовки, надається додаткова оплачувана відпустка тривалістю 30 календарних днів.

Для працівників, які навчаються у вищих навчальних закладах з вечірньою та заочною формами навчання, де навчальний процес має свої особливості, законодавством може встановлюватися інша тривалість відпусток у зв'язку з навчанням.

Відпустки, передбачені пунктами 1 і 2 частини першої та частиною четвертою цієї статті, надаються впродовж навчального року.

Стаття 217. Збереження заробітної плати на час додаткових відпусток у зв'язку з навчанням.

На час додаткових відпусток у зв'язку з навчанням (статті 211, 213, 216 цього Кодексу, за працівниками за основним місцем роботи зберігається середня заробітна плата.

Стаття 218. Надання працівникам, які навчаються у вищих навчальних закладах та аспірантурі, вільних від роботи днів

Працівникам, які навчаються на останніх курсах вищих навчальних закладів, протягом десяти учбових місяців перед початком виконання дипломного проекту (роботи) або складання державних іспитів надається щотижнево при шестиденному робочому тижні один вільний від роботи день для підготовки до занять з оплатою його в розмірі 50 відсотків одержуваної заробітної плати, але не нижче мінімального розміру заробітної плати.

При п'ятиденному робочому тижні кількість вільних від роботи днів змінюється залежно від тривалості робочої зміни за умови збереження загальної кількості вільних від роботи годин.

Протягом десяти навчальних місяців перед початком виконання дипломного проекту (роботи) або складання державних іспитів працівникам, за їх бажанням, може бути надано додатково ще один-два вільних від роботи дні на тиждень без збереження заробітної плати.

Працівникам, які навчаються без відриву від виробництва в аспірантурі, за їх бажанням протягом чотирьох років навчання надається один вільний від роботи день на тиждень з оплатою його в розмірі 50 відсотків середньої заробітної плати працівника.

Працівникам, які навчаються без відриву від виробництва в аспірантурі, протягом четвертого року навчання надається за їх бажанням додатково ще один вільний від роботи день на тиждень без збереження заробітної плати.

Стаття 219. Оплата проїзду до місця знаходження вищого навчального закладу

Власник або уповноважений ним орган оплачує працівникам, які навчаються у вищих навчальних закладах з вечірньою та заочною формами навчання, проїзд до місця знаходження навчального закладу і назад один раз на рік на настановні заняття, для виконання лабораторних робіт і складання заліків та іспитів — у розмірі 50 відсотків вартості проїзду.

У такому ж розмірі провадиться оплата проїзду для підготовки і захисту дипломного проекту (роботи) або складання державних іспитів.

Стаття 220. Обмеження надурочних робіт для працівників, які навчаються

Працівників, які навчаються без відриву від виробництва в середніх і професійно-технічних навчальних закладах, забороняється залучати в дні занять до надурочних робіт.

Стаття 209. Скорочення робочого часу із збереженням заробітної плати для працівників, які навчаються в середніх загальноосвітніх школах.

Для працівників, які успішно навчаються в середніх загальноосвітніх вечірніх (змінних) школах, класах, групах з очною, заочною формами навчання при загальноосвітніх школах, на період навчального року встановлюється скорочений робочий тиждень на один робочий день або на відповідну йому кількість робочих годин (при скороченні робочого дня протягом тижня). Ці особи звільняються від роботи протягом навчального року не більш як на 36 робочих днів при шестиденному робочому тижні або на відповідну їм кількість робочих годин. При п'ятиденному робочому тижні кількість вільних від роботи днів змінюється залежно від тривалості робочої зміни при збереженні кількості вільних від роботи годин.

Працівникам, зазначеним у частині першій цієї статті, за час звільнення від роботи виплачується 50 відсотків середньої заробітної плати за основним місцем роботи, але не нижче мінімального розміру заробітної плати.

Стаття 210. Звільнення від роботи без збереження заробітної плати працівників, які навчаються в середніх навчальних закладах

Власник або уповноважений ним орган може надавати без шкоди для виробничої діяльності працівникам, які навчаються в середніх загальноосвітніх вечірніх (змінних) школах, класах, групах з очною, заочною формами навчання при загальноосвітніх школах, за їх бажанням, у період навчального року без збереження заробітної плати один-два вільних від роботи дні на тиждень.

Стаття 211. Додаткова відпустка у зв'язку з навчанням у середніх навчальних закладах

Працівникам, які здобувають загальну середню освіту в середніх загальноосвітніх вечірніх (змінних) школах, класах, групах з очною, заочною формами навчання при загальноосвітніх школах, надається додаткова оплачувана відпустка на період складання:

- випускних іспитів в основній школі – тривалістю 10 календарних днів;
- випускних іспитів у старшій школі – тривалістю 23 календарних дні;
- перевідних іспитів в основній та старшій школах – від 4 до 6 календарних днів.

Працівникам, які складають іспити екстерном за основну або старшу школу, надається додаткова оплачувана відпустка тривалістю відповідно 21 та 28 календарних днів.

ЗАКОН УКРАЇНИ “ПРО ДОШКІЛЬНУ ОСВІТУ” (Витяг)

Цей Закон визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку системи дошкільної освіти, яка забезпечує розвиток, виховання і навчання дитини, ґрунтується на поєднанні сімейного та суспільного виховання, досягненнях вітчизняної науки, надбаннях світового педагогічного досвіду, сприяє формуванню цінностей демократичного правового суспільства в Україні.

Розділ VI УЧАСНИКИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У СФЕРІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Стаття 27. Учасники навчально-виховного процесу

Учасниками навчально-виховного процесу у сфері дошкільної освіти є:

- діти дошкільного віку, вихованці, учні;
- директори (завідуючі), заступники директора (завідуючого) з навчально-виховної (виховної) роботи, вихователі-методисти, вихователі, старші вихователі, вчителі (усіх спеціальностей), вчителі-дефектологи, вчителі-логопеди, практичні психологи, соціальні педагоги, інструктори з праці, інструктори з фізкультури, інструктори слухового кабінету, музичні керівники, керівники гуртків, студій, секцій, інших форм гурткової роботи та інші спеціалісти;
- помічники вихователів та няні у будинках дитини, яслах та яслах-садках;
- медичні працівники;
- батьки або особи, які їх замінюють;
- батьки-вихователі дитячих будинків сімейного типу;
- фізичні особи, які надають освітні послуги у сфері дошкільної освіти за наявності ліцензії.

Стаття 28. Права дитини у сфері дошкільної освіти

1. Права дитини у сфері дошкільної освіти визначені Конституцією України (254к/96-ВР), Законом України “Про освіту” (1060-12), цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

2. Дитина має гарантоване державою право на:

- безоплатну дошкільну освіту в державних і комунальних дошкільних навчальних закладах;
- безпечні та нешкідливі для здоров'я умови утримання, розвитку, виховання і навчання;
- захист від будь-якої інформації, пропаганди та агітації, що завдає шкоди її здоров'ю, моральному та духовному розвитку;
- безоплатне медичне обслуговування у державних і комунальних дошкільних навчальних закладах;

- захист від будь-яких форм експлуатації та дій, які шкодять здоров'ю дитини, а також від фізичного та психологічного насильства, приниження її гідності;
- здоровий спосіб життя.

Стаття 29. Права та обов'язки педагогічних працівників у сфері дошкільної освіти

Права та обов'язки педагогічних працівників у сфері дошкільної освіти визначаються Законом України "Про освіту" (1060-12), цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Стаття 30. Педагогічне навантаження, оплата праці, відпочинок педагогічних та інших працівників у сфері дошкільної освіти

1. Педагогічний працівник дошкільного навчального закладу - особа з високими моральними якостями, яка має відповідну вищу педагогічну освіту, забезпечує результативність та якість роботи, а також фізичний і психічний стан якої дозволяє виконувати професійні обов'язки.

2. Педагогічне навантаження педагогічного працівника у сфері дошкільної освіти - час, призначений для здійснення навчально-виховного процесу.

3. Педагогічне навантаження педагогічного працівника дошкільного навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності відповідно становить:

- вихователя групи компенсуючого типу - 25 годин;
- соціального педагога - 40 годин;
- практичного психолога - 40 годин;
- практичного психолога дошкільного навчального закладу (ясел-садка) компенсуючого типу - 20 годин;
- музичного керівника - 24 години;
- інструктора з фізкультури - 30 годин;
- вчителя-дефектолога, вчителя-логопеда - 20 годин;
- вихователя-методиста - 36 годин;
- на тиждень, що відповідає тарифній ставці.

Розміри тарифних ставок інших педагогічних працівників дошкільного навчального закладу встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Оплата праці педагогічних працівників, спеціалістів, обслуговуючого персоналу та інших працівників дошкільних навчальних закладів здійснюється згідно з Кодексом законів про працю України (322-08) та іншими нормативно-правовими актами. Педагогічне навантаження педагогічного працівника дошкільного навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності обсягом менше тарифної ставки, передбаченої частиною першою цієї статті, встановлюється лише за його письмовою згодою у порядку, передбаченому законодавством України.

4. Педагогічні працівники мають право на додаткову оплачувану відпустку. Тривалість відпустки помічників вихователів дошкільних навчальних закладів становить 28 календарних днів. Окремим категоріям працівників дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, робота яких пов'язана з підвищеним нервово-емоційним навантаженням, надається щорічна додаткова відпустка за особливий характер праці тривалістю до 35 календарних днів за Списком виробництв, робіт, професій і посад, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

Стаття 31. Трудові відносини у системі дошкільної освіти

1. Трудові відносини у системі дошкільної освіти регулюються законодавством України про працю, Законом України "Про освіту" (1060-12), цим Законом та іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до них.

2. На посаду керівника дошкільного навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності призначається особа, яка є громадянином України, має відповідну вищу педагогічну освіту не нижче освітнього кваліфікаційного рівня "спеціаліст", стаж педагогічної роботи у сфері дошкільної освіти не менш як три роки, а також організаторські здібності, фізичний і психічний стан якої не перешкоджає виконанню професійних обов'язків.

3. Керівника та заступника керівника державного і комунального дошкільного навчального закладу призначає на посаду та звільняє з посади відповідний орган управління освітою.

Педагогічних та інших працівників державного і комунального дошкільного навчального закладу призначає на посади та звільняє з посад його керівник.

4. Керівника та заступника керівника приватного дошкільного навчального закладу призначає на посаду та звільняє з посади його засновник (власник) за погодженням з відповідним органом управління освітою.

Педагогічних працівників приватного дошкільного навчального закладу призначає на посади та звільняє з посад його керівник за погодженням з відповідним органом управління освітою.

Інших працівників приватного дошкільного навчального закладу призначає на посади та звільняє з посад його керівник.

Стаття 33. Соціальний захист дітей дошкільного віку

1. Держава забезпечує соціальний захист, підтримку дітей дошкільного віку, особливо дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, тривалого лікування та реабілітації, а також дітей із малозабезпечених та багатодітних сімей.

2. Дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, гарантовано право на збереження родинних стосунків, утримання у державних і комунальних дошкільних навчальних закладах за рахунок

держави, а також на захист їх особистих, майнових і житлових прав згідно із законодавством України.

3. Грудним дітям та дітям другого року життя, які входять до складу малозабезпечених сімей, а також грудним дітям та дітям раннього віку, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, за рахунок держави гарантується забезпечення дитячим харчуванням у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України. {Частина третя статті 33 в редакції Закону № 142-V (142-16) від 14.09.2006}

4. Дітям, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, тривалого лікування та реабілітації, гарантовано право на відвідування державних і комунальних дошкільних навчальних закладів з гнучким режимом роботи та їх утримання у цих закладах за рахунок держави. Направлення дітей до дошкільного навчального закладу (ясел-садка) компенсуючого типу здійснює відповідна психолого-медико-педагогічна консультація, діяльність якої регламентується Положенням про психолого-медико-педагогічну консультацію, затвердженим спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки та спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі охорони здоров'я.

5. Діти, які потребують корекції зору, слуху, опорно-рухового апарату, забезпечуються засобами пересування, протезування, орієнтації і сприйняття інформації, а також іншими засобами індивідуальної корекції за рахунок держави у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 36. Права та обов'язки батьків або осіб, які їх замінюють

1. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право:

- вибирати дошкільний навчальний заклад та форму здобуття дитиною дошкільної освіти;
- обирати і бути обраними до органів громадського самоврядування дошкільного навчального закладу;
- звертатися до відповідних органів управління освітою з питань розвитку, виховання і навчання своїх дітей;
- захищати законні інтереси своїх дітей у відповідних державних органах і суді.

2. Батьки або особи, які їх замінюють, зобов'язані:

- виховувати у дітей любов до України, повагу до національних, історичних, культурних цінностей Українського народу, дбайливе ставлення до довкілля;
- забезпечувати умови для здобуття дітьми старшого дошкільного віку дошкільної освіти за будь-якою формою;
- постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних задатків, нахилів та здібностей;
- поважати гідність дитини;

- виховувати у дитини працелюбність, шанобливе ставлення до старших за віком, державної і рідної мови, до народних традицій і звичаїв.

Розділ ІХ **ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Стаття 41. Відповідальність за порушення законодавства про дошкільну освіту

1. Особи, винні у порушенні законодавства про дошкільну освіту, несуть відповідальність у порядку, встановленому законами України.

2. Невиконання приватними дошкільними навчальними закладами, юридичними чи фізичними особами, які надають освітні послуги у сфері дошкільної освіти, завдань дошкільної освіти, вимог Базового компонента дошкільної освіти є підставою для позбавлення їх ліцензії.

3. Позбавлення ліцензії зумовлює ліквідацію чи реорганізацію дошкільного навчального закладу.

Президент України

м. Київ, 11 липня 2001 року N 2628-III

Л. КУЧМА

ЗАКОН УКРАЇНИ **“ПРО ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНУ ОСВІТУ”** (Витяг)

Цей Закон визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку системи професійно-технічної освіти, створення умов для професійної самореалізації особистості та забезпечення потреб суспільства і держави у кваліфікованих робітниках.

Розділ І **ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ**

Стаття 1. Законодавство України про професійно-технічну освіту

Законодавство України про професійно-технічну освіту базується на Конституції України (254к/96-ВР) і складається з Закону України “Про освіту” (1060-12), цього Закону та інших нормативно-правових актів.

Законодавство України в галузі професійно-технічної освіти обов’язкове для застосування на території України незалежно від форм власності та підпорядкування закладів і установ професійно-технічної освіти.

Стаття 2. Завдання Закону України “Про професійно-технічну освіту”.

Завданням цього Закону є регулювання суспільних відносин в галузі професійно-технічної освіти з метою:

- забезпечення громадянам України, а також іноземцям та особам без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, права на здобуття професійно-технічної освіти відповідно до їх покликань, інтересів і здібностей, перепідготовку та підвищення кваліфікації; задоволення потреб економіки країни у кваліфікованих і конкурентоспроможних на ринку праці робітниках;

- сприяння в реалізації державної політики зайнятості населення;

- забезпечення необхідних умов функціонування і розвитку установ професійно-технічної освіти та професійно-технічних навчальних закладів різних форм власності та підпорядкування.

Стаття 5. Право на здобуття професійно-технічної освіти

Громадяни України мають рівні права на здобуття професійно-технічної освіти відповідно до своїх здібностей і нахилів. Обмеження допускаються за медичними та віковими показниками, а також показниками професійної придатності, що визначаються Кабінетом Міністрів України.

Професійно-технічна освіта здобувається громадянами України в державних і комунальних професійно-технічних навчальних закладах безоплатно, за рахунок держави, а у державних та комунальних акредитованих вищих професійно-технічних навчальних училищах та центрах професійної освіти - у межах державного замовлення безоплатно, на конкурсній основі. (Частина друга статті 5 в редакції Закону № 1158-IV (1158-15) від 11.09.2003).

Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються правом на здобуття професійно-технічної освіти нарівні з громадянами України.

Інші іноземці оплачують своє навчання, якщо інше не передбачене законодавством або міжнародними договорами України.

Громадяни, які мають базову загальну середню освіту, можуть одночасно із набуттям професії здобувати повну загальну середню освіту у професійно-технічному навчальному закладі або в іншому навчальному закладі.

Громадяни, які за станом здоров'я, сімейними обставинами, а також з інших поважних причин не можуть одночасно із набуттям професії здобувати повну загальну середню освіту або не мають базової загальної середньої освіти, а також ті, які потребують соціальної допомоги і реабілітації, можуть здобувати робітничу кваліфікацію з професій, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України. (Частина шоста статті 5 в редакції Закону № 1158-IV (1158-15) від 11.09.2003).

Стаття 11. Нормативно-правові акти в галузі професійно-технічної освіти

Нормативно-правові акти в галузі професійно-технічної освіти розробляються для забезпечення реалізації державної політики у цій галузі. (Стаття 11 в редакції Закону N 1158-IV (1158-15) від 11.09.2003)

Стаття 14. Прийом громадян до професійно-технічних навчальних закладів

Прийом громадян до професійно-технічних навчальних закладів здійснюється в порядку, встановленому навчальним закладом на підставі типових правил прийому до професійно-технічних навчальних закладів, що затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері професійно-технічної освіти.

Розділ III

ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ

Стаття 17. Визначення професійно-технічного навчального закладу

Професійно-технічний навчальний заклад - це заклад освіти, що забезпечує реалізацію потреб громадян у професійно-технічній освіті, оволодінні робітничими професіями, спеціальностями, кваліфікацією відповідно до їх інтересів, здібностей, стану здоров'я.

Стаття 18. Типи професійно-технічних навчальних закладів

До професійно-технічних навчальних закладів належать:

- професійно-технічне училище відповідного профілю;
- професійне училище соціальної реабілітації;
- вище професійне училище;
- професійний ліцей;
- професійний ліцей відповідного профілю;
- професійно-художнє училище;
- художнє професійно-технічне училище;
- вище художнє професійно-технічне училище;
- училище-агрофірма;
- вище училище-агрофірма;
- училище-завод;
- центр професійно-технічної освіти;
- центр професійної освіти;
- навчально-виробничий центр;
- центр підготовки і перепідготовки робітничих кадрів;
- навчально-курсний комбінат;
- навчальний центр;
- інші типи навчальних закладів, що надають професійно-технічну освіту або здійснюють професійно-технічне навчання.

(Стаття 18 в редакції Закону N 1158-IV (1158-15) від 11.09.2003)

Розділ IV

Стаття 27. Навчальний та канікулярний час учня, слухача

Навчальний час учня, слухача визначається обліковими одиницями часу, передбаченого для виконання навчальних програм професійно-технічної освіти.

Обліковими одиницями навчального часу є:

- академічна година тривалістю 45 хвилин;
- урок виробничого навчання, тривалість якого не перевищує 6 академічних годин;
- навчальний день, тривалість якого не перевищує 8 академічних годин;
- навчальний тиждень, тривалість якого не перевищує 36 академічних годин;
- навчальний семестр, тривалість якого визначається навчальним планом;
- навчальний рік, тривалість якого не перевищує 40 навчальних тижнів.

Навчальний (робочий) час учня, слухача в період проходження виробничої та передвипускної (переддипломної) практики встановлюється залежно від режиму роботи підприємства, установи, організації згідно з законодавством.

Відвідування занять учнями, слухачами професійно-технічних навчальних закладів є обов'язковим.

Відволікати учнів, слухачів від участі у навчальному процесі забороняється, крім випадків, передбачених рішенням Кабінету Міністрів України.

Якщо тривалість навчання у професійно-технічних навчальних закладах перевищує 10 календарних місяців, для учнів встановлюються канікули, термін яких визначає спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері професійно-технічної освіти.

Стаття 28. Робочий час педагогічного працівника

Робочий час викладача, майстра виробничого навчання, інструктора виробничого навчання професійно-технічного навчального закладу визначається згідно з обсягом навчального навантаження та позаурочної навчально-методичної, організаційної та виховної роботи серед учнів, слухачів.

Граничні обсяги навчального навантаження та позаурочної навчально-методичної, організаційної та виховної роботи у професійно-технічних навчальних закладах визначає спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері професійно-технічної освіти за погодженням з центральним органом виконавчої влади з питань економічної політики, Міністерством фінансів України, Міністерством праці та соціальної політики України.

Оплата позаурочної навчально-методичної, організаційної та виховної роботи викладача, майстра виробничого навчання, інструктора виробничого навчання є складовою системи оплати навчальної роботи.

Робочий час інших педагогічних працівників встановлюється залежно від режиму роботи навчального закладу та відповідно до законодавства.

Розділ VI **СУБ'ЄКТИ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ**

Стаття 36. Учень, слухач професійно-технічного навчального закладу

Учень, слухач професійно-технічного навчального закладу є суб'єктом професійно-технічної освіти.

Учень професійно-технічного навчального закладу – це випускник основної або старшої загальноосвітньої школи, зарахований до професійно-технічного навчального закладу на навчання за програмами професійно-технічної освіти. Учні професійно-технічного навчального закладу видається учнівський квиток.

Слухач професійно-технічного навчального закладу – це особа, зарахована до цього закладу на навчання за програмами курсової підготовки, перепідготовки чи підвищення кваліфікації.

Стаття 37. Права учня, слухача професійно-технічного навчального закладу

Учень, слухач професійно-технічного навчального закладу, крім прав, передбачених Законом України “Про освіту”, мають право на:

- належні умови навчання за обраною професією;
- матеріальне забезпечення в період навчання на умовах і в порядку, встановлених Кабінетом Міністрів України;
- навчання професії за індивідуальною програмою;
- безоплатне користування навчально-виробничою, культурно-спортивною, побутовою, оздоровчою базами навчального закладу;
- матеріальну допомогу;
- оплату праці під час виробничого навчання і практики згідно з законодавством;
- безоплатні медичне обслуговування, користування засобами лікування, профілактики захворювань та зміцнення здоров'я;
- щотижневий відпочинок і канікули протягом навчального року та після його закінчення;
- безоплатне оволодіння іншою професією у разі хвороби, яка не дає змоги продовжити навчання за обраною професією;
- пільговий проїзд у транспорті в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

(Статтю 37 доповнено абзацом згідно із Законом № 1158-IV (1158-15) від 11.09.2003)

Стаття 38. Гарантії соціального захисту учня, слухача та випускника професійно-технічного навчального закладу.

Час навчання у професійно-технічному навчальному закладі зараховується до трудового стажу учня, слухача, у тому числі в безперервний і в стаж роботи за спеціальністю, що дає право на пільги, встановлені для відповідної категорії працівників, якщо перерва між днем закінчення навчання і днем зарахування на роботу за набутою професією не перевищує трьох місяців.

Випускникам професійно-технічних навчальних закладів денної форми навчання, які навчалися 10 і більше місяців, надається оплачувана відпустка підприємством, установою, організацією протягом перших трьох місяців роботи в ньому. Тривалість щорічної основної відпустки випускників віком до 18 років становить тридцять один календарний день, випускників віком понад 18 років – відповідно до встановленої на підприємстві для робітників відповідної професії, спеціальності, посади.

Випускникам, які навчалися за денною формою навчання менш ніж 10 місяців, час навчання зараховується до трудового стажу, що дає право на щорічну основну відпустку.

Випускникам професійно-технічного навчального закладу, які навчались за державним замовленням, держава гарантує надання першого робочого місця відповідно до одержаної професії згідно з законодавством.

Інші питання соціального захисту учня, слухача професійно-технічного навчального закладу регулюються законодавством.

Стаття 39. Обов'язки і відповідальність учня, слухача професійно-технічного навчального закладу

Учень, слухач професійно-технічного навчального закладу, крім обов'язків, передбачених Законом України "Про освіту", зобов'язані:

- виконувати вимоги навчальних програм і системи контролю знань, умінь і навичок;
- відвідувати заняття, в тому числі й за індивідуальним графіком;
- виконувати під час проходження виробничої практики вимоги нормативно-правових актів, які регулюють працю працівників відповідних підприємств, установ, організацій;
- дотримувати правил охорони праці та техніки безпеки під час практичного навчання і виробничої практики;
- бережно ставитись до обладнання, засобів навчання та інвентаря, що використовуються в навчально-виробничому і навчально-виховному процесі.

Збитки, навмисно заподіяні учнями, слухачами навчальному закладу, підприємству, установі, організації, відшкодовуються ними особисто або за рахунок їх батьків (опікунів) відповідно до законодавства.

За невиконання обов'язків і систематичне порушення статуту професійно-технічного навчального закладу, правил внутрішнього

розпорядку професійно-технічного навчального закладу, незадовільну успішність до учня, слухача застосовуються такі заходи впливу, як попередження, догана, відрахування з навчального закладу.

Порядок накладання дисциплінарного стягнення, відрахування з професійно-технічного навчального закладу встановлюється його статутом та правилами внутрішнього розпорядку.

З професійно-технічного навчального закладу учень, слухач може бути відрахований за:

- власним бажанням;
- станом здоров'я;

(Частина п'яту статті 39 доповнено абзацом третім згідно із Законом № 1158-IV (1158-15) від 11.09.2003)

- переведенням, за його згодою, в інший навчальний заклад;

(Частина п'яту статті 39 доповнено абзацом четвертим згідно із Законом N 1158-IV (1158-15) від 11.09.2003)

- незадовільні успішність, поведінку;
- невиконання вимог навчального плану та навчальних програм;
- вироком суду, що набрав законної сили;
- грубі порушення навчальної дисципліни або правил внутрішнього розпорядку професійно-технічного навчального закладу.

Учень, слухач при відрахуванні з професійно-технічного навчального закладу може бути атестований за досягнутим рівнем кваліфікації.

Стаття 40. Заохочення учня, слухача професійно-технічного навчального закладу

За досягнення високих результатів у навчанні та оволодінні професією, спеціальністю, за активну участь у виробничій діяльності та за інші досягнення застосовуються різні форми морального та матеріального заохочення учнів, слухачів, передбачені статутом професійно-технічного навчального закладу.

Для матеріального заохочення учнів, слухачів у професійно-технічних навчальних закладах створюються фонди матеріального заохочення, які формуються за рахунок коштів бюджету, доходів від виробничої діяльності та залучення коштів підприємств, установ, організацій, громадян. Положення про фонд матеріального заохочення затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері професійно-технічної освіти або засновником професійно-технічного навчального закладу.

Розділ VII

ОСОБЛИВИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ УЧНІВ, СЛУХАЧІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Стаття 41. Учні, слухачі професійно-технічних навчальних закладів, яким забезпечується особливий соціальний захист

Право на особливий соціальний захист в галузі професійно-технічної освіти мають інваліди, діти-сироти, діти, які залишились без піклування батьків, та учні, слухачі, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС.

Стаття 42. Соціальний захист інвалідів

Держава гарантує інвалідам професійно-технічну освіту на рівні, що відповідає їх здібностям і можливостям. За інших рівних умов інваліди мають переважне право на зарахування до професійно-технічних навчальних закладів.

Професійна підготовка або перепідготовка інвалідів здійснюється за рахунок коштів державного бюджету в межах обсягів державного замовлення з урахуванням медичних показань і протипоказань для наступної трудової діяльності. Обрання форм і методів професійної підготовки проводиться згідно з висновками спеціалістів медико-соціальної експертної комісії.

(Частина друга статті 42 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1158-IV (1158-15) від 11.09.2003)

У професійному навчанні інвалідів поряд із традиційними допускається застосування альтернативних форм навчання.

Пенсія і стипендія виплачуються інвалідам у період навчання в повному розмірі.

Працевлаштування випускників із числа інвалідів здійснюється згідно із законодавством.

Стаття 43. Соціальний захист дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків

Держава гарантує дітям-сиротам і дітям, які залишилися без піклування батьків, переважне право на зарахування до професійно-технічних навчальних закладів.

Діти-сироти і діти, які залишилися без піклування батьків, під час навчання перебувають на повному утриманні держави і забезпечуються цільовим фінансуванням витрат на їх утримання, умови яких визначаються Кабінетом Міністрів України.

Випускникам професійно-технічних навчальних закладів – дітям-сиротам і дітям, які залишилися без піклування батьків, подається державна матеріальна допомога за нормативами, що встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Держава гарантує випускникам професійно-технічних навчальних закладів – дітям-сиротам і дітям, які залишилися без піклування батьків,

працевлаштування за набутою професією та забезпечення житлом згідно з законодавством.

Стаття 44. Соціальний захист учнів, слухачів, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС

Соціальний захист учнів, слухачів, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, здійснюється згідно з законодавством.

Розділ VIII **ПЕДАГОГІЧНІ ПРАЦІВНИКИ**

Стаття 47. Права, обов'язки та соціальні гарантії педагогічних працівників

Права, обов'язки та соціальні гарантії педагогічних працівників визначаються Законом України "Про освіту" (1060-12) та іншими нормативно-правовими актами.

Держава забезпечує педагогічним працівникам професійно-технічних навчальних закладів та установ професійно-технічної освіти:

- щорічну основну відпустку тривалістю не менше 42 календарних днів у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України;
- пенсію за вислугу років за наявності стажу безперервної педагогічної роботи не менше ніж 25 років.

На педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів, розташованих у сільській місцевості і селищах міського типу, а також пенсіонерів, які раніше працювали педагогічними працівниками у професійно-технічних навчальних закладах у цих населених пунктах, поширюються пільги, що надаються спеціалістам сільського господарства та педагогічним працівникам інших навчальних закладів, розташованих у цих населених пунктах, згідно з законодавством.

На працівників навчально-виробничих, виробничих підрозділів, навчальних господарств професійно-технічних навчальних закладів поширюються пільги, що надаються згідно з законодавством працівникам відповідних виробництв.

Стаття 48. Відповідальність педагогічних працівників

Педагогічні працівники професійно-технічних навчальних закладів несуть дисциплінарну, адміністративну, кримінальну відповідальність згідно з законодавством.

Президент України

Л. КУЧМА

м. Київ, 10 лютого 1998 року
№ 103/98-ВР

ЗАКОН УКРАЇНИ
“ПРО ЗАГАЛЬНУ СЕРЕДНЮ ОСВІТУ”
(Витяг)

Цей Закон визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку системи загальної середньої освіти, що сприяє вільному розвитку людської особистості, формує цінності правового демократичного суспільства в Україні.

Розділ І.
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Законодавство України про загальну середню освіту

Законодавство України про загальну середню освіту базується на Конституції України (254к/96-ВР) і складається з Закону України “Про освіту” (1060-12), цього Закону, інших нормативно-правових актів та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Стаття 2. Основні завдання законодавства України про загальну середню освіту

Основними завданнями законодавства України про загальну середню освіту є:

- забезпечення права громадян на доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти;
- забезпечення необхідних умов функціонування і розвитку загальної середньої освіти;
- забезпечення нормативно-правової бази щодо обов'язковості повної загальної середньої освіти;
- визначення структури та змісту загальної середньої освіти;
- визначення органів управління системою загальної середньої освіти та їх повноважень;
- визначення прав та обов'язків учасників навчально-виховного процесу, встановлення відповідальності за порушення законодавства про загальну середню освіту.

Стаття 3. Загальна середня освіта

Загальна середня освіта – цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, результатом якого є інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності.

Загальна середня освіта є обов'язковою основною складовою безперервної освіти.

Загальна середня освіта спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання та виховання, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності

навчання і виховання, на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави.

Стаття 4. Система загальної середньої освіти

Систему загальної середньої освіти становлять:

- загальноосвітні навчальні заклади всіх типів і форм власності, у тому числі для громадян, які потребують соціальної допомоги та соціальної реабілітації, навчально-виробничі комбінати, позашкільні заклади, науково-методичні установи та органи управління системою загальної середньої освіти, а також професійно-технічні та вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації, що надають повну загальну середню освіту.

Стаття 5. Завдання загальної середньої освіти

Завданнями загальної середньої освіти є:

- виховання громадянина України;
- формування особистості учня (вихованця), розвиток його здібностей і обдарувань, наукового світогляду;
- виконання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти, підготовка учнів (вихованців) до подальшої освіти і трудової діяльності;
- виховання в учнів (вихованців) поваги до Конституції України, державних символів України, прав і свобод людини і громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії, свідомого ставлення до обов'язків людини і громадянина;
- реалізація права учнів (вихованців) на вільне формування політичних і світоглядних переконань;
- виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей Українського народу та інших народів і націй;
- виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів (вихованців).

Стаття 6. Здобуття повної загальної середньої освіти

1. Громадянам України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак забезпечується доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти у державних і комунальних навчальних закладах.

2. Громадяни України мають право на здобуття повної загальної середньої освіти у приватних навчальних закладах.

3. Здобуття повної загальної середньої освіти у навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності має відповідати вимогам Державного стандарту загальної середньої освіти.

4. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, здобувають повну загальну середню освіту у порядку, встановленому для громадян України.

5. Відповідальність за здобуття повної загальної середньої освіти дітьми покладається на їх батьків, а дітьми, позбавленими батьківського піклування, – на осіб, які їх замінюють, або навчальні заклади, де вони виховуються.

Стаття 7. Мова (мови) навчання і виховання у загальноосвітніх навчальних закладах

Мова (мови) навчання і виховання у загальноосвітніх навчальних закладах визначається відповідно до Конституції України і Закону України “Про мови в Українській РСР” (8312-11).

Розділ II.

ЗАГАЛЬНООСВІТНІ ТА ІНШІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Стаття 8. Загальноосвітній навчальний заклад

1. Загальноосвітній навчальний заклад – навчальний заклад, що забезпечує реалізацію права громадян на загальну середню освіту.

Розділ III.

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Стаття 12. Термін навчання

1. Термін навчання для здобуття повної загальної середньої освіти у загальноосвітніх навчальних закладах I-III ступенів становить 11 років: {Абзац перший частини першої статті 12 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2442-VI (2442-17) від 06.07.2010} у загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня – 4 роки;

– у загальноосвітніх навчальних закладах II ступеня – 5 років;

– у загальноосвітніх навчальних закладах III ступеня – 2 роки.

{Абзац четвертий частини першої статті 12 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2442-VI (2442-17) від 06.07.2010 }

Розділ IV.

УЧАСНИКИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Стаття 19. Учасники навчально-виховного процесу

Учасниками навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах є:

– учні (вихованці);

- керівники;
- педагогічні працівники, психологи, бібліотекарі;
- інші спеціалісти;
- батьки або особи, які їх замінюють.

Стаття 20. Учень (вихованець)

1. Учень (вихованець) – особа, яка навчається і виховується в одному із загальноосвітніх навчальних закладів. Зарахування учнів до загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється, як правило, з 6 років.

2. Статус учнів (вихованців) як учасників навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладах, їх права та обов'язки визначаються цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Стаття 21. Соціальний захист учнів (вихованців)

1. Учням (вихованцям) загальноосвітніх навчальних закладів може подаватися додатково соціальна і матеріальна допомога за рахунок коштів центральних органів виконавчої влади та місцевих бюджетів, коштів юридичних і фізичних осіб України та громадян, які проживають за її межами, а також коштів фонду загальнообов'язкового навчання та за рахунок інших надходжень.

Учні (вихованці) загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності мають право на пільговий проїзд міським та приміським пасажирським транспортом у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Учні (вихованці) загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості забезпечуються транспортом до місця навчання і додому безоплатно.

2. Діти з вадами слуху, зору, опорно-рухового апарату забезпечуються засобами індивідуальної корекції в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

3. Вихованці шкіл-інтернатів усіх типів з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, перебувають на повному державному утриманні. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які навчаються в інших загальноосвітніх навчальних закладах, забезпечуються харчуванням, одягом та іншими послугами у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Утримання вихованців, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, у спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах) здійснюється за рахунок держави.

4. Діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, працевлаштовуються або продовжують навчання згідно з одержаною освітою у порядку, встановленому законодавством України.

Стаття 24. Педагогічні працівники

1. Педагогічним працівником повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має відповідну педагогічну освіту, належний

рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров'я якої дозволяє виконувати професійні обов'язки в навчальних закладах системи загальної середньої освіти. Перелік посад педагогічних працівників системи загальної середньої освіти встановлюється Кабінетом Міністрів України.

2. Посаду керівника загальноосвітнього навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності може займати особа, яка є громадянином України, має вищу педагогічну освіту на рівні спеціаліста або магістра, стаж педагогічної роботи не менше трьох років, успішно пройшла атестацію керівних кадрів освіти у порядку, встановленому Міністерством освіти України.

Стаття 26. Трудові відносини в системі загальної середньої освіти

1. Трудові відносини в системі загальної середньої освіти регулюються законодавством України про працю, Законом України "Про освіту" (1060-12), цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

2. Призначення на посаду та звільнення з посади керівника державного та комунального загальноосвітнього навчального закладу здійснює відповідний орган управління освітою. Призначення на посаду та звільнення з посади заступників керівника та інших педагогічних працівників державного та комунального загально-освітнього навчального закладу здійснюється відповідним органом управління освітою за поданням керівника загальноосвітнього навчального закладу. Призначення на посаду та звільнення з посади інших працівників державного та комунального загальноосвітнього навчального закладу здійснює його керівник. Призначення на посаду та звільнення з посади керівника і заступників керівника приватного загальноосвітнього навчального закладу здійснює його власник за погодженням з відповідним органом управління освітою. Призначення на посаду та звільнення з посади педагогічних та інших працівників приватного загальноосвітнього навчального закладу здійснює його власник.

3. Відволікання педагогічних працівників від виконання професійних обов'язків на виконання робіт, не передбачених трудовим договором, без згоди педагогічного працівника не допускається. Відмова педагогічного працівника від виконання робіт, не передбачених трудовим договором, не може бути підставою для його звільнення з посади, крім випадків, встановлених законодавством.

4. Педагогічному працівнику – призовнику, який має вищу педагогічну освіту і основним місцем роботи якого є загальноосвітній навчальний заклад, надається відстрочка від призову на строкову військову службу на весь період його роботи за спеціальністю.

Стаття 28. Права та обов'язки педагогічних працівників системи загальної середньої освіти

Права та обов'язки педагогічних працівників системи загальної середньої освіти визначаються Конституцією України (254к/96-ВР),

Законом України "Про освіту", Кодексом законів про працю України (322-08), цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Стаття 29. Права та обов'язки батьків або осіб, які їх замінюють

1. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право:

- вибирати навчальні заклади та форми навчання для неповнолітніх дітей;
- приймати рішення щодо участі дитини в інноваційній діяльності загальноосвітнього навчального закладу;
- обирати і бути обраними до органів громадського самоврядування загальноосвітніх навчальних закладів;
- звертатися до відповідних органів управління освітою з питань навчання і виховання дітей;
- захищати законні інтереси дітей.

2. Батьки або особи, які їх замінюють, зобов'язані:

- забезпечувати умови для здобуття дитиною повної загальної середньої освіти за будь-якою формою навчання;
- постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей;
- поважати гідність дитини, виховувати працелюбність, почуття доброти, милосердя, шанобливе ставлення до сім'ї, старших за віком, державної і рідної мови, до народних традицій і звичаїв;
- виховувати повагу до національних, історичних, культурних цінностей Українського народу, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання та навколишнього природного середовища, любов до України.

3. У разі, якщо батьки або особи, які їх замінюють, всупереч висновку відповідної психолого-медико-педагогічної консультації відмовляються направляти дитину до відповідної спеціальної загальноосвітньої школи (школи-інтернату), навчання дитини проводиться за індивідуальною формою.

Президент України

м. Київ, 13 травня 1999 року N 651-XIV

Л. КУЧМА

ЗАКОН УКРАЇНИ
“ПРО ВИЩУ ОСВІТУ”
(Витяг)

Цей Закон спрямований на врегулювання суспільних відносин у галузі навчання, виховання, професійної підготовки громадян України. Він встановлює правові, організаційні, фінансові та інші засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства і держави у кваліфікованих фахівцях.

Розділ I
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Основні терміни та їх визначення

У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються у такому значенні:

- вища освіта - рівень освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації;

- нормативний термін навчання - термін навчання за денною (очною) формою, необхідний для засвоєння особою нормативної та вибіркової частин змісту навчання і встановлений стандартом вищої освіти;

- професійна підготовка - здобуття кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальністю;

- вищий навчальний заклад - освітній, освітньо-науковий заклад, який заснований і діє відповідно до законодавства про освіту, реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми вищої освіти за певними освітніми та освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову та науково-технічну діяльність;

- вищий навчальний заклад державної форми власності - вищий навчальний заклад, заснований державою, що фінансується з державного бюджету і підпорядковується відповідному центральному органу виконавчої влади;

- вищий навчальний заклад приватної форми власності - вищий навчальний заклад, заснований на приватній власності і підпорядкований власнику (власникам);

- якість освітньої діяльності - сукупність характеристик системи вищої освіти та її складових, яка визначає її здатність задовольняти встановлені і передбачені потреби окремої особи або(та) суспільства.

Стаття 2. Законодавство України про вищу освіту

Законодавство України про вищу освіту базується на Конституції України (254к/96-ВР) і складається з законів України “Про освіту” (1060-12), “Про наукову і науково-технічну діяльність” (1977-12), цього Закону та інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до нього.

Якщо міжнародними договорами України, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством про вищу освіту, то застосовуються правила міжнародних договорів.

Стаття 4. Право громадян на вищу освіту

1. Громадяни України мають право на здобуття вищої освіти.

Громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних вищих навчальних закладах на конкурсній основі в межах стандартів вищої освіти, якщо певний освітньо-кваліфікаційний рівень громадянин здобуває вперше. Вони вільні у виборі форми здобуття вищої освіти, вищого навчального закладу, напряму підготовки і спеціальності.

2. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, мають право на здобуття вищої освіти, крім права на здобуття вищої освіти за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України.

Стаття 5. Мова (мови) навчання у вищих навчальних закладах

Мова (мови) навчання у вищих навчальних закладах визначається відповідно до Конституції України (254к/96-ВР) та закону України про мови.

Розділ II **СТРУКТУРА ВИЩОЇ ОСВІТИ.** **ДОКУМЕНТИ ПРО ВИЩУ ОСВІТУ**

Стаття 6. Структура вищої освіти

1. До структури вищої освіти входять освітні й освітньо-кваліфікаційні рівні:

1) освітні рівні:

– неповна вища освіта;

– базова вища освіта;

– повна вища освіта;

2) освітньо-кваліфікаційні рівні:

– молодший спеціаліст;

– бакалавр;

– спеціаліст, магістр.

2. Бакалавр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула базову вищу

освіту, фундаментальні і спеціальні уміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці (діяльності), достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра може здійснюватися на основі освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста.

Особи, які в період навчання за освітньо-професійною програмою підготовки бакалавра у вищих навчальних закладах другого - четвертого рівнів акредитації припинили подальше навчання, мають право за індивідуальною програмою здобути освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста за однією із спеціальностей, відповідних напрямку підготовки бакалавра, у тому самому або іншому акредитованому вищому навчальному закладі.

3. Спеціаліст – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

4. Магістр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання професійних завдань та обов'язків (робіт) інноваційного характеру певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня магістра може здійснюватися на основі освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста.

Особи, які в період навчання за освітньо-професійною програмою підготовки магістра припинили подальше навчання, мають право за індивідуальною програмою здобути освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста за такою ж або спорідненою спеціальністю у тому самому або іншому акредитованому вищому навчальному закладі.

Стаття 23. Правовий статус вищого навчального закладу

1. Вищий навчальний заклад є юридичною особою, має відокремлене майно, може від свого імені набувати майнових і особистих немайнових прав і мати обов'язки, бути позивачем і відповідачем у суді.

2. Вищий навчальний заклад згідно із законом може виступати засновником (співзасновником) інших юридичних осіб, що здійснюють свою діяльність відповідно до напрямів навчально-науково-виробничої діяльності вищого навчального закладу.

3. Акредитовані вищі навчальні заклади у встановленому порядку можуть створювати навчальні та навчально-науково-виробничі комплекси, які є добровільними об'єднаннями. Всі учасники комплексу зберігають статус юридичних осіб.

4. У вищих навчальних закладах державної і комунальної форм власності кількість студентів, прийнятих на перший курс на навчання за державним замовленням, повинна становити не менше ніж 51 відсоток від загальної кількості студентів, прийнятих на навчання на перший курс.

4. Вищий навчальний заклад діє на підставі власного статуту.

Статут вищого навчального закладу має містити:

- повну назву, юридичну адресу, дату прийняття рішення про створення;
- права та обов'язки власника (власників);
- обсяг цивільної правоздатності вищого навчального закладу;
- обсяг основних засобів (розмір статутного фонду), наданих власником (власниками);
- порядок утворення, діяльності та повноваження органів управління вищим навчальним закладом, права та обов'язки керівника;
- порядок обрання представників до органів громадського самоврядування;
- джерела надходження та порядок використання коштів та іншого майна вищого навчального закладу;
- порядок звітності, контролю за здійсненням фінансово-господарської діяльності;
- концепцію освітньої діяльності;
- порядок внесення змін до статуту вищого навчального закладу;
- порядок реорганізації та ліквідації вищого навчального закладу.

Розділ VII

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Стаття 41. Навчально-виховний процес

Навчально-виховний процес забезпечує можливість:

- здобуття особою знань, умінь і навичок у гуманітарній, соціальній, науково-природничій і технічній сферах;
- інтелектуального, морального, духовного, естетичного і фізичного розвитку особи, що сприяє формуванню знаючої, вмілої та вихованої особистості.

Стаття 45. Відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах

1. Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, можуть бути відраховані з вищого навчального закладу:

- за власним бажанням;
- за невиконання навчального плану;
- за порушення умов контракту;
- в інших випадках, передбачених законами.

2. Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, можуть переривати навчання у зв'язку із обставинами, які унеможливають виконання навчального плану (за станом здоров'я, призовом на строкову

військову службу у разі втрати права на відстрочку від неї, навчанням чи стажуванням в освітніх і наукових установах іноземних держав тощо). Особам, які перервали навчання у вищих навчальних закладах, надається академічна відпустка.

3. Поновлення на навчання осіб, які відраховані з вищих навчальних закладів, здійснюється під час канікул.

4. Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, можуть бути переведені з:

- одного вищого навчального закладу до іншого вищого навчального закладу;

- одного напрямку підготовки на інший напрям підготовки в межах однієї галузі знань;

- однієї спеціальності на іншу спеціальність в межах одного напрямку підготовки.

Порядок переведення осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Розділ VIII УЧАСНИКИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Стаття 46. Учасники навчально-виховного процесу

Учасниками навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах є:

- педагогічні і науково-педагогічні працівники;
- особи, які навчаються у вищих навчальних закладах;
- працівники вищих навчальних закладів (категорійні спеціалісти, старші лаборанти, завідувачі навчальними лабораторіями, методисти та інші).

Стаття 50. Права педагогічних та науково-педагогічних працівників

- Педагогічні та науково-педагогічні працівники відповідно до закону мають право на:

- захист професійної честі та гідності;
- вільний вибір методів та засобів навчання в межах затверджених навчальних планів;
- проведення наукової роботи у вищих навчальних закладах всіх рівнів акредитації;
- індивідуальну педагогічну діяльність;
- участь у громадському самоврядуванні;
- участь у об'єднаннях громадян;
- забезпечення житлом;
- отримання пільгових кредитів для індивідуального і кооперативного житлового будівництва;
- одержання службового житла;
- одержання державних стипендій.

Педагогічні та науково-педагогічні працівники мають і інші права, передбачені законами та статутом вищого навчального закладу.

Стаття 51. **Обов'язки педагогічних та науково-педагогічних працівників**

Педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов'язані:

- постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, наукову кваліфікацію (для науково-педагогічних працівників);

- забезпечувати високий науково-теоретичний і методичний рівень викладання дисциплін у повному обсязі освітньої програми відповідної спеціальності;

- додержуватися норм педагогічної етики, моралі, поважати гідність осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, прививати їм любов до України, виховувати їх в дусі українського патріотизму і поваги до Конституції України (254к/96-ВР);

- додержуватися законів, статуту та правил внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу.

Стаття 53. **Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах**

Особами, які навчаються у вищих навчальних закладах, є студенти (слухачі), курсанти, екстерни, асистенти-стажисти, інтерни, клінічні ординатори, здобувачі, аспіранти (ад'юнкти) та докторанти.

Студент (слухач) – особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого навчального закладу і навчається за денною (очною), вечірньою або заочною, дистанційною формами навчання з метою здобуття певних освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів.

Курсант – особа, яка в установленому порядку зарахована до військового вищого навчального закладу і навчається з метою здобуття певних освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів.

Екстерн – особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого навчального закладу, має відповідний освітній, освітньо-кваліфікаційний рівень і навчається за екстернатною формою навчання з метою здобуття певних освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів.

Асистент-стажист – особа, яка має повну вищу освіту і освітньо-кваліфікаційний рівень магістра або спеціаліста, навчається в асистентурі-стажуванні вищих навчальних закладів мистецького профілю з метою удосконалення творчої майстерності.

Стаття 54. **Права осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах**

1. Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, мають право на:

- вибір форми навчання;

- безпечні і нешкідливі умови навчання, праці та побуту;

- трудову діяльність у позанавчальний час;

- додаткову оплачувану відпустку у зв'язку з навчанням за основним місцем роботи, скорочений робочий час та інші пільги, передбачені законодавством для осіб, які поєднують роботу з навчанням;

- користування навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою базою вищого навчального закладу;

- участь у науково-дослідних, дослідно-конструкторських роботах, конференціях, симпозіумах, виставках, конкурсах, представлення своїх робіт для публікацій;

- участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення навчально-виховного процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту, оздоровлення;

- надання пропозицій щодо умов і розмірів плати за навчання;

- участь у об'єднаннях громадян;

- участь у діяльності органів громадського самоврядування вищого навчального закладу та факультетів, Вченої ради вищого навчального закладу та факультетів, органів студентського самоврядування; {Частина першу статті 54 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 1798-VI (1798-17) від 19.01.2010 }

- обрання навчальних дисциплін за спеціальністю в межах, передбачених освітньо-професійною програмою підготовки та робочим навчальним планом;

- участь у формуванні індивідуального навчального плану;

- моральне та (або) матеріальне заохочення за успіхи у навчанні та активну участь у науково-дослідній роботі;

- захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства;

- безкоштовне користування у вищих навчальних закладах бібліотеками, інформаційними фондами, послугами навчальних, наукових, медичних та інших підрозділів вищого навчального закладу;

- канікулярну відпустку тривалістю не менше ніж вісім календарних тижнів.

2. Студенти вищих навчальних закладів, які навчаються за денною (очною) формою навчання, мають право на пільговий проїзд у транспорті, а також на забезпечення гуртожитком у порядкух, встановлених Кабінетом Міністрів України.

Студенти вищих навчальних закладів мають право на отримання стипендій, призначених юридичними та фізичними особами, які направили їх на навчання, а також інших стипендій відповідно до законодавства.

Стаття 55. **Обов'язки осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах**

Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, зобов'язані:

- дотримуватися законів, статуту та правил внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу;

– виконувати графік навчального процесу та вимоги навчального плану.

Стаття 56. Працевлаштування випускників вищих навчальних закладів

Випускники вищих навчальних закладів вільні у виборі місця роботи.

Випускник вищого навчального закладу, який навчався за державним замовленням і якому присвоєно кваліфікацію фахівця з вищою освітою певного освітньо-кваліфікаційного рівня, працевлаштовується на підставі направлення на роботу відповідно до угоди, укладеної між замовником, керівником вищого навчального закладу та випускником.

Якщо випускник вищого навчального закладу навчався за кошти третьої особи, його працевлаштування здійснюється відповідно до укладеної між ними угоди.

Стаття 65. Платні послуги у галузі вищої освіти та пов'язаних з нею інших галузях діяльності

Вищий навчальний заклад відповідно до свого статуту може надавати фізичним та юридичним особам платні послуги у галузі вищої освіти та пов'язаних з нею інших галузях діяльності за умови забезпечення провадження освітньої діяльності.

Перелік видів платних послуг у галузі вищої освіти та пов'язаних з нею інших галузях діяльності, що можуть надаватися вищими навчальними закладами державної або комунальної форми власності, визначається Кабінетом Міністрів України.

Для надання платних послуг у галузі вищої освіти та пов'язаних з нею інших галузях діяльності вищі навчальні заклади державної та комунальної форм власності можуть створювати структурні підрозділи, які діють на підставі положення, затвердженого відповідно до законодавства та статуту вищого навчального закладу. {Статтю 65 доповнено частиною згідно із Законом № 1024-VI (1024-17) від 19.02.2009}

Вищий навчальний заклад не може надавати платні послуги у галузі вищої освіти та пов'язаних з нею інших галузях діяльності на заміну або в рамках освітньої діяльності, що фінансується за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів.

Президент України
м. Київ, 17 січня 2002 року № 2984-III

Л. КУЧМА

Модуль III

Теоретичні матеріали до модуля III

Тема 8. Соціальний захист прав неповнолітніх нормами законодавства про працю

Для роботи соціального педагога із соціально-правового захисту прав дітей, молоді та їх сімей великого значення набуває така діяльність, як захист праці неповнолітніх.

Загальна декларація прав людини, яка була прийнята третьою сесією Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 року, проголосила широке коло основних свобод і прав людини, що підлягають повазі і дотриманню. Це перший в історії міжнародних відносин акт, у якому проголошено право на працю кожної людини, на вільний вибір роботи, на справедливі умови праці та на захист від безробіття. На щастя, більша кількість неповнолітніх у нашій країні забезпечується своїми батьками. Але є такі категорії сімей, які не можуть мінімально забезпечити умови проживання своїх дітей, в силу різних обставин (інвалідність, втрата кормильця тощо). Таким дітям доводиться пізнати важку працю доросли, як правило, у ранньому дитинстві.

Тому соціальний педагог повинен вміти розтлумачувати не тільки українське законодавство, а й міжнародне.

У Загальній декларації прав людини підкреслюється, що кожна людини без будь-якої дискримінації, має право на рівну оплату праці за рівну працю (ст. 23). Це зроблено для того, аби підкреслити, що кожний працюючий має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне існування, її самої та її сім'ї, і яка в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення.

Не будемо забувати на основні, природні права. Вони також закріплені у Конституції України та у розглядуваному нами документі. Ст. 25 відзначає, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, старості та іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини.

Оскільки соціальним педагогам потрібно буде працювати саме з дітьми, молоддю та їхніми сім'ями, потрібно знати, що материнство і дитинство дають право на особливе піклування і допомогу. Всі діти, народжені у шлюбі або поза шлюбом, повинні користуватися однаковим соціальним захистом.

Для українського суспільства немає такого поняття, як рабство, але воно існує в африканських країнах. Тому Загальна декларація прав

людини наголошує: нікого не можуть приневолювати до примусової чи обов'язкової праці.

У Декларації є відповідні статті і про відпочинок: кожна людина має право на відпочинок і дозвілля, включаючи право на розумне обмеження робочого дня та на оплачувану відпустку.

Якщо ж розглядати Конвенцію про права дитини, яка схвалена на 44 сесії Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року. Набула чинності для України 27 вересня 1991 року, то бачимо більш широке тлумачення захисту прав неповнолітніх від експлуатації: держави-учасниці визнають право дитини на захист від економічної експлуатації і від виконання будь-якої роботи, яка може являти небезпеку для здоров'я, бути перешкодою в одержанні нею освіти чи завдавати шкоди її здоров'ю, фізичному, розумовому, духовному, моральному і соціальному розвитку.

Україна, яка ратифікувала зазначений документ також приймає законодавчі, адміністративні і соціальні заходи, а також заходи в галузі освіти, з тим щоб забезпечити здійснення захисту дітей від експлуатації. З цією метою, керуючись відповідними положеннями інших міжнародних документів, Україна встановила мінімальний вік для прийому на роботу, визначила необхідні вимоги щодо тривалості робочого дня і умови праці, передбачила відповідні види покарань або інші санкції для забезпечення ефективного здійснення захисту дітей від експлуатації.

Розглянемо Конвенцію про примусову чи обов'язкову працю.

Конвенція про примусову чи обов'язкову працю набула чинності 1 травня 1932 року, а для України – 10 серпня 1957 року. Вона тлумачить термін “примусова чи обов'язкова праця” як будь-яку роботу чи службу, що її вимагають від якої-небудь особи під загрозою якогось покарання і для якої ця особа не запропонувала добровільно своїх послуг.

У нашому випадку, працюючи з дітьми, молоддю та їхніми сім'ями, соціальному педагогові потрібно пам'ятати, що дрібні роботи загального характеру, тобто роботи, що виконуються для прямої користі колективу членами даного колективу і які тому можуть вважатися звичайними громадянськими обов'язками членів колективу при умові, що саме населення або його безпосередні представники мають право висловити свою думку про доцільність цих робіт.

А Стаття 1 зазначає, що тільки дорослі працездатні особи чоловічої статі, вік яких буде, очевидно, не нижче вісімнадцяти і не вище сорока п'яти років, можуть бути притягнуті до примусової чи обов'язкової праці. Від примусової праці звільняються шкільний персонал, учні і викладачі, а також весь адміністративний персонал.

Підкреслимо, що за умови військового стану примусова праця потрібна і необхідна. Тому можна користуватися даною Конвенцією, дотримуючись її регламенту. А саме. У разі необхідності потрібно визначити частку осіб із числа постійного чоловічого працездатного населення, яка може бути одночасно притягнена до примусової чи

обов'язкової праці, при умові, проте, що ця частка ні в якому разі не перевищуватиме 25% такого населення. Визначаючи цю частку, компетентні органи влади повинні враховувати густоту населення, суспільний і фізичний розвиток цього населення, пору року і характер робіт, що повинні бути виконанні даними особами в їх місці проживання і їх власними засобами, і взагалі поважати економічні і громадські потреби нормального життя даного колективу.

І далі. Незаконне притягнення до примусової чи обов'язкової праці повинно переслідуватися у кримінальному порядку, і кожний член Організації, який ратифікує цю Конвенцію, буде зобов'язаний забезпечити дійсну ефективність і суворе додержання санкцій, що диктуються законом.

Отже, повертаючись до українського законодавства, відмічаємо. Неповнолітні в трудових правовідносинах прирівнюються до дорослих, а в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток і деяких інших умов праці користуються перевагами, встановленими розділом XIII Кодексу законів про працю.

Трудова дієздатність для неповнолітніх виникає з 16 років. Це передбачено Ст. 188 КЗпП. – “Вік, з якого допускається прийняття на роботу” – і не допускається прийняття осіб молодше 16 років. Це означає, що особа, яка досягла 16 років, набуває можливості самостійно розпоряджатися своїми правами, приймати на себе обов'язки, нести відповідальність за свої дії і вчинки в трудових правовідносинах.

Встановлення віку для прийняття на роботу неповнолітніх – це важлива гарантія охорони їх здоров'я і надання можливості одержати необхідну освіту.

Частина друга статті 188 КЗпП передбачає можливість прийняття на роботу за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, як виняток, неповнолітніх, які досягли 15 років.

Крім того, для підготовки молоді до продуктивної праці допускається прийняття на роботу учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних училищ і середніх спеціальних навчальних закладів для виконання легкої роботи, що не завдає школи здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час по досягненню ними 14-річного віку за згодою одного із батьків або особи, що їх замінює.

Згідно з вимогами ст. 189 КЗпП на кожному підприємстві, в установі і організації ведеться спеціальний облік працівників, які не досягли 18-річного віку.

Соціальний педагог повинен пам'ятати, що на всіх підприємствах, в установах і організаціях встановлюється броня для прийняття на роботу і професійне навчання на виробництві молоді, яка закінчила загальноосвітні школи, професійні навчально-виховні заклади, а також інших осіб молодше 18 років.

Відмова в прийнятті на роботу і професійне навчання на виробництві зазначеним особам, направленим в рахунок броні, заборонена. Така відмова може бути оскаржена ними до суду.

Неповнолітні відносяться до категорії осіб, які потребують соціального захисту і не здатні на рівних конкурувати на ринку праці. До цієї категорії віднесені і неповнолітні, що закінчили загальноосвітні школи, професійні навчально-виховні заклади і не отримали направлення на роботу, або особи, яким виповнилось 15 років і які за згодою одного з батьків, а також особи, яка їх замінює, можуть, як виняток, прийматися на роботу шляхом створення додаткових робочих місць і спеціалізованих підприємств, організацій і спеціальних програм навчання.

Для забезпечення молоді, в тому числі і неповнолітніх, роботою, стаття 197 КЗпП передбачає обов'язок працездатній молоді – громадянам України віком від 15 до 28 років після закінчення або припинення навчання в загальноосвітніх, професійних навчально-виховних і вищих навчальних закладах, завершення професійної підготовки та перепідготовки, а також після звільнення зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби надається перше робоче місце на строк не менше двох років.

Молодим спеціалістам – випускникам державних навчальних закладів, потреба в яких раніше була заявлена підприємствами, установами і організаціями, надається робота за фахом на період не менше трьох років у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України (в редакції від 5 липня 1995 р.).

Після закінчення вказаного дворічного чи трирічного строку кожний молодий працівник чи молодий спеціаліст має право вирішувати питання працевлаштування за своїм бажанням: він може розірвати трудовий договір або продовжувати працювати на цьому ж підприємстві чи в організації.

Якщо неповнолітній за угодою з підприємством, установою чи організацією навчався в професійному навчально-виховному, середньому спеціальному або вищому навчальному закладі та одержував від них стипендію, він зобов'язаний після навчання працювати на цьому підприємстві, в установі чи організації вказану кількість років.

Розглянемо тривалість робочого часу для неповнолітнього, що встановлена законодавством. Стаття 51 КЗпП встановлює для неповнолітніх скорочену тривалість робочого часу.

Так, для працівників віком від 16 до 18 років тривалість робочого часу повинна бути 36 годин на тиждень, для осіб віком від 15 до 16 років – 24 години. Для учнів віком від 14 до 15 років, які працюють в період канікул, – 24 години на тиждень.

Якщо учні працюють протягом навчального року у вільний від навчання час, їх робочий день не може бути більше половини максимальної тривалості робочого часу, який передбачений для осіб відповідного віку, тобто, для учнів віком від 16 до 18 років – 18 годин на тиждень, а віком від 14 до 16 років – 12 годин на тиждень.

В статті 55 і 192 КЗпП викладена заборона залучення неповнолітніх для роботи в нічний час. Нічним вважається час з 10 години вечора до

6 годин ранку (ст. 54 ч. 3 КЗпП). А це значить, що якщо неповнолітній працює в дві зміни, то друга зміна повинна закінчуватися для нього не пізніше 22 годин.

Забороняється також залучати неповнолітніх до надурочних робіт і робіт у вихідні дні (п. 2 статті 63 і ст. 192 КЗпП).

Розірвання трудового договору з неповнолітнім. Слід підкреслити, що законом передбачені особливості щодо звільнення неповнолітнього з роботи на різних підставах. Це пов'язано з тим, що відносно неповнолітніх законом встановлені деякі гарантії, які обов'язкові для виконання.

Так, якщо неповнолітній уклав трудовий договір на невизначений строк, він має право відповідно до положення статті 38 КЗпП розірвати трудові відносини, попередивши власника або уповноваженого ним органа письмово за два тижні. У разі, коли така заява про звільнення з роботи за власним бажанням зумовлена неможливістю продовжувати роботи (переїзд на нове місце проживання, вступ до навчального закладу тощо), власник або уповноважений ним орган повинен розірвати трудовий договір у строк, про який прохає працівник.

Якщо працівник після закінчення строку попередження про звільнення не залишив роботу та не вимагає розірвати трудовий договір, власник або уповноважений ним орган не вправі звільнити його за поданою заявою, крім випадку, коли на його місце запрошено іншого працівника, якому відповідно до законодавства не може бути відмовлено в укладенні трудового договору.

Працівник має право у визначений ним строк розірвати трудовий договір за власним бажанням, якщо власник або уповноважений ним орган не виконує законодавство про охорону праці, умови колективного договору з цих питань.

Але слід мати на увазі, що згідно з вимогами Положення про службу в справах неповнолітніх районної, районної в містах Києві та Севастополі державної адміністрації, в усіх випадках подання неповнолітнім заяви з проханням про звільнення його з роботи за власним бажанням власник або уповноважений ним орган підприємства, установи чи організації незалежно від форм власності зобов'язаний у триденний термін повідомити про це Службу в справах неповнолітніх за місцем його роботи, а також батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників).

Служба у справах неповнолітніх у тижневий термін визначає дійсні причини подання заяви та вживає заходи до залишення неповнолітнього на попередній роботі або до його працевлаштування на іншому підприємстві, в установі чи організації незалежно від форм власності, чи направляє на навчання.

Розглянемо, чи може бути неповнолітній безробітним. Ні, не може. Соціальний педагог повинен про це пам'ятати. Відповідно до статті 2 Закону "Про зайнятість населення" від 1 березня 1991 р. із змінами та доповненнями, безробітними визнаються працездатні особи працездатного віку, по незалежним від них причинам не мають

заробітку із-за відсутності підходящої роботи, зареєстровані в державній службі зайнятості, шуають роботу і мають можливість її виконувати.

Безробітними визнаються і неповнолітні, що працювали і були звільнені в зв'язку із змінами в організації виробництва та праці, реорганізацією, перепрофільюванням чи ліквідацією підприємства, установи, організації або скороченням чисельності (штату) (п. 1 ст. 40 Кодексу законів про працю).

Не можуть визнаватися безробітними неповнолітні віком до 16 років, а також ті, які вперше шукають роботу і не мають професії (спеціальності), в тому числі випускники загальноосвітніх шкіл у разі їх відмови від проходження професійної підготовки або від оплачуваної роботи тимчасового характеру, які відмовились від двох пропозицій підходящої роботи з моменту реєстрації їх у службі зайнятості населення як осіб, котрі шукають роботу. При цьому вони втрачають право на дання статусу безробітного строком на три місяці з подальшою переєстрацією (в редакції від 17 листопада 1992 р.).

Питання для самостійної перевірки:

- 1. Що таке примусова або обов'язкова праця?*
- 2. Як розривається трудовий договір з неповнолітніми?*
- 3. Який неповнолітній визнається безробітним?*

Тема 9. Соціальний захист житлових прав дітей та молоді

Розглянемо, як соціальний педагог повинен проводити консультування щодо захисту прав неповнолітніх на житло. Закон України "Про охорону дитинства" Стаття 18 проголошує право дитини на житло. Держава забезпечує право дитини на проживання в таких санітарно-гігієнічних та побутових умовах, що не завдають шкоди її фізичному та розумовому розвитку. Діти – члени сім'ї наймача або власника жилого приміщення мають право користуватися займаним приміщенням нарівні з власником або наймачем.

Органи опіки та піклування зобов'язані здійснювати контроль за додержанням батьками або особами, які їх замінюють, майнових та житлових прав дітей при відчуженні жилих приміщень та купівлі нового житла.

У світовій практиці житлове право часто розглядається як інститут цивільного права, що врегульовує відносини з приводу житла як нерухомого майна. Але специфіка соціалістичної житлової політики, яка проголошувала право громадян на житло та передбачала надання державою житла у довічне користування, зумовило потребу відповідної правової регламентації цих відносин, отже, й появу такої галузі права, як житлове право. І хоча також визнавалось, що його предметом є житлові правовідносини, а їх суб'єктами можуть бути фізичні та юридичні особи,

але підкреслювалось, що у користування жител надається тільки громадянам і тільки для проживання у ньому.

Джерелами житлового права є житлове законодавство, що являє собою величезну кількість нормативних актів. Наприклад, Правила обліку громадян, що потребують поліпшення житлових умов, і надання їм житлових приміщень від 11 грудня 1984 року, Правила користування житловими приміщеннями, утримання житлового будинку і при будинкової території від 11 серпня 1988 року, Правила обміну житлових приміщень від 31 січня 1988 р. тощо. Але основним його джерелом є Житловий Кодекс України. Житлове законодавство регулює відносини щодо виникнення, здійснення та припинення права власності на житло, обліку осіб, що потребують одержання житла або поліпшення житлових умов відповідно до законодавства; реалізації прав власників житла та користувачів житлом; забезпечення, збереження, утримання, експлуатації і ремонту житлового фонду; надання, споживання, оплати житлово-комунальних послуг; здійснення місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування нагляду та контролю за забезпеченням реалізації права громадян на житло й додержанням вимог Правилами утримання житлових будинків і при будинкових територіях, бронювання житла, яке перебуває у державній і комунальній власності.

Суб'єктами права власності на житло є фізичні, юридичні особи та держава. Усі вони мають рівні права щодо володіння, користування, розпорядження своєю власністю відповідно до законодавства.

Суб'єктами права приватної власності на житло можуть бути фізичні особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства) та юридичні особи, у тому числі трудові колективи підприємств, установ та організацій, колективи орендарів, колективні підприємства, кооперативи, акціонерні товариства, господарські товариства та об'єднання, професійні спілки, політичні партії, релігійні та інші організації.

Об'єктами прав власності є житлові кімнати, належні до них допоміжні приміщення, квартири та житлові будинки.

Власник житла має право володіти, користуватися та розпоряджатися ним особисто або спільно з іншими особами. Зокрема, він має право: продавати, обмінювати або відчужувати іншим шляхом належне йому житло, здавати його в найом, укладати інші угоди, не заборонені законом; використовувати належне йому житло для ведення господарської та іншої не забороненої законом діяльності; передавати належне йому житло у тимчасове користування іншим фізичним та юридичним особам; заповідати його тощо.

Власник житла зобов'язаний забезпечити належне утримання, ремонт і благоустрій житла, його безпечний технічний стан, не завдавати шкоди навколишньому середовищу, не порушувати права, інтереси інших фізичних та юридичних осіб.

Житлові приміщення призначаються для постійного проживання. Розміщення в житлових будинках промислового виробництва та

зберігання небезпечних для здоров'я мешканців речовин не допускається.

За формою власності житловий фонд поділяється на: приватний, що належить приватним фізичним та юридичним особам; державний, що складається з об'єктів, які належать державним підприємствам та органам на праві повного господарського відання або оперативного управління; комунальний, який належить на праві власності територіальним громадам сіл, селищ, міст; житлові будинки, інші житлові приміщення, що перебувають у спільній власності різних суб'єктів приватної, державної, комунальної форми власності.

Громадяни, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату.

Згідно ст. 47 Конституції України "кожен має право на житло, держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду". І далі "ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше, як на підставі закону за рішенням суду".

Право громадян на житло забезпечується: розвитком та охороною державного, громадського й приватного житлового фонду; сприянням кооперативному та індивідуальному житловому будівництву; справедливим розподілом і наданням житла; невисокою платою за житло та комунальні послуги; можливістю приватизації житла; охороною державою житлових прав громадян від посягань на них.

Громадяни України самостійно реалізують право на одержання житла в найм після досягнення віку дієздатності.

Питання для самоперевірки:

1. Хто здійснює контроль за житловим правом неповнолітнього?
2. Що є джерелом житлового права?
3. Як забезпечується право громадян на житло?

Тема 10. Соціальний захист прав і державна допомога дітям-інвалідам та дітям-чорнобильцям

Соціальний педагог повинен пам'ятати про стан забезпечення в Україні встановлених чинним законодавством соціальних, економічних, правових і конституційних гарантій у сфері соціального захисту та реабілітації інвалідів.

Питання про стан забезпечення в Україні встановлених чинним законодавством соціальних, економічних, правових і конституційних гарантій у сфері соціального захисту та реабілітації інвалідів розглянуто Верховною Радою України.

Урядом здійснюється певна робота щодо вирішення проблем інвалідів. Позитивним у роботі Кабінету Міністрів України за останні

роки є суттєве зростання рівня бюджетного забезпечення програм соціальної підтримки інвалідів.

Відповідно до визначених пріоритетів соціальної політики в державі створюється мережа центрів соціально-трудової і професійної реабілітації інвалідів, ранньої соціальної та допрофесійної реабілітації дітей-інвалідів. Підвищився рівень забезпечення інвалідів протезно-ортопедичними виробами, інвалідними візками.

У структурі виконавчої влади створено спеціальний орган, що вирішує питання державної підтримки громадських організацій інвалідів та їх підприємств у розв'язанні соціальних проблем інвалідів, у тому числі щодо працевлаштування.

Проблеми інвалідів стають предметом непересічної уваги органів державної влади – у 2002 році вперше в нашій країні було підготовлено Державну доповідь “Про становище інвалідів в Україні та основи державної політики щодо вирішення проблем громадян з особливими потребами”, яка дала змогу здійснити кількісну та якісну оцінку сучасного стану справ у цій сфері, визначила перспективи та шляхи розв'язання цілої низки питань, що стосуються інвалідів.

Разом з тим Кабінету Міністрів України, іншим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування не вдалося повною мірою забезпечити державні соціальні, економічні, правові гарантії у сфері соціального захисту та реабілітації інвалідів. Наявні показники рівня соціальної захищеності цієї категорії населення не відповідають вимогам сьогодення та життєвим потребам інвалідів. Зокрема, реальний розмір соціальних виплат, пенсій інвалідам значно менший, ніж встановлений прожитковий мінімум. забезпечення їх необхідними ліками. Потребує суттєвого вдосконалення та покращення робота медико-соціальних експертних комісій по встановленню інвалідності.

Немає суттєвих практичних зрушень у вирішенні проблем бар'єрності суспільного середовища, забезпечення безпосереднього доступу інвалідів до об'єктів соціальної інфраструктури. Не забезпечуються умови для здобуття інвалідами освіти, насамперед дітьми-інвалідами, а також професійного навчання. Існують значні проблеми щодо зайнятості інвалідів, забезпечення їх конституційного права на працю.

Усе це свідчить про те, що значна кількість проблем життєдіяльності людей з особливими потребами залишається невирішеною.

На сьогодні необхідно забезпечити системний та комплексний підхід до формування державної політики у сфері соціального захисту інвалідів, звернути увагу на необхідність врахування в діяльності галузевих міністерств та інших центральних органів виконавчої влади проблем, пов'язаних з життєдіяльністю інвалідів, та покращити координацію їх роботи в цьому напрямі, стимулювати налагодження міждержавних зв'язків у соціальній сфері, в тому числі на рівні Парламентської Асамблеї Ради Європи; розробити комплексну

програму державної соціальної підтримки та реабілітації інвалідів з психоневрологічними захворюваннями; підвищити рівень зайнятості осіб з обмеженими можливостями шляхом вдосконалення системи працевлаштування інвалідів, у тому числі на державну службу, та визначення рівня відомчої відповідальності за цю роботу, а також шляхом створення економічного механізму зацікавлення керівників підприємств та окремих підприємців у залученні інвалідів до роботи на їх підприємствах; підготувати та внести на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо вдосконалення існуючого порядку сплати підприємствами страхових внесків до Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України; удосконалити порядок та підвищити ефективність використання коштів Фонду соціального захисту інвалідів, призначених для створення робочих місць для працевлаштування інвалідів, створити економічні та правові умови для розвитку підприємницької діяльності інвалідів; вжити заходів щодо розширення та вдосконалення державної підтримки підприємств громадських організацій інвалідів, у тому числі шляхом запровадження державного замовлення на їх продукцію, її рекламування, належного та вчасного відшкодування сплаченого податку на додану вартість, надання фінансової допомоги за рахунок державного і місцевих бюджетів, встановлення пільгових режимів оренди, сплати місцевих податків і зборів, сприяння розвитку відомчої соціальної інфраструктури; проаналізувати роботу медико-соціальних експертних комісій, визначити шляхи її покращення та реформування, забезпечити прозорість та відкритість їх діяльності; розробити механізм надання транспортних послуг, особливо в сільській місцевості, інвалідам, обмеженим у пересуванні, в тому числі передбачивши відповідне його бюджетне фінансування; покращити стан забезпечення інвалідів спеціальними автотранспортними засобами, путівками для санаторно-курортного оздоровлення і лікування, вжити заходів для підвищення якості протезно-ортопедичних виробів та технічних засобів реабілітації осіб з обмеженими можливостями, в тому числі таких виробів і засобів для дітей-інвалідів; створити умови для забезпечення інвалідів житлом шляхом розробки та прийняття спеціальної цільової програми "Житло – інвалідам"; вжити заходів щодо збільшення обсягів державного замовлення професійно-технічним і вищим навчальним закладам на підготовки спеціалістів з числа осіб з обмеженими можливостями та створення і відповідних умов для інтегрованого навчання; забезпечити широкий доступ інвалідів до глобального інформаційного простору з урахуванням індивідуальних програм реабілітації інвалідів; сприяти розвитку мистецької та іншої творчої активності осіб з обмеженими можливостями шляхом організації відповідних фестивалів, виставок, експозицій; підвищити рівень фінансового забезпечення, підтримки і розвитку параолімпійського та дефлімпійського руху, діяльності системи центрів з фізичної культури та спорту інвалідів "Інваспорт", дитячих, юнацьких спортивних шкіл інвалідів, забезпечувати широкий

доступ осіб з обмеженими можливостями до занять фізичною культурою та спортом; організувати на Першому Національному телевізійному каналі постійно діючу тематичну передачу щодо висвітлення проблем інвалідності, шляхів та досвіду їх вирішення, діяльності державних органів стосовно підвищення соціальної захищеності інвалідів тощо; вжити заходів щодо розширення тематики та збільшення загальної тривалості трансляцій телевізійних передач з сурдоперекладом шляхом впровадження відповідного державного замовлення державним і недержавним телекомпаніям; покращити соціально-побутове забезпечення інвалідів, у тому числі за рахунок гуманітарної та благодійної допомоги, використання речей, конфіскованих митними органами України.

Питання для самостійної перевірки:

1. Коли вперше була підготовлена і яку мала назву доповідь Президента України про інвалідів?
2. Які сьогодні показники соціальної захищеності інвалідів?

Тема 11. Соціально-правовий захист школярів

Здатність суспільства забезпечити повноцінну освіту для усіх дітей є показником соціального здоров'я самого суспільства та необхідною умовою його стійкого розвитку. Саме у змінних умовах сучасного українського суспільства тільки ґрунтовна освіта дозволяє особистості забезпечувати своє існування та здійснювати соціально-побутові, професійні та суспільні функції. Людина, яка не має сьогодні можливості отримати повноцінну освіту (початкову, середню, професійну), завтра може стати баластом суспільства, поповнити ряди тих, хто не здатний забезпечити себе. Фактично вже сьогодні постійно готується поповнення рядів вторинних та функціонально неграмотних осіб, які знижують адаптивний потенціал суспільства, вони потребують постійної підтримки та соціальної допомоги. Не можна не враховувати те, що цей прошарок активно-вимогливий, агресивний, який руйнує норми соціальної поведінки.

Тому перед сучасною загальноосвітньою школою сьогодні постають виключно важливі завдання, що потребують невідкладних радикальних заходів, пов'язаних з широкою демократизацією виховного процесу, пошуками різноманітних форм навчання школярів соціально-правовим основам, підтримкою творчої ініціативи вчителів та учнів, які повинні узгоджуватися з гострою необхідністю реальних змін у вихованні і навчанні дітей та молоді. Актуальні завдання, що ставить суспільство сьогодні перед сферою народної освіти, та засоби їх вирішення потребують від школи співпраці з багатьма позашкільними виховними ланками. Це дає можливість допомагати у справі підготовки школярів до подальшого "м'якого" входження у соціальне середовище, чітко уявляти учням своє майбутнє.

Дитина як соціальна істота має потреби, які вона може задовольнити тільки у взаємодії з іншими людьми. Ці потреби внутрішньо зумовлюють її поведінку. Соціальні потреби бувають просоціальними, асоціальними та антисоціальними. Наприклад, потреба у дружніх зв'язках школярів виявляється у бажанні мати близькі стосунки з однолітками, підтримувати стосунки дружби, взаєморозуміння; потреба у наданні допомоги іншим виявляється у співраді, співчутті та співжалю до іншого, намаганні допомогти однокласнику; потреба бути у центрі уваги виявляється у тенденції особистості завжди бути лідером товариства, привертати до себе увагу, завойовувати аудиторію; потреба уникати покарання виявляється у зовнішній витривалості, вихованості, люб'язності, зовнішньому дотриманні правил та моральній витримці з метою попередження нарікань, критики та покарання з боку інших людей; потреба безпеки та впевненості у собі ґрунтується на витривалості, зацікавленості, любові та єдності особистості із світом [4, с. 49-50].

Отже, якщо особисті потреби дітей не реалізуються удома, вони повинні реалізовуватися у школі. Щоб продовжити шлях до успіху, школярі повинні отримати у школі те, чого їм не вистачає: теплі взаємовідносини як з однолітками, так і з дорослими. Дитина, як і доросла особа, яка є одинокою у суспільстві, ніколи не буде відчувати почуття душевного задоволення. Школа має унікальну можливість звільнити дитину від почуття самотності або значно пом'якшити цей негативний фактор особистісного розвитку. Школа може забезпечити головні складові для набуття віри у себе та відчуття особистої значущості: знання та вміння мислити. Навчальний процес може бути організований таким чином, щоб спонукати школярів до самостійного вирішення проблем як академічного, так і соціального характеру.

Зміст та форми життєдіяльності учнів у школі як організації визначаються педагогами на засадах різноманітних рекомендаційних розробок, аналіз яких та масовий практичний досвід показують, що зміст та форми об'єктивно дають можливість реалізувати школярам свою активність, головним чином, у сфері предметно-практичної та духовно-практичної діяльності, у визначеній мірі у сфері пізнання, частково у сфері спорту та ігор. Міра реалізації цих можливостей також пов'язана із формами взаємодії, які повинні активно використовуватися. Адже у практиці превалюють масові форми, тобто об'єктивно ті, які не передбачають встановлення зв'язків між учасниками життєдіяльності, не дивлячись на суб'єктивні наміри педагогів. Крім того, надаючи об'єктивні можливості для реалізації школярами активності лише у інституціональному спілкуванні, освітні заходи сьогодні у певній мірі обмежують можливості у сфері набуття знань щодо соціально-правового захисту. Також не враховуються соціально-психологічні зміни у направленій активності школярів у сферах пізнання та діяльності, життєдіяльності, яка організовується школою і вступає у протиріччя з реальним життям школярів. У результаті і у цьому випадку можна

констатувати наявність фактів агресивної поведінки школярів, що знижує вплив школи як організації на виховання та соціалізацію у цілому.

Школа як соціально-психологічна група є соціальним простором контактів школярів, повинна надавати їм можливості для реалізації активності у сфері соціально-правового захисту. Міра реалізації цих можливостей пов'язана з тим, наскільки інтенсивно та з ким взаємодіють учні. Направленість реалізації активності у школі як групі, що визначається певними загальноприйнятими нормами і цінностями, може бути як соціально цінною, так і асоціальною, що визначається впливом цього виду взаємодії та соціалізацією. Досвід роботи у школі вказує на те, що певна частина учнів не прагне до взаємодії у школі як групі, а інша – не знаходить задоволення з різних причин і зводить його до мінімуму. З віком кількість школярів, що реалізують агресивну поведінку у школі як групі, зростає [1, с. 154-155].

Звичайно, складні проблеми самовизначення підліток вирішує не один, а у спілкуванні з батьками, ровесниками, вчителями, хоча при цьому простежуються певні труднощі. Підлітковий вік – найбільш “колективний” вік. Іноді підлітку досить просто брати участь у колективному житті, бути з іншими. Але саме старшокласнику важливішим за все є змога бути прийнятим ровесниками, відчувати себе потрібним у групі, користуватися в ній певним престижем і авторитетом.

На формування самоповаги впливає багато чинників, дія яких виявляється вже у ранньому дитинстві: ставлення батьків, соціальний стан, середовище ровесників та ін. У юності, у зв'язку зі зміною попередньої системи цінностей і повним усвідомленням своїх особистісних якостей, уявлення про власну особистість піддається перегляду і помітно завищується, що досить часто дратує дорослих (та й ровесників також), зумовлює конфлікти і розчарування. Цих труднощів може і не бути, якщо стосунки між ними будуються за певним типом відносин дорослих – дружніх, змістовного співробітництва з характерними для них результатами взаємної поваги, довіри, допомоги. Підліток потребує розуміння з боку дорослого [2, с. 74-75].

Пошуки нових форм навчання та виховання пов'язані сьогодні з процесом перетворення традиційних замкнутих шкіл на відкриті навчальні заклади, які співпрацюють з різноманітними інститутами соціального середовища. Розробка принципів відкритості у теорії та практиці шкільного навчання та виховання відображає глобальну тенденцію. Цей процес різноманітний та неоднорідний. Принцип відкритості нерідко пов'язаний з особливими історичними та національними формами буття, соціальною організацією суспільства, моделлю міжособистого спілкування та ідеологізацією суспільства. Ці фактори суттєво визначають форми та зміст процесу соціалізації школярів [1, с. 149, 154-156].

Людина і світ – це не дві окремі реальності, які контактують одна з одною, а єдність: індивід та оточуючий світ виступають як два полюси

складної системи взаємовідносин особистості і довкілля. Зміни одного з них обов'язково ведуть до змін іншого. Ставлення до життя значною мірою визначається тим, як людина бачить свої взаємини з іншими людьми і світом у цілому, чи перебуває вона зі світом у злагоді або у конфронтації, приймає чи ні своїх близьких і саму себе. Розширюючи або звужуючи мережу значущих взаємин, роблячи власний простір більш відкритим чи більш замкнутим, людина прискорює або уповільнює власне особисте зростання. Така відкрита соціально-педагогічна система, що окреслена колективом учених кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, здатна підтримувати тенденції особистості до розширення і зміцнення її взаємодії з життям, всіма соціальними інститутами – сім'єю, підприємствами, громадськими та молодіжними організаціями, державними установами. Основна увага соціально-педагогічного впливу у даному випадку переноситься на взаємодію з конкретним суб'єктом. При цьому створюються всі можливі умови для особистісного захисту, підтримки і розвитку дитини чи молодої людини, а замість одноманітності, обов'язковості для суб'єктів впливу має існувати свобода вибору [6].

Таке об'єднання зусиль у створенні оптимальних умов для переходу від епізодичних контактів соціальних служб з різними структурами передбачає перехід до створення такої соціально-педагогічної системи, яка б сприяла розвитку взаємодії дітей і дорослих на принципах взаємоповаги і партнерства, співдружності і співробітництва поколінь. Доцільно створювати такі відкриті системи з соціально-педагогічними центрами, оскільки вони дають змогу забезпечити взаємодоповнюваність, взаємозалежність, взаємодію всіх соціалізуючих сил даної системи [6, с. 124].

Основним принципом соціально-педагогічної системи є консолідація сил, зацікавлених у соціальному становленні дітей та молоді. Але при наявній консолідації сил робота проектується так, щоб у кожній формі, у кожному виді діяльності у центрі уваги був процес індивідуалізації особистості. Особливістю відкритої соціально-педагогічної системи є те, що основна робота щодо соціалізації особистості виноситься із традиційного місця – школи – і переноситься у різні інфраструктури, які вирішують на професійному рівні ряд надзвичайно важливих проблем: допомога, боротьба з тютюнопалінням та алкоголізмом, дитячою проституцією, експлуатацією дітей, протидія нарковживанню та ін. [6, с. 124-125].

Отже, відкрита школа – це центр дослідної роботи, форма соціальної допомоги, сутність якої полягає у тому, що більшість часу вчителі та учні проводять позашколою, вивчаючи рідну мову у редакції газет, математику у комп'ютерному центрі, історію в музеях, фізику та хімію – у лабораторіях підприємств, суспільні науки – у клубах та ін. Їх навчають і виховують професійні вчителі та соціальні працівники у галузі освіти – соціальні педагоги, які виступають у ролі наставників на

тому чи іншому підприємстві, місці практичного навчання. При навчанні з основних предметів здійснюється угруповання за "рівнями". Учні, які досягли значного успіху у будь-якому предметі, можуть вивчати курс старшого класу. Умовами перебування у відкритій школі є серйозний інтерес до діяльності у професійній, культурній та соціальній сферах; високий рівень наполегливості у досягненні поставленої мети у цій галузі; достатня фізична та психологічна усталеність [5, с. 36].

Спеціалісти виділяють два типи шкільних проблем, що виникають у процесі навчання у школі: проблема дітей, які традиційно знаходяться у полі зору та ведення соціальних служб – дітей-інвалідів із збереженим інтелектом, дітей-сиріт, дітей із багатодітних та соціально несприятливих сімей. Пріоритети соціальної підтримки цих груп окреслені достатньо чітко: по-перше – соціально-побутова допомога, забезпечення вітальних потреб та вирішення сьогоденних проблем; по-друге – проблема невстигаючого учня, яка виходить за рамки педагогічної проблеми та стає однією із найбільш гострих, практично маловирішених соціальних проблем. Причому мова йде не про дітей з відхиленнями у розвитку, які потребують спеціального навчання, а про школярів масової школи із збереженим інтелектом, але які відчують труднощі у початковому навчанні, які накопичуються із року у рік та призводять до неуспішності, погіршенню стану здоров'я, порушенню психологічної та соціальної адаптації. Такі діти покидають школу і не отримують навіть початкової освіти. Вони не можуть навчатися у середній школі із-за вторинної неграмотності та входять до групи ризику за девіантною поведінкою з усіма впливаючими звідси наслідками. До них же відносяться і ті, хто зостається функціонально неграмотними після отримання професійної освіти [8, с. 202]. Такі підлітки та молодь стають агресивними внаслідок нереалізованих їх надій. Але агресію, як вказує М. В. Савчин, потрібно розглядати як модель поведінки, а не тільки як емоцію, мотив чи настанову. Часто термін "агресія" асоціюється з негативними емоціями (злість); з мотивами прагнення нашкодити чи образити; і навіть з негативними настановами (національні чи расові упередження). Злість зовсім не є необхідною умовою нападу на інших. Агресія може розгортатися і в стані повного спокою, і в стані надзвичайного емоційного збудження. Також зовсім не обов'язково, щоб агресори ненавиділи чи просто не симпатизували тим, на кого спрямовані їх дії. Багато осіб завдають страждань іншим людям, хоч ставляться до них швидше позитивно, ніж негативно [4, с. 126].

Спроба вирішити проблему освіти дітей, що відстають у навчанні, організаційним шляхом за допомогою політики соціальної ізоляції таких дітей, організовуючи корекційні класи, не дає позитивних результатів, так як соціальна ізоляція такої великої кількості дітей шкільного віку з однієї сторони практично неможлива, а з іншої – не вирішує проблему, а, навпаки, поглиблює її штучним розподілом тих, хто буде жити в одному суспільстві.

Різноманітні шкільні труднощі мають різні причини, а складність їх виділення зумовлюється неоднорідністю, багатоваріативністю, накладанням одна на другу, що створює своєрідні поєднання у кожної дитини. Прийнято виділяти дві основні групи факторів, що зумовлюють шкільні труднощі: екзогенні (зовнішні) та ендогенні (внутрішні) [8, с. 202-203].

Зовнішні фактори зумовлюють особливий психічний стан дитини, що виникає при довготривалому обмеженні чи повній відсутності нових стимулів. Такі зовнішні, екзогенні, фактори тлумачаться як депривація. Депривація буває сенсорна, емоційна, інформаційна і соціальна. Довготривале перебування у стані депривації може викликати стійкі зміни у сприйнятті і діяльності особистості [5, с. 63]. У більш широкому тлумаченні зовнішні фактори – це нестатки чогось бажаного або необхідного для суб'єкта, наприклад, позитивних емоцій, батьківського піклування. У широкому сенсі – неможливість доступу до соціальних благ. Депривація пов'язана з бідністю, безробіттям, слабким здоров'ям, неякісною освітою та іншими більш загальними формами соціального неблагополуччя [7, с. 130].

Як зазначалося вище, негативні явища сучасного суспільства взаємопов'язані з агресивною поведінкою дітей та молоді. Агресивна поведінка сприймається у процесі соціального навчання. В експериментах діти ставали менше агресивними, коли їх агресивна поведінка ігнорувалася, а неагресивна підкріплювалася. Карати агресора – практично завжди пуста витрата часу. Покарання стримує від агресії тільки в ідеальних умовах, тобто якщо карають сильно, відразу і за конкретний вчинок. Воно має поєднуватися з винагородою бажаної поведінки, і той, хто карає, не повинен сердитися. Соціальні психологи встановили, що агресивні діти більше, ніж неагресивні, схильні приписувати своїм ровесникам ворожі наміри. У таких дітей є менший репертуар вибору в агресивній поведінці, причому вони обирають більш агресивні дії для розв'язування гіпотетичної конфліктної ситуації [4, с. 128]. Пасивне куріння теж негативно впливає на агресивність. Одним із провокуючих до агресивності впливів є мас-медіа. У дослідженнях встановлено, що перегляд фільмів, які вміщують антисоціальні сцени, тісно пов'язаний з наступною антисоціальною поведінкою. Але соціальне насильство спричинене не спостереженням насильства як такого, а збудженням, що викликається ним [4, с. 130].

Адаптація дитини є складним, соціально зумовленим явищем, для якого характерна діалектична суперечлива єдність трьох рівнів адаптивної поведінки: біологічного, психологічного та соціального при провідній, визначальній ролі останнього. Адаптація є елементом механізму соціалізації, що відбувається як сукупність адаптацій до різноманітних життєвих ситуацій, під час яких нагромаджується соціальний досвід, засвоюються норми та цінності. Кожна адаптація збагачує соціальний досвід, полегшує подальшу адаптацію дитини. Це є суттю адаптивно-розвиваючої моделі соціалізації. Вона орієнтує на

адаптивну мобільність особистості, що особливо важливо для періоду радикальних змін у суспільстві, тобто у нових життєзмінюваних умовах [3, с. 113-114].

У сучасних умовах необхідно виділити і такі зовнішні фактори, що мають від'ємний вплив на зростання та розвиток дитини, як екологічні умови, педагогічні фактори (недостатня кваліфікація педагогів, відсутність необхідних знань у батьків, недосконалі методи навчання і т. ін.).

До ендогенних факторів, що сприяють виникненню шкільних труднощів, відносяться відхилення у фізичному розвитку дитини, порушення стану його здоров'я та інші. Адже здоров'я – стан повного фізичного, духовного і соціального добробуту, а не тільки хвороб або фізичних вад. Розрізняють здоров'я населення і здоров'я індивіда. Здоров'я населення характеризується комплексом демографічних показників і на нього впливають соціально-гігієнічні чинники – умови праці й побуту, житлові умови, рівень заробітної плати, забезпеченість продуктами харчування, культури і виховання, якість і доступність медичної допомоги, а також природні явища [7, с. 187]. Звідси витікає поняття здорового способу життя, який уникає чинників ризику, порушення фізичного і психологічного здоров'я та сприяє його зміцненню. Визначення поняття “Здоровий спосіб життя” наступне: це – “процес формування у дітей усвідомлення шкоди наркотичного, токсичного, алкогольно-нікотинного отруєння організму і психіки, розвитку морально-естетичної відрази та протидії пияцтву, курінню, наркотикам. Зміст такої роботи не повинен зводитися до “анти”, тобто до того, чого не треба робити. Формування здорового способу життя повинно бути побудоване на ствердженні ідеалу і норм здорового гармонійного та щасливого життя кожного. Засобами соціального виховання здорового способу життя є методи переконання та організації діяльності дітей, а також організація позанавчальної різноманітної діяльності дітей, у тому числі і відпочинкової, а також спілкування дітей та особистий вплив, приклад вчителів, батьків, інших дорослих” [5, с. 90]. Навчання здоровому способу життя направлене на подолання “чинників ризику”: виникнення і розвитку захворювань, оптимального використання в інтересах охорони і поліпшення здоров'я соціальних і природних умов та чинників способу життя, що максимально сприятиме індивідуальному здоров'ю і є головним важелем первинної профілактики боротьби із шкідливими звичками. Організація здорового способу життя, відповідно до Державної програми посилення профілактики захворювань і зміцнення здоров'я, вимагає спільних зусиль держави і школи. Впровадження основних елементів первинної профілактики повинно входити у систему шкільного виховання дітей і підлітків [7, с. 187].

Зважаючи на комплексність проблеми, необхідно розуміти, що успіх та ефективність її вирішення залежать від ступеню інтеграції зусиль соціальних педагогів, вчителів-предметників, адміністрації шкіл, психологів, медиків та інших спеціалістів, які повинні брати участь у

здійсненні розробки теоретичних основ та практичних рекомендацій з організації допомоги дітям, батькам та вчителям у навчанні здоровому способу життя. Інститут соціальної педагогіки здатний реалізувати таку інтеграцію в особі своїх спеціалістів, які підготовлені до проведення соціально-педагогічної, соціально-реабілітаційної роботи з дітьми, їх батьками та вчителями.

Соціально-педагогічна робота у школі користується все більшим попитом. На сьогодні все виразніше виявляється у рамках сучасної школи відсутність деяких інших аспектів виховання, крім навчання та освіти. Внаслідок цього відбувається протиставлення завдань школи та сім'ї, школи та соціальної педагогіки, які характеризуються орієнтацією на задоволення ціленаправлених потреб. Отже, у світлі соціальних проблем, які зараз присутні у школах, стає все більш бажаною необхідністю участь соціальних педагогів у її діяльності. Очевидно, що тільки соціальний педагог може сприяти та допомагати виходу школи з кризового стану, що стосується як вчителів, так і окремих школярів. При цьому передбачається використання соціально-педагогічних підходів і до процесу навчання, і до вирішення питань позанавчального соціального виховання [8, с. 201-204].

Вивчення сучасної ситуації в Україні стосовно реального становища дітей, забезпечення прав дітей у відповідності до Конвенції ООН про права дитини було проведено Центром "Соціальний моніторинг" за сприяння ЮНІСЕФ. Соціологічним опитуванням були охоплені діти віком від 9 до 17 років. За цим опитуванням були визначені найгостріші проблеми у сфері дитинства, що потребують нагального втручання на рівні змін у соціальній політиці. У ході реалізації проекту було опитано 5221 дитину віком від 9 до 17 років, 99 експертів і вчителів, проведено 5 фокус-груп з тими, хто приймає рішення та представниками громадських організацій. Опитування проводилося у 106 населених пунктах п'яти областей України, з них 82 села та 24 міста. Отримана Центром інформація дозволила оцінити соціальне самопочуття дітей, рівень задоволеності базових потреб, рівень знань про права дитини і думку щодо дотримання прав дітей в Україні, соціальне оточення, рівень активності дітей у вирішенні власних проблем і задоволенні потреб, рівень доступу до інформації та поінформованість, питання планування майбутнього і перспективи, а також зробити висновки про найбільш уразливі місця у соціальній політиці стосовно реалізації прав дітей та можливих шляхів її удосконалення [9, с. 23].

Змістовним показником рівня знань про права дитини є частка тих, хто під час опитування вперше почув про деякі з прав, визначених Конвенцією ООН. Питома вага дітей, які навіть не чули про ті чи інші права, становить від 9 до 28%. Найменш відомим серед респондентів виявилось право на захист від втручання в особисте життя – про нього уперше під час опитування почули 28%. Маловідомим є право про захист від інформації, що шкодить їхньому благополуччю (вперше

почули 22%), про захист дітей від викрадення (21%), від підневільної, непосильної, надмірної, небезпечної праці (21%), від сексуальної експлуатації (21%). Серед прав, які переважна більшість опитуваних принаймні чули, є право на піклування з боку батьків, родичів, суспільства та держави, а також право на користування своєю культурою, мовою (лише 9% вперше почули про такі права). Досить відомими є право на освіту (не знають лише 12%) та права дітей-сиріт, дітей-інвалідів на особливу турботу (не знають 11%). За результатами опитування, 8% дітей не знають жодного з прав, декларованих Конвенцією ООН про права дитини [9].

Майже дві третини (57%) дітей віком 15-17 років одержують інформацію про права, які мають діти згідно із міжнародними угодами про права дитини, із шкільної програми, на уроках; 9-12-річні – з телепередач. Для підлітків віком 13-14 років інформативний акцент про права дитини зміщується в бік засобів масової інформації, хоча друге місце в умовному рейтингу джерел інформації для цієї вікової групи посідають батьки [9, с. 24].

За оцінками фахівців, які у своїй роботі тією чи іншою мірою стикаються з правами дітей, реально вимоги Конвенції ООН про права дитини в українському соціумі знають лише ті, хто безпосередньо захищає ці права, та спеціалісти, що працюють з дітьми. За переконанням деяких експертів, основні положення Конвенції ООН про права дитини не знає ніхто. За визначенням педагогів, третина з них час від часу відчуває нестачу знань про права дитини, а дехто навіть щоденно стикається з цією проблемою. Лише шоста частина вчителів, викладачів, вихователів вважають, що цілком обізнані з правами дитини [9].

Отже, необхідно починати правове інформування дітей з молодшого шкільного віку, але доступною їхньому розумінню мовою (ігрові форми, малюнки, аплікації, комп'ютерні імпровізації тощо), поступово ускладнюючи програму, з переходом до таких форм, як тренінги, семінари, практична робота. Запровадження подібної практики у навчальних закладах потребує спеціальної підготовки педагогів як у напрямі підвищення знань з проблематики прав дітей, так і альтернативного викладання. Підвищену увагу слід приділяти дітям уразливих категорій, які взагалі зостаються осторонь знань про свої права. Тому для цього контингенту необхідні розробки спецпрограм і методів роботи з ними разом із соціальними працівниками, працівниками у справах сім'ї та молоді, у справах неповнолітніх, психологів, служб внутрішніх справ тощо. Важливим є надання інформаційних повідомлень про права дитини, які мають надходити до дітей через різноманітні засоби масової інформації. Необхідно також розробити і запровадити на практиці різноманітні форми освіти дорослих, у тому числі й батьків, з питань прав дитини, їхніх поглядів, потреб, сподівань, цінностей, особливостей культури та різнобічного розвитку.

Питання для самостійної перевірки:

1. Який основний принцип відкритої педагогічної системи?
2. Дайте визначення відкритій школі як формі соціальної допомоги населенню.
3. Окресліть типові шкільні проблеми, що потребують соціально-правового втручання.

Література:

1. Мустафаєва Ф. А. Основы социальной педагогики : учебник для студентов высших педагогических учебных заведений. – 2-е изд. перераб. и доп. – М. : Академический проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2002. – 418 с. – (Серия “Gaudeamus”).
2. Роль засобів масової інформації та інших джерел у формуванні здорового способу життя молоді / О. Яременко, О. Балакірева, Н. Бутенко, О. Вакуленко та ін. – К. : Український ін-т соціальних досліджень, 2000. – 111 с. – С. 74-75.
3. Лукашевич М. П., Мигович І. І. Теорія і методи соціальної роботи : навч. посіб. – К. : МАУП, 2002. – 136 с. – С. 113-114.
4. Савчин М. В. Соціальна психологія: підручник. Видавнича фірма “Відродження”, 2000. – 274 с.
5. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / за заг. ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. – К., 2000. – 260 с.
6. Соціальна педагогіка : навчальний посібник / за ред. А. Й. Капської. – К. : 2000. – 264 с. – С. 123-124.
7. Соціальна робота : короткий енциклопедичний словник. – К. : ДЦССМ, 2002. – 536 с. – С. 130.
8. Фирсов М. В., Студенова Е. Г. Теория социальной работы : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 432 с.
9. Оцінка ефективності програми “Здоров’я та розвиток молоді” 1997-2001 / О. О. Яременко, О. Т. Сакович, О. Р. Артюх, О. М. Балакірева та ін. – К. : ТОВ “ІМГ “АртБат”, ТОВ “Видавництво “ЛІТТОН”, 2002. – 96 с.

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО МОДУЛЯ ІІІ

ЗАКОН УКРАЇНИ Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам

(Витяг)

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 1, ст. 2)

Цей Закон відповідно до Конституції України (254к/96-ВР) гарантує інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам право на матеріальне забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України та їх соціальну захищеність шляхом встановлення державної соціальної допомоги на рівні прожиткового мінімуму.

Стаття 1. Право на державну соціальну допомогу

Право на державну соціальну допомогу мають інваліди з дитинства і діти-інваліди віком до 18 років. (Частина перша статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1579-IV (1579-15) від 04.03.2004)

Причина, група інвалідності, строк, на який встановлюється інвалідність, визначаються органом медико-соціальної експертизи згідно із законодавством України з одночасним роз'ясненням інвалідам з дитинства їх права на державну соціальну допомогу.

(Частина друга статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1220-IV (1220-15) від 02.10.2003)

Перелік медичних показань, що дають право на одержання державної соціальної допомоги на дітей-інвалідів віком до 18 років, визначається у порядку (889-2001-п, з1073-01), встановленому Кабінетом Міністрів України.

Інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, які мають одночасно право на державну соціальну допомогу відповідно до цього Закону, на пенсію та на державну соціальну допомогу згідно із Законом України "Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам" (1727-15), призначається за вибором інвалідів з дитинства (законних представників інвалідів з дитинства, визнаних недієздатними, та дітей-інвалідів) державна соціальна допомога відповідно до цього Закону або пенсія чи державна соціальна допомога згідно із Законом України "Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам" (1727-15). При цьому якщо інвалід з дитинства або дитина-інвалід має право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника і державну соціальну допомогу відповідно до цього Закону, ці виплати призначаються одночасно. (Частина четверта статті 1 в редакції Закону № 2457-IV (2457-15) від 03.03.2005)

Стаття 2. Розміри державної соціальної допомоги

Державна соціальна допомога призначається у таких розмірах:

- інвалідам з дитинства I групи - 100 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

- інвалідам з дитинства II групи - 80 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

(Абзац третій частини першої статті 2 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2457-IV (2457-15) від 03.03.2005)

- інвалідам з дитинства III групи - 60 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність; (Абзац четвертий частини першої статті 2 із змінами, внесеними згідно із Законами № 1579-IV (1579-15) від 04.03.2004, № 2457-IV (2457-15) від 03.03.2005)

- на дітей-інвалідів віком до 18 років - 70 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Прожитковий мінімум визначається відповідно до Закону України "Про прожитковий мінімум" та щорічно затверджується Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України і періодично переглядається відповідно до зростання індексу споживчих цін разом з уточненням показників Державного бюджету України.

Розміри державної соціальної допомоги підвищуються у зв'язку із збільшенням прожиткового мінімуму.

Державна соціальна допомога встановлюється в новому розмірі з дня набрання чинності законом про збільшення розміру прожиткового мінімуму. (Частина четверта статті 2 в редакції Закону № 2457-IV (2457-15) від 03.03.2005)

Стаття 3. Надбавка на догляд

Інвалідам з дитинства I групи встановлюється надбавка на догляд за ними в розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Одиноким інвалідам з дитинства II і III груп, які за висновком медико-соціальної експертної комісії потребують постійного стороннього догляду, встановлюється надбавка на догляд за ними в розмірі 15 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Надбавка на догляд за дитиною-інвалідом встановлюється в розмірі: на дитину-інваліда віком до 6 років - 50 відсотків прожиткового мінімуму для дітей віком до 6 років, на дитину-інваліда віком від 6 до 18 років - 50 відсотків прожиткового мінімуму для дітей віком від 6 до 18 років.

Надбавка на догляд за дитиною-інвалідом віком до 18 років призначається одному з батьків, усиновителів, опікуну, піклувальнику, які не працюють і фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом. Одинокій матері (одинокому батьку) надбавка на догляд за дитиною-інвалідом призначається незалежно від факту роботи.

При визначенні розмірів надбавок на догляд за інвалідами з дитинства та дітьми-інвалідами з важкими формами інвалідності, які

потребують постійного стороннього догляду або допомоги (прикуті до ліжка, сліпоглухонімі, з психічними вадами тощо) внаслідок захворювань за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України, не може застосовуватися рівень забезпечення прожиткового мінімуму.

При призначенні та виплаті надбавки на догляд застосовуються відповідно статті 4-17 цього Закону.

(Стаття 3 в редакції Законів № 1579-IV (1579-15) від 04.03.2004, № 2154-IV (2154-15) від 04.11.2004, № 2457-IV (2457-15) від 03.03.2005)

Стаття 4. Період, на який призначається державна соціальна допомога

Державна соціальна допомога інвалідам з дитинства призначається на весь час інвалідності, встановленої органами медико-соціальної експертизи. (Частина перша статті 4 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1579-IV (1579-15) від 04.03.2004)

На дітей-інвалідів державна соціальна допомога призначається на строк, зазначений у медичному висновку, який видається у порядку, встановленому Міністерством охорони здоров'я України, але не більш як по місяць досягнення дитиною-інвалідом 18-річного віку.

Президент України

м. Київ, 16 листопада 2000 року N 2109-III

Л. КУЧМА

КОДЕКС ЗАКОНІВ ПРО ПРАЦЮ (Витяг)

Стаття 1. Завдання Кодексу законів про працю України

Кодекс законів про працю України регулює трудові відносини всіх працівників, сприяючи зростанню продуктивності праці, поліпшенню якості роботи, підвищенню ефективності суспільного виробництва і піднесенню на цій основі матеріального і культурного рівня життя трудящих, зміцненню трудової дисципліни і поступовому перетворенню праці на благо суспільства в першу життєву потребу кожної працездатної людини.

Законодавство про працю встановлює високий рівень умов праці, всемірну охорону трудових прав працівників.

Стаття 2. Основні трудові права працівників

Право громадян України на працю, — тобто на одержання роботи з оплатою праці не нижче встановленого державою мінімального розміру, — включаючи право на вільний вибір професії, роду занять і роботи, забезпечується державою. Держава створює умови для ефективної зайнятості населення, сприяє працевлаштуванню, підготовці і підвищенню трудової кваліфікації, а при необхідності забезпечує перепідготовку осіб, вивільнюваних у результаті переходу на ринкову економіку.

Працівники реалізують право на працю шляхом укладення трудового договору про роботу на підприємстві, в установі, організації або з фізичною особою. Працівники мають право на відпочинок відповідно до законів про обмеження робочого дня та робочого тижня і про щорічні оплачувані відпустки, право на здорові і безпечні умови праці, на об'єднання в професійні спілки та на вирішення колективних трудових конфліктів (спорів) у встановленому законом порядку, на участь в управлінні підприємством, установою, організацією, на матеріальне забезпечення в порядку соціального страхування в старості, а також у разі хвороби, повної або часткової втрати працездатності, на матеріальну допомогу в разі безробіття, на право звернення до суду для вирішення трудових спорів незалежно від характеру виконуваної роботи або займаної посади, крім випадків, передбачених законодавством, та інші права, встановлені законодавством.

Стаття 51. Скорочена тривалість робочого часу

Скорочена тривалість робочого часу встановлюється:

1) для працівників віком від 16 до 18 років – 36 годин на тиждень, для осіб віком від 15 до 16 років (учнів віком від 14 до 15 років, які працюють в період канікул) – 24 години на тиждень.

Тривалість робочого часу учнів, які працюють протягом навчального року у вільний від навчання час, не може перевищувати половини максимальної тривалості робочого часу, передбаченої в абзаці першому цього пункту для осіб відповідного віку;

2) для працівників, зайнятих на роботах з шкідливими умовами праці, – не більш як 36 годин на тиждень.

Перелік виробництв, цехів, професій і посад з шкідливими умовами праці, робота в яких дає право на скорочену тривалість робочого часу, затверджується в порядку, встановленому законодавством.

Крім того, законодавством встановлюється скорочена тривалість робочого часу для окремих категорій працівників (учителів, лікарів та інших).

Скорочена тривалість робочого часу може встановлюватись за рахунок власних коштів на підприємствах і в організаціях для жінок, які мають дітей віком до чотирнадцяти років або дитину-інваліда.

Стаття 52. П'ятиденний і шестиденний робочий тиждень та тривалість щоденної роботи

Для працівників встановлюється п'ятиденний робочий тиждень з двома вихідними днями. При п'ятиденному робочому тижні тривалість щоденної роботи (зміни) визначається правилами внутрішнього трудового розпорядку або графіками змінності, які затверджує власник або уповноважений ним орган за погодженням з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) підприємства, установи, організації з додержанням установленної тривалості робочого тижня (статті 50 і 51).

На тих підприємствах, в установах, організаціях, де за характером виробництва та умовами роботи запровадження п'ятиденного робочого тижня є недоцільним, встановлюється шестиденний робочий тиждень з одним вихідним днем. При шестиденному робочому тижні тривалість щоденної роботи не може перевищувати 7 годин при тижневій нормі 40 годин, 6 годин при тижневій нормі 36 годин і 4 годин при тижневій нормі 24 години.

П'ятиденний або шестиденний робочий тиждень встановлюється власником або уповноваженим ним органом спільно з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) з урахуванням специфіки роботи, думки трудового колективу і за погодженням з місцевою Радою народних депутатів.

Стаття 55. Заборона роботи в нічний час

Забороняється залучення до роботи в нічний час:

- вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років (стаття 176);

- осіб, молодших вісімнадцяти років (стаття 192);

- інших категорій працівників, передбачених законодавством.

Робота жінок в нічний час не допускається, за винятком випадків, передбачених статтею 175 цього Кодексу. Робота інвалідів у нічний час допускається лише за їх згодою і за умови, що це не суперечить медичним рекомендаціям (стаття 172).

Стаття 56. Неповний робочий час

За угодою між працівником і власником або уповноваженим ним органом може встановлюватись як при прийнятті на роботу, так і згодом неповний робочий день або неповний робочий тиждень. На просьбу вагітної жінки, жінки, яка має дитину віком до чотирнадцяти років або дитину-інваліда, в тому числі таку, що знаходиться під її опікуванням, або здійснює догляд за хворим членом сім'ї відповідно до медичного висновку, власник або уповноважений ним орган зобов'язаний встановлювати їй неповний робочий день або неповний робочий тиждень.

Оплата праці в цих випадках провадиться пропорційно відпрацьованому часу або залежно від виробітку.

Робота на умовах неповного робочого часу не тягне за собою будь-яких обмежень обсягу трудових прав працівників.

Стаття 149. Порядок застосування дисциплінарних стягнень

До застосування дисциплінарного стягнення власник або уповноважений ним орган повинен зажадати від порушника трудової дисципліни письмові пояснення.

За кожне порушення трудової дисципліни може бути застосовано лише одне дисциплінарне стягнення.

При обранні виду стягнення власник або уповноважений ним орган повинен враховувати ступінь тяжкості вчиненого проступку і

заподіяну ним шкоду, обставини, за яких вчинено проступок, і попередню роботу працівника.

Стягнення оголошується в наказі (розпорядженні) і повідомляється працівникові під розписку.

Стаття 172. Застосування праці інвалідів

У випадках, передбачених законодавством, на власника або уповноважений ним орган покладається обов'язок організувати навчання, перекваліфікацію і працевлаштування інвалідів відповідно до медичних рекомендацій, встановити на їх прохання неповний робочий день або неповний робочий тиждень та створити пільгові умови праці.

Залучення інвалідів до надурочних робіт та робіт у нічний час без їх згоди не допускається (статті 55, 63).

Стаття 187. Права неповнолітніх у трудових правовідносинах

Неповнолітні, тобто особи, що не досягли вісімнадцяти років, у трудових правовідносинах прирівнюються у правах до повнолітніх, а в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці користуються пільгами, встановленими законодавством України.

Стаття 188. Вік, з якого допускається прийняття на роботу

Не допускається прийняття на роботу осіб молодше шістнадцяти років.

За згодою одного із батьків або особи, що його замінює, можуть, як виняток, прийматись на роботу особи, які досягли п'ятнадцяти років.

Для підготовки молоді до продуктивної праці допускається прийняття на роботу учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів для виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час по досягненні ними чотирнадцятирічного віку за згодою одного з батьків або особи, що його замінює.

Стаття 189. Облік працівників, які не досягли вісімнадцяти років

На кожному підприємстві, в установі, організації має вестися спеціальний облік працівників, які не досягли вісімнадцяти років, із зазначенням дати їх народження.

Стаття 190. Роботи, на яких забороняється застосування праці осіб молодше вісімнадцяти років

Забороняється застосування праці осіб молодше вісімнадцяти років на важких роботах і на роботах з шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах.

Забороняється також залучати осіб молодше вісімнадцяти років до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми.

Перелік важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, а також граничні норми підіймання і переміщення

важких речей особами молодше вісімнадцяти років затверджуються Міністерством охорони здоров'я України за погодженням із Державним комітетом України по нагляду за охороною праці.

Стаття 191. Медичні огляди осіб молодше вісімнадцяти років

Усі особи молодше вісімнадцяти років приймаються на роботу лише після попереднього медичного огляду і в подальшому, до досягнення 21 року, щороку підлягають обов'язковому медичному оглядові.

Стаття 192. Заборона залучати працівників молодше вісімнадцяти років до нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні

Забороняється залучати працівників молодше вісімнадцяти років до нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні.

Стаття 193. Норми виробітку для молодих робітників

Для робітників віком до вісімнадцяти років норми виробітку встановлюються виходячи з норм виробітку для дорослих робітників пропорційно скороченому робочому часу для осіб, що не досягли вісімнадцяти років.

Для молодих робітників, які поступають на підприємство, в організацію після закінчення загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних навчальних закладів, курсів, а також для тих, що пройшли навчання безпосередньо на виробництві, в передбачених законодавством випадках і розмірах та на визначені ним строки можуть затверджуватись знижені норми виробітку. Ці норми затверджуються власником або уповноваженим ним органом за погодженням з профспілковим комітетом.

Стаття 194. Оплата праці працівників молодше вісімнадцяти років при скороченій тривалості щоденної роботи

Заробітна плата працівникам молодше вісімнадцяти років при скороченій тривалості щоденної роботи виплачується в такому ж розмірі, як працівникам відповідних категорій при повній тривалості щоденної роботи.

Праця працівників молодше вісімнадцяти років, допущених до відрядних робіт, оплачується за відрядними розцінками, встановленими для дорослих працівників, з доплатою за тарифною ставкою за час, на який тривалість їх щоденної роботи скорочується порівняно з тривалістю щоденної роботи дорослих працівників.

Оплата праці учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів, які працюють у вільний від навчання час, провадиться пропорційно відпрацьованому часу або залежно від виробітку. Підприємства можуть встановлювати учням доплати до заробітної плати.

Стаття 195. Відпустки працівникам віком до вісімнадцяти років

Щорічні відпустки працівникам віком до вісімнадцяти років надаються у зручний для них час.

Щорічні відпустки працівникам віком до вісімнадцяти років повної тривалості у перший рік роботи надаються за їх заявою до настання шестимісячного терміну безперервної роботи на даному підприємстві, в установі, організації.

Стаття 196. Броня прийняття молоді на роботу і професійне навчання на виробництві

Для всіх підприємств і організацій встановлюється броня прийняття на роботу і професійне навчання на виробництві молоді, яка закінчила загальноосвітні школи, професійні навчально-виховні заклади, а також інших осіб молодше вісімнадцяти років.

Районні і міські Ради народних депутатів затверджують програми влаштування на роботу випускників загальноосвітніх шкіл, квоти робочих місць для працевлаштування молоді та забезпечують їх виконання всіма підприємствами, установами, організаціями.

Відмова у прийнятті на роботу і професійне навчання на виробництві зазначеним особам, направленим в рахунок броні, забороняється. Така відмова може бути оскаржена ними до суду.

Стаття 197. Надання молоді першого робочого місця

Працевдатній молоді – громадянам України віком від 15 до 28 років після закінчення або припинення навчання у загальноосвітніх, професійних навчально-виховних і вищих навчальних закладах, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби надається перше робоче місце на строк не менше двох років.

Молодим спеціалістам – випускникам державних навчальних закладів, потреба в яких раніше була заявлена підприємствами, установами, організаціями, надається робота за фахом на період не менше трьох років у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Стаття 198. Обмеження звільнення працівників молодше вісімнадцяти років

Звільнення працівників молодше вісімнадцяти років з ініціативи власника або уповноваженого ним органу допускається, крім додержання загального порядку звільнення, тільки за згодою районної (міської) служби у справах дітей. При цьому звільнення з підстав, зазначених в пунктах 1, 2 і 6 статті 40 цього Кодексу, провадиться лише у виняткових випадках і не допускається без працевлаштування.

Стаття 199. Розірвання трудового договору з неповнолітнім на вимогу його батьків або інших осіб

Батьки, усиновителі і піклувальники неповнолітнього, а також державні органи та службові особи, на яких покладено нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю, мають право вимагати розірвання трудового договору з неповнолітнім, у тому числі й строкового, коли продовження його чинності загрожує здоров'ю неповнолітнього або порушує його законні інтереси.

Стаття 200. Участь молодіжних організацій у розгляді питань праці і побуту молоді

Виборний орган первинної профспілкової організації (профспілковий представник) підприємства, установи, організації і власник або уповноважений ним орган розглядають питання про заохочення молодих працівників, розподіл для них житла і місць в гуртожитках, охорону праці, їх звільнення, використання коштів на розвиток культурно-масової і спортивної роботи за участю представника молодіжної організації на умовах, визначених колективним договором.

КОДЕКС ПРО ЖИТЛО (Витяг)

Стаття 9. Житлові права громадян

Громадяни мають право на одержання у безстрокове користування у встановленому порядку жилого приміщення в будинках державного чи громадського житлового фонду або на одержання за їх бажанням грошової компенсації за належне їм для отримання жиле приміщення для категорій громадян, визначених законом, або в будинках житлово-будівельних кооперативів.

Забезпечення постійним житлом громадян, які відповідно до законодавства мають право на його отримання, може здійснюватися шляхом будівництва або придбання доступного житла за рахунок надання державної підтримки у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Громадяни мають право на приватизацію квартир (будинків) державного житлового фонду або придбання їх у житлових кооперативах, на біржових торгах, шляхом індивідуального житлового будівництва чи одержання у власність на інших підставах, передбачених законодавством України.

Ніхто не може бути виселений із займаного жилого приміщення або обмежений у праві користування жилим приміщенням інакше як з підстав і в порядку, передбачених законом.

Житлові права охороняються законом, за винятком випадків, коли вони здійснюються в суперечності з призначенням цих прав чи з порушенням прав інших громадян або прав державних і громадських організацій.

Стаття 10. Житлові обов'язки громадян

Громадяни зобов'язані дбайливо ставитися до будинку, в якому вони проживають, використовувати жиле приміщення відповідно до його призначення, додержувати правил користування жилими приміщеннями, економно витрачати воду, газ, електричну і теплову енергію.

Жилі будинки і жилі приміщення не можуть використовуватися громадянами на шкоду інтересам суспільства.

Стаття 32. Вік, з якого громадяни здійснюють право на одержання жилого приміщення

Громадяни самостійно здійснюють право на одержання жилого приміщення в будинках державного і громадського житлового фонду з настанням повноліття, тобто після досягнення вісімнадцятирічного віку, а такі, що одружилися або влаштувалися на роботу у передбачених законом випадках до досягнення вісімнадцятирічного віку, – відповідно з часу одруження або влаштування на роботу. Інші неповнолітні (віком від п'ятнадцяти до вісімнадцяти років) здійснюють право на одержання жилого приміщення за згодою батьків або піклувальників.

Стаття 46. Позачергове надання жилих приміщень

Поза чергою жиле приміщення надається:

- інвалідам Великої Вітчизняної війни і прирівняним до них у встановленому порядку особам протягом двох років з дати прийняття рішення про включення їх до списку на позачергове одержання жилого приміщення, а з них інвалідам першої групи з числа учасників бойових дій на території інших держав – протягом року з визначенням переважного права інвалідів Великої Вітчизняної війни і прирівняних до них у встановленому порядку осіб на одержання жилих приміщень перед всіма іншими категоріями позачерговиків;

- громадянам, житло яких внаслідок стихійного лиха стало непридатним для проживання;

- особам, направленим у порядку розподілу на роботу в іншу місцевість;

- особам, які повернулися з державного дитячого закладу, від родичів, опікуна чи піклувальника, громадянам, незаконно засудженим і згодом реабілітованим, при неможливості повернення займаного раніше жилого приміщення;

- дітям-інвалідам, що не мають батьків або батьки яких позбавлені батьківських прав і проживають у державних або інших соціальних установах, після досягнення повноліття, якщо за висновком медико-соціальної експертизи вони можуть здійснювати самообслуговування і вести самостійний спосіб життя;

- сім'ям, які мають п'ятьох і більше дітей, та у разі народження у однієї жінки одночасно трьох і більше дітей.

Громадяни, які мають право на позачергове одержання жилих приміщень, включаються до окремого списку.

Стаття 46-1. Забезпечення жилим приміщенням дитячих будинків сімейного типу

При винесенні в установленому порядку рішення про організацію дитячого будинку сімейного типу особам, які призначені батьками-вихователями, для спільного проживання з дітьми, переданими їм на виховання, надається поза чергою індивідуальний жилий будинок або багатокімнатна квартира за нормою, що встановлюється Радою Міністрів Української РСР.

Користування наданим жилим приміщенням здійснюється в порядку, встановленому законодавством для користування службовими жилими приміщеннями.

Стаття 114-1. Виселення з дитячих будинків сімейного типу

У випадках ліквідації дитячого будинку сімейного типу батьки-вихователі повинні звільнити надане їм жиле приміщення (стаття 46-1), а в разі відмови – підлягають виселенню з наданням їм іншого благоустроєного жилого приміщення. При усуненні батьків-вихователів від подальшого виховання дітей вони можуть бути виселені із займаного ними жилого приміщення з наданням іншого жилого приміщення.

Стаття 127. Гуртожитки

Для проживання робітників, службовців, студентів, учнів, а також інших громадян у період роботи або навчання можуть використовуватись гуртожитки. Для тимчасового проживання осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк і потребують поліпшення житлових умов або жила площа яких тимчасово заселена чи яким повернути колишнє жиле приміщення немає можливості, а також осіб, які потребують медичної допомоги у зв'язку із захворюванням на туберкульоз, використовуються спеціальні гуртожитки. Під гуртожитки надаються спеціально споруджені або переобладнані для цієї мети жилі будинки.

Жилі будинки реєструються як гуртожитки у виконавчому комітеті районної, міської, районної в місті Ради народних депутатів.

Стаття 128. Порядок надання жилої площі в гуртожитках

Порядок надання жилої площі в гуртожитках визначається законодавством Союзу РСР, цим Кодексом та іншими актами законодавства Української РСР.

Жила площа в гуртожитку надається за спільним рішенням адміністрації підприємства, установи, організації чи органу кооперативної або іншої громадської організації та відповідного профспілкового комітету і комітету комсомолу.

Жила площа у спеціальних гуртожитках для тимчасового проживання осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк і потребують поліпшення житлових умов або жила площа яких тимчасово заселена чи яким повернути колишнє жиле приміщення немає можливості, а також осіб, які

потребують медичної допомоги у зв'язку із захворюванням на туберкульоз, надається в порядку, що визначається відповідними органами місцевого самоврядування.

Стаття 146. Поділ жилого приміщення між подружжям

Поділ квартири в будинку житлово-будівельного кооперативу між членом кооперативу і його дружиною допускається в разі розірвання шлюбу між ними, якщо пай є спільною власністю подружжя і якщо кожному з колишнього подружжя є можливість виділити ізольоване жиле приміщення в займаній ними квартирі. Поділ квартири провадиться за згодою між колишнім подружжям, а в разі відсутності згоди – за рішенням суду.

Якщо поділити квартиру неможливо, один з колишнього подружжя, за яким визнано право на частину паєнагромадження, вправі вимагати від другого, який є членом житлово-будівельного кооперативу, виплати йому суми, що відповідає його частині паєнагромадження. Після одержання зазначеної компенсації він повинен звільнити займане приміщення, а в разі відмовлення – підлягає виселенню в судовому порядку без надання іншого жилого приміщення.

Модуль IV

Технології організації соціально-правового захисту дітей, їх сімей та молоді

- ✓ Технології соціально-правової роботи із сім'єю.
Права та обов'язки подружжя у сім'ї.
Права та обов'язки дітей та подружжя у сім'ї.
Захист законних прав та інтересів кожного члена сім'ї.
- ✓ Технології соціально-правового консультування дітей та молоді.
Особливості консультування дітей та молоді.
Особливості консультування дітей, позбавлених батьківського піклування.
- ✓ Технології консультування молодого подружжя.
Аналіз соціального значення шлюбної угоди.
Особливості захисту майнових та особистих прав членів сім'ї.
- ✓ Технології соціально-правової діяльності соціального педагога із "важкими" підлітками та їх сім'ями.
Особливості застосування міжнародних документів щодо соціально-правового захисту особистості у сім'ї;
Застосування Сімейного Кодексу у діяльності соціального педагога по захисту прав дітей, молоді та їх сімей.

Теоретичні матеріали до модуля IV

Тема 12. Технології соціально-правової роботи з сім'єю

Національна програма "Діти України" затверджена Указом Президента від 18 січня 1996 р. № 63/96. Розроблена на підставі Конвенції ООН про права дитини, Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей та Плану дій щодо її виконання.

Прийняття Національної програми викликане ситуацією у сфері розвитку дітей, яка характеризується погіршенням не лише кількісних, а й якісних характеристик населення, зокрема загостренням проблеми здоров'я дітей. 60% дітей мають ті чи інші порушення соматичного та психічного характеру. Зростає кількість дітей, які мають психоневрологічні захворювання (328,8 тис.), хвороби нервової системи і органів чуття (1,3 млн.). 10% від загальної кількості дітей, які вступають до першого класу загальноосвітньої школи, мають затримку психічного розвитку, у значної частини школярів спостерігається недорозвиненість емоційно-почуттєвої, інтелектуальної та вольової сфери. Почастішали випадки порушення імунної системи хронічних запальних захворювань

бронхолегеневої системи, органів травлення, сечових шляхів та захворювань щитовидної залози.

Загострюється проблема соціального сирітства. Серед дітей-сиріт і дітей, які залишились без піклування батьків (близько 90 тисяч), лише 7% – круглі сироти. Серед дітей, підлітків та молоді поширюється куріння, алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, венеричні захворювання, посилюється загроза епідемії СНІДу. Частішають випадки вагітності неповнолітніх. Помітно зростає дитяча бездоглядність, злочинність, проституція, кількість самогубств.

У духовному розвитку спостерігається розпливчастість життєвих цілей, девальвація загальнолюдських і культурно-національних цінностей, для значної частини дітей властивий стан соціальної інфантильності.

Об'єктивними причинами різкого зниження фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я підростаючого покоління є глибока соціально-економічна криза, екологічні проблеми, критичний стан щодо забезпечення дітей раціональним харчуванням, слабка матеріально-технічна база системи охорони здоров'я і освіти. Комерціалізація соціальних сфери обмежує доступ дітей до позашкільної освіти, задоволення їх культурних інтересів та спортивно-оздоровчих потреб.

Все це викликало необхідність приділяти найбільшу увагу саме дітям, як найменш захищеній категорії населення. Основна мета українського суспільства – це забезпечення права кожної дитини народитися здоровою, вижити і мати умови для всебічного розвитку, бути надійно соціально і психологічно захищеною.

Формуючи регіональні дії стосовно поліпшення становища дітей та відповідних територіальних програм на основі інтеграції діяльності державних установ з громадськими та іншими організаціями.

У цьому ракурсі прорібно виконати наступні завдання:

- створити сприятливі умови для фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку дітей, забезпечення їх правового та соціального захисту. Для цього необхідно формування гармонійно розвиненої особистості, громадянина, здатного до повноцінної життєдіяльності в усіх сферах виробництва, науки, освіти і культури. Майбутній громадянин України повинен мати умови такої життєдіяльності, щоб запобігати хворобам, пов'язаним з неповноцінним харчуванням.

Соціальний педагог у своїй роботі повинен здійснювати заходи щодо профілактики злочинності, наркоманії, алкоголізму і куріння серед дітей; реалізувати наукові розробки, спрямовані на вирішення актуальних проблем дитинства; працювати над удосконаленням системи інформації населення щодо забезпечення здорового розвитку дитини.

Соціальний педагог повинен володіти технологіями соціально-правової роботи із сім'єю. Сім'я є і залишається природним середовищем для фізичного, психічного і духовного розвитку дитини, її матеріального

забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього. Вона має виступати основним джерелом матеріальної та емоційної підтримки, психологічного захисту, засобом збереження і передачі національно-культурних і загальнолюдських цінностей прийдешнім поколінням. У першу чергу сім'я повинна залучати дітей до освіти, культури і прищеплювати загальнолюдські норми суспільного життя. Основними методами збереження та зміцнення здоров'я в умовах сім'ї має стати профілактика захворювань та дотримання певних гігієнічних правил у повсякденному житті, оптимальна фізична активність, загартування організму, повноцінне харчування, запобігання шкідливим явищам – курінню, алкоголізму тощо.

Усі державні та суспільні інституції мають підтримувати зусилля батьків або осіб, які їх замінюють, спрямовані на забезпечення відповідних умов для виховання, освіти, розвитку здорової дитини.

Держава повинна сприяти правовому і соціальному захисту дітей, створенню належних умов для всебічного розвитку молодого покоління.

Предметом особливої уваги є: зменшення негативного впливу навколишнього природного середовища на стан здоров'я дітей, розвиток служб планування сім'ї, генетичних центрів, закладів амбулаторно-поліклінічної мережі та забезпечення спеціалізованої медичної допомоги кожній дитині, яка цього потребує; забезпечення збереження та оптимізація мережі закладів освіти, розвиток і створення нових типів навчально-виховних закладів для дітей різного віку, організація їх повноцінного дозвілля, сприяння розвитку психолого-педагогічних служб, основним завданням яких має бути діагностико-психологічне обстеження, профілактика, корекція, консультативно-методична допомога всім учасникам навчально-виховного процесу, просвітницька робота, психологічна експертиза нових технологій навчання та виховання.

Під особливою увагою і турботою держави повинні бути діти, які з тих чи інших причин перебувають у скрутних умовах існування. Державна опіка щодо цих дітей має стати одним з пріоритетних напрямів соціальної політики. На зміну ізольованому інтернатному вихованню має прийти інтегроване навчання та виховання.

Реабілітаційні заходи стосовно хворих дітей та дітей-інвалідів розширюватимуться за рахунок розвитку сфери соціальної реабілітації.

Держава підтримуватиме розвиток усіх форм благодійності та спонсорства стосовно дітей.

Суспільство повинно забезпечити дітям повнокровну участь у всіх сферах діяльності, що їх стосуються. Головні зусилля суспільства та його інституцій мають бути спрямовані на створення розвинутої системи патронажу сімей.

Соціальний педагог у своїй роботі повинен реалізувати напрями державної сімейної політики в Україні.

Державна сімейна політика є складовою частиною загальнодержавної соціальної політики України. Її роль обумовлюється тим, що реальна соціальна допомога та підтримка сім'ї (з урахуванням

фактичних можливостей держави) утворюють передумови для ліквідації несприятливого впливу соціально-економічної кризи, підвищення рівня життя населення, поліпшення демографічної ситуації, які є наслідком переходу економіки до ринкових відносин.

В основу Державної сімейної політики покладені такі принципи: вона повинна відбивати сучасний стан та перспективи розвитку економіки. При цьому, виходячи із реальних економічних можливостей держави, сприяти забезпеченню досягнення необхідних стандартів рівня життя членів сім'ї; адресність конкретним категоріям сімей з урахуванням їх можливостей, індивідуальних потреб та рівня матеріальної забезпеченості; диференційований підхід до забезпечення та підтримки рівня доходів сім'ї: надання соціальної допомоги членам сімей залежно від ступеня працевдатності та економічної самостійності, демографічних характеристик окремих груп громадян (дорослі, діти, мешканці міст і сіл); першочергове право на допомогу надається малозабезпеченим сім'ям, які тимчасово опинилися у скрутному становищі та з об'єктивних причин не можуть вийти із кризи власними силами (втрата годувальника, вимушена міграція, техногенно-екологічні катастрофи тощо); забезпечення гарантованого рівня матеріальної забезпеченості та підтримки сімей, соціального, медичного, культурного та побутового обслуговування. Держава гарантує надання соціальних гарантій і пільг з урахуванням фактичних можливостей органів місцевого самоврядування; наукова обґрунтованість соціальних нормативів, визначення рівня та системи соціальних гарантій повинні відбуватися з урахуванням подорожчання життя, інфляційних процесів тощо; самостійність регіональних та місцевих органів керівництва в організації та проведенні заходів, спрямованих на надання соціальної допомоги сім'ям на регіональному рівні; пріоритетність у сімейній політиці заходів соціального захисту дитини, її повноцінного фізичного, психічного, інтелектуального та соціального розвитку; забезпечення соціальної справедливості та неприпустимість дискримінації щодо підтримки свм'ї та її членів незалежно від походження, національності, місця проживання, релігійних переконань та інших факторів; Державна сімейна політика має будуватися на принципах соціального партнерства шляхом розподілу відповідальності між органами керівництва, членами сім'ї, усіма громадянами України, суспільними релігійними та іншими організаціями на основі співробітництва та взаємодії всіх учасників.

Питання для самостійної перевірки:

- 1. Яка основна мета українського суспільства?*
- 2. Які профілактичні заходи повинен проводити соціальний педагог?*
- 3. Які є принципи державної сімейної політики?*

Тема 13. Технології соціально-правового консультування дітей та молоді

Працювати, жити, бути захищеним неможливо не знаючи межі прав і свобод громадян, дозволеного і забороненого в інтересах суспільства. Проте активну у правовому відношенні людину необхідно формувати з дитинства, особливо у шкільному віці. Саме тому перед школою стоїть завдання розширити правові знання молоді, сформувані в неї високу відповідальність перед суспільством і державою, виховати молодих людей у дусі безумовного дотримання права і моралі. Виконання цих завдань педагогічними колективами сприятиме формуванню у школярів таких морально-правових якостей, які стануть на заваді допущенню ними проявів антисуспільної поведінки.

Людина уже від народження наділена правами окремими законами держави, однак вона завжди має пам'ятати, що поряд з нею живуть інші люди, котрі також мають права. З часом, у процесі життя, після досягнення встановленого законом віку, людина набуває здатності мати обов'язки і нести відповідальність за свої дії. Тому реалізовувати свої права, не порушуючи при цьому прав та інтересів інших, – це своєрідне мистецтво жити. Досягти такого балансу людина може лише через страх перед відповідальністю, і, перш за все, тоді, коли вона у своїх діях керується совістю, порядністю, людяністю, добрими намірами, чесністю, повагою до оточуючих.

У зв'язку з цим необхідна практична реалізація тріади “соціально-правове виховання – соціально-правове навчання – соціально-правова просвіта”. Потрібно виходити з того, що юнацтво живе у суспільстві і для його соціалізації необхідно зануритися у сучасне соціокультурне середовище шляхом засвоєння права. Можна сказати: головним завданням виховного процесу є навчання молоді жити, дотримуючись законів в умовах безперервної самоосвіти. Законом України “Про органи служби у справах неповнолітніх і спеціальні установи для неповнолітніх” (від 25 січня 1995 року) правове виховання дітей виокремлено як одне із основних завдань загальноосвітньої школи [1].

Нами визначено суть поняття “соціально-правове виховання” – як цілеспрямована, систематична діяльність органів та соціальних інститутів, що передбачають озброєння дітей та молоді соціально-правовими просвітницькими знаннями, перетворення цих знань в особисті переконання кожного та формування на цій основі відповідального ставлення до власних вчинків, до поведінки в цілому, з метою формування соціальної правосвідомості та соціальної правової поведінки.

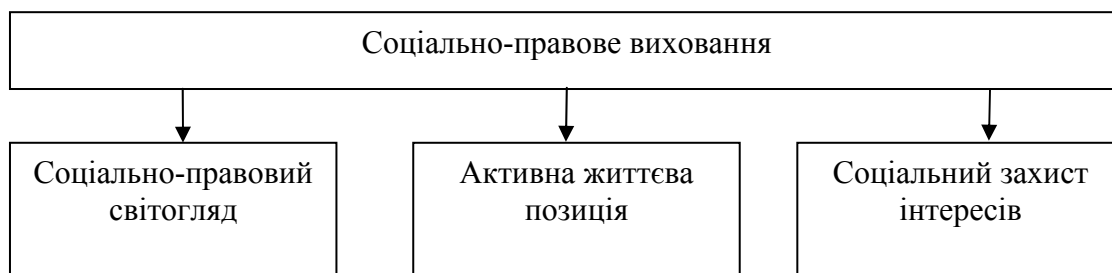
Соціально-правова просвіта у загальній освітній системі виховання вирішує притаманні лише їй завдання. До них можна віднести, *по-перше*, формування в індивіда поваги до законів та норм моралі, правоохоронних органів, правильної правової орієнтації; формування переконаності у необхідності права для суспільства та його членів;

підготовка молоді до свідомого вибору соціально-правомірних варіантів поведінки, озброєння системою соціально-правових знань.

Другим завданням правового виховання є формування в учнів активної життєвої позиції у соціально-правовій сфері, участь у боротьбі з правопорушеннями, звички дотримуватися чинного законодавства, володіти почуттям особистої відповідальності за свою поведінку, розуміння невідворотності покарання за порушення правових норм; формування в молоді глибокого розуміння своїх юридичних, моральних прав та обов'язків.

Третім завданням соціально-правового виховання є подолання у свідомості окремих неповнолітніх та молоді помилкових правових поглядів і переконань, негативних звичок у поведінці, які сформувалися внаслідок недостатньо орієнтованого виховання; формування внутрішньої потреби щодо захисту суспільних та особистісних інтересів від злочинних зазіхань.

Все це дозволило окреслити модель соціально-правового виховання:

Модель соціально-правового виховання школярів

Безперечно, засвоєння соціально-правових знань потребує врахування вікових особливостей учнів, а також розкриття змісту правових норм стосовно конкретного віку. Дуже важливо при здійсненні соціально-правового виховання дотримуватись певних принципів роботи з учнями, мати педагогами знання специфічних принципів соціально-правового виховання, які дають змогу добирати оптимальний зміст, ефективні методи і форми роботи з метою формування соціально-правової свідомості учнів, вироблення у них навичок і звичок соціально-правомірної поведінки.

Проте соціально-правове виховання не буде ефективним, якщо кожний із його аспектів не буде мати практичного спрямування. Учні повинні не тільки одержувати правову інформацію під час виховних заходів, не лише знайомитися зі своїми правами і обов'язками, але й свідомо застосовувати отримані знання відповідно до конкретного виду діяльності, правильно користуватися своїми правами, виконувати свої обов'язки в конкретних життєвих ситуаціях.

Найважливішим у правовому вихованні є питання, звідки до учнів надходить правова інформація, який виховний інститут справляє на них

найбільший вплив. У цьому плані привертає увагу те, що у Конвенції ООН про права дитини в статті 17 визнається важлива роль засобів масової інформації, а доступ дитини до інформації і матеріалів з різних національних і міжнародних джерел, які спрямовані на сприяння соціальному, духовному та моральному благополуччю, а також її здоровому фізичному і психічному розвитку повинно забезпечуватися державою [2, с.10-11]. У статті 42 наголошується, що держава “зобов’язана, використовуючи належні дійові засоби, широко інформувати про принципи і положення Конвенції як дорослих, так і дітей” [2, с. 24].

Засоби масової інформації не є основним джерелом поінформованості підлітків, щодо соціально-правових знань. Тому, на нашу думку, пропаганда законів щодо захисту прав дітей у ЗМІ може бути ефективною, якщо теле- та радіопередачі будуть висвітлювати основну тезу документу, а потім поступово доносити до молодіжної аудиторії його її зміст.

У зв’язку з цим було б доцільною організація випуску спеціальних книжок, брошур, розрахованих на школярів різного віку. При цьому ЗМІ мають знайти свою форму подачі матеріалу, в якому були б відображені основні ідеї і положення Конвенції ООН.

Для підлітків і старшокласників найбільш ефективним засобом друкованої пропаганди мають бути статті в періодичних виданнях, насамперед – у популярних молодіжних газетах і журналах. Головним принципом відбору змісту повинні бути емоційність і жвавість викладу з одночасною актуалізацією поняття “Конвенція про права дитини”. Наприклад, школярі, не маючи бажання вивчати статті Конвенції, з задоволенням прочитають замітку А. Стенлі про дітей-солдатів в Афганістані, тому що в ній розповідається про конкретні долі їх ровесників, які беруть участь у бойових діях, вбивають людей. В кінці замітки можна дати пояснення, що в даному випадку порушуються права дітей за статтею 38 Конвенції, яка забороняє участь осіб, що не досягли 15-річного віку, у воєнних діях та збройних конфліктах.

Головним провідником знань для учнів у школі є вчитель. Тому, в першу чергу, доцільно надати належну соціально-правову інформацію вчителям. У зв’язку з цим, пропаганду ідей і положень Конвенції ООН серед педагогів доцільно зосередити на двох основних напрямках: щодо загального розвитку педагога, здатного здійснювати виховання і навчання в умовах демократичної школи у дусі Конвенції та щодо професійної підготовки вчителя до викладання Конвенції ООН.

З цією метою доцільно: відкрити у педагогічних журналах (“Рідна школа”, “Педагогіка” і ін.) спеціальні рубрики з умовною назвою “Права дитини”; випустити низку книг і брошур інформаційно-методичного характеру на допомогу вчителю з метою використання ідей і положень Конвенції в курсах, спецкурсах, факультативах, бесідах, консультаціях; випустити інформаційні матеріали (буклети, пам’ятки, листівки) для неповнолітніх, батьків, вчителів, в яких би надавалась інформація про установи, організації, де можна отримати юридичну допомогу;

передбачити створення спеціальних передач, що дали б вчителю загальні орієнтири щодо інформаційних джерел з проблеми прав дитини, соціально-педагогічної інтерпретації законів, методичних розробок для включення у навчально-виховний процес школи матеріалів Конвенції; розробити рекомендації з використання факультативу “Права дитини” у навчально-виховному процесі школи (у циклах загальноосвітніх предметів, у спеціальних просвітніх структурах, у позакласній і позашкільній роботі).

Подача соціально-правової інформації повинна відбуватися з врахуванням вікових особливостей дітей. Чітке усвідомлення дітьми після закінчення школи своїх прав і способів їх захисту, володіння інформацією щодо державних органів, куди можна звернутися за допомогою, можливих труднощів та шляхів їх подолання у рамках чинного законодавства може стати гарантом їхньої успішної соціалізації.

Важливим аспектом у вихованні школярів є створення умов для соціально-правової освіти. Вона може впроваджуватися в інформаційній та практичній формах, це – навчальна та публічна лекція, диспути та бесіди з правової тематики, зустрічі з провідними фахівцями різних галузей права, прес-конференції правових діячів та науковців, консультації юристів з правових питань, “круглі столи” з правових питань [3, с. 153].

Основним підручником правової освіти для школярів може бути Конвенція ООН про права дітей. Цей документ на думку практиків, має не лише правове, а й педагогічне значення, оскільки його сприйняття підростаючим поколінням, батьками, посадовими особами формує розумне ставлення до права й закону, усвідомлення необхідності дотримання правопорядку.

Для учнів мають особливо чимале значення деякі статті Конвенції. Так у статті 13 зазначається, що дитина має право вільно виражати свою думку. У цій ситуації найскладніше, відповідно до права, знайти межу тієї відвертості, коли кожен може виражати свої думки. Необхідно на практиці поступово формувати у школярів думку про те, що при вирішенні будь-якого питання, можуть бути різні точки зору і кожна із них має право на існування. Головне, наскільки вона є правомірною.

Як засвідчує практика, корисним є роз'яснення учням правових норм одночасно з положенням про шкільну дисципліну, оскільки у документах, що регулюють шкільне життя (статути, кодекси й ін.), досить чітко фіксуються права та обов'язки учнів разом із розкриттям механізму (засобу) їхньої реалізації (до кого і коли можна звернутися, які санкції передбачені у випадку порушення прав школярів тощо). Адже відсутність механізмів реалізації прав щодо дітей неодмінно веде до появи численних проблем у реалізації прав у нашій країні взагалі.

Конвенція ООН про права дитини у всіх випадках передбачає забезпечення права підлітків на розвиток та участь у суспільному житті. Підлітки, як і всі люди, мають право на те, щоб їх вислухали, а також на участь у вирішенні питань, які їх стосуються або які їх цікавлять з

урахуванням їх віку та ступеня зрілості. Участь у програмах, спеціально для них розроблених, а також діяльність більш широких кіл суспільства дозволяє розвивати їм свої таланти, набувати більшої впевненості у своїх власних силах, а також вносити свій вклад у більш широке життя суспільства.

Одним із основних критеріїв якісного навчального процесу є те, наскільки школа є доброзичливою до всіх дітей. Таке може бути, коли у ній складаються комфортні, здорові та безпечні умови, в якій все концентрується навколо прав дітей, де вчителі демонструють повагу до прав школярів і де учні розуміють, що освіта потрібна не тільки для їх життя, але й дає їм задоволення. „Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод”, – вказується у статті 26 Загальної декларації прав людини. Здійснення права дитини на освіту гарантує захист від багатьох небезпек, наприклад, життя у злиднях, уникнення кабальної праці у сільському господарстві або промисловості, комерційної сексуальної експлуатації або втягування в озброєнні конфлікти.

Виявлення шляхів соціально-педагогічного впливу на особистість учня у позанавчальний час є одним із досить важливих компонентів у структурі соціального правового виховання дітей. Напрямки та форми соціальної правовиховної діяльності, представлені нами у таблиці.

Напрямки та форми соціальної правовиховної діяльності у школі

<p>Індивідуальна робота “Мої основні права” Я маю право на освіту Я маю право на здоров’я Я маю право на повноцінне харчування</p>
<p>Організація самовиховання, саморозвитку з соціального права: Інтелектуальна гра Соціально-правова олімпіада Змагання Проект із втілення соціальних прав дітей Виставка малюнків “Я знаю свої права”</p>
<p>Вияв і розвиток здібностей: Конкурс “Хто краще знає свої права” Фестиваль “Всі діти планети про свої права” Організація диспуту “Я маю право на ...” Круглий стіл “Поговоримо про наші права”</p>
<p>Диференційована робота із школярами: Гра “Станція моїх прав” Обмін думками “Чи порушуються мої соціальні права” Турнір ораторів соціального права Змагання правознавців Гра-екстрим Тренінг</p>

При виборі шляхів педагогічного впливу на школярів потрібно виходити із провідних умов становлення і розвитку особистості та напрямків реалізації себе підлітками у позанавчальній соціально-правовій діяльності. Це дозволяє виокремити чотири основних напрямки, які виявилися найбільш доцільними у практичній діяльності:

- організація у позанавчальній роботі всіх форм правовиховної діяльності, що стосуються інформаційно-інтелектуального розвитку школяра (наприклад, участь у Школі волонтерів з пропаганди репродуктивного здоров'я, яка діє при Службі у справах неповнолітніх);

- застосування різноманітних за складністю і характером форм роботи у життєдіяльності школяра (наприклад, Благодійної акції "День захисту дітей" для дітей школи-інтернату, Будинку дитин або Міського територіального центру для дітей-інвалідів);

- широке включення особистості в різноманітні соціально-правові ситуації (наприклад, акція "Милосердя" для дітей-інвалідів і дітей із малозабезпечених та багатодітних сімей, яку проводить Служба у справах неповнолітніх).

Конкретне педагогічне керівництво соціально-педагогічними умовами забезпечення правового захисту школярів включає різноманітні методи і прийоми. Зокрема, метод щодо саморозвитку можна назвати як спосіб реалізації спільних зусиль вчителя і учнів при реалізації цілей і змісту правовиховної діяльності. Конкретно тут спрацьовують методи оцінки і самооцінки емоційного стану. Наприклад, самооцінка власного "Я" виражається через створення "соціального автопортрета" за такими параметрами: "Я живу для..."; "Як я розумію – право; гуманність; демократизм; соціальні прояви"; "Моя особиста соціально-правова позиція"; "Моє сприймання нового у визначенні статусу школяра"; "Моя відповідальність за власне життя та за життя інших"; "Мої здібності: кому і для чого вони потрібні".

До процесу організації соціально-правової просвіти учнів здійснюється включення і вчителів у процес оволодіння знаннями при вивченні факультативних курсів. Це, наприклад, можуть бути завдання такого типу: скласти план організаційно-виховного уроку з тематики: "Я хочу мати високий рівень знань", "Я знаю своє здоров'я", "Я харчуюсь правильно"; і разом з організаціями міст, областей та районів, що займаються проблемами правового захисту дітей, а це такі, як Федерація багатодітних сімей, Молодіжний Департамент при Міській Раді студентів та старшокласників, Школи волонтерів, Клуби для дітей-інвалідів, сиріт, дітей із кризових сімей, провести захід до Дня захисту дітей (01 червня); намалювати плакати, присвячені цій темі, підібрати пісні, зняти відеофільм про свято, створити казковий захід для дітей-інвалідів разом із міським територіальним центром для дітей-інвалідів, порівняти однакові заходи дітей різних шкіл, зробити малюнки-шаржи на дітей свого класу чи кожен із них малює сам себе як він себе уявляє (ластівка, військовий, бізнесмен, балерина і тощо); "Дні дитинства", у рамках якої школярі із малозабезпечених сімей, діти із багатодітних

сімей, діти, що знаходяться під опікою, отримують ранці, рюкзаки, писемне приладдя до школи із написами “Я маю право на освіту”, а першокласники – набір “Подарунок першокласнику”.

Отже, законодавче забезпечення соціально-правової роботи з дітьми у загальноосвітній школі повинно спиратися на міжнародні правові документи: Конвенцію ООН про права дитини, Декларацію забезпечення прав дитини та Закони України, зокрема Закон про охорону дитинства та інші, які регулюють і забезпечують всебічний розвиток особистості та її захист від посягань на соціальні й особистісні права. Обов'язок держави полягає сьогодні в тому, щоб забезпечити всім дітям нормальні умови життя та розвитку, здійснювати конституційний захист прав і свобод дітей та молоді.

Глибоке вивчення та високі знання нормативно-правових актів з питань соціального захисту, розвитку та допомоги школярам є необхідною умовою грамотної просвіти соціального педагога, щодо повноцінної реалізації особистих прав учнів. Із соціальним розвитком суспільства розширюються та уточнюється законодавча база. Лише за останні роки прийнято цілий ряд законів, які мають першочергове значення для організації та наповнення конкретним змістом позанавчальної роботи загальноосвітніх закладів, зокрема, це стосується, перш за все, прийнятого у 2001 р. Закону “Про охорону дитинства” та “Сімейного Кодексу” (2002 р.)

Питання для самостійної перевірки:

1. Дайте визначення поняття „соціально-правове виховання”.
2. Окресліть модель соціально-правового виховання.
3. Визначте напрямки та форми соціальної правовиховної діяльності у школі.

Література:

1. Закон України “Основи законодавства України про охорону здоров'я” від 19 листопада 1992 року із змінами та доповненнями // збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей / І. К. Туркевич, В. П. Пастухов, І. І. Куцим та ін. – К. : “Юнісеф”, 2000. – С. 32-37.
2. Педагогічно-правова профілактика правопорушень серед учнівської молоді: науково-методичний збірник статей / В. П. Пастухов (ред.); Інститут змісту і методів навчання. – К., 1997. – 248 с.
3. Словник іншомовних слів / за заг. ред. Л. О. Пустовіт, О. І. Скопненко, Г. М. Сюта, Т. В. Цимбалюк. – К. : Видавництво “Довіра” УНВЦ “Рідна мова”, 2000. – 990 с.

Тема 14. Технології соціально-правового консультування молодого подружжя

Державна сімейна політика є складовою частиною загальнодержавної соціальної політики України. Її роль обумовлюється тим, що реальна соціальна допомога та підтримка сім'ї (з урахуванням фактичних можливостей держави) утворюють передумови для ліквідації несприятливого впливу соціально-економічної кризи, підвищення рівня життя населення, поліпшення демографічної ситуації, які є наслідком переходу економіки до ринкових відносин.

На підставі основних положень законів України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми", "Про сприяння соціальному становленню та розвитку і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх", а також постанови Кабінету Міністрів з питань надання соціальної допомоги та підтримки сімей, Конвенцій та рекомендацій Організації Об'єднаних Націй розроблена Концепція державної сімейної політики в Україні.

Основним об'єктом Концепції є сім'я, і Концепція включає комплекс заходів соціально-економічного, правового, ідеологічного, медико-гігієнічного характеру, спрямованого на підвищення життєвого рівня сім'ї, поліпшення системи виховання підростаючого покоління, припинення депопуляційних процесів. Мета Концепції полягає в утворенні необхідних умов для поліпшення життєдіяльності сім'ї, виховання дітей, охорони материнства і дитинства, забезпечення умов для суміщення трудової діяльності та сімейних обов'язків членів сім'ї.

В основу Державної сімейної політики покладені такі принципи: вона повинна відбивати сучасний стан та перспективи розвитку економіки. При цьому, виходячи із реальних економічних можливостей держави, сприяти забезпеченню досягнення необхідних стандартів рівня життя членів сім'ї; адресність конкретним категоріям сімей з урахуванням їх можливостей, індивідуальних потреб та рівня матеріальної забезпеченості; диференційований підхід до забезпечення та підтримки рівня доходів сім'ї: надання соціальної допомоги членам сімей залежно від ступеня працездатності та економічної самостійності, демографічних характеристик окремих груп громадян (дорослі, діти, мешканці міст і сіл); першочергове право на допомогу надається малозабезпеченим сім'ям, які тимчасово опинилися у скрутному становищі та з об'єктивних причин не можуть вийти із кризи власними силами (втрата годувальника, вимушена міграція, техногенно-екологічні катастрофи тощо); забезпечення гарантованого рівня матеріальної забезпеченості та підтримки сімей, соціального, медичного, культурного та побутового обслуговування. Держава гарантує надання соціальних гарантій і пільг з урахуванням фактичних можливостей органів місцевого самоврядування; наукова обґрунтованість соціальних нормативів, визначення рівня та системи соціальних гарантій повинні відбуватися з урахуванням подорожчання життя, інфляційних процесів

тощо; самостійність регіональних та місцевих органів керівництва в організації та проведенні заходів, спрямованих на надання соціальної допомоги сім'ям на регіональному рівні; пріоритетність у сімейній політиці заходів соціального захисту дитини, її повноцінного фізичного, психічного, інтелектуального та соціального розвитку; забезпечення соціальної справедливості та неприпустимість дискримінації щодо підтримки свм'ї та її членів незалежно від походження, національності, місця проживання, релігійних переконань та інших факторів.

Державна сімейна політика має будуватися на принципах соціального партнерства шляхом розподілу відповідальності між органами керівництва, членами сім'ї, усіма громадянами України, суспільними релігійними та іншими організаціями на основі співробітництва та взаємодії всіх учасників.

Соціальна допомога сім'ям надається в грошовій та натуральній формі, а також у вигляді послуг та пільг. Грошова форма включає такі виплати: допомога по вагітності та пологам. Тривалість оплачуваної відпустки по вагітності і пологам встановлюється за медичними показниками стану здоров'я жінки та дорівнює 70 календарним дням до пологів, 56 – після пологів. В перспективі держава орієнтується на міжнародні стандарти, де нормативи тривалості відпустки по вагітності і пологам становить 196 календарних днів. Одноразова допомога при народженні дитини. При установленні розміру одноразової допомоги при народженні дитини держава буде орієнтуватися на варність прожиткового мінімуму в умовах призначення одноразової допомоги, використовуючи диференційний підхід з урахуванням середньодушового сукупного доходу сім'ї. Сімейна допомога. Сімейна допомога являє собою щомісячні виплати сім'ям з дітьми. Формування нової системи сімейної допомоги має відбуватися з урахуванням таких вимог і умов: призначення та виплата допомоги мають бути пов'язані з розміром прожиткового мінімуму різним за віком груп дітей, рівнем середньодушового доходу в сім'ях; розмір допомоги має встановлюватися залежно від необхідної величини доплати до середньодушового доходу та досягнення рівня прожиткового мінімуму на кожну дитину окремо та переглядатися відповідно до змін прожиткового мінімуму, розміру середньодушового доходу сім'ї, кількості та віку дітей в сім'ї.

Сімейна допомога має бути спрямована на часткове відшкодування збитків у доходах сім'ї у зв'язку з зайнятістю одного з працездатних її членів доглядом за неповнолітніми дітьми.

При визначенні кількості державних асигнувань на сімейному допамогу слід передбачати кошти на надання матеріальної додаткової допомоги гостронужденним сім'ям, у першу чергу сім'ям з одним годувальником, з дітьми-інвалідами, сім'ям, які взяли дитину під опіку чи піклування.

Компенсаційні виплати. Вони мають разовий чи епізодичний характер і спрямовані на надання грошової допомоги сім'ям з хворими дітьми у разі направлення їх на консультацію (лікування) в медичні

заклади України, для підтримки матеріального становища сімей (особливо малозабезпечених, які опинились в критичній ситуації) при різкому зростанні цін, при введенні доплат вагітним та годуючим матерям з гостронуждених сімей на дієтичне харчування і т.п.

Система натуральної допомоги надається нужденним сім'ям у вигляді:

- гарячих обідів учням 1-4 класів загальноосвітніх шкіл (безкоштовно дітям з гостронуждених сімей, за повну чи часткову оплату дітям забезпечених батьків); забезпечення гостронуждених сімей гарантованими мінімальними продуктовими наборами, склад та періодичність отримання яких визначаються на місцях з урахуванням статі, вікових характеристик (діти різного віку, вагітні, годуючі жінки) та інших факторів; видачі предметів першої необхідності - шкільних приладів, одягу (спортивні костюми, взуття, теплий одяг) дітям шкільного віку з гостронуждених сімей безкоштовно, з частковою оплатою чи за зниженими цінами; забезпечення безкоштовними ліками дітей віком до трьох років при лікуванні їх вдома; безкоштовне придбання ліків по рецептах лікаря для дітей віком до 16 років з багатодітних сімей; організації виробництва та забезпечення дітей спеціальними продуктами дитячого харчування (молочні, сухі, консервовані), а також надання вітамінізованого молока, молочних сумішей для дітей першого та другого року життя; введення безкоштовного дієтичного харчування дітям із малозабезпечених сімей за медичними показниками.

Утворення необхідних умов для підвищення та підтримки рівня життя сім'ї має здійснюватися в таких напрямках: переважний розвиток галузей промисловості, які можуть задовольнити потреби сім'ї (легкої та харчової промисловості, аграрної сфери, побутового обслуговування); організація та розвиток системи надання соціальних послуг, які дозволили б батькам виконувати сімейні обов'язки одночасно з трудовою та суспільною діяльністю; удосконалення законодавства в галузі аліментних правовідносин з метою гарантій матеріального забезпечення дітей у разі окремого проживання батьків у різних країнах близького та дальнього зарубіжжя; обґрунтоване підвищення мінімального рівня оплати праці, яка забезпечувала б можливість матеріального утримання сім'ї з дітьми та непрацездатними членами за рахунок трудових доходів працездатних членів сім'ї (із урахуванням соціальних виплат); створення умов працездатним членам сім'ї використання своїх резервів на поліпшення рівня життя: забезпечення гарантій зайнятості членів гостронуждених сімей (неповних, багатодітних, сімей з дітьми-інвалідами та пенсіонерами тощо) в суспільному виробництві; удосконалення житлового законодавства в галузі надання пільг, субсидій сім'ям з дітьми при будівництві та придбанні житла у власність; збереження пільг багатодітним сім'ям при забезпеченні їх житлом; включення в законодавчі акти економічних стимулів та пільг для підприємств, установ, організацій при влаштуванні

на роботу жінок з дітьми на умовах неповного робочого часу, роботи вдома за гнучким графіком; надання соціальних гарантій, передбачених чинним законодавством, для працюючих жінок на підприємствах та в організаціях незалежно від форм власності; поетапна ліквідація відставання жінок в оплаті праці в так званих "жіночих" галузях; сприяння державних органів працевлаштуванню жінок, які мають дітей, на умовах регламентованої організації праці; неприпустимість дискримінації жінок з дітьми при прийнятті на роботу, звільненні, оплаті праці, підвищенні кваліфікації, наданні пільг (на оподаткування та ін.) підприємствам, які використовують їх працю; утворення передумов для успішної адаптації жінок з дітьми до ринкової економіки; законодавче закріплення заходів, які сприяли б реалізації професійних можливостей жінок з дітьми та використання їх права на вільну економічну діяльність у бізнесі, підвищення конкурентноспроможності жіночої робочої сили на ринку праці; розробка системи правової та економічної підтримки підприємницької ініціативи жінок, індивідуальної трудової діяльності, фермерства; надання на пільгових умовах сім'ям з дітьми (особливо гостронужденим, багатодітним та ін.) виробничих приміщень для утворення сімейних підприємств, виділення земельних наділів для садово-городніх ділянок, фермерства; удосконалення системи кредитування, оподаткування та пільг сімейних господарств на період їх становлення і розвитку; надання молодим сім'ям довгострокових кредитів, банківської позики на пільгових умовах на придбання житла та домашнього господарства; розміри сімейних виплат допомоги, соціальних виплат мають носити доплатний характер, урахувати інфляційні процеси, оплачуватися в установлені строки та сприяти підвищенню життєвого рівня до прожиткового мінімуму.

Питання для самостійної перевірки:

1. Які принципи державної сімейної політики?
2. Що таке компенсаційні виплати?
3. За якими напрямками підвищується та підтримується рівень життя сім'ї?

Тема 15. Технології соціально-правової діяльності соціального педагога із "важкими" підлітками та їхніми сім'ями

Сучасне суспільство живе у новій епісі. ХХІ сторіччя дало світові риси нової цивілізації. Але в усі часи питання підвищення економічного, соціального та культурного рівня дітей та молоді стояло гостро. Декларацією прав дитини, що проголошена Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 20 листопада 1959 року у Принципі 2 наголошується: "Дитині законом або іншими засобами повинен бути забезпечений спеціальний захист і надані можливості та сприятливі

умови, які дозволили б їй розвиватися фізично, розумово, морально, духовно та у соціальному відношенні здоровим і нормальним шляхом і в умовах свободи та гідності. При виданні з цією метою законів головним міркуванням має бути найкраще забезпечення інтересів дитини” [1, с. 9]. Поліпшення умов оточуючого середовища є головною метою перетворень. З цієї точки зору, те, що тепер робиться в Україні, і є однією великою “соціальною підтримкою”. Сучасна демократична влада та її опозиція розглядають молодь у якості об’єкту соціального захисту. Так вони виправдовують особисту необхідність: вважають, що їй потрібно нагодувати та одягнути. Насправді кожен не повинен розраховувати на те, що хтось інший, навіть держава, повинен зробити це за нього. Але держава повинна надавати умови. На це вказується у Статті 31 Конвенції про права дитини, що була ратифікована Україною 27 лютого 1991 року (Постанова Верховної Ради № 789-ХП), за якою всі держави зобов’язуються визнавати право дитини на відпочинок і дозвілля, право брати участь в іграх і розважальних заходах, що відповідають її віку, та вільно брати участь у культурному житті та займатися мистецтвом [1, с. 54].

Спеціальна соціальна підтримка дійсно необхідна лише тим, хто не може сам себе зайняти: інваліди, сироти, багатодітні матері. При цьому допомога повинна бути конкретною. Тому сьогодні питання виховання правосвідомості дітей та молоді потребує суттєвого роз’яснення. Реформа політичної системи, докорінна перебудова економічного механізму, перегляд законодавства і прийняття нових законів вимагають особливої уваги.

Все більшу стурбованість викликає той факт, що престиж права взагалі і законодавства, зокрема, значно знизилась в умовах трансформації суспільства. У більшості молоді з’явилась стійка тенденція відсутності поваги до законослухняної форми поведінки, а перевага надається культу сили, жорстокості, насилью. Діти та молодь повинні знати, що законом їм забезпечується право на дозвілля. Стаття 20 Закону України “Про охорону дитинства”, що був прийнятий 18 січня 2001 року, встановлює, що “...держава забезпечує...безкоштовний доступ до національних духовних та історичних цінностей, досягнень світової культури шляхом надання можливості користування бібліотечними фондами, виставковими залами, музеями тощо. З цією метою створюється мережа спеціальних дитячих закладів культури, закладів позашкільної освіти, діяльність яких спрямовується на сприяння розвитку індивідуальної та колективної творчості дітей” [1, с. 123-124].

Аналіз дозвіллевого виховання як одна із умов соціального захисту дітей свідчить про необхідність впровадження у більш широкому масштабі комплексу практичних заходів по наданню соціальної допомоги дітям, молоді, жінкам та сім’ям, покращення соціально-правового виховання та захисту їх інтересів, які спрямовані на формування знань, умінь та навичок законослухняної поведінки, підвищення правової культури, розвитку інтелектуальних здібностей.

Накопичення знань, формування і становлення духовного та інтелектуального життя помітно змінюють моральні погляди та порядок. Тільки той, хто набуває з дитинства соціально-правових знань, отримує велику силу.

Питання соціального правовиховання турбують не тільки педагогів, а й політиків. Соціальне правове виховання має набути масовий характер. Всім змалку повинні передатися переконання Н. Вінера, що "дійсно жити – значить жити, маючи правильну інформацію". До цієї інформаційної категорії відносяться і правові закони та акти. Сьогодні, як можливо ніколи раніше, необхідна практична реалізація інформативно-просвітницької тріади „правове виховання – правове навчання – правова освіта”. Всі частини цієї тріади взаємопов’язані, вони є підґрунтям формування соціально-правового світогляду дітей.

Реальні історичні умови багато в чому залежать від шкіл, університетів та інших державних і громадських організацій. Розвиток світового співтовариства в останні десятиріччя все більше ставить у центр системи освіти необхідність соціально-правового виховання. Потрібно гармонізувати відношення молоді та середовища через знайомство з сучасним законодавством, правовими проблемами, потрібно виходити з того, що юнацтво живе в суспільстві і для його гармонійної соціалізації необхідно зануритись у сучасне культурне середовище через засвоєння основних соціальних норм життя. І завдання правовиховного процесу – навчити дітей та молодь жити, дотримуючись законів в умовах безперервної самоосвіти.

Забезпечувати правову самоосвіту повинні соціальні і позашкільні заклади, які наповнюють змістом вільний від навчання або роботи час дітей та молоді, що визначається як дозвілля. Молода людина повинна сформувати в собі вміння здійснювати відповідний вибір з різних альтернатив. А соціальні інститути працюють заради того, щоб у подальшому вони переставали бути потрібними. Їх головне завдання – “запустити механізм самоорганізації і саморозвитку”. Найбільш повно цей механізм може спрацювати у різних видах діяльності [2, с. 133].

Отже, суспільство може і повинно допомагати молодому поколінню включитися до активної діяльності, створюючи для цього умови для його становлення та інтеграції в життя суспільства. Проте не досить лише створити умови для позитивно-мотиваційної діяльності, доцільно затратити багато енергії, щоб сформувати у молоді традицію аналізу свого становища, здатність нести відповідальність за свої вчинки, співпрацювати, приймати спільні рішення в групі, здійснювати реальну суспільну діяльність і розвивати необхідні для такої діяльності навички і вміння [2].

А цього можна досягти тільки за умови включення індивіда до дозвілєвої діяльності. Нами вперше окреслено поняття "дозвілля" у соціально-правовому захисту населення. Дозвілля – процес, унаслідок якого особистість набуває соціальних навичок: спілкування з іншими людьми, участі у діяльності різних мікрогруп, розвиває організаторські та

управлінські здібності, навчається надавати допомогу, оцінювати власну діяльність, знаходити правильні самостійні рішення.

Одним із найважливіших завдань соціально орієнтованої держави є сприяння розвитку молодого покоління, задоволення його потреб та виконання обов'язків, передбачених Конвенцією ООН про права дитини, Всесвітньою декларацією про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей та Планом дій щодо її виконання. Втілення у життя вимог цих документів потребує від Української держави невідкладних дій, спрямованих на пріоритетне ефективне вирішення проблем дитинства.

Ситуація, що склалася у сфері розвитку дітей, – складова демографічної кризи, яка характеризується погіршенням не лише кількісних, а й якісних характеристик населення.

У духовному розвитку спостерігається розпливчастість життєвих цілей, девальвація загальнолюдських і культурно-національних цінностей, для значної частини дітей властивий стан соціальної інфантильності. Актуалізуються проблеми культури спілкування, адаптованості дітей і підлітків до навчально-виховних колективів [1, с. 147]. Національною програмою “Діти України”, що затверджена Указом Президента України від 18 січня 1996 року № 63/96, передбачається “...забезпечення збереження та оптимізації мережі закладів освіти, розвиток і створення нових типів навчально-виховних закладів для дітей різного віку, організація їх повноцінного дозвілля, сприяння розвитку психолого-педагогічних служб, основним завданням яких має бути...консультативно-методична допомога всім учасникам навчально-виховного процесу, просвітницька робота, психологічна експертиза нових технологій навчання та виховання” [1, с. 150].

Дитяче дозвілля сьогодні має інші соціальні форми та заходи, ніж 10-15 років тому. Тепер проведення вільного часу безпосередньо залежить від рівня матеріального стану сім'ї, причому розшарування „за грошовим принципом” іде дуже швидкими темпами. Ще не так давно ми не могли уявити собі дітей, які замість того, щоб після школи робити уроки або гратися м'ячем, відправлялися торгувати цигарками, газетами або мити машини, а то й просто бомжувати. Діти опинилися на свободі: частина сидить біля телевізорів, інші оволодівають знаннями, деякі бродять вулицями. Чи ходять вони до гуртків, студій, театрів або тільки у погані компанії, підвали, тусовки, і чи знаємо ми, куди вони підуть завтра?

Розглянемо основні соціальні тенденції у проведенні дозвілля – вільного від школи часу дітьми та молоддю сьогодні.

У 90-х роках такі поняття, як дозвілля та школа, вважалися не співвідносними із засобами життя багатьох тисяч дітей. У найближчому майбутньому масштаби дитячої бездоглядності, бродяжництва та жебракування не зменшаться. Для цього є всі підстави: злидарювання, розпад сімей, соціальна дезорієнтація населення. Більше того, і для “нормальних” дітей, тобто тих, які живуть у повноцінних сім'ях та ходять до школи, є загроза маргіналізації. Школи також стали

інструментом соціального добору. Якщо раніше всіх „тягнули” до закінчення восьмирічки, то тепер підлітків, які з двійками закінчили неповну середню школу, не залишають на повторну програму навчання. Тобто діти можуть навіть не навчатися і стають занедбаними, забутими рідними та суспільством.

Суттєві зміни у житті чекають зараз і тих дітей, які переводяться в престижні навчальні заклади. Сучасні ліцеїсти та гімназисти не мають вільного часу. Проходження поглиблених курсів майже за всіма предметами вимагає від підлітка великої напруги: як правило, діти кожен день відвідують від 6 до 8 уроків, вивчають дві іноземні мови, ще потрібно додати час на дорогу до ліцею та постійні заняття вдома, дитині залишається тільки кілька годин на сон та їжу. Тобто у середньому робочий день учня початкових класів елітного навчального закладу складає 12-13 годин, старшокласника – до 16-18 годин. У дітей немає вільного часу і навчаються вони на шкоду здоров'ю. Як не парадоксально, повноцінним не можна назвати дозвілля дітей „нових багатих”, тобто тих, хто може собі дозволити розкішні розваги. Але оскільки таких дітей все ж таки мало, спеціального “дитячого” дозвілля для них немає. Нічні клуби, бари, ресторани, поїздки за кордон, фітнес-центри – все це скоріше калька з того, як розважаються їхні батьки. І не дивлячись на забезпеченість, належність до “вищої касты” не дає їм повної упевненості, їм не вистачає спілкування, у тому числі і з однолітками, та розуміння.

Що ж роблять після занять “нормальні”, “неважкі” діти, які мають законослухняних, порядних маму й тата, закінчують як мінімум середню школу та стандартно розвиваються? Судячи з регулярного зниження купівельної спроможності, навряд чи більшості з них дозволені щотижневі виходи на вечірки до модних клубів та подорожі. Більша частина таких підлітків у вільний час сидить вдома біля телевізорів. В цілому ж з них 95 відсотків кожний день дивиться телевізор, 93 – слухають музику. Спілкуванню з друзями та читанню художньої літератури учні присвячують значно менше часу, дуже популярними є спорт, на останньому місці – відвідування кінотеатрів, театрів, музеїв. Підлітки, по суті, стали телезаручниками, яким цікаво слідкувати за життям через “голубий екран”.

Припинення фінансування відбилося на чисельності гуртків, секцій. Зростання цін на квитки у кіно, музеї, концерти, дитячі та молодіжні журнали і книги, на додаткову платну освіту поглибив самотність молодого людини. Система загальнодоступного дошкільного та позашкільного навчання наукам, мистецтву, спорту та ремісництву, що дає додатковий культурний розвиток, – порушена.

Важливість системи додаткової освіти не потребує доказів. Кожна сім'я намагається з чотирьох-п'яти років записати дитину до різних гуртків – художніх, музичних, спортивних. Розвивати дитину у всіх можливих напрямках одразу – завдання кожного з поколінь. Може саме завдяки цьому факту закладам додаткової освіти дітей пощастило вижити, не дивлячись на всі складності соціально-економічного

характеру та дефіциту фінансування. Сьогодні двоє з п'яти учнів по закінченню уроків у школі зайняті художньою та технічною творчістю, спортом та туризмом. Обґрунтувати цей факт можна лише тим, що діти обирають собі справу самі. На відміну від ненависного часом навчання у школі додаткова освіта дозволяє набути швидше особистого розвитку, виявити лідерські якості, забезпечити індивідуальний паритетний підхід дорослого до дитини. 70 відсотків школярів голосують за позашкільну освіту і мотивують тим, що їх приймають серйозно, дають змогу самим вирішувати, що робити і самим експериментувати.

Динаміка змін кількісних показників по установам додаткової освіти свідчить про те, що різкий спад з багатьох видів позашкільної діяльності, без сумніву, був. Стабілізація намітилася зовсім недавно і в даний час продовжує зростати. Правда, хочеться відмітити, що багато палаців дитячої та юнацької творчості п'ять-сім років тому припинили свою діяльність як загальні дозвіллієві заклади. Вони одразу розпалися на декілька суспільних або державних об'єднань, чим, можливо, обумовлено зростання кількості за іншими категоріями закладів, які збільшувались за рахунок приєднання собі подібних.

Найбільш популярний та масовий у системі додаткової освіти – художньо-естетичний напрямок. Експерти вважають, що його роль значно зросла за рахунок створення ліцеїв, гімназій, спеціалізованих класів. У найближчі роки кількість художніх хореографічних шкіл, музичних та літературних товариств, творчих майстерень зросте вдвічі. Активно будуть створюватись інноваційні заклади – центри народних промислів, творчі студії, інші об'єднання, які сприяють ранньому професійному самовизначенню підлітків. “Позашкільними” лідерами можна назвати Київ, Одесу, Львів. Не відстають від великих міст і маленькі. На сьогодні діє Благодійний фонд “Повернення до життя” у м. Знам'янка Кіровоградської обл., метою якого є сприяння становленню громадянського суспільства шляхом надання послуг для вирішення проблем освітнього, соціального, культурного та наукового характеру; відеостудія “Фокус” у м. Тульчині Вінницької обл., яка створює сприятливі умови для розвитку творчості дітей та підлітків, надає дітям-сиротам можливості для самореалізації, опанування потрібних їм навичок і знань для подальшого дорослого життя; зразкова студія ТБ і преси “Розовий слон” при Центральному будинку дитячої та юнацької творчості, яка надає дітям та підліткам умови для розвитку творчості у царині аудіовізуальної культури, навчання основам журналістської майстерності, розвиває у дітей акторські, дикторські здібності, організовує подальше професійне навчання студійців, сприяє формуванню активної громадянської позиції; клуб юних журналістів-видавців “Улюблену газету своїми руками” (проект газети “ТелеграфЪ”) м. Кременчука Полтавської обл. навчає у позашкільний час дітей та підлітків основам журналістської майстерності та видавничої справи; Кримський Республіканський учбово-дослідницький центр учнівської молоді залучає дітей та підлітків віком від 12 до 18 років до роботи у

відеостудії “Муза-10”, газети Малої Академії Наук школярів Криму “Искатель”, де знайомить зі специфікою, законами, функціями екранних мистецтв, мистецькою культурою кіно та телебачення, навчає основам журналістської майстерності; Молодіжний інформаційний центр м. Одеси, який пропагує здоровий спосіб життя шляхом підвищення рівня обізнаності дітей та молоді, організовує інформаційно-просвітницьку, освітньо-профілактичну роботу з учнівською молоддю [3, с. 8, 9, 18, 19, 20, 24].

На початку 90-х років йшло становлення дозвіллевих закладів нового типу. Тоді ж почали створюватись і громадські дитячі об'єднання. Їхньою метою було вирішення актуальних завдань – виховання громадянства, знаходження віри у свої сили, підтримка молодіжного лідерства, поліпшення здоров'я підлітків. На перших порах від них відмежовувались, але скоро почали дослуховуватися. Відмовившись від ідеологічного компонента, вони ввібрали в себе із минулого досвіду все найкраще. Останнім часом з'являється все більше громадських організацій, ініційованих самим юнацтвом. Вони не переслідують наміри надати дитині “професійний імпульс”, а іноді просто хочуть забрати дитину з вулиці, зацікавити її. Громадські організації залучають дітей до позашкільної діяльності за різними напрямками, які класифікуються наступним чином: дозвілля, відпочинок, розвиток творчості, інтелекту; спортивні об'єднання; благодійні організації та фонди, що займаються соціальним захистом та роботою з інвалідами; професійні і корпоративні об'єднання; військово-патріотичні об'єднання; національно-культурні та релігійні; правозахисні; політичні; екологічні.

Останні роки все ясніше бачимо зближення громадських та державних структур, що займаються позашкільною роботою. Зараз немає потреби створювати єдину дитячу організацію, подібну піонерській, яка б уніфікувала всі елементи виховання молодого покоління і була б підлеглою державі і проводила б державну політику. Зростання кількості дитячих громадських клубів, майстерень, груп та студій можна оцінити як явище тільки позитивне. Тих, хто має справу з додатковою освітою, переконувати ні в чому немає потреби. Сучасна соціалізація дітей та молоді дає нам шанс виховати нову людину, громадянина, які зможуть у майбутньому припинити демографічний спад, адже вони будуть керувати Україною і визначати в ній все. Старшому поколінню непогано було б за допомогою нових законів справитися з відомчою роз'єднаністю та сконструювати механізм, що дозволить всім зацікавленим у соціальному захисті дітей, правоохоронним органам діяти в інтересах дітей та молоді повсюдно, а не битися за один й той же рядок в бюджеті. Верховна Рада повинна у законодавчому порядку регламентувати життя молодої людини за схемою “школа – трудова діяльність – дозвілля”, забезпечивши пільги благодійним організаціям або особам, які б виділяли кошти для профілактики безнаглядності та бездоглядності, зобов'язавши бюджетні організації безкоштовно віддавати дітям із неблагополучних сімей

частину квитків або абонементів до культурних, оздоровчих, дозвіллевих закладів та ввести заборону на використання не за призначенням турбаз, молодіжних і дитячих клубів, центрів та інших об'єктів соціального виховання.

Ми очікуємо в майбутньому зростання дозвіллево-освітніх закладів всіх типів. Цьому є об'єктивні причини – значний педагогічний потенціал, ентузіазм викладачів, вчителів, необхідність уведення факультативних занять з поглиблення знань для дітей з окремих предметів. І що головне та дуже суттєве – збереження доступності та безкоштовності додаткової освіти для всіх. І тим не менше, навіть за самими оптимістичними підрахунками, залучити до позашкільної діяльності можна буде тільки половину сучасних дітей та підлітків. Без державної фінансово-нормативної підтримки бути достатньо сильними та небезпечними суперниками вулиці та криміналу позашкільні заклади не зможуть.

Сучасні підлітки дорослішають скоріше своїх однолітків кінця 80-х. Якщо раніше молоді люди обирали свій життєвий шлях до 17-18 років, то у теперішніх 14-15 річних (переважно у мегаполісах) вже сформовано своє уявлення про майбутнє. Вони розуміють, що в першу чергу повинні розраховувати на власні сили. Серед них багато цілеспрямованих, працюючих над собою молодих людей. А ті, хто не зумів вчасно самовизначитися, у компаніях грають роль статистів, а у житті часто залишаються поза справами. Для однолітків, що самоутверджуються, характерна стійкість до нікотину, алкоголю та наркотиків. У той же час такі підлітки більш тривожні, неспокійні, частіше схильні до страху опинитися неспроможними у коханні, навчанні або на робочому місці.

Сучасне життя відбирає у підлітків віру в людей. Порівняння “довірливий, як дитина” зараз не припустимо: добре, якщо в умовах кризи довіри дитина має одну-дві прихильності, звертаючи свою любов до когось із членів сім'ї або найближчого оточення. Крім того, їм властиві елементи прагматизму, часто вони цинічні, агресивні. У підлітків часто зустрічаються спалахи імпульсивності. Це вік емоційної нестійкості та боротьби мотивів. Допитливість примушує їх з жадобою поглинати великі зливи інформації, яку вони отримують на уроках, у процесі спілкування, із книг, мас-медіа. Але запитайте середньостатистичну молоду людину про те, що є предметом його роздумів, попросіть назвати книгу, прочитану їм для душі, то не отримаєте відповіді. На це просто немає часу. Між тим інформаційне перевантаження призводить до швидкої втомлюваності. Якщо ж підліток не знайомий із соціально прийнятими формами виходу агресії, не може самостійно організувати свою діяльність, його “наставником” може стати ТБ. У рекламних цілях автори телепродукції свідомо акцентують увагу на нестандартності дій акторів – товари (фільми) повинні запам'ятовуватися. Але глядачі-підлітки мимоволі примірюють на себе багаторазово зрежисовані вчинки героїв, які у їх свідомості закріплюються як соціально припустимі норми. Закон України “Про телебачення і радіомовлення”

(підписаний Президентом України 21 грудня 1993 року № 3759-ХП) Статтею 41 захищає права неповнолітніх телеглядачів і радіослухачів: “Передачі (фільми), що можуть завдати шкоди фізичному, психічному, моральному розвитку неповнолітніх, забороняються” [1, с. 244]. Цим же Законом попереджається, що не допускається демонстрування на каналах мовлення фільмів, що мають обмеження глядацької аудиторії, без обов’язкового попередження про ці обмеження у програмах телепередач та перед демонструванням цих фільмів [1].

Чи можна стверджувати, що діти зараз менше займаються спортом? Спортивні секції, гуртки – все є. Фізична культура і спорт відіграють важливу роль у формуванні, зміцненні, збереженні здоров’я громадян, підвищення працездатності та збільшення тривалості активного життя. Але дуже мало уваги приділяється фізичному вихованню в сім’ях, середніх загальноосвітніх, професійних навчально-виховних і вищих навчальних закладах. Тому перевага у багатьох випадках віддається цільовому дозвіллю. Ще декілька років тому кожна дитина могла перерахувати біля 15 улюблених рольових ігор, які займали її та однолітків. На жаль, “дворова” гра як вид дозвілля поступово вмирає. Сучасні діти віддають перевагу універсальній гімнастиці для розуму та тіла, що розвиває рушійну активність, тренує адекватну поведінкову реакцію, що вчить гасити конфлікти та виражати свої побажання, вузьку спеціалізацію дозвілля, наприклад, гру в теніс або плавання. Свій вибір вони пояснюють так: це престижно, такі заняття можуть знадобитися у майбутньому. Жвавих, рушійних ігор сучасні діти майже не знають. Зате годинами сидять біля комп’ютера або телевізора, зостаючись наодинці із собою. І як наслідок: втрата здатності прогнозувати свої вчинки та поведінку.

Підлітковий вік завжди був складним періодом життя. У спілкуванні з підлітками необхідна особлива чуттєвість, увага, знання індивідуальних особливостей поведінки. Кожен з нас може внести у процес соціального виховання свою позитивну долю, якщо ми не хочемо, щоб нам на зміну прийшли апатичні статисти, соціально не розвинуті, зомбовані рекламою і не здатні до створення сім’ї та творчої діяльності. Дорослі мають змогу допомогти їм зорієнтуватися у світі дозвілля. Саме від тих, хто буде поруч, залежить, чи вважатиме підліток за краще полежати з банкою пива перед телевізором чи віддасть перевагу участі у авторалі, змаганнях на швертботах, футбольному матчі або занятті у літстудії чи театральному гуртку. Необхідно вкладати кошти у навчання дітей, дозвілльєву сферу, стабілізувати зарплату батькам. Кошти, витрачені сьогодні на розвиток гуртків, секцій, організацію оздоровчих таборів, підтримку соціальних педагогів, з лихвою повернуться через кілька років.

Чи залежить “проблемність” підлітка від ступеню його “занедбаності” у сім’ї, адже не секрет, що батьки цілими днями заробляють, а діти віддані собі на вулиці? Насправді “занедбаність” дитини прямо не залежить від зайнятості батьків. Дійсно, батьки можуть бути з ранку до вечора на роботі, а їх дитина читає книжки,

захоплюється прекрасним, займається самоосвітою, навіть обіди їм готує. Буває навпаки: мати сидить вдома цілими днями і стереже доньку, щоб вона не крала. Все залежить від глибинних відношень у сім'ї, від "сімейного сценарію", який у кожному окремому випадку унікальний. Але нерідко батьки самі провокують дитину і вона попадає до "пастки". Необережний вислів про те, що будеш робити так і так, то попадеш до тюрми або станеш наркоманом, може штовхнути дитину до "обійм" вулиці. Ми знаємо, що підлітки часто роблять наперекір батькам. У результаті суспільство отримує неповнолітнього наркомана або хулігана.

Але у розвитку кожного суспільства життя родини є важливим соціальним інститутом, в основу якого покладена система шлюбних і родинних, господарських і правових, моральних і психологічних зв'язків між людьми. Негативні процеси, пов'язані з трансформацією українського суспільства, ускладнюють становище сім'ї, негативно позначаються на основних її функціях – економічній, репродуктивній та виховній. Це і призводить до того, що дедалі більше сімей обирають бездітність або відкладають народження дітей чи обмежуються народженням однієї дитини, зменшується кількість зареєстрованих шлюбів, високим залишається показник розлучень. Сім'я не в змозі реалізувати належною мірою свої можливості життєзабезпечення та виховання дітей, їх оздоровлення і лікування, набуття освіти і спеціальності, духовного і культурного розвитку. Знижується відповідальність батьків за долю дітей, їх матеріальне і духовне благополуччя, зазнає негативної трансформації виховна функція сім'ї, зростає дитяча бездоглядність, злочинність, проституція та соціальне сирітство. Програма "Українська родина" (схвалена Постановою Кабінету Міністрів України від 14 березня 2001 р. № 243) розроблена з метою поліпшення становища сім'ї, демографічної та соціальної ситуації в країні, підвищення рівня духовних, моральних цінностей і авторитету української родини, створення сприятливих умов для її всебічного розвитку як основи суспільства і держави. Одним із основних завдань програми є "...створення сприятливих умов для повноцінного морально-психологічного, соціального, культурного і духовного розвитку сім'ї, гармонізації взаємовідносин поколінь" [1, с. 322-323].

Протягом останніх років учасники багатьох публічних заходів, присвячених проблемам дитинства, марно намагаються виявити соціальний інститут, на який можна було б покласти відповідальність за виховання наших дітей та організацію їх дозвілля. Ні школа, ні сім'я з цими обов'язками не справляються. Вчителів у більшості турбують питання успішності своїх учнів. Батьки занепокоєні роботою. У кращому випадку, стараючись зайняти свою дитину у позаурочний час, пропонують їй відвідувати заклади додаткової освіти. Діти, які не мають яскраво виражених творчих здібностей, і ті, які із-за фінансових нестач сім'ї не можуть ходити до улюбленої секції, проводять час на вулиці. Але керівники дозвіллевих клубів відмічають тенденцію зросту кількості дітей та підлітків за останні 2 роки. Завсідниками клубів за місцем

проживання є 25 відсотків юнацтва. Основна функція дозвіллевих клубів – комунікативна. Як правило, вони проводять психологічні консультації, організують кімнати спілкування, заняття літературною, художньою, музичною, театральною творчістю, працюють туристичні, краєзнавчі, екологічні, спортивні секції. Але на відміну від спортивної або художньої школи, де дитині необхідно показати свої досягнення, тут найважливішим є процес спілкування різних за віком підлітків, заняття ж є засобом його реалізації.

Отже, організація дозвіллевої діяльності є однією із соціальних умов захисту дітей у сучасних умовах. Але, як вказувалося вище, проведення різноманітних заходів неможливе без фінансово-законодавчої бази. Професійна соціально-педагогічна робота вміщує у собі оптимальне вирішення питань „профілактики захворювань” з „лікуванням соціальних хвороб” дітей, молоді та їх сімей. Сучасні позашкільні соціально-культурні заклади повинні стати профілакторіями соціальної невдоволеності дітей, підлітків та молоді, бо через них вони можуть отримати найбільш кваліфікований соціально-дозвіллевий захист та правову підтримку.

Питання для самостійної перевірки:

1. Коли був прийнятий Закон “Про охорону дитинства” і які основні права дітей у ньому визначені?

2. Обґрунтуйте, як завдяки дозвіллевій діяльності формуються соціально-правові навички та назвіть основні форми роботи фахівця.

3. Визначте обмеження глядацької аудиторії для показу фільмів згідно законодавства України

Література:

1. Збірник міжнародних документів та нормативно-правових актів України з питань соціально-правового захисту дітей / М-во юстиції України; Редкол. : С. Р. Станік (голова) та ін. – 2-ге вид., допов. – К., Логос, 2001. – 595 с.
2. Соціальна педагогіка : навчальний посібник / за ред. А. Й. Капської. – К., 2000. – 264 с.
3. Діти та засоби масової інформації. – К., ЮНІСЕФ. Видання здійснене в рамках проекту “Діти та ЗМІ”, який проводила Міжнародна організація “Дитячий культурно-просвітницький центр” (FYCE) за підтримки Дитячого Фонду ООН в Україні (ЮНІСЕФ), 2002. – 28 с.

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО МОДУЛЯ ІV

ЗАКОН УКРАЇНИ Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні (Витяг)

Цей Закон визначає загальні засади створення організаційних, соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення та розвитку молодих громадян України в інтересах особистості, суспільства та держави, основні напрями реалізації державної молодіжної політики в Україні щодо соціального становлення та розвитку молоді.

Стаття 1. Визначення термінів

У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються в такому значенні:

- молодь, молоді громадяни – громадяни України віком від 14 до 35 років; (Абзац другий із змінами, внесеними згідно із Законом № 1659-IV (1659-15) від 23.03.2004)

- неповнолітні – громадяни віком до 18 років;

- соціальне становлення молоді – процес різнобічного включення молоді в життєдіяльність суспільства як системи, сприйняття її як елемента цієї системи;

- перше робоче місце – місце роботи молодих громадян після закінчення будь-якого навчального закладу або припинення навчання в ньому, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення зі строкової військової служби або альтернативної (невійськової) служби;

- молодіжні центри праці – спеціалізовані державні установи, які створюються з метою вирішення питань працевлаштування молоді, забезпечення її зайнятості у вільний від навчання час, сприяння розвитку молодіжних ініціатив у трудовій сфері, перенавчання та підвищення кваліфікації молоді;

- молода сім'я – подружжя, в якому вік чоловіка та дружини не перевищує 35 років, або неповна сім'я, в якій мати (батько) віком до 35 років; (Абзац сьомий із змінами, внесеними згідно із Законом № 1659-IV (1659-15) від 23.03.2004)

- центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді - спеціальні заклади, що надають соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги; (Абзац восьмий статті 1 в редакції Законів № 3109-III (3109-14) від 07.03.2002, № 2353-IV (2353-15) від 18.01.2005)

- молодіжні громадські організації – об'єднання громадян віком від 14 до 35 років, метою яких є здійснення і захист своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших спільних інтересів; {Абзац дев'ятий статті 1 із змінами, внесеними згідно з Законом № 271-V (271-16) від 19.10.2006}

- молодіжні трудові загони – тимчасові формування, створені з метою забезпечення вторинної зайнятості молоді у вільний від навчання час. (Статтю 1 доповнено абзацом десятим згідно із Законом № 3142-IV (3142-15) від 29.11.2005)

Стаття 2. Принципи соціального становлення та розвитку молоді

Соціальне становлення та розвиток молоді базуються на таких основних принципах:

- повага до загальнолюдських цінностей, прав людини і народів, історичних, культурних, національних особливостей України, її природи;

- безпосередня участь молоді у формуванні та реалізації політики та програм, що стосуються суспільства взагалі та молоді зокрема;

- врахування потреб молоді, співвіднесення їх реалізації з економічними можливостями держави;

- доступність для кожного молодого громадянина соціальних послуг і рівність правових гарантій;

- відповідальність держави за створення умов щодо саморозвитку і самореалізації молоді;

- єдність зусиль держави, всіх верств суспільства, політичних і громадських організацій, підприємств, установ, організацій та громадян у справі соціального становлення та розвитку молоді;

- відповідальність кожного молодого громадянина перед суспільством і державою за додержання Конституції України, (254к/96-ВР) законодавства України.

Стаття 3. Законодавство про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді

Законодавство України про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді базується на Конституції України і складається з цього Закону, Закону України про Загальнодержавну програму підтримки молоді на відповідні роки та інших нормативно-правових актів. (Частина перша статті 3 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2203-IV (2203-15) від 18.11.2004)

Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Законом, то застосовуються правила міжнародного договору.

Стаття 6. Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

З метою підтримки соціального становлення та розвитку молоді утворюються центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та їх спеціалізовані формування.

(Стаття 6 в редакції Законів № 3109-III (3109-14) від 07.03.2002, № 2353-IV (2353-15) від 18.01.2005)

Стаття 7. Праця молоді

Держава гарантує працездатній молоді рівне з іншими громадянами право на працю. Особливості праці неповнолітніх встановлюються законодавством.

Держава забезпечує працездатній молоді надання першого робочого місця на строк не менше двох років після закінчення або припинення навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби. Дворічний строк першого робочого місця обчислюється з урахуванням часу роботи молодого громадянина до призову на строкову військову або альтернативну (невійськову) службу.

Молоді громадяни, які звернулися до державної служби зайнятості в пошуках роботи, одержують безплатну інформацію та професійну консультацію з метою вибору виду діяльності, професії, місця роботи, а також, у разі необхідності, проходять професійну підготовку і перепідготовку.

Держава сприяє створенню молодіжних центрів праці, а також молодіжних громадських організацій (агентства, біржі, бюро та інші) для забезпечення працевлаштування молоді, реалізації програм професійного навчання молоді та вдосконалення її професійної майстерності. Типове положення про молодіжні центри праці затверджується Кабінетом Міністрів України.

Квота робочих місць для працевлаштування молоді визначається місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування в межах, встановлених Законом України "Про зайнятість населення" (803-12). Працевлаштування молоді з інвалідністю здійснюється в межах нормативів робочих місць для забезпечення працевлаштування інвалідів, визначених згідно із Законом України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні" (875-12).

У разі відмови в прийомі на роботу молодих громадян у межах встановленої квоти з підприємств, установ та організацій стягується штраф у п'ятдесятикратному розмірі неоподаткованого мінімуму доходів громадян за кожну таку відмову. Ці кошти спрямовуються до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття і використовуються для надання роботодавцям дотацій на створення додаткових робочих місць для молоді та її професійну підготовку і перепідготовку.

Державна служба зайнятості разом з органами виконавчої влади, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді надає учням, студентам та аспірантам денної форми навчання допомогу в працевлаштуванні у позанавчальний час.

Держава забезпечує умови для вторинної зайнятості молоді. Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до законодавства можуть встановлювати додаткові пільги щодо прибуткового податку з громадян студентам та учням, що працюють у складі студентських та учнівських трудових загонів на сільськогосподарських роботах чи на інших видах робіт, на підприємствах державної або комунальної форми власності.

Молодіжні центри праці, що діють відповідно до Типового положення, а також громадські молодіжні організації (агентства, біржі, бюро та інші) за наявності в них відповідного дозволу, виданого державною службою зайнятості, сприяють працевлаштуванню молоді, у тому числі учнів, студентів, аспірантів у позанавчальний час, надають послуги, пов'язані з профорієнтацією та підготовкою до роботи за новою професією.

Державна служба зайнятості надає місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, молодіжним центрам праці, центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді інформацію про наявність вільних робочих місць (вакантних посад), у тому числі призначених для працевлаштування інвалідів.

Держава сприяє діяльності молодіжних трудових загонів. Засновниками молодіжних трудових загонів можуть виступати органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, молодіжні громадські організації, загальноосвітні, професійно-технічні і вищі навчальні заклади, молодіжні центри праці. Типове положення про молодіжні трудові загони (899-2006-п) затверджується Кабінетом Міністрів України.

Держава гарантує надання роботи за фахом на період не менше трьох років молодим спеціалістам – випускникам державних професійно-технічних та вищих навчальних закладів, потреба в яких була визначена державним замовленням.

Стаття 9. Сприяння підвищенню рівня життя молоді

Держава, враховуючи вартість прожиткового мінімуму та виходячи з реальних можливостей бюджету, підвищує розміри допомоги сім'ям на неповнолітніх дітей, стипендій та інших видів матеріального забезпечення молоді, яка отримує професійно-технічну, вищу освіту у відповідних навчальних закладах.

Для сприяння пріоритетним напрямкам розвитку суспільства та з метою заохочення молоді до активної роботи у відповідних галузях держава встановлює заохочувальні стипендії та визначає інші форми підтримки молоді згідно із законодавством. (Частина друга статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2203-IV (2203-15) від 18.11.2004).

Матеріальне забезпечення, включаючи стипендії учнівської та студентської молоді, яка перебуває на повному державному забезпеченні, встановлюється на рівні прожиткового мінімуму.

Порядок виплати надбавок до стипендій за успіхи в навчанні, а також підвищених стипендій для окремих категорій молоді встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Стаття 10. Житлові умови молоді

Держава забезпечує молодим громадянам рівне з іншими громадянами право на житло, сприяє молодіжному житловому будівництву, створенню молодіжних житлових комплексів тощо.

При відведенні земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва органи місцевого самоврядування затверджують квоти ділянок, які надаються молодим сім'ям під будівництво житла.

Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування разом з підприємствами, установами та організаціями розробляють та реалізують програми створення сприятливих житлово-побутових умов для молоді, яка проживає в гуртожитках.

Молоді сім'ї та молоді громадяни можуть одержувати за рахунок бюджетних коштів пільгові довгострокові державні кредити на будівництво і придбання жилих будинків і квартир, на оплату вступних пайових внесків при вступі до молодіжних житлових комплексів, житлово-будівельних кооперативів, а також на обзаведення домашнім господарством.

Молодь, яка переселяється у трудонедостатні сільські населені пункти, а також місцева молодь, зайнята в сільському господарстві, переробних, обслуговуючих галузях агропромислового комплексу, соціальній сфері цих населених пунктів, забезпечується житлом і господарськими будівлями за рахунок Державного бюджету України.

{Частина п'ята статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1276-VI (1276-17) від 16.04.2009}

Молоді сім'ї, які не мають дітей, сплачують кредит з відсотковою ставкою у розмірі три відсотки річних від суми заборгованості по кредиту.

Молоді сім'ї, які мають одну дитину, звільняються від сплати відсотків за користування кредитом; молодим сім'ям, які мають двох дітей, за рахунок бюджетних коштів, крім того, погашається 25 відсотків суми зобов'язань по кредиту, а молодим сім'ям, які мають трьох і більше дітей, – 50 відсотків суми зобов'язань по кредиту.

Молодь, яка проживає у сільських населених пунктах і працює у сільськогосподарському виробництві, переробній та обслуговуючих галузях агропромислового комплексу, що функціонують у сільській місцевості, соціальній сфері села та органах місцевого самоврядування на селі, користується також пільгами, передбаченими Законом України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві" (400-12). *{Частина восьма статті 10*

із змінами, внесеними згідно із Законом №1276-VI (1276-17) від 16.04.2009}

Порядок надання пільгових довгострокових кредитів молодим сім'ям та їх пільгового погашення встановлюється Кабінетом Міністрів України.

При народженні дітей у молодій сім'ї, яка отримала кредит, цій сім'ї може бути надано допомогу для погашення кредиту за рахунок коштів, що залишаються у розпорядженні підприємств, де працює молоде подружжя (мати або батько).

Дія цієї статті поширюється на молодих вчених, на подружжя, в якому чоловік або дружина є молодим вченим, та на неповні сім'ї, в яких мати (батько) є молодим вченим, якщо зазначені молоді вчені є громадянами України та працюють на державних підприємствах, у державних науково-дослідних (науково-технічних) установах та організаціях, вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III-IV рівнів акредитації на посадах наукових (науково-педагогічних) працівників, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, або навчаються за денною формою навчання в аспірантурі, ад'юнктурі, докторантурі. (Статтю 10 доповнено частиною одинадцятю згідно із Законом N 581-IV (581-15) від 20.02.2003)

Стаття 13. Гарантії правового захисту молоді

Будь-які прямі або непрямі обмеження прав і свобод молоді залежно від віку, крім передбачених законодавством, є протиправними і тягнуть за собою відповідальність, встановлену законами України.

Реалізація молодими громадянами прав і свобод при соціальному становленні та розвитку не повинна завдавати шкоди інтересам суспільства, правам інших громадян.

Неправомірні рішення державних або громадських органів, дії або бездіяльність посадових осіб можуть бути у встановленому порядку оскаржені молодими громадянами або їх представниками в суді.

Захист прав неповнолітніх громадян здійснюється державою відповідно до закону.

Стаття 14. Правовий статус молодіжних громадських організацій

Держава забезпечує право молоді на створення молодіжних громадських організацій. Молодіжні громадські організації є неприбутковими організаціями, їх правовий статус визначається законодавством України.

Молодіжні громадські організації мають право вносити до органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування пропозиції з питань соціального становлення та розвитку молоді.

Стаття 15. Гарантії діяльності молодіжних громадських організацій

Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування мають право здійснювати фінансування програм і проектів молодіжних громадських організацій, що сприяють соціальному становленню та

розвитку молоді та реалізації її суспільно корисних ініціатив, надавати дотації і субсидії молодіжним організаціям, надавати у безплатне користування молодіжним громадським організаціям та фондам будинки, споруди, земельні ділянки та інше майно, необхідне для здійснення їх статутної діяльності.

Президент України

Л. КРАВЧУК

м. Київ, 5 лютого 1993 року N 2998-XII

ЗАКОН УКРАЇНИ **Про державну допомогу сім'ям з дітьми** (Витяг)

Цей Закон відповідно до Конституції України (254к/96-ВР) встановлює гарантований державою рівень матеріальної підтримки сімей з дітьми шляхом надання державної грошової допомоги з урахуванням складу сім'ї, її доходів та віку дітей і спрямований на забезпечення пріоритету державної допомоги сім'ям з дітьми у загальній системі соціального захисту населення.

Розділ I **ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ**

Стаття 1. Право сімей з дітьми на державну допомогу

Громадяни України, в сім'ях яких виховуються та проживають неповнолітні діти, мають право на державну допомогу у випадках та на умовах, передбачених цим Законом та іншими законами України.

Іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, а також особи, яким надано статус біженця в Україні, мають право на державну допомогу нарівні з громадянами України на умовах, передбачених цим Законом, іншими законами або міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. (Частина друга статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом № 177-IV (177-15) від 26.09.2002)

У разі, коли міжнародним договором України передбачено інші правила, ніж ті, що містяться у цьому Законі, застосовуються правила, встановлені цим договором.

Порядок призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми (1751-2001-п) та перелік документів, необхідних для призначення допомоги за цим Законом, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Стаття 2. Поняття і терміни, що вживаються у цьому Законі

У цьому Законі поняття і терміни вживаються у такому значенні:

дитина – особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом вона не набуває прав повнолітньої раніше;

сім'я з дітьми – поєднане родинними зв'язками та зобов'язаннями щодо утримання коло осіб, у якому виховуються рідні, усиновлені діти, а також діти, над якими встановлено опіку чи піклування;

малозабезпечена сім'я з дітьми – сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї;

– прожитковий мінімум для сім'ї – визначена для кожної сім'ї залежно від її складу сума прожиткових мінімумів, розрахованих і затверджених відповідно до Закону України “Про прожитковий мінімум” (966-14) для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення.

середньомісячний сукупний дохід сім'ї – обчислений у середньому за місяць дохід усіх членів сім'ї з усіх джерел надходжень протягом шести місяців, що передують місяцю звернення за призначенням державної соціальної допомоги.

Стаття 3. Види державної допомоги сім'ям з дітьми

Відповідно до цього Закону призначаються такі види державної допомоги сім'ям з дітьми:

- 1) допомога у зв'язку з вагітністю та пологами;
- 2) допомога при народженні дитини;
- 2-1) допомога при усиновленні дитини;
- 3) допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку;
- 4) допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування;
- 5) допомога на дітей одиницями матерям;

Місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації та об'єднання громадян за рахунок власних коштів можуть запроваджувати додаткові види допомоги та встановлювати доплати до державної допомоги сім'ям з дітьми.

Стаття 6. Термін розгляду документів для призначення державної допомоги сім'ям з дітьми

Документи, необхідні для призначення державної допомоги сім'ям з дітьми, подаються особою, яка претендує на призначення допомоги, самостійно. За наявності письмової заяви особи, яка претендує на призначення допомоги, але за станом здоров'я або з інших поважних причин не може самостійно зібрати необхідні документи, збір зазначених документів покладається на органи, що призначають допомогу.

Документи, необхідні для призначення державної допомоги сім'ям з дітьми, розглядаються органом, що призначає та здійснює виплату державної допомоги, протягом 10 днів з дня звернення.

Про призначення державної допомоги чи про відмову в її наданні із зазначенням причини відмови та порядку оскарження цього рішення орган, що призначає і здійснює виплату державної допомоги сім'ям з

дітьми, видає чи надсилає заявникові письмове повідомлення протягом 5 днів після прийняття відповідного рішення.

Розділ II **ДОПОМОГА У ЗВ'ЯЗКУ З ВАГІТНІСТЮ ТА ПОЛОГАМИ**

Стаття 7. Право на допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами

Право на державну допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами мають за цим Законом всі жінки (у тому числі неповнолітні), які не застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Стаття 8. Умови надання і тривалість виплати допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами

Підставою для призначення жінкам допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами є видана в установленому порядку довідка лікувального закладу встановленого зразка та довідка:

- з основного місця роботи (служби, навчання);
- ліквідаційної комісії для жінок, звільнених з роботи у зв'язку з ліквідацією підприємства, установи, організації;
- державної служби зайнятості для жінок, зареєстрованих у державній службі зайнятості як безробітні;
- з місця проживання для непрацюючих жінок про те, що вони не працюють (не служать, не навчаються).

Особам, які усиновили або взяли під опіку дитину протягом двох місяців з дня її народження, допомога у зв'язку з вагітністю та пологами надається на підставі рішення про усиновлення або встановлення опіки за період з дня усиновлення чи встановлення опіки і до закінчення строку післяпологової відпустки.

Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами призначається, якщо звернення за нею надійшло не пізніше шести місяців з дня закінчення відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, і виплачується жінкам за весь період відпустки, тривалість якої становить 70 календарних днів до пологів і 56 (у разі ускладнених пологів або народження двох чи більше дітей – 70) календарних днів після пологів. Жінкам, віднесеним до 1-4 категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, допомога по вагітності та пологах виплачується за 180 календарних днів зазначеної відпустки (90 – до пологів та 90 – після пологів). Зазначена допомога обчислюється сумарно та надається жінкам у повному обсязі незалежно від кількості днів відпустки, фактично використаних до пологів.

За період відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, що збігається з відпусткою по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, допомога по вагітності та пологах виплачується незалежно від допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Стаття 9. Розмір допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами

Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами надається у розмірі 100 відсотків середньомісячного доходу (стипендії, грошового забезпечення, допомоги по безробіттю тощо) жінки, але не менше 25 відсотків від розміру встановленого законом прожиткового мінімуму для працездатної особи із розрахунку на місяць.

Розділ III

ДОПОМОГА ПРИ НАРОДЖЕННІ ДИТИНИ

Стаття 10. Право на допомогу при народженні дитини

Допомога при народженні дитини за цим Законом надається одному з батьків дитини (опікуну).

Одноразова допомога, призначена опікуну, вважається власністю дитини.

Стаття 11. Умови призначення допомоги при народженні дитини

Допомога батькам при народженні дитини призначається на підставі свідоцтва про народження дитини. Опікунам зазначена допомога призначається на підставі рішення про встановлення опіки.

У разі народження (встановлення опіки) двох і більше дітей допомога надається на кожну дитину. {Частина друга статті 11 із змінами, внесеними згідно із Законом № 573-VI (573-17) від 23.09.2008}

Допомога при народженні дитини призначається за умови, якщо звернення за її призначенням надійшло не пізніше дванадцяти місяців з дня народження дитини.

У разі народження мертвої дитини допомога при народженні дитини не призначається.

Стаття 12. Розмір допомоги при народженні дитини

Допомога при народженні дитини надається у розмірі 12240 гривень - на першу дитину, 25000 гривень - на другу дитину, 50000 гривень - на третю і наступну дитину. Виплата допомоги здійснюється одноразово при народженні першої дитини в сумі 4800 гривень, другої дитини - 4840 гривень, третьої та наступної дитини - 5000 гривень, решта на першу дитину виплачується протягом наступних 12 місяців, на другу дитину - 24 місяців, на третю і наступну дитину - 36 місяців рівними частинами у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Розділ III-А

ДОПОМОГА ПРИ УСИНОВЛЕННІ ДИТИНИ

Стаття 12-1. Право на допомогу при усиновленні дитини

Право на допомогу при усиновленні дитини має особа, яка є громадянином України, постійно проживає на її території та усиновила дитину з числа дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського

підкування (якщо усиновлювачами є подружжя – один з них на їх розсуд).

Стаття 12-2. Умови призначення допомоги при усиновленні дитини

Допомога при усиновленні дитини призначається на підставі рішення про усиновлення дитини.

У разі усиновлення двох і більше дітей допомога надається на кожну дитину.

Допомога при усиновленні дитини призначається за умови, якщо звернення за її призначенням надійшло не пізніше дванадцяти місяців з дня набрання законної сили рішенням про усиновлення дитини.

Допомога при усиновленні дитини призначається незалежно від одержання на дитину інших видів допомоги.

Стаття 12-3. Розмір допомоги при усиновленні дитини

Допомога при усиновленні дитини надається у розмірі, встановленому для виплати допомоги при народженні першої дитини. Порядок і умови виплати допомоги при усиновленні дитини та підстави для припинення виплати такої допомоги визначаються Кабінетом Міністрів України.

Розділ IV

ДОПОМОГА ПО ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ ДО ДОСЯГНЕННЯ НЕЮ ТРИРІЧНОГО ВІКУ

Стаття 13. Право на допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку

Право на допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку за цим Законом має особа (один з батьків дитини, усиновлювач, опікун, баба, дід або інший родич), яка фактично здійснює догляд за дитиною.

Допомога по догляду за дитиною, призначена опікуну, вважається власністю дитини.

Стаття 14. Умови призначення допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку

Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку виплачується щомісяця з дня призначення допомоги по догляду за дитиною по день досягнення дитиною вказаного віку включно. Усиновлювачам та опікунам допомога призначається не раніше, ніж з дня прийняття рішення про усиновлення або встановлення опіки.

Особам, звільненим з роботи у зв'язку з ліквідацією підприємства, установи, організації, до їх працевлаштування допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку призначається на підставі довідки ліквідаційної комісії.

Особам, які працюють на умовах трудового договору (контракту) на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності та господарювання або у фізичних осіб, допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку призначається на підставі витягу з наказу (розпорядження) роботодавця про надання особі, яка фактично здійснює догляд за дитиною, відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Особам, зареєстрованим у державній службі зайнятості як безробітні, допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку призначається на підставі довідки державної служби зайнятості.

У разі працевлаштування або виходу на роботу матері дитини або особи, яка фактично здійснює догляд за дитиною, до закінчення строку догляду у режимі повного робочого часу зазначена допомога виплачується особі, яка продовжує догляд за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Призначення допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку особі, яка фактично доглядає за дитиною, здійснюється за письмовою заявою цієї особи та на підставі довідки матері дитини про те, що виплату зазначеної допомоги їй припинено (із зазначенням дати).

Матерям, які мають дітей віком до трьох років і вийшли на роботу та працюють у режимі неповного робочого часу або вдома, що підтверджується довідкою з місця роботи, або одночасно продовжують навчання з відривом від виробництва, допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трьох років призначається (виплачується) в повному розмірі.

Стаття 15. Розмір допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку

(Установити у 2006 році допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку у розмірі, що дорівнює різниці між 50 відсотками прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб, та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців, але не менше 90 гривень, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, згідно із Законом № 3235-IV (3235-15) від 20.12.2005)

Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку надається у розмірі, що дорівнює різниці між прожитковим мінімумом, встановленим для працездатних осіб, та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців, але не менше 130 гривень.

Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку надається на кожну дитину незалежно від кількості народжених (усиновлених, взятих під опіку) дітей у сім'ї, по догляду за якими надається допомога.

Розділ V ДОПОМОГА НА ДІТЕЙ, НАД ЯКИМИ ВСТАНОВЛЕНО ОПІКУ ЧИ ПІКЛУВАННЯ

Стаття 16. Право на допомогу на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування

Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, призначається особам, призначеним в установленому законом порядку опікунами чи піклувальниками дітей, які позбавлені батьківського піклування. Така допомога вважається власністю дитини.

Стаття 17. Підстави призначення допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування

Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, призначається на підставі рішення про встановлення опіки чи піклування.

Стаття 18. Розмір допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування

Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, надається у розмірі, що становить два прожиткових мінімуми для дитини відповідного віку.

У разі коли на дитину виплачуються призначені в установленому порядку пенсія, аліменти, стипендія, державна допомога, розмір допомоги на дитину, над якою встановлено опіку чи піклування, визначається як різниця між двома прожитковими мінімумами для дитини відповідного віку та розміром призначених пенсії, аліментів, стипендії, державної допомоги.

Розділ V-А ДОПОМОГА НА ДІТЕЙ ОДИНОКИМ МАТЕРЯМ

Стаття 18-1. Право на допомогу на дітей одиноким матерям

Право на допомогу на дітей одиноким матерям мають одинокі матері (які не перебувають у шлюбі), одинокі усиновлювачі, якщо у свідоцтві про народження дитини (рішенні про усиновлення дитини) відсутній запис про батька (матір) або запис про батька (матір) проведено в установленому порядку державним органом реєстрації актів цивільного стану за вказівкою матері (батька, усиновлювача) дитини.

Право на допомогу на дітей одиноким матерям (батькам) мають вдови та вдівці з дітьми, мати (батько) дітей у разі смерті одного з батьків, шлюб між якими було розірвано до дня смерті, які не одержують на них пенсію в разі втрати годувальника або державну соціальну допомогу.

Якщо одинока мати, одинокий усиновлювач (вдова, вдівець), мати (батько) у разі смерті одного з батьків, шлюб між якими було розірвано до дня смерті, уклали шлюб, то за ними зберігається право на отримання

допомоги на дітей, які народилися чи були усиновлені до шлюбу, за умови якщо ці діти не були усиновлені чоловіком (дружиною).

Жінка, яка має дітей від особи, з якою вона не перебувала і не перебуває в зареєстрованому шлюбі, але з якою вона веде спільне господарство, разом проживає і виховує дітей, права на одержання допомоги, встановленої на дітей самотнім матерям, не має. При реєстрації цієї жінкою шлюбу з особою, від якої вона має дітей, допомога на дітей, народжених від цієї особи, не призначається.

Стаття 18-2. Умови призначення допомоги на дітей самотнім матерям

Допомога на дітей самотнім матерям призначається за наявності відповідної довідки державного органу реєстрації актів цивільного стану про підстави внесення до книги реєстрації народжень відомостей про батька (матір) дитини.

Допомога на дітей самотнім матерям призначається незалежно від одержання на дітей інших видів допомоги, передбачених цим Законом.

Стаття 18-3. Розмір допомоги на дітей самотнім матерям

Допомога на дітей самотнім матерям, самотнім усиновлювачам (вдовам, вдівцям), матері (батьку) у разі смерті одного з батьків, шлюб між якими було розірвано до дня смерті, які мають дітей віком до 18 років (якщо діти навчаються за денною формою навчання у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації та професійно-технічних навчальних закладах, – до закінчення такими дітьми навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років), надається у розмірі, що дорівнює різниці між 50 відсотками прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців, але не менше 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Допомога на дітей самотнім матерям, самотнім усиновлювачам (вдовам, вдівцям), матері (батьку) у разі смерті одного з батьків, шлюб між якими було розірвано до дня смерті, призначається на кожную дитину.

Стаття 22. Відповідальність громадян за недостовірність документів, поданих для призначення державної допомоги

Одержувачі державної допомоги зобов'язані повідомляти органи, що призначають і здійснюють виплату державної допомоги, про зміну всіх обставин, що впливають на виплату допомоги.

Суми державної допомоги, виплачені надміру внаслідок зловживань з боку громадян (у результаті подання документів із свідомо неправдивими відомостями, неподання відомостей про зміни у складі

сім'ї, приховування обставин, що впливають на виплату державної допомоги тощо), стягуються згідно з законом.

Органи, що призначають і здійснюють виплату державної допомоги, мають право перевіряти матеріальний стан сімей з дітьми.

Розділ VIII ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з 1 січня 2002 року.

Президент України

Л. КРАВЧУК

КОДЕКС ЗАКОНІВ ПРО ПРАЦЮ (Витяг)

Стаття 176. Заборона залучення вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років, до нічних, надурочних робіт, робіт у вихідні дні і направлення їх у відрядження

Не допускається залучення до робіт у нічний час, до надурочних робіт і робіт у вихідні дні і направлення у відрядження вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років.

Стаття 177. Обмеження залучення жінок, що мають дітей віком від трьох до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів, до надурочних робіт і направлення їх у відрядження

Жінки, що мають дітей віком від трьох до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів, не можуть залучатись до надурочних робіт або направлятись у відрядження без їх згоди.

Стаття 178. Переведення на легшу роботу вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років

Вагітним жінкам відповідно до медичного висновку знижуються норми виробітку, норми обслуговування або вони переводяться на іншу роботу, яка є легшою і виключає вплив несприятливих виробничих факторів, із збереженням середнього заробітку за попередньою роботою.

До вирішення питання про надання вагітній жінці відповідно до медичного висновку іншої роботи, яка є легшою і виключає вплив несприятливих виробничих факторів, вона підлягає звільненню від роботи із збереженням середнього заробітку за всі пропущені внаслідок цього робочі дні за рахунок підприємства, установи, організації.

Жінки, які мають дітей віком до трьох років, в разі неможливості виконання попередньої роботи переводяться на іншу роботу із збереженням середнього заробітку за попередньою роботою до досягнення дитиною віку трьох років.

Якщо заробіток осіб, зазначених у частинах першій і третій цієї статті, на легшій роботі є вищим, ніж той, який вони одержували до переведення, їм виплачується фактичний заробіток.

Стаття 179. Відпустки у зв'язку з вагітністю, пологами і для догляду за дитиною

На підставі медичного висновку жінкам надається оплачувана відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами тривалістю 70 календарних днів до пологів і 56 (у разі народження двох і більше дітей та у разі ускладнення пологів – 70) календарних днів після пологів, починаючи з дня пологів.

Тривалість відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами обчислюється сумарно і становить 126 календарних днів (140 календарних днів – у разі народження двох і більше дітей та у разі ускладнення пологів). Вона надається жінкам повністю незалежно від кількості днів, фактично використаних до пологів.

За бажанням жінки їй надається відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку з виплатою за ці періоди допомоги відповідно до законодавства.

Підприємства, установи та організації за рахунок власних коштів можуть надавати жінкам частково оплачувану відпустку та відпустку без збереження заробітної плати для догляду за дитиною більшої тривалості.

Відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею віку трьох років не надається, якщо дитина перебуває на державному утриманні.

У разі, якщо дитина потребує домашнього догляду, жінці в обов'язковому порядку надається відпустка без збереження заробітної плати тривалістю, визначеною у медичному висновку, але не більш як до досягнення дитиною шестирічного віку.

Відпустки для догляду за дитиною, передбачені частинами третьою, четвертою та шостою цієї статті, можуть бути використані повністю або частинами також батьком дитини, бабою, дідом чи іншими родичами, які фактично доглядають за дитиною.

За бажанням жінки або осіб, зазначених у частині сьомій цієї статті, у період перебування їх у відпустці для догляду за дитиною вони можуть працювати на умовах неповного робочого часу або вдома. При цьому за ними зберігається право на одержання допомоги в період відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Стаття 180. Приєднання щорічної відпустки до відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами

У разі надання жінкам відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами власник або уповноважений ним орган зобов'язаний за заявою жінки приєднати до неї щорічні основну і додаткову відпустки незалежно від тривалості її роботи на даному підприємстві, в установі, організації в поточному робочому році.

Стаття 181. Порядок надання відпустки для догляду за дитиною і зарахування її до стажу роботи

Відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та відпустка без збереження заробітної плати (частини третя та шоста статті 179 цього Кодексу) надаються за заявою жінки або осіб, зазначених у частині сьомій статті 179 цього Кодексу, повністю або частково в межах встановленого періоду та оформляються наказом (розпорядженням) власника або уповноваженого ним органу.

Відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та відпустка без збереження заробітної плати (частини третя та шоста статті 179 цього Кодексу) зараховуються як до загального, так і до безперервного стажу роботи і до стажу роботи за спеціальністю. Час відпусток, зазначених у цій статті, до стажу роботи, що дає право на щорічну відпустку, не зараховується.

Стаття 182. Відпустки жінкам, які усиновили дітей

Жінкам, які усиновили новонароджених дітей безпосередньо з пологового будинку, надається відпустка з дня усиновлення тривалістю 56 календарних днів (70 календарних днів – при усиновленні двох і більше дітей) з виплатою державної допомоги у встановленому порядку.

Жінкам, які усиновили дитину старше трьох років, надається одноразова оплачувана відпустка у зв'язку з усиновленням дитини тривалістю 56 календарних днів без урахування святкових і неробочих днів після набрання законної сили рішенням про усиновлення дитини. Ця відпустка може бути використана також батьком дитини.

Жінкам, які усиновили дитину, надаються відпустки для догляду за нею на умовах і в порядку, встановлених статтями 179 і 181 цього Кодексу.

Стаття 182-1. Додаткова відпустка працівникам, які мають дітей

Жінці, яка працює і має двох або більше дітей віком до 15 років, або дитину-інваліда, або яка усиновила дитину, одинокій матері, батьку, який виховує дитину без матері (у тому числі й у разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі), а також особі, яка взяла дитину під опіку, надається щорічно додаткова оплачувана відпустка тривалістю 10 календарних днів без урахування святкових і неробочих днів (стаття 73 цього Кодексу).

За наявності декількох підстав для надання цієї відпустки її загальна тривалість не може перевищувати 17 календарних днів.

Зазначена у частині першій цієї статті відпустка надається понад щорічні відпустки, передбачені статтями 75 і 76 цього Кодексу, а також понад щорічні відпустки, встановлені іншими законами та нормативно-правовими актами, і переноситься на інший період або продовжується у порядку, визначеному статтею 80 цього Кодексу.

Стаття 183. Перерви для годування дитини

Жінкам, що мають дітей віком до півтора року, надаються, крім загальної перерви для відпочинку і харчування, додаткові перерви для годування дитини.

Ці перерви надаються не рідше ніж через три години тривалістю не менше тридцяти хвилин кожна.

При наявності двох і більше грудних дітей тривалість перерви встановлюється не менше години.

Строки і порядок надання перерв встановлюються власником або уповноваженим ним органом за погодженням з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) підприємства, установи, організації і з врахуванням бажання матері.

Перерви для годування дитини включаються в робочий час і оплачуються за середнім заробітком.

Стаття 184. Гарантії при прийнятті на роботу і заборона звільнення вагітних жінок і жінок, які мають дітей

Забороняється відмовляти жінкам у прийнятті на роботу і знижувати їм заробітну плату з мотивів, пов'язаних з вагітністю або наявністю дітей віком до трьох років, а одиноким матерям – за наявністю дитини віком до чотирнадцяти років або дитини-інваліда.

При відмові у прийнятті на роботу зазначеним категоріям жінок власник або уповноважений ним орган зобов'язані повідомляти їм причини відмови у письмовій формі. Відмову у прийнятті на роботу може бути оскаржено у судовому порядку.

Звільнення вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (до шести років – частина шоста статті 179), одиноких матерів при наявності дитини віком до чотирнадцяти років або дитини-інваліда з ініціативи власника або уповноваженого ним органу не допускається, крім випадків повної ліквідації підприємства, установи, організації, коли допускається звільнення з обов'язковим працевлаштуванням. Обов'язкове працевлаштування зазначених жінок здійснюється також у випадках їх звільнення після закінчення строкового трудового договору. На період працевлаштування за ними зберігається середня заробітна плата, але не більше трьох місяців з дня закінчення строкового трудового договору.

Стаття 185. Надання вагітним жінкам і жінкам, які мають дітей віком до чотирнадцяти років, путівок до санаторіїв та будинків відпочинку і подання їм матеріальної допомоги

Власник або уповноважений ним орган повинен у разі необхідності видавати вагітним жінкам і жінкам, які мають дітей віком до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів, путівки до санаторіїв та будинків відпочинку безкоштовно або на пільгових умовах, а також подавати їм матеріальну допомогу.

Стаття 186. Обслуговування матері на підприємствах, в організаціях

На підприємствах і в організаціях з широким застосуванням жіночої праці організуються дитячі ясла, дитячі садки, кімнати для годування грудних дітей, а також кімнати особистої гігієни жінок.

Стаття 186-1. Гарантії особам, які виховують малолітніх дітей без матері

Гарантії, встановлені статтями 56, 176, 177, частинами третьою – восьмою статті 179, статтями 181, 182, 182-1, 184, 185, 186 цього Кодексу, поширюються також на батьків, які виховують дітей без матері (в тому числі в разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі), а також на опікунів (піклувальників).

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю (Витяг)

Розділ І

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

У цьому Законі нижченаведені терміни вживаються в такому значенні:

- менеджмент у соціальній роботі з сім'ями, дітьми та молоддю – управління системою соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, спрямоване на реалізацію її завдань та пошук оптимальних шляхів їх вирішення;

- соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю – діяльність уповноважених органів, підприємств, організацій та установ, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, а також фахівців з соціальної роботи та волонтерів, яка спрямована на соціальну підтримку сімей, дітей та молоді, забезпечення їхніх прав і свобод, поліпшення якості життєдіяльності, задоволення інтересів та потреб;

- соціальне обслуговування сімей, дітей та молоді - система соціальних заходів, спрямованих на сприяння, підтримку і надання послуг сім'ям, дітям та молоді з метою подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримку соціального статусу та повноцінної життєдіяльності;

- соціальна профілактика – вид соціальної роботи, спрямованої на запобігання складним життєвим обставинам сімей, дітей та молоді, аморальній, протиправній поведінці в сім'ях, серед дітей та молоді, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та молоді і запобігання такому впливу та поширенню соціально небезпечних хвороб серед дітей та молоді;

– фахівець із соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю – особа, яка має спеціальну освіту відповідно до вимог центрального органу виконавчої влади у справах сімей, дітей та молоді і здійснює соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю.

Стаття 2. Законодавство України про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю

Законодавство України про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю ґрунтується на Конституції України (254к/96-ВР) і складається з цього Закону, Закону України “Про соціальні послуги” (966-15) та інших нормативно-правових актів.

Стаття 3. Суб'єкти соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є:

- уповноважені органи, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю;
- фахівці з соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
- об'єднання громадян, благодійні, релігійні організації;
- юридичні та фізичні особи, які надають соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді;
- волонтери у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю.

До уповноважених органів належать:

- органи виконавчої влади;
- органи місцевого самоврядування;
- центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та їх спеціалізовані формування;
- служби у справах дітей.

Стаття 4. Об'єкти соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Об'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є:

- сім'ї, діти, молодь;
- професійні та інші колективи;
- соціальні групи, щодо яких здійснюється соціальна робота.

Стаття 5. Основні принципи здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю ґрунтується на загальноновизнаних гуманістичних, демократичних та правових засадах.

Основними принципами здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є:

- додержання і захист прав людини;
- адресність та індивідуальний підхід;
- доступність та відкритість;
- добровільність вибору в отриманні чи відмові від отримання соціальних послуг;
- гуманність;

- комплексність;
- максимальна ефективність використання бюджетних та позабюджетних коштів суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
- законність;
- соціальна справедливість;
- забезпечення конфіденційності суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, дотримання ними стандартів якості, відповідальності за дотримання етичних і правових норм.

Стаття 6. Сфери та рівні здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Сферами здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є:

- громадська;
- економічна;
- освітня;
- виховна;
- культурна;
- оздоровча.

Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю, державне управління та контроль у цій сфері здійснюються на місцевому, регіональному, державному рівнях.

Розділ II **ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ** **З СІМ'ЯМИ, ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ**

Стаття 7. Основні напрями державної політики у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Основними напрямками державної політики у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є:

- визначення правових засад соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
- розроблення та реалізація загальнодержавних, регіональних програм соціальної підтримки сімей, дітей та молоді, соціального становлення молоді та інших програм стосовно сімей, дітей та молоді;
- організація та здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, надання їм соціальних послуг;
- здійснення менеджменту у соціальній роботі з сім'ями, дітьми та молоддю;
- забезпечення дотримання мінімальних соціальних стандартів здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
- створення сприятливих умов для функціонування і зміцнення сім'ї;
- сприяння відповідальному ставленню батьків до створення умов, необхідних для всебічного розвитку та виховання дітей;

- розвиток різних форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- утвердження здорового способу життя в сімейному, дитячому та молодіжному середовищі;
- здійснення соціально-профілактичної роботи, реабілітаційних заходів щодо відновлення соціальних функцій, психологічного і фізичного стану дітей та молоді, які зазнали жорстокості та насильства, залучалися до найгірших форм дитячої праці, соціальна підтримка ВПЛ-інфікованих дітей, молоді та членів їхніх сімей;
- інтеграція в суспільство дітей та молоді з функціональними обмеженнями;
- сприяння громадським організаціям, іншим об'єднанням громадян, фізичним особам у реалізації ними власних соціально значущих ініціатив і проектів у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю в порядку, визначеному законодавством;
- розвиток та підтримка волонтерського руху у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
- здійснення кадрового, науково-методичного, фінансового, матеріально-технічного, інформаційного забезпечення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
- встановлення та зміцнення зв'язків з соціальними службами за кордоном, інтеграція в міжнародну систему соціальної роботи.

Стаття 8. Соціальне обслуговування сімей, дітей та молоді

Соціальне обслуговування сімей, дітей та молоді здійснюється в порядку, визначеному законодавством, шляхом надання комплексу соціальних послуг сім'ям, дітям та молоді, що передбачає:

- формування здорового способу життя, збереження здоров'я сімей, дітей та молоді;
- інформування з питань працевлаштування та сприяння в цьому;
- соціальну адаптацію, соціальний супровід дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- захист прав та інтересів осіб, посередництво у представництві інтересів сімей, дітей та молоді;
- виявлення, підтримка талановитих дітей та молоді;
- поширення просвітницьких та культурно-освітніх знань, об'єктивної інформації про види соціальних послуг, формування відповідального ставлення суспільства до соціальних проблем.

Стаття 9. Соціальна профілактика серед сімей, дітей та молоді

Соціальна профілактика в сімейному, дитячому та молодіжному середовищі передбачає здійснення:

- комплексних заходів, спрямованих на запобігання сімейному неблагополуччю, соціальному сирітству, насильству в сім'ї та жорсткому поводженню з дітьми, найгіршим формам дитячої праці;
- системного обліку і догляду за дітьми та молоддю, які виявили схильність до асоціальної поведінки;

- інформаційно-просвітницької, пропагандистської роботи в сім'ях, серед дітей та молоді за місцем проживання, навчання або роботи, спрямованої на формування в особистості стандартів позитивної поведінки, здорового способу життя.

Стаття 10. Соціальна реабілітація сімей, дітей та молоді

Соціальна реабілітація дітей та молоді передбачає здійснення:

- навчально-виховної реабілітації у загальноосвітніх
- соціально-лікувальної та психологічної реабілітації у відповідних закладах охорони здоров'я дітей та молоді, які зазнали жорстокості, насильства, а також які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС;

- соціально-освітньої реабілітації в школах соціальної реабілітації та професійних училищах соціальної реабілітації дітей, які скоїли правопорушення.

Соціальна реабілітація передбачає також працевлаштування, надання соціально-медичних, психолого-педагогічних, юридичних, інформаційних та інших видів соціальних послуг дітям, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк, та молоді, яка відбувала покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк.

Соціальна реабілітація спрямовується на оптимізацію і коригування ставлення дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, до сім'ї та суспільства, виховання в них навичок до самообслуговування та самостійного проживання.

Стаття 11. Соціальне інспектування у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Соціальне інспектування здійснюється з метою виявлення, обліку, здійснення аналізу та оцінки потреб сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, контролю за умовами життєдіяльності, моральним, психічним і фізичним станом дітей та молоді, забезпеченням захисту їх прав, свобод і законних інтересів, дотриманням державних стандартів і нормативів у сфері соціальної роботи.

Соціальне інспектування здійснюється центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Порядок та умови здійснення соціального інспектування визначаються центральним органом виконавчої влади з питань сім'ї, дітей та молоді.

За результатами соціального інспектування центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді:

- за необхідності звертаються до органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також підприємств, установ, організацій усіх форм власності;

- порушують перед відповідними органами клопотання про застосування передбачених законодавством санкцій до підприємств, установ та організацій усіх форм власності, громадян, накладення

дисциплінарних та адміністративних стягнень на посадових осіб у разі порушення ними законодавства стосовно сімей, дітей та молоді;

– повідомляють про випадки вчинення насильства в сім'ї або загрозу його вчинення службу у справах дітей, органи опіки і піклування, кримінальну міліцію у справах дітей.

Стаття 12. Завдання суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Завданнями суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є:

– участь у виконанні загальнодержавних, регіональних та інших програм соціальної підтримки сімей, дітей та молоді;

– надання різноманітних соціальних послуг, соціально-медичної, психолого-педагогічної, правової, інформаційної, матеріальної та інших видів соціальної допомоги, консультування дітей та молоді;

– здійснення соціально-профілактичної роботи серед дітей та молоді, реалізація системи заходів щодо запобігання негативним явищам та їх подолання;

– розроблення та здійснення реабілітаційних заходів щодо відновлення соціальних функцій, морального, психічного і фізичного стану дітей та молоді, пристосування їх до безпечних соціальних та інших умов життєдіяльності, а також надання допомоги сім'ям, дітям та молоді, які потрапили у складні життєві обставини;

– впровадження державних соціальних стандартів і нормативів, нових форм, методів проведення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

– здійснення міжнародного співробітництва, вивчення і поширення передового міжнародного досвіду з питань соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

– здійснення інших повноважень у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю відповідно до законодавства.

Стаття 13. Права та обов'язки суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Суб'єкти соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю мають право:

– вносити до органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування пропозиції щодо вдосконалення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, брати участь у їх реалізації;

– укладати в установленому порядку договори з підприємствами, установами та організаціями, у тому числі іноземними, про виконання ними робіт, що спрямовані на виконання завдань, передбачених статтею 12 цього Закону, та сприяють підвищенню ефективності соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

– створювати спеціалізовані формування, займатися благодійництвом у порядку, визначеному законодавством;

- одержувати від підприємств, установ та організацій усіх форм власності інформацію з питань соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

- проводити на підприємствах, в установах та організаціях соціологічні дослідження з проблем сімей, дітей та молоді;

- представляти інтереси сімей, дітей та молоді в їх відносинах з підприємствами, установами, організаціями.

Суб'єкти соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю зобов'язані:

- сумлінно здійснювати соціальну роботу з сім'ями, які перебувають у складних життєвих ситуаціях, дітьми та молоддю;

- керуватися у своїй діяльності основними принципами здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

- поважати гідність громадян;

- не допускати негуманних і дискримінаційних дій щодо об'єктів соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

- зберігати в таємниці інформацію, отриману в процесі виконання своїх обов'язків.

Стаття 14. Права та обов'язки фахівця з соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Права та обов'язки фахівця з соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю визначаються центральним органом виконавчої влади з питань сім'ї, дітей та молоді.

Стаття 15. Підстави для зміни або припинення надання соціальних послуг сім'ям, дітям та молоді

Підставами для зміни або припинення надання соціальних послуг сім'ям, дітям та молоді визнаються:

- досягнення дітьми 18 років та молодими громадянами 35 років;

- добровільна відмова від отримання відповідного виду соціальних послуг, якщо ця відмова або її наслідки не порушують прав і свобод інших осіб та не становлять загрози життю особи, яка відмовляється від отримання відповідного виду соціальних послуг;

- припинення наявності підстав для надання соціальних послуг;

- інші обставини, встановлені законом.

Президент України

м. Київ, 21 червня 2001 року № 2558-III

Л. КУЧМА

ЧАСТИНА 2

ДОДАТКОВІ МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

КОРОТКИЙ ПОНЯТТЄВИЙ СЛОВНИК

Агресивність дітей – емоційний стан і риса характеру дитини. Характеризується імпульсивною активністю поведінки, ефективністю переживань (гніву, злості, намагання заподіяти іншому травму фізично чи морально). Є наслідком негативного ставлення до них – брак чуйності, поваги, надмірна суворість, зловживання покаранням.

Адаптація – пристосування людини або групи людей до нового соціального середовища, а частково і пристосування до них цього середовища з метою співіснування та взаємодії.

Активність особистості – здатність людини до свідомої діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення нею навколишнього середовища й самої себе на основі засвоєння багатств матеріальної і духовної культури.

Активність соціальна – свідомо цілеспрямована діяльність людини, орієнтована як на перетворення об'єктивних соціальних умов, так і на формування соціальних якостей власної особистості (активної життєвої позиції); характеристика діяльності, відображена міра реалізації і розвитку соціальних потенцій, можливостей людини (її здібностей, знань, навиків, прагнень).

Асоціальна особистість – людина, соціальний індивід, поведінка якого не співпадає із загальноприйнятими в даному суспільстві соціальними нормами. А. О. порушує права та інтереси суспільства в цілому і його громадян, зокрема, але ці порушення не досягають протизаконних дій.

Батьківство – факт походження дитини від певного чоловіка; юридично засвідчується органами реєстрації громадянського стану про народження.

Батьківські права й обов'язки – особлива форма взаємовідносин батьків і дітей, зумовлена історичним розвитком, закріплена в моральних та юридичних нормах і правилах поведінки. Одне з головних – право на виховання дітей, їх соціальне забезпечення. Б.п.о. регламентовано у Сімейному кодексі України. Невиконання визначених суспільною мораллю та юридичними законами держави обов'язків призводить до втрати батьківських прав на дітей.

Бездоглядність дитяча – послаблення чи відсутність нагляду за поведінкою, заняттями дітей, підлітків з боку батьків та осіб, які їх замінюють.

Безпритульні діти – це особи до 18 років, які протягом довгого чи короткого часу живуть в середовищі вулиці. Вони не мають постійного місця проживання, бродяжать, мають свої угруповання, специфічні контакти на вулиці.

Виправна система – спеціально організована система установ, на які покладено виконання призначеного вироком суду покарання у вигляді позбавлення волі.

Виховання – процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників.

Виховні організації – спеціально створювані державні і недержавні організації, основними завданнями яких є соціальне виховання окремих вікових груп населення.

Відповідальність батьків за виховання дітей – визначається Конституцією України, юридичними та моральними нормами.

Відповідальність дисциплінарна – правова форма впливу на правопорушників дисципліни. Полягає у накладанні дисциплінарних стягнень адміністрацією підприємства або закладу, де працює порушник дисципліни.

Гідність громадянська – поняття моральної свідомості, що відбиває розуміння і реалізацію людиною своїх основних прав і обов'язків перед суспільством.

Громадянство – правова приналежність особи до конкретної держави. Г. – необмежений у просторі й часі правовий зв'язок особи з конкретною державою, який зумовлює поширення на особу всіх конституційних прав та обов'язків.

Декларація прав дитини – документ, який прийнято Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 року. Ставить за мету забезпечити щасливе дитинство і користування на їх власне благо і благо суспільства правами і свободами; закликає світове товариство, державні й позадержавні установи, приватних осіб до того, щоб вони визнали ці права і намагалися додержуватися на основі законодавчих актів, які поступово приймаються, відповідно до принципів, викладених у Д.п.д.

Десоціалізація – втрата особистістю якостей, необхідних для нормальної життєдіяльності у суспільстві; або має якості, несумісні з вимогами суспільства; порушення нормального ходу соціалізації індивіда, втрата або деформація важливих соціальних функцій особистості.

Дитинство – період інтенсивного фізичного, психічного розвитку індивіда, протягом якого відбувається підготовка його до дорослого життя. Д. – не просто віковий етап розвитку індивіда, а й особливе

соціальне явище, суть якого визначається специфікою цієї суспільної системи, у яку Д. інтегровано. Як суспільство сприймає і виховує дітей – одна з головних соціокультурних його характеристик. Роль дитинства людини далеко не вичерпується біологічним дозріванням, а передбачає формування готовності до участі в суспільному трудовому житті дорослих. Вона забезпечується системою навчання та виховання і є наслідком засвоєння індивідом досвіду людства, здобутків його матеріальної та духовної культури.

Дитяча експлуатація жорстоке ставлення до дитини або необґрунтоване використання дітей для комерційних та промислових цілей.

Дитячий будинок – державний виховний заклад для дітей-сиріт та дітей з неповних сімей, які потребують допомоги держави внаслідок хвороби батьків, позбавлення батьківських прав.

Діти – особлива соціально-демографічна група населення, яка має не лише визначені вікові межі (за Конвенцією ООН про права дитини – від народження до 18 років), а й свої специфічні потреби, інтереси і права. У суспільстві Д. захищені соціальними, юридичними й моральними нормами, проте через недостатню здатність задовольнити свої потреби і захищати інтереси вимагають соціального піклування і відповідальності родини, а також держави і суспільства в цілому. Д. – за сімейним правом особи, що не досягли повноліття, а також особи, які, незалежно від віку, є синами й дочками своїх батьків.

Діти вулиці – діти, які за законом не визнані як такі, що позбавлені батьківського піклування, але фактично можуть бути визнані сиротами, оскільки батьки з певних причин належним чином не займаються їх вихованням. Під поняттям Д.в. розуміють безпритульність та бездоглядність.

Діти, позбавлені батьківського піклування – особи віком до 18 років, які залишилися без піклування одного або обох батьків у зв'язку з відсутністю батьків або позбавлення їх батьківських прав; обмеження їх в батьківських правах; визнання батьків безвісно відсутніми, недієздатними (обмежено дієздатними); перебування батьків у лікувальних закладах; відбуття покарання у вигляді позбавлення волі, перебування у місцях утримання під вартою підозрюваних та звинувачених у скоєнні злочину; ухилення батьків від виховання дітей чи захисту їх прав та інтересів; відмова батьків забрати своїх дітей із виховних лікувальних закладів, закладів соціального захисту та ін.). Подальша доля дітей, які визначаються як позбавлені батьківського піклування, вирішується органами опіки та піклування, що функціонують при місцевих органах виконавчої влади.

Допризовна молодь – особи, які проходять допризовну підготовку до прописки їх до призовних дільниць.

Жорстоке ставлення до дітей – всі форми фізичного та психічного насильства, вчинення побоїв або образ, неухважне, недбале

або жорстоке ставлення, експлуатація, включаючи сексуальне посягання на дитину.

Закон – нормативний акт вищого органу державної влади, прийнятий у встановленому Конституцією порядку.

Заохочування дітей у сім'ї – вираження батьками, іншими членами сім'ї позитивної оцінки поведінки та діяльності дитини.

Захист дитинства – комплекс державних заходів і зусиль громадських організацій щодо законодавчого закріплення прав дітей, що орієнтується на пріоритет дітей, необхідність першочергової уваги до їх фізичного і духовного розвитку, гарантування особистих прав дітей, прав у сім'ї та суспільстві.

Здоровий спосіб життя – процес формування у дітей усвідомлення шкоди наркотичного, токсичного, алкогольно-нікотинового отруєння організму і психіки, розвитку морально-естетичної відрази та протидії пияцтву, курінню, наркотикам.

Злочинність – соціально-правове явище, що охоплює злочини, вчинені в даному суспільстві у даний період часу; характеризується кількісними (динаміка, стан) і якісними (структура, характер) показниками.

Злочинність неповнолітніх – сукупність соціально небезпечних дій, здійснюваних дітьми і підлітками. Причини З.н. – загострення в країні соціально-економічних факторів: значні спади виробництва і рівня життя, інфляція, збільшення кількості безробітних, правовий нігілізм значної частини населення; психолого-педагогічні фактори: відсутність належної виховної та профілактичної роботи в навчально-виховних закладах, недоліки сімейного виховання; медико-біологічні фактори, пов'язані з вродженими або набутими захворюваннями.

Знання – результат процесу пізнання світу. Система понять про об'єктивну реальність.

Інформація соціальна – сукупність знань, даних і повідомлень, які формуються в суспільстві і використовуються індивідами, групами, організаціями, соціальними інститутами для регуляції соціальних взаємодій, суспільних відносин.

Крадіжка – таємний спосіб вилучення майна, який припускає наявність у злодія впевненості, що він діє непомітно для потерпілого та інших осіб.

Кримінальна група – група людей, цінності, уявлення, поведінка якої суперечать чинним нормам кримінального законодавства.

Кримінальна міліція у справах неповнолітніх – створюється з метою соціального захисту та профілактики правопорушень серед осіб, які не досягли 18-річного віку, і структурно включається до кримінальної міліції системи Міністерства внутрішніх справ України.

Майнове право – суб'єктивні права учасників правостосунків, пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням майном, а

також тими матеріальними (майновими) вимогами, які виникають між учасниками економічних обігів з приводу розподілу цього майна і обміну (товарами, послугами, виконаними роботами, грошима, цінними паперами і т. ін.).

Недоторканість житла – передбачене Конституцією України право кожної людини на державну охорону її житла від незаконних втручань. Ніхто не має права без законних підстав увійти у житло проти волі осіб, що в ньому проживають.

Необхідний захист – у кримінальному праві насильницькі дії стосовно особи, що скоїла суспільно небезпечне посягання на правоохоронні інтереси, які були вжиті для припинення цього посягання.

Неповнолітні злочинці – це важковиховувані, педагогічно занедбані підлітки і юнаки, які скоїли кримінальні злочини, порушили правові норми і направляються судом до виховно-трудова колоній.

Неповнолітня мати – мати, яка народила дитину до віку, з якого, згідно із законодавством України, встановлено шлюбний вік (тобто до 17 років).

Неповнолітні – в Україні неповнолітніми вважаються особи, які не досягли 18-річного віку. Кримінальна відповідальність, засоби покарання Н. також мають свої особливості, залежно від віку та характеру злочину. Сімейний кодекс передбачає право неповнолітньої дівчинки брати шлюб у 17 років. Н. мають свої права і в трудових правовідносинах.

Норма права – правило, встановлене або санкціоноване державою і забезпечене його примусовою силою, яке регулює взаєностосунки окремих осіб, державних органів, установ та організацій.

Норми соціальні – сукупність вимог і чекань, що пред'являє соціальна група (спільнота, організація, клас, суспільство) до своїх членів з метою здійснення діяльності (поведінки) установленого зразка (типу). Нормативні вимоги і чекання фіксуються і виражаються як у вербальній (писані закони, інструкції, кодекси), так і невербальній (наприклад, символічна атрибутика) формі. Функціональна роль Н.С. полягає, перш за все, у тому, що соціальний суб'єкт діє у відповідності з їх розпорядженнями або вимагає від інших суб'єктів відповідної поведінки. Порушення вимог Н.с. викликає акт відповідної дії (санкцію).

Об'єкти соціальної роботи – окремі особи чи соціальні групи, які потребують допомоги чи підтримки.

Одинока мати – мати, яка народила дитину, не перебуваючи у шлюбі, і одна її виховує.

Онуки – (правове положення) – неповнолітні, а також повнолітні недієздатні, нужденні О. вправі одержувати утримування від бабусі і діда (як з боку батька, так і з боку матері), що мають матеріальний достаток, якщо такі засоби не можуть бути ними отримані від батьків. Повнолітні О., що мають матеріальний достаток, зобов'язані утримувати

недієдатних діда і бабусю, якщо ті не можуть отримувати аліменти від своїх дітей.

Опіка (піклування) – особлива форма державної турботи про неповнолітніх осіб, які потребують допомоги щодо забезпечення їх прав та інтересів.

Опікун (піклувальник) – особа, яка безпосередньо здійснює опіку (піклування).

Педагогічно занедбані діти – переважно фізично і психічно здорові діти та підлітки, які стали важкими через неправильне виховання чи відсутність його протягом тривалого часу.

Пенітенціарна педагогіка – педагогіка виправна, що стосується роботи по перевихованню неповнолітніх, засуджених за кримінальні злочини.

Первинна (загальна) профілактика – діяльність, спрямована на попередження та усунення чинників, що сприяють негативним явищам серед широких кіл підлітків та молоді.

Перевиховання – виправлення відхилень, вад, негативних наслідків, допущених у вихованні людської особистості.

Підлітковий вік – період розвитку дітей від 11-12 до 15-16 років, характеризується різкою активізацією життєдіяльності і глибокою перебудовою організму.

Поведінка – категорія для позначення сукупності дій і вчинків людини.

Позбавлення батьківських прав – проводиться тільки в судовому порядку.

Покарання – засудження неправильних дій, поганих вчинків дитини, що пов'язане з неприємними переживаннями для неї.

Права дитини – забезпечення дитині законом можливості мати і розпоряджатися матеріальними, культурними та іншими соціальними благами й цінностями, користуватися основними свободами у встановлених законом межах.

Права людини – соціальні можливості особистості в економічній, політичній, культурній та інших сферах, що їх зобов'язані гарантувати.

Правова активність – готовність особи до корисної діяльності у сфері правового регулювання.

Правова освіта – спеціально організований процес засвоєння знань про основи держави і права з метою виховання у громадян поваги до закону, прав людини, виховання у громадян поваги до закону, прав людини, небайдужого ставлення до порушень законності та правопорядку.

Правова поведінка – усвідомлена законослухняна діяльність людини у всіх сферах життя, звичка дотримуватися закону, співвідносити свої дії у будь-якій ситуації з законом.

Правове виховання – цілеспрямований та керований процес, який передбачає озброєння вихованця правовими знаннями, перетворення цих знань в особисті переконання людини та формування на цій основі відповідального ставлення до власних вчинків, до поведінки в цілому.

Правосвідомість – відбиття у свідомості людини поглядів, уявлень, переконань громадян відносно характеру, сутності, принципів права, законності.

Превентивне виховання – здійснення комплексу профілактичних заходів з метою попередження негативних явищ, правопорушень у молодіжному середовищі та зменшення шкоди від факторів ризику.

Призовна молодь – особи, які вже пройшли допризовну підготовку і приписані до призовних дільниць.

Притулок для неповнолітніх – заклад соціального захисту, створений для тимчасового перебування у ньому неповнолітніх віком від 3 до 18 років.

Причини злочинності неповнолітніх – сукупність соціально-економічних, психолого-педагогічних, медико-біологічних явищ, тенденцій, факторів, що породжують злочинність.

Розлучення – розірвання шлюбу, яке здійснюється відповідно до законодавства за заявою одного з подружжя або їх обох.

Сім'я – первинна клітинка громадянського суспільства, в якій реалізується дітородна, виховна та інші функції суспільного життя; союз людей, оснований на добровільному й рівноправному шлюбі.

Соціалізація – процес передачі новому члену суспільства певних цінностей, норм і рис, які поділяють його члени. Соціалізація сприяє становленню громадянина, його життєвої позиції.

Соціальний захист – система заходів, здійснюваних державою та іншими інституціями суспільства по забезпеченню гарантованих мінімально достатніх умов життя, підтриманню життєзабезпечення і діяльного існування людини, сім'ї тощо.

Соціальна держава – держава, зорієнтована на здійснення широкої та ефективно соціальної політики, яка має втілюватись у реальності прав людини й громадянина, в існування доступних та ефективних систем освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, у підтримку малозабезпечених прошарків населення тощо.

Соціальні норми – правила, які регулюють поведінку людей у суспільстві.

Статус соціальний – становища індивіда або групи в соціальній системі стосовно інших груп та індивідів. Характеризується за економічними, професійними та іншими ознаками.

Тілесне покарання – покарання, яке безпосередньо заподіюють дитині, включаючи биття, шмагання, випалювання клейма, використання кандалів, ампутація кінцівок. Тілесні покарання – форма жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність ставлення, яке

може бути прирівняне до катувань. Застосування тілесних покарань до дітей збільшують вірогідність того, що вони самі стануть потім застосовувати насильство.

Усиновителі – повнолітні дієздатні громадяни, які усиновляють неповнолітню дитину. Між усиновителем і усиновленою дитиною повинна бути різниця у віці не менше 15 років. Не можуть бути усиновителями особи, позбавлені батьківських прав; особи, які подали свідомо неправдиві документи щодо усиновлення; особи, які бажають оформити усиновлення з метою отримання матеріальної чи іншої вигоди; особи, які були усиновителями, якщо з їх вини усиновлення було скасовано або визнано недійсним; особи, які перебувають на обліку у психоневрологічних та наркологічних диспансерах або лікуються в зазначених умовах; особи, які на час усиновлення не мають постійного заробітку або інших, установлених законом, видів доходу. За наявності кількох осіб, які бажають усиновити одну й ту ж дитину, переважне право надається: родичам, незалежно від місця їх проживання; громадянам України; особам, у сім'ї яких проживає дитина, котра всиновлюється; особам, які всиновлюють двох або більше дітей (сестер, братів), не розриваючи родинних зв'язків.

Усиновлення (удочеріння) – оформлення спеціальним юридичним актом прийняття в сім'ю неповнолітньої дитини на правах сина чи доньки. Усиновлення допускається виключно в інтересах дітей. Усиновителем може бути кожний повнолітній дієздатний громадянин. Для усиновлення необхідна письмова згода батьків. Усиновлення відбувається без їх згоди, якщо батьки невідомі, позбавлені батьківських прав, визнані безвісно відсутніми, понад 6 місяців не проживають разом з дитиною, не беруть участі в її вихованні. Якщо дитина перебуває на утриманні в державних дитячих закладах, при відсутності батьків, потрібна згода дитячого закладу. Усиновлення скасовується, якщо воно суперечить інтересам дитини, було здійснено без згоди батьків усиновленого, самого усиновленого, другого з подружжя усиновителів та ін.

Центр по усиновленню дітей при Міністерстві освіти України – державна установа, яка сприяє влаштуванню дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, в сім'ї громадян України та іноземних громадян шляхом усиновлення.

Центри медико-соціальної реабілітації неповнолітніх – створюються в державній системі охорони здоров'я для неповнолітніх, які вживають алкоголь, наркотики, а також для неповнолітніх, які за станом здоров'я не можуть бути направлені до загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації. До них направляються неповнолітні віком від 11 років на підставі висновку медико-експертної комісії. Основним завданням Ц. є створення умов і забезпечення лікування неповнолітніх від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії та здійснення їх психосоціальної реабілітації і корекції.

Шахрайство – у кримінальному праві злочин, який полягає у заволодінні чужим майном або правом на нього, а також отриманні інших благ шляхом обдурювання або зловживання довірою.

Шлюб – шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану. Шлюбний вік для жінки встановлюється у сімнадцять, а для чоловіка – у вісімнадцять років. Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка. Жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі.

Література:

1. Сімейний кодекс України: Від 10 січня 2002 р. – К. : Велес, 2003. – 75 с.
2. Головатий М. Ф. Мистецтво політичної діяльності : навч. посіб. – К. : МАУП, 2002. – 176 с. – С. 145.
3. Правознавство : навч. посібник / А. М. Колодій, І. В. Опришко (керівники авт. кол.), С. Е. Демський та ін. ; за ред В. В. Копейчикова – 3-е вид., переробл. та допов. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 640 с. – С. 608-609.

ТРЕНІНГИ

“Я маю право на повноцінне харчування” (для дітей 14-18 років)

Актуальність теми: Проблема повноцінного харчування дітей і підлітків не нова на сьогоднішній день. У світі, в деяких регіонах, наприклад, африканському, діти і молодь не має доступу до основних продуктів харчування, не має мінімального раціону, який би підтримував на належному рівні їх здоров'я. В Україні нас проблема так гостро не стоїть, але елементами повноцінного харчування все ж таки діти забезпечені не в повній мірі і це відображається на їх здоров'ї: тільки кожний десятий випускник школи вважається здоровим.

Мета: ознайомити дітей і підлітків з їх правом на повноцінне харчування.

Завдання:

1. Ознайомити дітей та підлітків з поняттям “здоров'я”.
2. Ознайомити учасників тренінгу з правом на повноцінне харчування.

Аудиторія: до 15 осіб дітей різного віку.

Тривалість заняття: 30 хв.

Місце проведення: шкільна аудиторія або соціальна служба для молоді.

Тренінг складається із двох занять, на яких реалізуються поставлені завдання.

Заняття 1

Початок: соціальний педагог, який є тренером, вітається з учасниками. Підлітки сідають в коло і вітаються один з одним за годинниковою стрілкою, називаючи своє ім'я: “Я – Тетяна”, “Я – Андрій”.

Тренер має із собою Конвенцію про права дитини, Декларацію прав дитини”, ватман, різнокольорові фломастери.

Тренер знайомить учасників із поняттям “харчування”. “Харчування – набір продуктів, що необхідні для підтримки здоров'я, фізичного та психічного стану людини і включають в себе всі необхідні біологічні елементи, що підтримують здоровий і всебічний розвиток особи”.

Тренер пропонує кожному назвати свої улюблені повсякденні продукти харчування. Учасники, як правило, спочатку сміються і називають “цукерки, морозиво, лимонад”.

Тренер запитує: – Якщо вам кожен день давати тільки ці продукти, то що, ви на це скажете і як будете почувати себе?

Відповідь: – Добре, відмінно.

Тренер: Що означає режим харчування?

Відповідь: Прийом їжі в один і той же час кожен день.

Тренер: Для того, щоб підтримувати власне здоров'я, правильну роботу організму потрібно вживати їжу мінімум три рази на день: вранці, вдень, ввечері. А ще добре між основними прийомами їжі – сніданком, обідом і вечерею – випивати склянку теплого молока або сік.

Згадайте, чим вас годують у сім'ї і занотуємо це на ватмані.

Учасники згадують: яєчня, хліб, масло, борщ, котлети, чай, ковбаса.

Тренер: Ця їжа складається з компонентів, які необхідні організму, як бензин машині.

Далі тренер на другому листі ватмана пише постійні необхідні складові сніданку: молоко (молочні напої – кефір, йогурт), хліб або булка, сир, фрукти. Організму необхідні яйця, не жирне м'ясо, овочі (редис, помідор, огірок), дуже корисним є оливки.

Тренер робить наступний крок і прохає кожного учасника намалювати свої улюблені овочі та фрукти. Школярі це роблять із задоволенням, згадуючи, що їм батьки готували протягом минулого тижня.

Тренер нагадує, що означає правильне харчування.

На прощання учасники передають один одному побажання бути здоровим, називаючи наступного учасника на ім'я: "Будь здоровим, Толік", "Дякую. Будь здоровою, Олена" і т.д.

Заняття 2

Початок: соціальний педагог, який є тренером, вітається з учасниками, учасники по колу вітаються один з одним, називаючи на ім'я.

Тренер має із собою збірник "Дитинство в Україні", ватман, фломастери.

Спочатку згадується попереднє заняття. Тренер нагадує всім, що таке повноцінне харчування.

Учасникам пропонується ще одне поняття "здорова харчова поведінка". Тренер пояснює, що це, передусім: їсти не поспішаючи (не менше 20 хв.); не їсти, коли не хочеться (не їсти за інерцією; їсти, щоб жити, тобто повернути їжі її первісне призначення-постачання організму поживними речовинами, не використовувати їжу як компенсацію поганого настрою; споживати різноманітну їжу, не обмежуватись одноманітними харчовими продуктами; включати до раціону харчування більше овочів, фруктів (не менше 400 г на добу).

Тренер пропонує згадати, хто і скільки важить і на ватмані виписує формулу підрахунку оптимальної ваги тіла:

$$\boxed{\text{Зріст (см)}} - 100 = \boxed{\text{Нормальна вага (кг)}}$$

Зазначає, якщо худорлявість є індивідуальною особливістю статури, то від отриманого числа потрібно відняти ще 10. Кожен учасник вираховує свою вагу тіла.

Тренер пропонує кожному ідентифікувати себе із овочем або фруктом і учасники роблять це весело, коригуючи один одного.

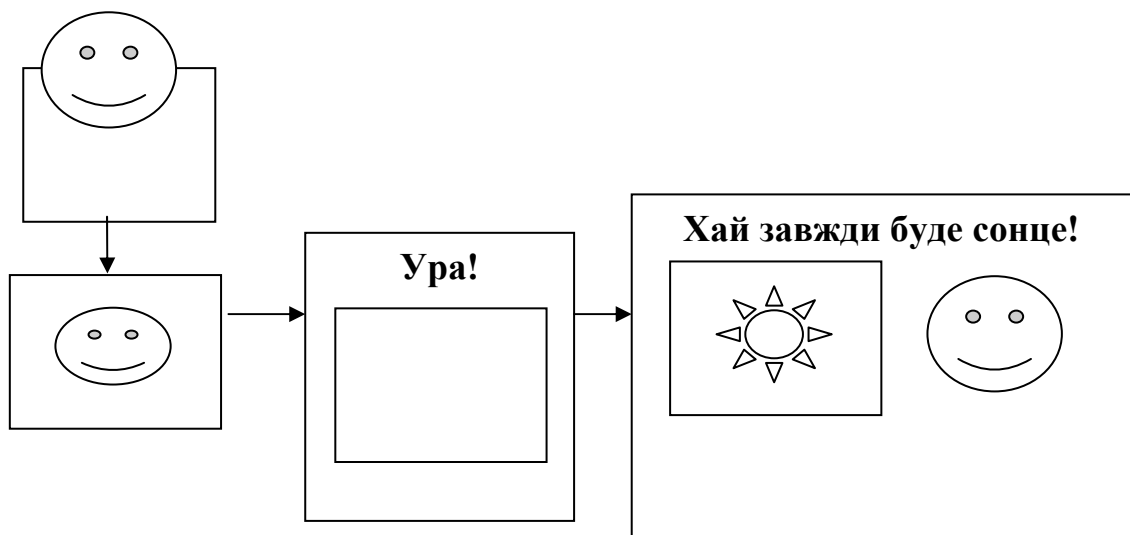
Далі тренер зачитує ст. 24 Конвенції про права дитини: “держави-сторони ... вживають заходів ... з надання достатньої кількості поживного продовольства та чистої питної води ...; забезпечення інформацією всіх прошарків суспільства, зокрема батьків і дітей, щодо здоров’я і харчування дітей ...”

Тренер: Хто може намалювати взаємозв’язок понять “дитина, життя, здоров’я, харчування”?

Один із учасників малює залежність наступним чином:

Другий учасник малює так:

В кінці заняття традиційна усмішка по колу.

Література

1. Дитинство в Україні: право, гарантії, захист (збірник документів). – Частина І. – К. : АТ “Видавництво “Столиця”, 1998. – 248 с.
2. Аспекти здоров’я (Авт. кол. : О. В. Вакуленко, О. О. Стойка, Л. П. Шнеренко. – К. : Державний ін-т проблем сім’ї та молоді, 2002. – Кн. 3. – 27 с. – (Сер. “Соціальний супровід неповнолітніх”. у 3 кн.).

“Я маю право бути здоровим” (для підлітків 15-18 років)

Актуальність теми: Сучасний світ, в якому зростають діти, набагато більш небезпечний, ніж дорослі думають. Особливо це стосується здоров'я дітей, які народилися після 1986 року. Тому головним обов'язком держави є піклування про здоров'я дітей, які в майбутньому стануть татами та мамами і від того, як вони зараз себе почувають, залежить майбутнє країни. Але сьогодні ще мало діти знають про своє право бути здоровими, яке вони можуть вимагати від батьків, школи, закладів охорони здоров'я.

Мета: ознайомлення підлітків з їх правом бути здоровими.

Завдання:

1. Ознайомлення підлітків з поняттям “здоров'я”.
2. Ознайомити підлітків з правом бути здоровими.

Аудиторія: 10-12 осіб одного класу або різних, які знайомі між собою.

Тривалість занять: 30 хв.

Місце проведення: шкільна аудиторія.

Тренінг складається із 2-х занять, на яких реалізуються поставлені завдання.

Заняття 1

Початок: соціальний педагог (або класний керівник), який є тренером, вітається з учасниками. Учні сідають в коло і вітаються один з одним за годинниковою стрілкою, називаючи своє ім'я. Наприклад: “Я – Сашко, добрий день, друг”.

Тренер має із собою “Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів”, ватман, фломастери.

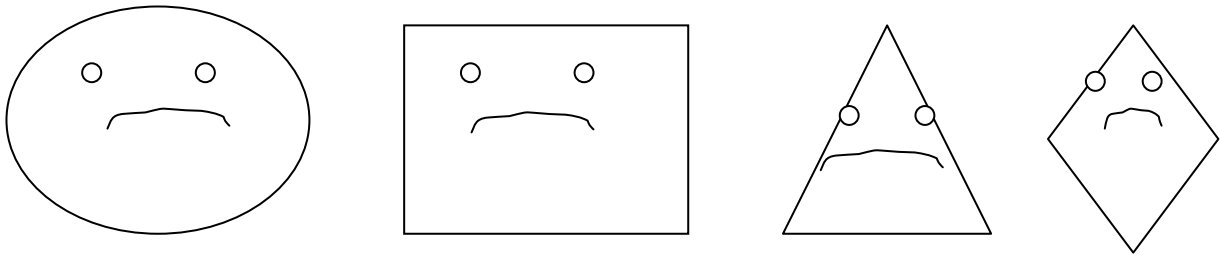
Спочатку необхідно в'яснити, чи кожний із присутніх на занятті дітей почувають себе здоровими.

Тренер пропонує кожному назвати хворобу, якою хворів підліток. Наприклад: “Я хворіла вітряною”, “А я ОРЗ”, “А я – грипом”. Як правило, біля 50% дітей хворіли вітряною, ОРЗ та грипом, більше 30% – ангіною, бронхітом. Тренер виписує вказані підлітками хвороби на ватмані. І ставить питання: “У кого є хронічні хвороби?” І, як правило, біля 10% дітей мають хронічний гастрит, 6% – хронічне ОРВ, 5% – хронічний реніт, 4% – хронічний гайморит. Тренер пише на ватмані “Хронічні хвороби” і виписує ті, що назвали підлітки.

Тренер далі зачитує, що означає поняття “здоров'я”.

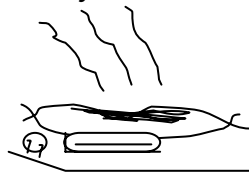
Здоров'я – стан організму, що характеризується його рівновагою з оточуючим середовищем та відсутністю яких-небудь хворобливих змін. Відповідно до визначення, прийнятого Всесвітньою організацією охорони здоров'я, здоров'я являє не лише біологічну, а й соціальну категорію, тобто здоров'я – стан тілесного, душевного і соціального добробуту. Далі тренер пропонує дітям намалювати на ватмані обличчя,

які відображають їх стан здоров'я, коли вони хворіють. Як правило, це так малюнки:

Тренер пропонує намалювати хворобу. У дітей це виглядає так вітрянка:

ОРЗ
грип

Тренер: – Як ви лікуєтесь?

Підлітки: – Таблетками, гарячим молоком з медом, викликають батьки лікаря.

Тренер: Чи завжди ви виходите після хвороби абсолютно здоровими?

Як правило, 50% дітей не виліковуються повністю.

Тренер: Чи знаєте ви, що не вилікувана повністю хвороба може перерости у хронічну?

Як правило, про це діти знають, але батьки часто самі відправляють дітей до школи або дозволяють трошки пограти на вулиці.

Тренер знову нагадує, що означає поняття “здоров'я”?

На прощання підлітки передають один одному побажання здоров'я, називаючи наступного учасника на ім'я: “Здоров'я, Сашко”, “Здоров'я Ігор”, “Здоров'я Іринко” і т.д.

Заняття 2

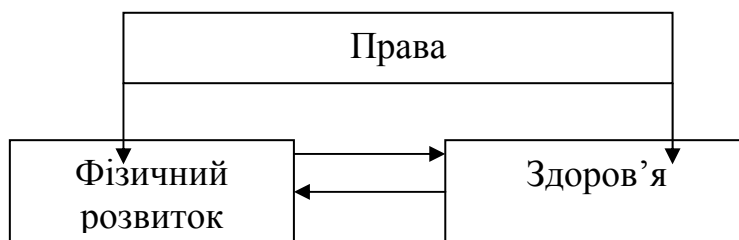
Початок: Соціальний педагог (класний керівник), який є тренером, вітається з учасниками, учасники по колу вітаються один з одним, називаючи ім'я.

Тренер має із собою збірник документів “Дитинство в Україні”, ватман, фломастери.

Спочатку згадується попереднє заняття. Тренер зачитує поняття “Здоров'я”. Потім знайомить аудиторію ще з одним поняттям “Захист дитинства”. Це – комплекс державних заходів і зусиль громадських організацій щодо законодавчого закріплення прав дітей, що орієнтуються на пріоритет дітей, необхідність першочергової уваги до їх фізичного і духовного розвитку, гарантування особистих прав дітей, прав у сім'ї та суспільстві. Тренер виписує на ватман ключові слова: **права, фізичний розвиток.**

Тренер: Хто може намалювати взаємозв'язок цих понять?

Один з учасників малює залежність наступним чином:

Тренер зачитує витяг із Закону України про охорону здоров'я:

“Стаття 60. Забезпечення дітей і підлітків медичною допомогою. Медична допомога дітям і підліткам забезпечується лікувально-профілактичними і оздоровчими закладами, дитячими поліклініками, відділеннями, диспансерами, лікарнями, санаторіями та іншими закладами охорони здоров'я. До державних дитячих санаторіїв путівки дітям надаються безплатно. Діти і підлітки перебувають під диспансерним наглядом”.

Тренер: - Які санаторії або табори ви знаєте?

Підлітки: - “Ласпі”, “Солнечный”, “Лівадія”.

Тренер: - До кого можна звернутися, якщо на уроках відчували, що захворюєте?

До класного керівника, до вчителя-предметника, до медсестри.

Тренер: - Насамперед, потрібно звернутися до спеціаліста, тобто до медсестри, і якщо вона виявить, що ви дійсно захворюєте, то повинна відправити додому, попередивши класного керівника та батьків.

Наприкінці тренер може задати провокуюче питання:

- Хто з вас любить хворіти.

Підлітки обов'язково будуть уточнювати:

- Коли? Влітку чи взимку?

Тренер: - І влітку, і взимку ви маєте дбати про своє здоров'я, вести здоровий спосіб життя.

В кінці заняття “Усмішка по колу”.

Література

1. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист (збірник документів): Частина 1. -К. : АТ “Видавництво “Столиця”, 1998. - 248 с.
2. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / за заг. ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. - К., 2000. - 260 с.

КРОСВОРДИ

№ 1

Стаття 1 Конституції України проголошує: "Україна є незалежною, суверенною, демократичною, соціальною і правовою державою"

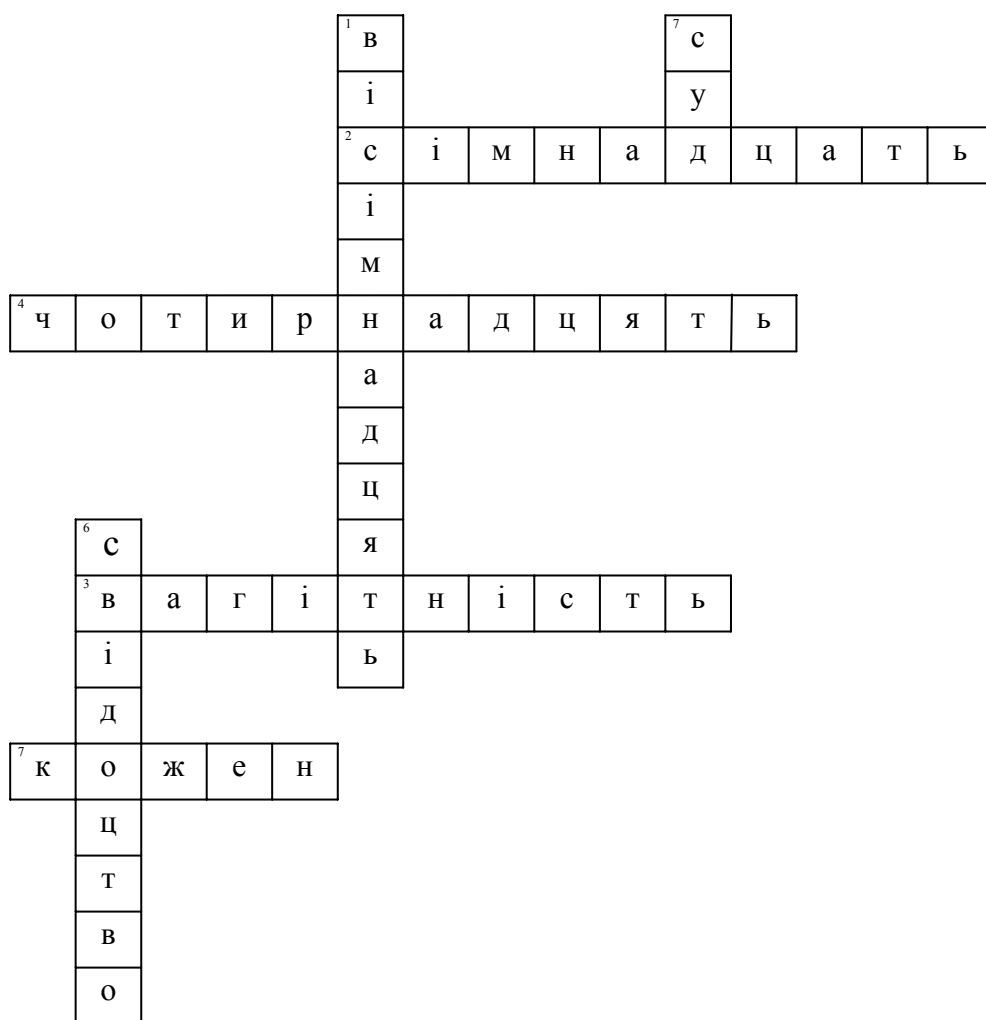
с	У	в	е	р	е	н	н	а																				
	к																											
П	р	а	в	о	в	а																						
	а																											
	ї						Д																					
н	е	з	а	л	е	ж	н	а																				
а						М																						
										с	о	ц	і	а	л	ь	н	а										
											к																	
											р																	
											а																	
											т																	
											и																	
											ч																	
											н																	
											а																	

№ 2

Ст. 23 Сімейного Кодексу України проголосує: “1. Право на шлюб мають особи, які досягли шлюбного віку. 2. За заявою особи, яка досягла чотирнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам”.

По вертикалі: 1. З якого віку мають право на шлюб хлопці? 5. Хто вирішує, чи можуть неповнолітні одружитися? 6. Який документ отримують після шлюбу?

По горизонталі: 2. З якого віку мають право на шлюб дівчата? 3. За яких обставин дівчина має право одружитися, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам? 4. З якого віку дівчина може одружитися за рішенням суду? 7. Хто має право на шлюб?

РОЛЬОВА ГРА

“Мої права та права інших людей” (за І. В. Дубровіною)

Тема: Мої права та права інших людей.

Тренер. Спочатку веде бесіду про грубих людей, їхню поведінку, виявляє, у яких місцях частіше можна почути грубість, запитує, з чим може бути пов'язана така груба, невпевнена поведінка. Завдання такої розмови – підвести групу до поняття права людини, дотримання яких дозволяє почувати себе упевнено.

Потім пропонується розбитися на 3-4 групи, написати “Декларацію про права першокурсника”. На виконання завдання дається 10-12 хв.

Після цього починає працювати “Конституційна комісія” із опрацювання загальної Декларації. Тренер вводить правила, на підставі яких “Конституційна комісія” затверджує ці права. Такі критерії студенти можуть виробити самі разом із тренером або він зможе запропонувати ці критерії сам.

До таких критеріїв відносяться:

- твої права не повинні обмежувати права інших людей;
- здійснення цих прав повинно залежати не від інших людей, а він тебе самого.

Далі у театралізованій формі проводиться прийняття прав, запропонованих кожною із груп розробників. Інші групи виконують роль “Конституційної комісії”. Членам “групи розробників” дається право відстоювати свої пропозиції. прийняті пропозиції фіксуються на дошці

Потім тренер зачитує кінцевий список. Він може робити це, виконуючи роль Постійного голови Конституційної комісії.

Тренер говорить про те, що такі “списки прав” складала багато людей и знайомить студентів із деякими із таких списків. Наприклад, із списком, розробленим К. Д. Заслофф: “У дітей із моменту народження, як і у всіх людей, є право бути такими, які вони є. Існують особисті права, якими всі можуть користуватися як механізмом захисту при вирішенні будь-яких конфліктів. Ці права відрізняються від юридичних. За захистом своїх особистих прав ми не можемо звернутися до Закону, але можемо розраховувати тільки на себе і свої власні можливості. Але для цього ще потрібно знати, на що маєш право.

Ви маєте право:

- іноді ставити себе на перше місце;
- просити по допомогу та емоційну підтримку;
- протестувати проти несправедливого звернення або критики;

- на свою власну думку та переконання;
 - робити помилки, поки не знайдете правильний шлях;
 - надавати людям можливість вирішувати свої власні проблеми;
 - казати "ні, дякую", "вибачте, ні";
 - не звертати увагу на поради оточуючих та слідувати своїм власним переконанням;
 - побути одному (одній), навіть якщо іншим хочеться вашого товариства;
 - на свої власні почуття - незалежно від того, розуміють їх оточуючи чи ні;
 - міняти свої рішення або обирати інших спосіб дії;
 - добиватися перемін домовленості, яка вас не влаштовує.
- Ви ніколи не зобов'язані:*
- бути бездоганним (бездоганною) на 100%;
 - йти за натовпом;
 - любити людей, що приносять вам шкоду;
 - робити приємне неприємним людям;
 - вибачатися за те, що були самим собою;
 - вибиватися із сил заради інших;
 - почувати себе винним за свої бажання;
 - миритися із неприємною ситуацією;
 - жертвувати своїм внутрішнім світом заради кого б то не було;
 - берегти відношення, що стали образливими;
 - робити більше, ніж вам дозволяє час;
 - робити щось, що не можете зробити;
 - виконувати нерозумні вимоги;
 - віддавати щось, що на справді не хочеться віддавати;
 - нести на собі тягар чиеїсь неправильної поведінки;
 - відмовлятися від свого "я" заради кого б або чого б то не було.

Заявляючи про свої власні права, потрібно пам'ятати, вони є і у всіх інших людей. Навчайтеся поважати особисті права інших так, як ви хочете, щоб поважали ваші.

Бажано, запропоновані списки прав представляти у виді плакатів, щоб студенти могли бачити їх перед очима.

Проводиться обговорення. Особлива увага приділяється співвідношенню власних прав і прав інших людей.

Домашнє завдання: скласти контракт (офіційну угоду) із самим собою із переліком прав, які студент пропонує реалізувати. **Обов'язковий пункт контракту:** зобов'язання поважати права інших, указуючи які саме.

Закриття заняття.

Литература:

1. Руководство практического психолога: Психологические программы развития личности в подростковом и старшем школьном возрасте / под ред. И. В. Дубровиной. – 3-е изд., стереотип. – М. : Издательский центр “Академия”, 1998. – 128 с. – С. 25-27.

СТУДЕНТСЬКІ КОНСТИТУЦІЇ

Мазур Вікторія

Права студента

Ст. 1. Кожен студент має право вільного вибору кількості предметів, які стосуються його спеціальності та кількості годин кожного з них. Тобто має право на індивідуальний розклад занять.

Ст. 2. Студент має право вносити свої пропозиції для удосконалення діяльності навчального закладу.

Ст. 3. Студент повинен забезпечуватися практикою зі своєї спеціальності протягом всіх курсів навчального процесу.

Ст. 4. Студент повинен бути упевнений у забезпеченні робочого місця за спеціальністю по закінченню вищого навчального закладу навіть якщо він не буде відповідати певним стандартам (заробітна плата, престиж, перспектива).

Ст. 5. Студент має право в індивідуальному порядку набрати ту кількість балів, яка була втрачена ним з поважних причин.

Ст. 6. Студент повинен ставитися до навчання так, ніби він постійно відчуває нестачу знань і так ніби він постійно боїться згубити свої знання.

Діти та молодь

Ст. 7. Дитина і будь-яка інша особа має право мріяти, адже фантазія породжує дива.

Ст. 8. Принципи часто роблять людину нещасливою, тому кожна людина повинна хоча б інколи іти на компроміс.

Ст. 9. Діти та молодь повинні мати широкий кругозір і держава повинна цьому спонукати.

Ст. 10. Дитина повинна рости і виховуватися у сприятливому середовищі, а для цього всім молодим батькам повинні проводити курс правильного підходу по вихованню з точки зору педагогіки, психології.

Ст. 11. дитина повинна бути захищена і за будь яких обставин, чи то вона сирота чи позбавлена батьківської опіки мати в дитинстві все, щоб бути щасливою. Всі діти заслуговують бути щасливими.

Ст. 12. При створенні молоддю сім'ї вони мають право, якщо потребують, одержати від держави жиле приміщення та транспорт, але за певний строк буде вираховуватися відповідний відсоток із заробітної плати, що залежатиме від її розміру, що сплатити це.

Права особи

Ст. 13. Кожна людина має право на власні погляди, але вони не повинні зашкоджувати традиційній моралі народу.

Ст. 14. Кожен з нас має право жити так, як вважає за потрібне, діяти відповідно своїм переконанням, досягати поставлених цілей, але не зашкоджувати при цьому іншим.

Ст. 15. Кожна особа має право самовираження і не важливо зрозуміє її суспільство чи ні, вона індивідуальність.

Ст. 16. Людина не зобов'язана підкорятися суспільній думці, вона має право протирічити їй і йти проти цього суспільства, за власним переконанням.

Ст. 17. Людина не зобов'язана бути відвертою з усіма, бо цим може хтось скористатися. Тому якщо навіть в душі пустота ти можеш виглядати життєрадісно.

Ст. 18. Кожен повинен мати ціль у житті, бо людина з точною ціллю буде йти навіть по самій важкій дорозі, а людина без будь-якої цілі не пройде і по гладкому шляху.

Ст. 19. Кожна людина повинна мати силу волі. Бо воля – це те, що змушує тебе перемагати, коли твій розум говорить тобі, що ти програв.

Ст. 20. Кожен повинен уміти спілкуватися з людьми, бо це частина успіху.

Ст. 21. Свобода не там, де немає перешкод, а там, де їх не помічають.

Сологуб Ірина

Стаття 1.

Твоє – залишиться твоїм, а не твоє – твоїм не буде.

Стаття 2.

Доброта і скромність – ось дві риси, які ніколи не повинні втомлювати людину.

Стаття 3.

Немає події з якої не можна було б винести щось добре... як мінімум це наш досвід.

Стаття 4.

Не знати чогось – це ще не означає бути тупим.

Стаття 5.

Так само, як приємно проведений день приносить хороший сон, так само плідно прожите життя доставляє вічне задоволення.

Стаття 6.

Вільно живе тільки той, хто щасливий у виконанні свого обов'язку.

Стаття 7.

Кожен має право на життя, честь, недоторканість, гідність та повагу. Кожен сам собі хазяїн!

Стаття 8.

Розумні думки приходять надто пізно, а безглузді - завжди вчасно. Необхідно завчасно думати, перед тим як щось казати.

Стаття 9.

Живіть так, ніби помрете завтра. Вчіться так, ніби житимете вічно...

Стаття 10.

Не судіть, щоб і вас не судили, бо яким судом судите - таким і вас будуть судити...

Яковлєва Марина

Зміст

Розділ 1. Права особистості

Розділ 2. Обов'язки особистості

Розділ 3. Ви ніколи не зобов'язані

Розділ 1.

Права особистості

1. У деяких випадках Ви маєте право ставити себе на перше місце. Це можливо лише тоді, коли умови даної ситуації не порушують прав інших людей та повністю або частково задовольняють Ваші власні інтереси.

2. Дуже часто в житті трапляються такі ситуації, коли нам стає дуже важко, коли нам просто необхідна підтримка з боку рідних, близьких або інших оточуючих людей. Отже, Ви маєте право просити про допомогу та емоційну підтримку тоді, коли її потребуєте. Ніхто і ніщо не може обмежити це право.

3. У сучасному суспільстві люди часто вислуховують несправедливу критику в свою адресу. Проте Ви маєте повне право протестувати проти несправедливого звернення або критики тим самим домагаючись встановлення справедливості.

4. Кожна людина має право на свою власну думку та переконання. Ніхто не може змушувати людину змінити свої погляди, якщо вона сама не вважає це за потрібне.

5. Усі навчаються на своїх та (або) чужих помилках. А тому Ви маєте право робити помилки доти, поки не знайдете правильний шлях. При цьому ці помилки не повинні бути здійсненими на шкоду іншим.

6. У нашому житті усі намагаються дати пораду, не дивлячись на те, є вона слухною чи ні. Тому кожна людина має право не звертати увагу на поради оточуючих та слідувати своїм власним переконанням, робити так, як вона вважає за потрібне.

7. Дуже часто ми стикаємося з тим, що оточуючі просто не розуміють нас, вважають, що наші почуття думки, переконання є неадекватними. Проте кожна людина має право на свої власні почуття - незалежно від того, розуміють їх оточуючі чи ні.

8. Кожна людина має право змінювати свої рішення або обирати інший спосіб дії незалежно від того, згідні з цим оточуючі Вас люди чи ні.

9. У нашому суспільстві дуже поширеним є укладання різноманітних угод, домовленостей, договорів тощо. Але досить часто вони суперечать нашим власним інтересам або навіть обмежують чи порушують наші права. Тому кожна людина має право добиватися перемін домовленості, яка їй не влаштовує.

Розділ 2.

Обов'язки особистості.

1. Кожна людина зобов'язана дотримуватися тих норм та правил поведінки, які встановлені в суспільстві. Порушення цих норм та правил

обов'язково несе за собою відповідальність залежності від тяжкості порушення вищезазначеного.

2. Кожна людина зобов'язана при можливості надавати допомогу (моральну або фізичну) іншим.

3. Без минулого немає майбутнього. Тому кожна людина зобов'язана поважати національну культуру, національні звичаї, традиції.

4. Кожна людина зобов'язана нести відповідальність за тих кого приручила. Як би тяжко нам не жилося, але ми не маємо права залишати напризволяще тих тварин, яких ми свого часу взяли як повноправних членів сім'ї.

5. Кожна доросла особистість котра має дітей, зобов'язана виховувати їх в дусі моральності, гуманізму, законності, не допускаючи, щоб дитина виховувалась на вулиці та сприймала ті норми поведінки, які суперечать загальноприйнятим.

Розділ 3.

Ви ніколи не зобов'язані:

1. Бути бездоганною (бездоганим) на всі 100%, особливо якщо Ви не збираєтесь справити враження на оточуючих.

2. Йти за натовпом. Навіть якщо більшість робить щось конкретне, але це суперечить Вашим, поглядам, інтересам, уподобанням, Ви маєте право зробити все навпаки.

3. Робити приємне неприємним Вам людям, навіть якщо хтось вимагає це від Вас. Якщо людина є неприємною для Вас, Ви не зобов'язані удавати симпатію або приязнь до неї.

4. Вибиватися із сил заради інших. Це можливо лише в тих випадках, коли Ви відчуваєте взаємність, коли хтось вибивається із сил заради Вас.

5. Миритися із неприємною ситуацією. Ви завжди можете висловити свій протест та, при можливості, змінити дану ситуацію на прийнятну для себе, при цьому не порушуючи прав інших. При зміні ситуації Ви маєте враховувати як свої, так і інтереси оточуючих.

6. Берегти стосунки з тими людьми, вчинки або слова яких стали для Вас образливими. В таких ситуаціях Ви самі маєте право вирішувати, налагоджувати стосунки з цими людьми чи взагалі порвати їх.

Стасовська Валентина

Основні засади

Я є громадянином суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

Для мене визнається і гарантується: право голосу, свобода дій, вільний рух, якісна освіта та перспектива працевлаштування.

Мої права та свободи є невідчужуваними та непорушними.

Маю право на вільний розвиток своєї особистості.

Я відповідаю перед законом.

Маю невід'ємне право на життя.

Маю право на повагу до своєї гідності.

Маю право на страйк для захисту своїх інтересів.

Право на творчу роботу і безперешкодну її реалізацію.

Обов'язок утримувати і доглядати своїх батьків.

Право займатися спортом та реалізувати себе у даній сфері.

Обов'язок поважати оточуючих, ставитись до них толерантно.

Зобов'язана дотримуватись поданих статей.

Гантова Валерія

Стаття 1

Гантова Валерія Сергіївна (в подальшому - Валерія) є суверенною, сформованою, активною та соціалізованою особистістю.

Стаття 2

Життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються Валерією найвищою цінністю.

Стаття 3

Валерія є індивідуальністю. Владу та вплив на неї може здійснювати виключна кількість людей. Вони повинні обов'язково бути авторитетами або кваліфікованими фахівцями у певних питаннях.

Стаття 4

У Валерії взаємодіє серце та розум у вирішенні нагальних питань та проблем.

Стаття 5

Конституція Валерії має найвищу юридичну силу, інші закони та норми ґрунтуються саме на ній.

Стаття 6

Прийнятою мовою ділового спілкування Валерії є українська, та це не виключає можливості розмовляти російською, англійською та німецькою.

Стаття 7

Валерія спрямована на популяризацію та удосконалення своєї української мови.

Стаття 8

Валерія дбає про максимальне задоволення запитів та потреб у допомозі іншим особистостям.

Стаття 9

Ідеологічна цензура заборонена. Хоча Валерія встановила певні мовні норми, що передбачає виключення нецензурної лексики та над грубих слів.

Стаття 10

Валерія спрямована на забезпечення екологічної безпеки.

Стаття 11

Символом Валерії є шалена бджілка, що уособлює ініціативність та працелюбність. Вона зображена в жовто-чорних кольорах.

Стаття 12

Валерія має єдине громадянство. Змінна його може бути пов'язана лише з територіальними особливостями або ідеологічними переконаннями.

Стаття 13

Провідною діяльністю Валерії є навчання, а в подальшому праця, що передбачає спілкування з людьми.

Стаття 14

Невід'ємною частиною життя Валерії є участь в дебатному русі, що викликає в неї лише захоплення.

Стаття 15

Валерія спрямована на порозуміння та встановлення міжособистісних контактів.

Стаття 16

Валерія максимально намагається враховувати інтереси та потреби суспільства при здійсненні своєї діяльності.

Стаття 17

Валерія має свою певну ідеологію, що є проявом самосвідомості.

Стаття 18

Життєві принципи Валерії ґрунтуються на загальнолюдських нормах, та це не змушує її бути як всі. Індивідуальність, попри все, - головний принцип.

Стаття 19

Валерія поважає думку кожного, але це не виключає можливості розбіжностей та суперечностей, як один із проявів прогресу.

Стаття 20

Валерія задіяна в журналістській діяльності, що дозволяє їй вільну публікацію, своїх думок.

Карпенко В.

Стаття 1.

Не втративши життя, ти не втратив нічого! Кожна людина, перш за все, має право на життя!!!

Стаття 2.

Не бійтесь робити те, що не вмієте. Ноев ковчег був збудований любителями, а Титанік професіоналами! Тож зробіть з цього висновок!

Стаття 3.

Сенс життя не в тому, скільки подихів ти зробив, а в тому скільки разів в тебе перехвачувало подих... Кожен має право наповнювати своє життя такими емоціями, які він сам бажає і ніхто не має права цьому заперечувати...

Стаття 4.

Якщо не можеш змінити ситуацію, зміни своє відношення до неї!

Стаття 5.

Дякуйте тим, хто вас любить - вони роблять вас кращими! Дякуйте тим, хто вас зневажає — вони роблять вас сильнішими!

Стаття 6.

Не бійтесь помилятись! Не помиляється лише той, хто нічого не робить!

Стаття 7.

Щаслива не та людина у - кого є все, а та, якій більше нічого не потрібно. Завжди спів ставляйте свої потреби та можливості!

Стаття 8.

Час – дивовижна річ... Його так багато, коли чекаєш, і так мало, коли запізнюєшся! Кожен має право розпоряджатись своїм вільним часом так як він сам бажає!

Стаття 9.

Ніколи не зберігай щось для особливого випадку! Кожен день, який ти живеш особливий!

Стаття 10.

Ніколи не забувай, що немає іншої долі окрім тієї, яку ти твориш своїми рухами!

Стаття 11.

Нам не подобається наш уряд, але ми кожен рік з задоволенням святкуємо День незалежності! Тож зробіть висновок самі, і визначайтесь в своїх бажаннях!

Стаття 12.

Ніколи не забувайте, що для того, щоб мати ангельський характер необхідна диявольська витримка!

Стаття 13.

Ніколи не забувайте, що жінки – це ангели, але коли їм ламають крила, доводиться літати на метлі! Ніхто не має права сказати, що жінка за кермом, як зірка, не бачить нікого окрім себе! Вона має право робити все, що їй в цей момент необхідно!

Стаття 14.

Одружуватись слід хоча б для того, щоб дізнатись, чому цього не слід було робити!

Стаття 15.

Не забувайте, що чужого вам не потрібно, але своє беріть, чие б воно не було

Стаття 16.

Даруй посмішку – всім, дружбу - деяким, кохання - одному, а таємницю -нікому!

Стаття 17.

Кожен має право вчитися лише на своїх помилках!

Стаття 18.

Кожен має право бути особистістю! Сприймати людей необхідно такими, якими вони є, незалежно від того, якими вони є!

Стаття 19.

Кожен має право відпочивати так як він сам цього бажає! Всі сили затрачені на працю, повинні вдвічі більше поповнюватись під час відпочинку! Звідси витікає, що відпочинку повинно бути в двічі більше ніж праці!

Стаття 20.

Коли ти народився ти плакав, а світ сміявся! Так проживи своє життя так щоб коли ти помирав світ плакав, а ти сміявся!

Нюкіна Марія

Стаття 1. Люби Господа, Бога свого, усім серцем своїм.

Стаття 2. Люби свого ближнього, як самого себе. Люби також ворогів своїх.

Стаття 3. Чини з усіма так, як ти хочеш щоб з тобою чинили.

Стаття 4. Зроби добро та кинь його в воду, якщо не дізнається про те риба, то дізнається Бог.

Стаття 5. Не важливо, хто і що говорить про тебе - приймай все з усмішкою і продовжуй робити свою справу.

Стаття 6. Віру покажи на своїх ділах, бо віра без діла схожа на пусту вивіску магазину.

Стаття 7. Не витрачай час на пусті речі, балачки, тому що є щось набагато суттєвіше.

Стаття 8. Змінюй світ на краще. Він починається з твоєї сім'ї.

Стаття 9. Радій з тими, хто радіє, і плач з тими, хто плаче.

Стаття 10. Радій завжди!

Стаття 11. Ніколи не клянись ні небом ні землею! Хай слова твої будуть "так-так", "ні-ні".

Стаття 12. Не дивись назад, тільки вперед.

Стаття 13. Не вбивай.

Стаття 14. Те, що мене не вбиває, робить мене сильнішою.

Стаття 15. Завжди кажи правду, щоб тобі не було за потрібне це запам'ятовувати.

Стаття 16. Не жадай нічого ближнього твого.

Стаття 17. Живи для Господа, роби все як для Бога.

Стаття 18. Виконай те, для чого ти народилась.

Стаття 19. Ніколи не зупиняйся на досягнутому, щоб те, що для тебе добре, стало кращим із кращих.

Стаття 20. Бережи серце своє, бо воно є найцінніше за усе.

Демко Галина

Преамбула

Демко Галина від імені всіх живих людей – жителів планети Земля, виражаючи їх право на нормальне існування, недоторканість, свободу вибору, самореалізацію і задоволення фізіологічних та моральних потреб, керуючись міжнародними актами, в яких йдеться про реальні права та захист людей, приймає цю Конституцію - Основний Особистий Закон, що поширюється на всіх, хто відноситься до числа свідомих мешканців нашого суспільства.

Розділ І.

Загальні засади

Стаття 1. Людина є біологічною істотою, для якої характерні особливості фізіологічної будови, наявність мови, наявність усвідомлених інстинктів, можливість до самореалізації. Основним правом людина є право на життя, якого її не може позбавити ні інша

людина, ні суспільство, ні держава, лише при певних обставинах передбачених статтею ... цієї Конституції.

Стаття 2. Людина визнається найвищою соціальною цінністю будь-якої держави, незалежно від того, являється вона громадянином цієї держави чи ні.

Стаття 3. Будь-яка держава повинна надавати людині можливість на нормальний розвиток та життєдіяльність.

Стаття 4. На людину покладаються певні обов'язки та права, які вона сумлінно повинна виконувати.

Стаття 5. Людина має право на каяття у разі вчинення нею проступків та злочинів.

Розділ II.

Основні права людини

Стаття 6. Людина має право на свободу вибору та вчинення в певних ситуаціях згідно з власним моральним кодексом, релігійними поглядами чи сімейними традиціями. Ніхто не має права нав'ювати людині свою волю, якщо вона суперечить її бажанню, лише у випадках передбачених чинним законодавством держави, громадянином якої вона являється. Будь-які посягання на пригнічення прав людини повинні каратися законом.

Стаття 7. Людина має право на самостійне обрання кола спілкування незалежно від її віку, статі та соціального становища.

Стаття 8. Людина має право на вільне виявлення своєї думки, яка не суперечить національному та суспільному ладу. Ніхто не може заборонити їй висловлюватися, тільки у випадку дії на неї цензури.

Стаття 9. Людина має право на дружні, інтимні та сімейні стосунки, якщо вони не здійснюють негативного впливу на життя інших людей. Аморальна поведінка людини повинна каратися і переслідуватися законом. Одностатеві шлюби, усиновлення дітей людьми нетрадиційної орієнтації, аборти, проституція, вживання наркотичних речовин, зловживання алкогольними напоями та цигарками – суспільні злочини, які повинні каратися законом.

Стаття 10. Людина має право на здійснення будь-якого роду діяльності, що не суперечить чинному законодавству і не несе негативного впливу на життя інших людей.

Стаття 11. Людина має право на створення сім'ї. Сім'я повинна ґрунтуватися на взаєморозумінні, взаємодопомозі та любові між подружжям. Будь-які спроби вчинити примус щодо створення сім'ї – караються законом. Розірвання шлюбу між подружжям, що несе негативний вплив на дитину, якщо така є в складі сім'ї – повинно каратися законом через зобов'язання людини до переосмислення своїх дій. Держава повинна піклуватися про членів сімей, котрі є громадянами цієї держави.

Стаття 12. Людина має право на забезпечення її житлом, продуктами харчування та відповідними умовами, у зв'язку з втратою людиною можливостей самостійно забезпечувати себе ними. Держава

повинна слідкувати за додержанням вище перелічених прав людини, для недопускання безпритульності та жебрацтва у країні.

Стаття 13. Людина має право на безкоштовне медичне обслуговування, а будь-які спроби надання переваги у медичних закладах у зв'язку з статусом чи матеріальним станом іншої людини повинні каратися законом через позбавлення медичного персоналу ліцензій, робочих місць та права надалі працювати у медичній сфері.

Стаття 14. Людина має право на політичну діяльність. Політична діяльність людини не повинна суперечити національному спокою та територіальній цілісності держави. Будь-які спроби розпалу національної ворожнечі тягнуть за собою кримінальну відповідальність згідно з якою, на таку особу покладається покарання у формі позбавлення її права на громадянство та вільне проживання на території держави.

Розділ III.

Основні обов'язки людини

Стаття 15. Людина зобов'язана здійснювати свою життєдіяльність відповідно до цієї Конституції. Будь-які намагання чинити всупереч Конституції повинні передбачатися і каратися законом.

Стаття 16. Людина зобов'язана дотримуватися тих національних звичаїв та традицій, які існують в межах держави, громадянином якої вона являється. Будь-які намагання осквернити національну спадщину повинні каратися законом.

Стаття 17. Людина повинна шанобливо ставитися до свого життя та життя інших людей, а також до культури, історичного минулого, національних культурних пам'яток, державної мови та символіки держави. Кожна людина не має права своїми діями завдавати шкоди вище переліченому.

Стаття 18. Людина зобов'язана надавати допомогу іншим людям. Ігнорування вчинення злочинів іншою людиною повинно каратися законом.

Стаття 19. Людина зобов'язана шанобливо ставитися до горя інших людей і всіляко співчувати і допомагати їм.

Стаття 20. Людина повинна знати свої права, але сумлінно виконувати свої обов'язки.

Розділ IV.

Прикінцеві положення

Стаття 21. Кожна людина повинна жити за законами, які передбачені її віросповіданням. Ніхто не може буди дискримінований відповідно до релігії чи національної приналежності.

Стаття 22. Людина - як активний учасник суспільного життя - повинна пам'ятати: будь-які її дії можуть завдати шкоди не тільки їй самій, але і людям, які знаходяться поруч. Тому людина повинна діяти згідно з неписаним законом: "Люби, і тоді роби що хочеш!".

Божко Тетяна

Стаття 1

Ніхто не може посягати на свободу, честь і гідність людини, морально принижувати і висміювати її недоліки. Не нав'язувати свої думки і не змушувати робити щось проти її волі. А пам'ятати, що кожна людина є особлива і неповторна.

Стаття 2

Ніхто не має права вживати в своїй мові, навіть, якщо це на побутовому рівні, нецензурні слова. А пам'ятати відомі слова Сократа: "Якщо людина говорить як-небудь, то вона і мислить як-небудь".

Стаття 3

Кожен громадян повинен носити одяг відповідно до своєї статі та віку. Громадяни, які навчаються у будь-якому навчальному закладі повинні одягатися відповідно до правил цього закладу. І пам'ятати, що не одяг прикрашає людину, а розум і мудрість.

Стаття 4

Кожен громадян України повинен проявляти толерантність до людей старшого віку. Поважати батька і матір, а їм у свою черг, не принижувати своїх дітей, а виховувати з любов'ю. Кожна дитина повинна пам'ятати, що батьків не вибирають їх треба любити, шанувати і поважати, які б вони не були.

Стаття 5

Аборт в Україні суворо заборонений. Пам'ятати:

Аборт шкодить здоров'ю!!!

Аборт – дитиновбивство!!!!!!!

Стаття 6

Виробництво спиртних напоїв повинно бути в 5 разів менше виробництву за 2009 рік. Суворо забороняється вживати, продавати та розповсюджувати спиртні напої дітям до 18 років! порушник карається від 3 років позбавленням волі.

Стаття 7

Кожен громадянин, котрий отримує освіту, повинен сумлінно ставитися до навчання, виконувати всі завдання, поважати викладачів, слідкувати за своєю поведінкою, мовою та відвідуванням. При будь-якому порушенні відчислення з навчального закладу!

Стаття 8

Засоби масової інформації повинні дотримуватися етико-культурних норм. Робота ЗМІ повинна мати виховний характер! І пам'ятати, що їхніми користувачами є не лише дорослі, але й діти.

Стаття 9

Мережею Інтернет кожен громадянин має право користуватися лише 3 год., на день. При порушенні штраф в розмірі 10000 грн.

Стаття 10

Кожна людина повинна шанобливо ставитися до навколишнього середовища і вчити цьому інших! Власна Конституція - це основний

закон! Кожен громадянин повинен дотримуватися змісту даної Конституції.

Грищук Юлія

Розділ I

Права людини.

Стаття 1. Право на щасливе життя.

Стаття 2. Право вільно висловлювати свої думки.

Стаття 3. Право бути почутим.

Стаття 4. Право самостійно обирати свою майбутню професію.

Стаття 5. Право на якісну, доступну освіту. Кожна людина має право обирати для вивчення ті предмети, які їй найбільше подобаються. І від пізнання яких, буде отримувати задоволення.

Стаття 6. Право побути на одинці, коли цього дуже хочеться.

Стаття 7. Право самостійно знаходити вихід із складної ситуації.

Стаття 8. Право робити помилки і виправляти їх, якщо це приведе, в майбутньому, до самовдосконалення.

Стаття 9. Право демонструвати свої почуття і емоції.

Стаття 10. Право на хороші умови проживання в гуртожитку.

Стаття 11. Право на безкоштовне медичне обслуговування.

Стаття 12. Право на відпочинок.

Стаття 13. Право на повагу та добре ставлення.

Стаття 14. Право протесту проти несправедливості та кривди.

Стаття 15. Право на емоційну підтримку.

Розділ II

Обов'язки людини.

Стаття 16. Добросовісно навчатися в освітньому закладі.

Стаття 17. Допомогати друзям і близьким у складних ситуаціях.

Стаття 18. Бути вдячним своїм батькам і рідним. Піклуватися про них. Забезпечити їхню старість.

Стаття 19. Не забувати про ввічливе та шанобливе ставлення до оточуючих.

Стаття 20. Навчитись довіряти людям. Цінувати їхню прихильність.

Стаття 21. Надавати взаємну моральну і матеріальну допомогу один одному в колективі.

Стаття 22. Відповідати професійним вимогам своєї професії.

Стаття 23. Відповідати за свої слова та вчинки.

Стаття 24. Не зраджувати своїм ідеалам і принципам.

Стаття 25. Не бути слабким і безхарактерним. Впевнено захищати свої переконання.

Стаття 26. Допомогти людині, яка цього потребує, навіть, якщо бачиш її вперше у своєму житті.

Стаття 27. Жити, керуючись принципами доброти та гуманізму.

Стаття 28. Радіти кожній хвилині безцінного життя.

Розділ III

Прикінцеві положення.

Стаття 29. Конституція набуває чинності з дня її прийняття.

Стаття 30. Права та обов'язки, висвітлені в цій Конституції не можна оцінити в грошах. Вони тісно пов'язані з людиною: їх не можна подарувати, відмовитися від них. Їх просто потрібно дотримуватися.

Піддубна Анастасія

Права і свободи, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними.

Право бути бездоганною у будь-яких ситуаціях.

Право на свою думку.

Право поважати інших людей, допомагати у скрутний для них час.

Право нехтувати своїми власними інтересами, бамканнями заради близьких людей.

Право йти до своєї мети до кінця.

Право вибачатися за помилки, допущені мною.

Право звертати на увагу на поради людей, які мене оточують.

Право на вільний розвиток особистості, збагачення свого внутрішнього світу.

Право завжди прийти на допомогу тим, хто цього потребує.

Право поважати інших людей.

Право миритися із неприємною ситуацією.

Право бути чесною перед собою та іншими.

Право дотримуватися своїх обіцянок та слів.

Право у підтримці близьких людей.

Право на свої емоції, почуття.

Право приносити користь суспільству.

Право виконувати обіцянки.

Право робити приємне близьким людям.

Право покладати всі свої сили для досягнення своєї мрії.

Право робити більше, ніж мені дозволяє час.

Право дотримуватися домовленість.

Право протестувати проти несправедливої ситуації.

Право бути вірною своїм поглядам.

Право на розуміння з боку оточуючих людей.

Право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю.

Право на власну підприємницьку діяльність.

Право на житло.

Право на безпечне для життя довкілля.

Право на повагу до своєї гідності.

Мартинчук Юлія

Розділ I

Маю право:

Робити те, що хочу я, а не те, що очікують від мене оточуючі;

Робити щось для своєї власної вигоди, тільки якщо це не шкодитиме іншим людям;
Розпоряджатися своєю власністю за власним бажанням;
На безоплатне здобуття вищої освіти;
На отримання винагород, як моральних так і матеріальних за власні старання;
Відмовлятися робити те, що мені не подобається, чи я не хочу;
Працювати і отримувати зарплатню;
Мати власне хобі;
Самостійно розпоряджатися своїм вільним часом;
Належати до громадських організацій;
Спілкуватися з тими людьми, які мені подобаються;
Користуватися всіма засобами масової інформації для власного розвитку;
Приймати важливі рішення, що стосуються не тільки мене, але й рідних та дорогих мені людей;
Брати активну участь у студентському самоврядуванні;
Вільно пересуватися в межах України, добровільно, за бажанням залишати її територію.

Розділ II

Моїми обов'язками є:

Підвищувати свій освітньо-кваліфікаційний рівень;
Робити так, щоб мої батьки пишалися мною;
Берегти природу, культурну спадщину народу, відшкодовувати завдані мною збитки;
Додержуватися Конституції України і своєї Конституції зокрема;
Поважати старших від мене;
Дотримуватись правил етикету;
Виконувати вимоги викладачів, якщо це не суперечить 6 пункту 1 розділу цієї Конституції;
Додержуватись статуту та внутрішньому розпорядку закладу освіти, в якому я навчаюся.

Романюк Ольга

Кожна людина має право на життя!
Право кохати і вільно висловлювати свої почуття!
Право на власну думку і переконання! Ніхто не може нав'язувати свою думку!
Право на розвиток особистості!
Право на релігію!
Кожен має право користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної діяльності.
Право вільно висловлювати своє ставлення до інших людей!
Право жити так, як хочеш ти, а не підлаштовуватись під інших.
Право мріяти і втілювати свої мрії у життя!

Право на особисте життя та захист від втручання у нього!

Войтюк Олена

Стаття 1

Кожна людина є особистістю, тому вона має право ставити себе на перше місце.

Стаття 2

Кожна людина має право на власні почуття, інтереси, думки.

Стаття 3

Усі громадяни нашої держави мають право слідувати своїм власним переконанням.

Стаття 4

Кожний громадянин нашої держави не зобов'язаний відмовлятися від свого "Я" заради когось або чогось іншого.

Стаття 5

Кожна людина має право робити помилки, поки не знайде правильне рішення.

Стаття 6

Усі громадяни нашої країни мають право обирати свій власний життєвий шлях і слідувати йому незважаючи на інших.

Стаття 7

Ніхто не зобов'язаний робити приємне людям, які його не поважають і вибачатися за те, що висловили свою власну думку.

Стаття 8

Кожна людина має право протестувати проти несправедливості ставлення до себе.

Клімук Олена

Стаття 1

Кожна особа є індивідуальністю і ніхто не має права вказувати на її недоліки.

Стаття 2

Ніхто не може бути принижений або бути об'єктом насмішки. Ніхто не має права висміювати інших.

Стаття 3

Кожна людина повинна робити добро на благо інших.

Стаття 4

Неввічливе і вульгарне поведіння у громадських місцях карається законом.

Стаття 5

Кожен громадянин України повинен знати історію держави і уникати помилок, зазначених в ній.

Стаття 6

Навмисне зараження ВІЛ-інфекцією, при доведенні цього факту судом, карається законом.

Стаття 7

Реклама в державі підлягає цензурі. Для спиртних та тютюнових виробів реклами взагалі не існує.

Стаття 8

В Україні не існує вуличної торгівлі, для цього існують спеціально відведені місця. Держава контролює цей процес.

Стаття 9

Жорстоке поводження з тваринами карається законом.

Коверзнев Павло

Україна є суверенною, незалежною державою і жодна країна ні в якому разі не має права нападати на її територію та нападати у відповідь.

Кожна людина, крім іноземців, має право на відкриття власної справи з початковою допомогою держави.

Всі студенти – бюджетними мають отримувати стипендію незалежно від результатів складеної сесії.

Кожна людина повинна поважати та всіляко допомагати ветеранам.

Весь транспорт в країні націоналізується та стає безкоштовним.

Все медичне обслуговування проводиться виключно за кошти держави.

Всі робітники мають право на двогодинну обідню перерву.

Держава повинна забезпечити кожну людину гідною роботою.

Кожна людина по досягненні 18-ти річного віку має право на безкоштовний автомобіль від держави.

Бичковська О.О.

Права та обов'язки українців

Права українців

Довіряти чи недовіряти

Мріяти та планувати

Вибір власного стилю

Свобода релігії та світогляду

Вільне пересування

Власний вибір

Кохати

Невід'ємне право на життя

Житло, ділянка та своя власність

Бути досконалим

Конфіденційність

Емоційна підтримка

Недоторканність

Власна думка

Обов'язки українців

Здобути середню освіту

Бути вихованим
Цінувати життя та працю інших людей
Нести відповідальність за свої вчинки
Бути обережним та обачним
Піклуватись про рідних
Відстоювати свої права
Шанувати рідну мову, державні символи і державу
Бути толерантним
Охороняти довкілля
Знати свої права, свободи та обов'язки

Козак Олена

Стаття 1

Україна має право вступати до будь-якої організації за власним бажанням.

Стаття 2

Влада президента поширюється на всю територію України.

Стаття 3

Влада України не має права відбирати землю у громадян після її законної видачі їм.

Стаття 4

В Україні повинна бути єдина державна мова – українська. Громадянам України дозволяється розмовляти тією мовою, яка їм ближча.

Стаття 5

Громадянином України являється будь-яка особа, яка прийняла громадянство України, незалежно від релігійних, національних, культурних поглядів.

Новосад Сніжана

Ст. 1. Маєш голову, май же і розум.
Ст. 2. Не кажи гоп, доки не перескочиш.
Ст. 3. Сьогоднішньої роботи на завтра не відкладай.
Ст. 4. Не слухай у душі правди, як в тебе її нема.
Ст. 5. Задирай голову настільки, щоб шапка не злітала.
Ст. 6. Любиш кататися, люби і саночки возити.
Ст. 7. Шукай собі там прикрас, де нема другим гибелі.
Ст. 8. Чого сам не хочеш, тому другому не бажай.
Ст. 9. Не говори, що знаєш, але знай, що говориш.
Ст. 10. Гляди не забудь – людиною будь.

Воробей Альона

Кожен студент НПУ імені М. П. Драгоманова має право:
Навчатися незалежно від національної та культурної приналежності.

Здобувати освітній рівень: бакалавр, спеціаліст, магістр.

Цікавитися своїми успіхами у навчанні, підвищувати рівень власної успішності.

Користуватися студентською бібліотекою.

Бути задіяним у студентських секторах.

використовувати перерву у власних цілях.

Брати участь в організації свят університету.

Відстоювати власну думку стосовно його поглядів.

Цікавитися життям університету і робити все для його процвітання.

Виступати на конференціях, семінарах, зборах, підвищувати свій освітній рівень.

Ковальчук Інна

Ст. 1. Я маю право на життя.

Ст. 2. Я маю право на сім'ю та захист особистого життя.

Ст. 3. Я маю право на індивідуальність, ім'я та національність.

Ст. 4. Я маю право на чисту воду, доброякісне харчування на користування найякіснішими послугами системи охорони здоров'я.

Ст. 5. Я маю право на житло та чисте навколишнє середовище.

Ст. 6. Я маю право на освіту, дозвілля, участь у культурному житті.

Ст. 7. Я маю право висловлювати власну думку, бути почутим.

Ст. 8. Я маю право зустрічатися і об'єднуватися в групи, право отримувати надійну інформацію та поширювати її.

Ст. 9. Я маю право спілкуватися рідною мовою і дотримуватися своєї релігії.

Ст. 10. Я маю право на захист від дискримінації, війни, усіх форм насильства та експлуатації.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 3

ВІД АВТОРА 5

ЧАСТИНА 1 ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО МОДУЛІВ

Модуль I

Теоретичні основи соціально-правового захисту особистості

Теоретичні матеріали до модуля I'

Тема 1. Загальні основні аспекти соціально-правового захисту особи.....7
Тема 2. Основні завдання у діяльності соціального педагога щодо
забезпечення соціально-правового захисту особистості.....14
Тема 3. Особливості сприйняття прав дитини у суспільстві.....24
Тема 4. Соціально-правовий захист дітей та молоді за рубежем30
Методичні матеріали до модуля I51

Модуль II

Характеристика соціально-правової діяльності соціального педагога

Теоретичні матеріали до модуля II

Тема 5. Основні законодавчі акти, що захищають права
та інтереси дітей, понятійний апарат
соціально-правового захисту особистості.....86
Тема 6. Соціально-правові особливості дії освітньої законодавчої бази...96
Тема 7. Соціально-правовий захист законних інтересів
різних категорій дітей123
Методичні матеріали до модуля II143

Модуль III

Теоретичні матеріали до модуля III

Тема 8. Соціальний захист прав неповнолітніх нормами
законодавства про працю175
Тема 9. Соціальний захист житлових прав дітей та молоді.....180
Тема 10. Соціальний захист прав і державна допомога
дітям-інвалідам та дітям-чорнобильцям182
Тема 11. Соціально-правовий захист школярів185
Методичні матеріали до модуля III195

Модуль IV
Технології організації соціально-правового захисту
дітей, їх сімей та молоді

Теоретичні матеріали до модуля IV

<i>Тема 12. Технології соціально-правової роботи з сім'єю.....</i>	<i>207</i>
<i>Тема 13. Технології соціально-правового консультування</i> <i>дітей та молоді</i>	<i>211</i>
<i>Тема 14. Технології соціально-правового консультування</i> <i>молодого подружжя</i>	<i>218</i>
<i>Тема 15. Технології соціально-правової діяльності соціального педагога</i> <i>із “важкими” підлітками та їхніми сім'ями</i>	<i>221</i>
Методичні матеріали до модуля IV.....	232

ЧАСТИНА 2

ДОДАТКОВІ МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

Короткий поняттєвий словник	257
Тренінги.....	266
Кросворди.....	272
Рольова гра	274
СТУДЕНТСЬКІ конституції.....	277

Навчально-методичне видання

*Навчально-методичний посібник підготувала
ГРИНА МИХАЙЛІВНА КОВЧИНА,
доктор педагогічних наук
зав. кафедри соціально-правового захисту населення
Інституту соціальної роботи та управління
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*

ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ОСОБИСТОСТІ

Навчально-методичний посібник

З пропозиціями та зауваженнями звертатися за тел. 067 304-34-00

*Комп'ютерний набір – Ольга Дядечко
Коректура – Людмила Прокопець
Художнє оформлення та макетування – Олеся Макаренко*

Підписано до друку *03 грудня 2010 р.*
Формат 60x84/16 Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Умовн. друк. аркушів 18,63. Облік видав арк. 18,05.
Наклад 300 прим. Зам №
Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова. 01030, м. Київ, вул. Пирогова, 9.
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002
(044) 239-30-26